

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

КАРПЕНКО ІННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 332.142.6:336.02(043.5)

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНУ**

Спеціальність 08.00.06 – економіка природокористування та охорони
навколишнього середовища

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник
доктор економічних наук, доцент
Боронос Вікторія Георгіївна

Суми - 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	13
1.1. Сутнісна характеристика екологоорієнтованого розвитку регіону	13
1.2. Екологічно сталий розвиток в системі фінансового забезпечення регіону	27
1.3. Тенденції та особливості фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку.....	49
Висновки до розділу 1	63
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	66
2.1. Теоретичні засади трансформації процесу фінансового забезпечення регіону з урахуванням екологічної складової	66
2.2. Методичні основи обґрунтування взаємозв'язку між рівнем екологоорієнтованого розвитку регіону та його фінансовим забезпеченням.....	83
2.3. Узагальнення концептуальних основ оцінки рівня екологоорієнтованого розвитку регіону	98
Висновки до розділу 2	130
РОЗДІЛ 3 УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	133
3.1. Удосконалення науково-методичних підходів до відбору інструментів фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку.....	133

3.2. Оцінка потенційних можливостей регіонів до фінансування екологічно сталого розвитку.....	160
3.3. Управління процесом фінансового забезпечення регіонів на базі оцінки рівня їх екологоорієнтованого розвитку	180
Висновки до розділу 3	190
ВИСНОВКИ.....	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
Додаток А Сутнісна характеристика категорії «сталий розвиток»	224
Додаток Б Аналіз нормативно-правової бази України в галузі охорони навколишнього природного середовища	225
Додаток В Аналіз теоретичних підходів до визначення категорії «потенціал».....	229
Додаток Г Аналіз підходів до формування структури ПЕРП.....	231
Додаток Д Еволюція підходів до формування політики фінансового забезпечення розвитку держави та її регіонів	232
Додаток Е Узагальнення підходів до класифікації інструментів забезпечення екологоорієнтованого розвитку.....	234
Додаток Є Джерела фінансового забезпечення сталого розвитку регіону та основні проблеми їх ефективного використання	236
Додаток З Огляд існуючих підходів до використання часткових показників оцінки потенціалу.....	237
Додаток І Фінансовий потенціал підприємств регіонів України в 2008-2012 рр.	241
Додаток К Індикатори оцінки економічного потенціалу домогосподарств регіонів України за 2008-2012 рр.....	245
Додаток Л Індикатори оцінки економічного потенціалу органів місцевого самоврядування регіонів України впродовж 2008-2012 рр.	247
Додаток М Прогнозування динаміки зміни потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіонів України на 2013-2015 рр.....	248

Додаток Н Прогнозування динаміки зміни коефіцієнту еколого-економічної адаптивності регіонів України на 2013-2015 рр.	251
Додаток О Вихідні дані для розрахунку мінімальної частки держави у фінансуванні проекту на умовах ДПП.....	254
Додаток П Ставки податку за викиди в атмосферне повітря окремих забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення.....	255
Додаток Р Акти та довідки про впровадження результатів дослідження.....	256

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Формування сучасної моделі сталого розвитку суспільства як альтернативи екстенсивному використанню природних ресурсів та порушенню законів їх гармонійного розвитку залежить від змістовності та взаємоузгодженості основних складових процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку на регіональному рівні. Відсутність достатнього обсягу фінансових ресурсів, неузгодженість дій органів державної та місцевої влади, недосконалість як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні процесу відбору методів та інструментів фінансування значно актуалізує необхідність формування адекватного сучасним вимогам механізму фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону.

Дослідженню фундаментальних теоретичних, методичних та практичних аспектів екологічно сталого розвитку присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: О. Ф. Балацький, О. О. Веклич, Т. П. Галушкіна, З. В. Герасимчук, Л. М. Грановська, В. В. Дергачова, Л. В. Жарова, С. М. Ілляшенко, О. А. Лук'янихіна, Л. Г. Мельник, Є. В. Мішенін, І. М. Потравний, Дж. Й. Стігліц, П. В. Тархов, О. М. Теліженко, Є. В. Хлобистов, та ін.

Питаннями формування й управління фінансовими ресурсами на регіональному та державному рівнях займалися Л. І. Абалкін, О. І. Барановський, В. Г. Боронос, Т. В. Дороніна, В. М. Геєць, С. В. Зенченко, Р. А. Прокопенко, О. С. Федонін, С. М. Фролов, С. К. Харічков та ін.

Однак подальшого вирішення потребують питання формування ефективної системи управління процесом фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону з урахуванням впливу фінансового інструментарію на рівень досягнення цілей сталого розвитку.

Теоретичне та практичне значення питань економічного обґрунтування переходу країни на модель сталого розвитку шляхом управління

процесами регіонального фінансового забезпечення обумовили вибір теми, мети, завдань дослідження, визначили зміст та структуру дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана у контексті Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2014–2018 рр. (Постанова Президії НАН України № 179 від 20.12.2013), а саме: фінанси, грошовий обіг і кредит, економіка природокористування й охорони навколишнього середовища, та відповідно до пріоритетних комплексних міждисциплінарних досліджень: проблеми раціонального природокористування, регіональний розвиток; Основних засад державної екологічної політики України на період до 2020 року (Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-IV); Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. (Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2006 р. № 1001). Наукові результати та висновки дисертаційного дослідження були використані у науково-дослідних роботах, які виконувались у Сумському державному університеті: «Оцінка регіонального фінансового потенціалу стійкого розвитку економіки території» (№ д/р 0110U007825), де автором викладено науково-методичні підходи до оцінки фінансового потенціалу сталого розвитку економіки регіону, обґрунтовано доцільність ранжування територій для забезпечення ефективного державного управління їх сталим розвитком; «Фінансове регулювання еколого-економічних відносин у сфері аграрного природокористування» (№ д/р 0110U006867), у якій автором розглянуто фінансові інструменти регулювання еколого-економічних відносин та запропоновано підхід до їх класифікації; «Фінансовий механізм управління інноваційним відтворенням» (№ д/р 0109U001484), де автором обґрунтовано підходи до формування ефективного фінансового механізму управління інноваційним відтворенням в умовах сталого розвитку території.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є розробка науково-методичних положень щодо удосконалення процесу фінансового забезпечення регіону в системі екологоорієнтованого розвитку.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

- проаналізувати сучасні тенденції фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону та виокремити основні його проблеми;

- визначити сутність поняття «потенціал екологоорієнтованого розвитку регіону» (ПЕРР) та систематизувати підходи до трактування його змісту;

- запропонувати науково-методичний підхід до оцінки потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону;

- дослідити сутність показника «еколого-економічна адаптивність регіону» (ЕЕАР) та запропонувати підхід до його визначення;

- доповнити систему принципів фінансового забезпечення екологічно сталого розвитку регіону;

- розробити пропозиції щодо прогнозування рівня екологоорієнтованого регіонального розвитку в умовах циклічних економічних змін;

- викласти науково-методичний підхід до відбору пріоритетних інструментів фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку в залежності від рівнів ПЕРР та ЕЕАР.

Об'єктом дослідження є процес фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону.

Предметом дослідження є фінансово-економічні відносини, що виникають між органами державної влади та суб'єктами економічної діяльності щодо забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, системний та історичний підходи, фундаментальні положення загальної економічної теорії,

економіки природокористування та охорони навколишнього середовища, концепції сталого розвитку, державного управління.

Для вирішення поставлених завдань в роботі були використані такі методи наукових досліджень: метод наукової абстракції та логічного узагальнення – при систематизації теоретичних засад щодо визначення сутності понять: «екологоорієнтований розвиток регіону», «сталий розвиток», «економічний потенціал регіону»; метод економіко-математичного моделювання, порівняння, ранжування – при дослідженні зв'язку між рівнями антропогенного навантаження та потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону; статистичний, графічний та порівняльний методи – при дослідженні стану фінансового забезпечення екологічно сталого розвитку на регіональному рівні.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження склали законодавчі та нормативно-правові акти; аналітичні матеріали міністерств і відомств, інших органів державного і регіонального управління; офіційні статистичні дані; монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних авторів; інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях; електронні ресурси, представлені в мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційного дослідження є такі:

вперше:

- розроблено науково-методичний підхід до відбору пріоритетних інструментів фінансового забезпечення екологічно сталого розвитку регіону залежно від рівнів потенціалу екологоорієнтованого розвитку та еколого-економічної адаптивності за критерієм максимального еколого-економічного ефекту на одиницю природоохоронних витрат;

удосконалено:

- науково-методичний підхід до оцінювання потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону, який на відміну від існуючих базується на врахуванні взаємозв'язку між природно-ресурсним та

економічним потенціалами, шляхом виокремлення потенціалів органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, домогосподарств та природно-ресурсного потенціалу регіону;

- науково-методичні засади визначення рівня еколого-економічної адаптивності регіону на основі розрахунку інтегрального показника, який на відміну від існуючих відображає асиміляційну спроможність природно-ресурсного потенціалу регіону і дозволяє оцінити ефективність стратегічного управління процесом регіонального фінансового забезпечення з урахуванням екологічної складової;

- структурно-логічне визначення поняття «потенціал екологоорієнтованого розвитку», під яким на відміну від існуючих розуміють інтегральну характеристику здатності регіону реалізувати свої потенційні можливості до відтворення валового регіонального продукту за рахунок трансформації вхідних ресурсних потоків у вихідні результати при одночасному зниженні негативного впливу на навколишнє природне середовище;

набули подальшого розвитку:

- система принципів фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону, яка поряд з існуючими доповнюється принципами: потенціальної спроможності, що полягає в застосуванні диференційованого підходу до процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку залежно від потенційних можливостей регіону до самофінансування; еколого-економічної адаптивності, що передбачає наявність своєчасної реакції органів державної та місцевої влади, суб'єктів підприємницької діяльності на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищах та ефективного стратегічного управління фінансовим забезпеченням екологічно сталого розвитку регіону;

- науково-методичний підхід до прогнозування рівня екологоорієнтованого розвитку регіону, який на відміну від існуючих

враховує циклічність економічних змін потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону та його еколого-економічної адаптивності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення, викладені в дисертації, доведені до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій щодо удосконалення процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку та можуть бути застосовані органами державного управління різних рівнів і суб'єктами господарювання під час реалізації заходів щодо забезпечення процесу функціонування регіону на засадах сталого розвитку.

Основні науково-методичні та практичні положення дисертаційного дослідження використані Департаментом екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів Сумської обласної державної адміністрації під час розроблення практичних заходів щодо реалізації Стратегії економічного і соціального розвитку Сумської області на період до 2015 року «Нова Сумщина – 2015» (Розділ 1 «Загальна характеристика потенціалу Сумської області», що передбачає оцінку економічного потенціалу Сумської області та визначення її рейтингового місця в національному вимірі; Розділ 10 «Механізми та організаційне забезпечення реалізації стратегії», що передбачає реалізацію Програми створення єдиного управлінського простору в Сумській області, підвищення ефективності управління регіоном та координації дій різних гілок влади) (довідка № 01-20/1748 від 17.12.2013 р.); запропонований підхід до оцінки потенційних можливостей підприємства та рекомендації щодо відбору найбільш доцільної схеми фінансування його розвитку з урахуванням екологічної складової були використані ПАТ «Сумський завод «Насосенергомаш» (довідка № 30/6667 від 24.10.13 р.).

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Сумського державного університету (акт від 23.09.2013 р.) при викладанні дисциплін «Фінанси, гроші та кредит», «Фінанси підприємств», «Податкова система».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій автором сформульовано та обґрунтовано науково-методичні підходи до удосконалення процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку. Наукові положення, висновки та рекомендації, що викладені у роботі, отримані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використані лише ті положення, які є результатами особистого дослідження здобувача. Особистий внесок автора у наукових працях, опублікованих у співавторстві, зазначено в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати наукового дослідження були оприлюднені на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: VII Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону», (м. Суми, 2010 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів (м. Донецьк, 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування ефективних механізмів господарювання в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 2011 р.); XI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Статистична оцінка соціально-економічного розвитку» (м. Хмельницький, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Город, регион, государство: экономико-правовые проблемы хозяйствования» (м. Донецьк, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика розвитку інноваційної економіки» (м. Одеса, 2011 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка та управління: проблеми науки та практики» (м. Львів, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання економіки: проблеми, гіпотези, дослідження» (м. Сімферополь, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній

конференції молодих вчених та студентів «Фінансово-кредитне стимулювання розвитку територіальних суспільних систем» (м. Луцьк, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні проблеми сталого розвитку» (м. Суми, 2012 р., 2013 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможність економіки України: теорії, моделі, механізми» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано в 25 наукових працях (із них 9 – у співавторстві) загальним обсягом 9 друк. арк., з яких особисто автору належить 6,9 друк. арк., у тому числі 1 підрозділ у колективній монографії, 10 статей у наукових фахових виданнях України (з них 2 публікації внесені до міжнародних наукометричних баз), 1 стаття у наукових періодичних виданнях інших держав; 13 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 249 найменувань, 17 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 259 сторінок, у тому числі основного тексту 186 сторінок, 32 таблиці на 30 сторінках, 47 рисунків на 23 сторінках, список використаних джерел на 25 сторінках, додатки на 36 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

1.1. Сутнісна характеристика екологоорієнтованого розвитку регіону

Зростання глобальних проблем та загострення екологічної ситуації зумовлюють необхідність пошуку альтернативних механізмів взаємодії економічних та природних систем. Щорічне збільшення обсягу викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, забруднення водойм, вирубки лісів, виснаження ґрунтів призводить до зниження асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища, та в цілому характеризує загострення екологічної ситуації на глобальному, національному, регіональному рівнях. Оскільки більшість проблем соціально-економічного та екологічного характеру спочатку виникає на рівні регіону і тільки потім набуває глобальних масштабів, перспективним для впровадження екологоорієнтованого розвитку, на нашу думку, виступає забезпечення ефективного процесу фінансування природоохоронних заходів на регіональному рівні, як базовому рівні, при подальшому формуванні фінансової моделі екологічного розвитку країни.

Крім того, при реалізації державної екологічної політики необхідно враховувати той факт, що перехід до системи раціонального використання природних ресурсів неможливий без усвідомлення кожним членом суспільства необхідності такої поведінки. Сформований за попередні роки, на базі культури направленої переважно на споживання природних ресурсів спосіб життя, загострює взаємовідносини між суспільством і навколишнім середовищем. А отже індивід як особа, що здійснює нормативну функцію в процесі реалізації екологічної політики країни є невід'ємною ланкою даного переходу. Зміна пріоритетів на користь екологічно чистих та безпечних

товарів і послуг сприятиме переорієнтації процесу виробництва суб'єктами господарювання, з метою збереження своїх позицій на ринку.

Саме вектор екологоорієнтованого розвитку, його характерні ознаки та принципи визначають ключові напрямки удосконалення складових процесу його фінансового забезпечення. Це формує передумови до аналізу сутнісної характеристики екологоорієнтованого розвитку (екологічно сталого розвитку), який найбільш глибоко розкривається при дослідженні історичного аспекту категорії «сталий розвиток».

Одним із перших проблемами охорони навколишнього природного середовища займався англійський економіст А. Пігу, який в 30 рр. ХХ ст. підкреслив наявність зв'язку між вичерпністю природних ресурсів та потенціалом економічного зростання країни. В роботі «Економічна теорія добробуту» автором була запропонована концепція зовнішніх екстерналій, що передбачала трансформацію зовнішніх витрат на компенсацію збитків від діяльності суб'єктів господарювання у внутрішні, які включаються у ціну та собівартість продукції [245]. Пізніше дана концепція стала основою для розробки системи платного природокористування, слугувала базою для впровадження податків та зборів за забруднення навколишнього природного середовища.

Починаючи з 50-х рр. минулого століття питання порушення рівноваги між станом навколишнього середовища та людською діяльністю почали набувати всеохоплюючого характеру та привертати увагу більшості вчених, політиків, економістів, тощо. Саме в цей час опубліковано значну кількість робіт («Безмолвная весна» [237], «Трагедия общественного достояния» [238]), в яких основний акцент здійснювався на глобальному вимірі та впливі забруднення довкілля на діяльність людства в цілому. Т. Л. Чернова зазначає: «Практически все исследования этого периода затрагивали верхушку «айсберга проблемы устойчивого развития», в то же время именно широта подходов и восприятия проблем на уровне существования всей планеты позволило составить общую картину

происходящих процессов, пренебрегая точечными проблемами и даже достижениями, для целостного восприятия действительности» [218, с. 36].

Незважаючи на визнання світовою спільнотою гостроти та значної актуальності даної проблеми, позитивної динаміки зменшення антропогенного навантаження на екосистему не спостерігалось. Зростання рівня диференціації економічного розвитку країн, посилення ступеня інтенсифікації використання природних ресурсів та індустріалізації економіки призвели до усвідомлення неможливості вирішення даних проблем на глобальному рівні та відповідно до виникнення потреби в зміщенні акцентів на рівень окремих держав та регіонів зокрема. Даної гіпотези дотримується Н. В. Трегобчук, який висловлює думку, що окремі країни можуть і повинні поодиноці вирішувати проблему сталого розвитку, адже мають неоднаковий рівень соціально-економічного і техніко-технологічного розвитку, антропогенних навантажень на навколишнє середовище, використання природних ресурсів, їх забруднення і т. д. [195].

Важливим внеском в активізацію зусиль міжнародної спільноти щодо впровадження єдиних принципів збереження природної системи та покращення якості компонент довкілля стало проведення в Стокгольмі в 1972 році Конференції ООН з питань охорони навколишнього природного середовища, на якій вперше було визначено роль суспільства в процесах його перебудови та прийнято концепцію екологічного розвитку держав [169]. Проведення даної конференції стало важливим поштовхом до розробки принципів та основ нового суспільного ладу, функціонування якого базувалося б виключно на паритетних основах у взаємодії «людина-природа». Даний критерій відношення до навколишнього природного середовища покладено в основу поняття «сталий розвиток», під яким запропоновано розуміти розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління і не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти їх власні потреби, яке вперше в 1987 році було використано в

доповіді «Наше спільне майбутнє» [148] підготовленій Всесвітньою Комісією з навколишнього середовища і розвитку. В подальшому принципи та стратегія сталого розвитку були викладені в матеріалах конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в 1992 р.

Сучасна теорія економіки природокористування характеризується широким різноманіттям підходів до визначення «сталого розвитку» [34, 46, 52, 55, 151, 212]. При цьому і окремі його аспекти (соціальний, екологічний, економічний) вчені трактують по-різному.

На основі систематизації підходів до визначення поняття «сталий розвиток» (додаток А), зроблено висновок про те, що вчені здебільшого акцентують увагу на соціальній або економічній його складових, ігноруючи при цьому, найбільш вагому – екологічну складову суспільного розвитку, що в результаті призводить до суттєвого погіршення стану довкілля і як наслідок – зниження рівня життя людини та погіршення показників економічного розвитку країни в цілому.

На нашу думку, найбільш повне визначення поняття «сталий розвиток» запропонували експерти Всесвітнього банку [151], наголошуючи увагу на важливості ефективного управління капіталом в процесі досягнення збалансованого еколого-економічного розвитку, з метою забезпечення майбутніх поколінь виробленим і природним капіталом на рівні не меншому за той, що є в наявності у сучасного покоління. Зважаючи на обмеженість економічних та природних ресурсів, таке поєднання еколого-економічних показників відповідає реаліям та вимогам сучасного економічного розвитку окремих країн та світу в цілому.

У той же час, розглядаючи тріаду «соціо-еколого-економічний» розвиток, слід проаналізувати підходи до розуміння сутності сталого розвитку залежно від кількості його складових, характеру їх взаємовідносин та методів реалізації, систематизація яких здійснена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Аналіз підходів до визначення поняття «сталий розвиток» та його складових [36]

Критерії	Еколого-центричний підхід	Соціо-центричний підхід	Економіко-центричний підхід	Соціо-еколого-економіко-центричний підхід
Стратегія розвитку	Скорочення темпів економічного зростання, стабілізація чисельності населення	Запровадження інноваційного типу господарства	Нарощення темпів економічного зростання як ресурсної бази забезпечення соціальних та екологічних потреб	Збалансований розвиток соціуму, економіки та екології
Основний критерій	Зниження антропогенного впливу на екосистему, покращення стану всіх елементів довкілля	Розширення можливостей інноваційної економіки, розвиток людського капіталу	Зростання ВВП, технічний прогрес	Спрямування людського інтелекту на утвердження гармонійного співіснування економіки та екології
Відношення до природних ресурсів	Збереження та відновлення природних ресурсів	Раціональне використання природних ресурсів	Експлуатація природних ресурсів	Раціональне використання та збереження природних ресурсів шляхом використання альтернативних джерел
Рівень екологізації	Екологізація економіки за мінімального використання природних ресурсів, запровадження екостандартів	Екологізація соціально-економічного розвитку, формування екологічної свідомості	Поступова екологізація економіки	Рівновага екологічних, соціальних та економічних пріоритетів
Концепції екологізації	Охорони навколишнього природного середовища, світового розвитку, «нульового росту», «економічно стабільного стану», екоотопії ін.	Інноваційного розвитку Й. Шумпетер, Ф. Перру, ноосферної цивілізації В. І. Вернадського, ін.	Фронтальної економіки, якісного зростання, модифікованого росту, неокласичні теорії економічної рівноваги, теорія Саймона Кузнеца, ін	Сталого розвитку
Методи реалізації	Переважно адміністративні	Переважно за допомогою ринкових інструментів	Переважно за допомогою ринкових інструментів	Економічні інструменти, поєднання державного та ринкового механізмів

Погоджуючись з думкою більшості вчених щодо необхідності узгодження даних складових та важливості саме соціо-еколого-економікоцентричного підходу, вважаємо, що оскільки реалізація будь-яких соціально направлених заходів, можлива, як правило, за наявності певної фінансової бази та екологічних передумов, розвиток соціальної складової здійснюється на основі розвинених економічної та екологічної складових.

А тому, враховуючи значну актуальність питань охорони навколишнього середовища та загострення економічної кризи в країні, в рамках даного дослідження, на нашу думку, першочергового значення набуває визначення сутності поняття «екологоорієнтований розвиток» (екологічно сталий розвиток), як основи реалізації концепції сталого розвитку, з акцентуванням уваги на екологічній та економічній його складових.

Дослідженням питань охорони навколишнього середовища, з точки зору узгодженості еколого-економічних складових державного розвитку, займалися експерти Всесвітнього економічного форуму [247]. В результаті проведеного дослідження авторами виділено три стадії еколого-економічного розвитку країн залежно від рівня ВВП на душу населення та частки корисних копалин у загальному експорті (товарів та послуг) країни.

Для країн, що перебувають на першій стадії розвитку характерним є використання некваліфікованої робочої сили та значного обсягу корисних копалин, частка яких складає понад 70%, що в свою чергу негативно позначається на стані навколишнього природного середовища, внаслідок не лише надмірного та неефективного використання природних ресурсів, але й утворення значного обсягу відходів та викидів шкідливих речовин.

На другій стадії розвитку доцільно здійснювати реорганізацію процесу виробництва з метою підвищення якості продукції. Значна увага повинна приділятися підготовці кваліфікованих фахівців здатних використовувати передові ресурсозберігаючі технології. На даній стадії перебувають країни з

недостатньо високим рівнем економічного розвитку, який дозволяє впроваджувати на мінімальному рівні екологоорієнтовані заходи.

Третя – орієнтована на інновації стадія, характерна для країн спроможних підтримувати високий рівень якості життя, використовуючи нову або унікальну продукцію, послуги, моделі та процеси без нанесення значної шкоди навколишньому середовищу.

Порівняння країн за стадіями еколого-економічного розвитку проведене в таблиці 1.2 показало, що Україна знаходиться на другій стадії та свідчить про необхідність переорієнтації виробництва та зміни акцентів при розробці стратегії екологоорієнтованого розвитку.

Таблиця 1.2

Місце країн за стадіями еколого-економічного розвитку [247]

Стадія 1. Факторно-орієнтована	Перехід зі стадії 1 на стадію 2	Стадія 2. Орієнтована на ефективність	Перехід зі стадії 2 на стадію 3	Стадія 3. Орієнтована на інновації
В'єтнам	Азербайджан	Албанія	Аргентина	Австралія
Індія	Алжир	Болгарія	Бразилія	Австрія
Кенія	Болівія	Грузія	Казахстан	Велика Британія
Киргизія	Гондурас	Індонезія	Латвія	Греція
Молдова	Єгипет	Китай	Мексика	Данія
Непал	Іран	Перу	Польща	Італія
Пакистан	Монголія	Румунія	Росія	Канада
Чад	Філіппіни	Україна	Туреччина	Кіпр
Нігерія	Лівія	Чорногорія	Угорщина	Франція
Таджикистан	Венесуела	Ямайка	Хорватія	Чехія
Танзанія	Саудівська	Тайланд	Естонія	Швеція
Чад	Аравія	Колумбія	Литва	Японія

Оскільки реалізація даних заходів потребує ефективного процесу фінансового забезпечення та виваженої державної фінансової політики, на основі побудови моделі оптимального формування та використання фінансових ресурсів окремих регіонів та країни в цілому, першочерговим завданням, на нашу думку, є дослідження існуючого нормативно-правового

та організаційного забезпечення питань охорони навколишнього природного середовища.

На сучасному етапі функціонування економіки програми переходу до концепції сталого розвитку розроблені багатьма країнами та характеризуються своєю різноманітністю, що свідчить про масштабність даного процесу як в часовому так і просторовому вимірах. Прагнення України до євроінтеграції невід’ємно пов’язане з дотриманням положень «Стратегії сталого розвитку ЄС» [158], котрі передбачають регламентацію діяльності з переходу на модель сталого розвитку на державному та регіональному рівнях.

В Україні в 1999 році Постановою Верховної Ради було прийнято «Концепцію сталого розвитку населених пунктів» [164], однак принципи та напрямки її реалізації носять виключно декларативний характер. Проведений в додатку Б аналіз нормативно-правової бази України в галузі охорони навколишнього природного середовища свідчить про те, що існуюча законодавча база не визначає науково-методичних засад забезпечення заходів, щодо впровадження концепції сталого розвитку в країні, а визначені в ній права та обов’язки суб’єктів економічної діяльності в напрямку створення умов для переходу до моделі сталого розвитку носять умовний та локальний характер.

Це, в свою чергу, обмежує здатність практичної реалізації задекларованих положень та свідчить про необхідність більш глибоких науково-практичних досліджень іноземного досвіду та вітчизняних реалій впровадження концепції сталого розвитку на регіональному рівні.

На нашу думку, головною передумовою досягнення цілей екологоорієнтованого розвитку, як складової сталого розвитку, є наукове обґрунтування та практичне впровадження ефективного регіонального природокористування, що полягає в формуванні сприятливих умов до посилення самостійності регіонів та підвищення рівня їх самодостатності в процесі фінансування заходів екологічного спрямування.

Першочерговим завданням в цьому напрямку є розробка стратегії розвитку регіонів, котра передбачала б узгодження економічної та екологічної складових, враховуючи при цьому географічні та історичні особливості конкретного регіону. Однак, переважна більшість сучасних стратегій, спрямована на максимальне задоволення економічних потреб суспільства нівелюючи при цьому екологічну складову, що породжує значний дисбаланс та неузгодженість еколого-економічних інтересів головних суб'єктів економічної діяльності при формуванні політики регіонального розвитку та згубні наслідки для довкілля.

Оскільки одним із етапів переходу країни до концепції сталого розвитку нами визначено формування засад екологоорієнтованого розвитку, як такого, що створює базис для її подальшої реалізації, в рамках проведеного узагальнення теоретичних положень та підходів до ідентифікації сутності екологоорієнтованого розвитку, його запропоновано представляти як процес, що передбачає наявність узгоджених дій органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та домогосподарств при формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів з метою реалізації екологічно спрямованих заходів.

Виходячи із запропонованого розуміння екологоорієнтованого розвитку, в подальшому його дослідження буде здійснюватися в розрізі визначених суб'єктів, діяльність яких, з одного боку спрямована на створення сприятливого середовища для формування засад екологічно сталого розвитку, а з іншого – є головним чинником, дестабілізуючим екологічну ситуацію в регіоні.

На державному рівні, реалізація стратегії екологоорієнтованого розвитку передбачає верховенство принципів та цілей сталого розвитку над традиційною концепцією економічної ефективності виробництва, неодмінними ознаками якої є масштабне споживання та нерациональне використання природних ресурсів, орієнтація на задоволення матеріальних

потреб, пріоритет економічних інтересів над екологічними, порівняльна характеристика яких наведена в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Порівняння традиційної концепції економічної ефективності виробництва та політики екологоорієнтованого регіонального розвитку

Ознака	Традиційна концепція	Екологоорієнтована політика
Ідеологія розвитку	Споживчий підхід	Пріоритет нематеріальних благ
Об'єкт управління	Депресивні регіони	Всі регіони країни
Суб'єкти управління	Органи державної влади	Органи державної влади та місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання, домогосподарства
Предмет управління	Економічний розвиток	Еколого-економічний розвиток
Рушійна сила	Екологічні катастрофи, події надзвичайного характеру	Прагнення попередження виникнення екологічних проблем
Засоби реалізації	Економічні обмеження та важелі	Економічні стимули
Взаємодія суб'єктів управління	Централізоване прийняття рішень, неузгодженість політики розподілу фінансових ресурсів з екологічними показниками	Збалансування еколого-економічних інтересів в процесі розподілу фінансових ресурсів
Модель розподілу фінансових ресурсів	Фінансування в рамках екологічних програм. Обсяг виділених коштів не залежить від здатності регіону самостійно фінансувати реалізацію запропонованих заходів	Врахування можливостей регіону до фінансування екологоорієнтованого розвитку та його досвіду в реалізації подібних програм. Рейтинговий підхід. Розподіл коштів здійснюється за критерієм здатності регіону самостійно фінансувати реалізацію запропонованих заходів

Оскільки ефективна реалізація будь-яких екологічно спрямованих програм та заходів неможлива без відповідного нормативного забезпечення та значною мірою залежить від узгодженості дій головних суб'єктів управління екологоорієнтованим розвитком, вважаємо доцільним розглянути основні функції та напрямки їх діяльності в рамках визначеного об'єкта дослідження.

Головними органами державної влади в рамках процесу фінансового забезпечення екологічно сталого розвитку є Верховна Рада та Кабінет

Міністрів України, котрі приймаючи нормативні акти визначають основні напрями державної політики у галузі охорони навколишнього природного середовища, затверджують загальнодержавні екологічні програми. Місцеві органи влади забезпечують реалізацію екологічної політики України та затверджують місцеві екологічні програми.

Центральним органом виконавчої влади у сфері охорони навколишнього середовища є Міністерство екології та природних ресурсів України, котре здійснюючи нормативно-правове регулювання у сфері природокористування та контроль за дотриманням законодавства, реалізує свою діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами, агрохімікатами та ін. Перелік головних суб'єктів управління та складових процесу фінансового забезпечення регіону зображено на рисунку 1.1.

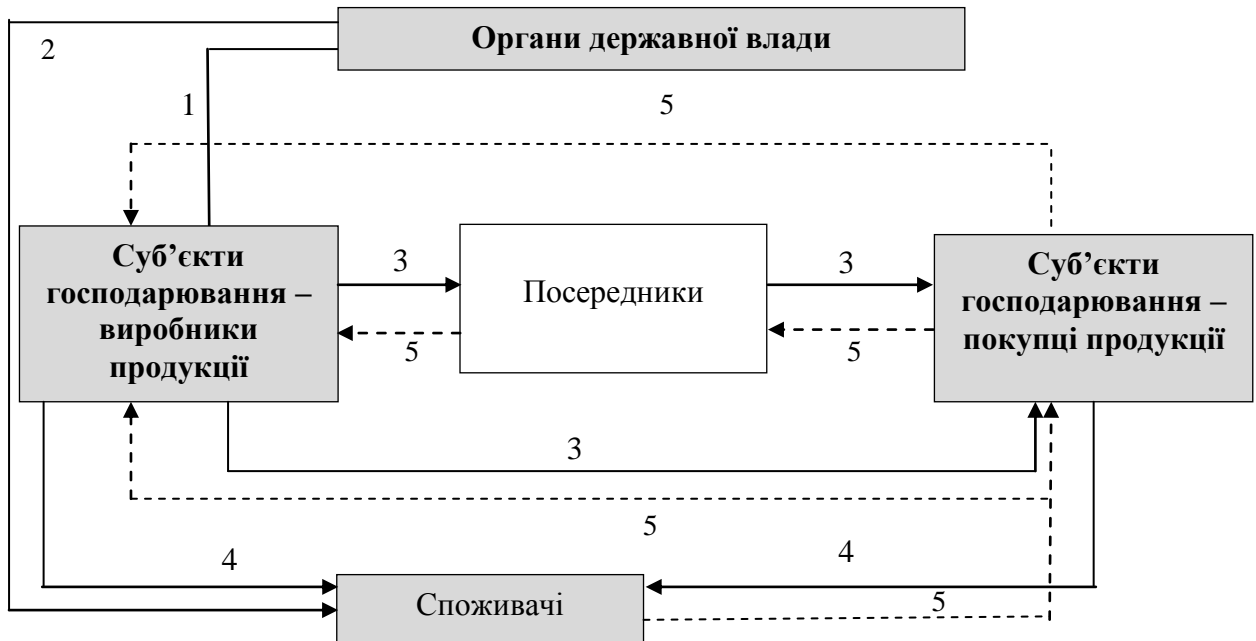

Рисунок 1.1 – Система фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку

Важливою умовою забезпечення екологоорієнтованого розвитку є використання органами державної влади (ОДВ) різноманітних економічних інструментів, серед яких на певному етапі функціонування обов'язковим стає впровадження заходів, спрямованих в першу чергу на зміну екологічної поведінки суб'єктів господарювання. Базуючись на міжнародних рекомендаціях та конвенціях, ОДВ формують свою політику на засадах підвищеної уваги до екологічних аспектів розвитку суспільства, стимулюючи при цьому товаровиробників до збільшення питомої ваги екологічно чистих товарів в загальному обсязі виробництва та використання ними природоохоронного обладнання та ін.

Важливого значення при цьому набуває застосування як обмежувальних так і стимулюючих інструментів забезпечення екологічно сталого розвитку, мета яких полягає в тому, що за допомогою податків, як ключового елемента поповнення державного бюджету, штрафів – засобу фінансування конкретних програм, тощо, змусити виробників змінити свою екологічну поведінку. Крім того, як свідчить зарубіжний досвід проведення соціальної політики, одним із напрямків якої є фінансування програм спрямованих на формування у споживача переконань у важливості придбання екологічних товарів, сприяє покращенню показників стану навколишнього природного середовища, підвищенню рівня добробуту населення та ступеня задоволення їх потреб. Схематично процес державного впливу на головних суб'єктів економічної діяльності зображено на рис. 1.2. При цьому за результатами аналізу зроблено висновок про наявність прямого та зворотного зв'язків між державною політикою в сфері охорони навколишнього природного середовища та поведінкою виробників, споживачів і продавців продукції.

В умовах, коли економічні процеси детермінуються змінами в екології, значно актуалізуються питання оцінки діяльності суб'єктів господарювання з позиції дотримання ними вимог екологічно сталого розвитку.

—> Прямий зв'язок внаслідок застосування інструментів впливу на поведінку суб'єктів економічної діяльності

---> Зворотній зв'язок внаслідок застосування інструментів впливу на поведінку суб'єктів економічної діяльності

1 – пряме фінансування екологоорієнтованих програм за рахунок коштів державного та місцевого бюджету.

2 – формування у споживача переконань у важливості придбання екологічних товарів (напр. соціальна реклама).

3 – надання знижок, розширення кола покупців за рахунок популяризації екологічно безпечної продукції, фінансування реклами.

4 – стимулювання споживачів, за рахунок надання знижок, сувенірів, кредиту, сезонних змін цін, тощо.).

5 – зростання попиту на екологічно чисту продукцію в процесі боротьби за покупця.

6 – підвищення вимог до виробників та продавців продукції, з точки зору відповідності її якості чинному законодавству.

Рисунок 1.2 – Процес державного впливу на поведінку суб'єктів економічної діяльності

Як зазначає С. Шмідхейні, «защита окружающей среды и успешная предпринимательская деятельность – это две стороны одной медали, мера прогресса нашей цивилизации» [224, с. 25].

Усвідомлення цього сприяло тому, що підприємці на міжнародному, національному та регіональному рівнях прийняли стратегію виконання норм екологічної поведінки. Міжнародна торгова палата підготувала проект «Хартії підприємців за сталий розвиток» [239], який був розглянутий в 1991

році на другій Всесвітній промисловій Конференції зі сталого розвитку. Хартія схвалена 600 фірмами з усього світу, на початку 1992 р. закликала компанії «взяти на себе зобов'язання щодо зниження забруднення природного середовища відповідно до викладених у ній 16 принципів, створити для цього відповідну організаційну базу, оцінити позитивні зрушення і зробити їх надбанням громадськості».

Важливим елементом в процесі зміни поведінки суб'єктів господарювання виступає підтримка державою екологічно спрямованих проектів з позиції створення економічних стимулів до їх реалізації та зміни ставлення покупців на користь екологічно чистих продуктів. Прикладом ефективної державної політики в сфері сприяння екологоорієнтованому розвитку є Японія, в якій завдяки пільговому оподаткуванню та наданню субсидій було встановлено партнерські відносини між державою та підприємцями, та відповідно досягнуто значних успіхів при переході до концепції сталого розвитку. На відміну від Японії, встановлення жорсткого адміністративного регулювання США в 80-ті рр. та відсутність матеріальної допомоги призвело до загострення екологічної ситуації в країні та до зниження конкурентоспроможності підприємств [8].

Однак, на сьогоднішній день, переважна більшість суб'єктів господарювання і досі сприймають вимоги до охорони навколишнього середовища, як один із головних факторів ризику, котрий здійснює суттєвий вплив на результати їх діяльності, а не як найбільш оптимальний варіант забезпечення рівноваги між суспільними та приватними інтересами. На користь останніх свідчать підрахунки Всесвітньої організації торгівлі. Так, використання системи контролю за рівнем викидів шкідливих речовин, навіть на перших етапах індустріалізації економіки, скорочує витрати в екологічній сфері в 15-20 разів [150].

Розглянута система переходу до екологічно сталого розвитку, в основі якої лежить налагодження взаємовідносин між всіма ланками суспільства, та формування єдиних виважених механізмів їх функціонування, повинна

відповідати вимогам та критеріям, які висуваються до сталого розвитку. Головною передумовою в цьому напрямку ми вважаємо дослідження особливостей фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку та його впливу на рівень досягнення цілей екологічно сталого розвитку.

1.2. Екологічно сталий розвиток в системі фінансового забезпечення регіону

Головне протиріччя між економічним та екологічним розвитком полягає в тому, що з одного боку, економіка повинна розвиватись, а з іншого, цей розвиток породжує згубні для навколишнього середовища наслідки. Саме тому особливе значення для подолання кризового становища, зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище, захисту екосистем та біорізноманіття, збереження ґрунту і води, лісових ресурсів, зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, має розробка та практична реалізація заходів, спрямованих на екобезпечну інтенсифікацію та організацію промислового виробництва.

В цих умовах наявність достатніх можливостей будь-якого економічного суб'єкта до фінансового забезпечення своєї діяльності є необхідною умовою функціонування економіки на засадах сталого розвитку. Найбільш повно потенційні можливості економічного суб'єкта до фінансування екологоорієнтованого розвитку характеризує категорія «економічний потенціал», котра зазнаючи суттєвого негативного впливу від забруднення навколишнього середовища, виступає індикатором здатності регіону реалізовувати заходи економічного, екологічного та соціального характеру.

Для розуміння змісту та структури економічного потенціалу необхідно передусім визначитися з понятійно-термінологічною базою даного поняття, щодо якої у науковому середовищі існують суттєві розбіжності.

В методологічному аспекті термін «потенціал» трактується з різних точок зору, а саме за допомогою таких понять або тотожностей, як "сила", "міць", "потужність", "максимальна можливість", "граничність", "ресурси", тощо. У етимологічному значенні даний термін походить від латинського слова «*potentia*» й означає «приховані можливості», які в господарській практиці завдяки праці можуть стати реальністю» [60].

Провідний фахівець у досліджуваній сфері проф. О. Ф. Балацький, парадокс у дослідженні даного поняття вбачає в тому, що економічна оцінка економічного потенціалу практично не застосовується в управлінні, а сам потенціал не зберігається та не примножується [232].

Проблема визначення сутності потенціалу не є новою для вітчизняної економічної науки. В середині минулого століття науковці активно займалися дослідженням лінгвістичного походження даного терміну в результаті якого стало розроблення значної різноманітності підходів до його розуміння, основні з яких наведені в додатку В.

У більшості наукових праць з економіки категорія «потенціал» трактується з матеріально-речовинної та ресурсної позицій. Традиційно у наукових дослідженнях розглядається саме ресурсна сутність потенціалу.

При цьому в її складі чітко виділяють дві позиції. Перша – потенціал являє собою сукупність ресурсів без урахування їх взаємозв'язків та участі в процесі відтворення. На думку Л. І. Абалкіна [1] потенціал – це «узагальнена, збірна характеристика ресурсів», прив'язана до місця та часу. Однак, дане трактування є досить широким, а тому застосування його в рамках вирішення окремих прикладних та теоретичних завдань в економіці вимагає його уточнення. Так, наприклад, В. М. Архангельський [5] під потенціалом розуміє засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв'язання певної задачі, тобто сукупність

реальних нагромаджених ресурсів. Як «кількість та якість ресурсів, якими володіє будь-яка господарююча система» розуміє потенціал І. І. Лукінов [123, с. 12].

Особливість другої позиції полягає в трактуванні потенціалу як сукупності ресурсів, котрі здатні виробляти певну кількість матеріальних благ. Так, Є.Б. Фігурнов вважає, що потенціал «характеризує ресурси виробництва, кількісні та якісні їх параметри, котрі визначають максимальні можливості з виробництва матеріальних благ в кожен конкретний момент» [201, с. 37]. Аналогічної думки дотримується В. І. Свободін, котрий розглядає потенціал як «сукупність спільно функціонуючих ресурсів, спроможних виробляти певний обсяг продукції» [179, с. 7]. На думку Д. К. Шевченко потенціал являє собою «сукупність виробничих ресурсів, котрі поєднані в процесі виробництва та володіють певними потенційними можливостями в галузі виробництва матеріальних благ та послуг» [220, с. 17].

Однак, на наш погляд, в процесі дослідження, важливо враховувати та оцінювати не лише кількісні характеристики потенціалу, але й можливості його ефективного використання, які залежать відповідно від раціональності його розміщення. У цьому контексті заслуговує на увагу підхід до розуміння потенціалу як системи матеріальних та трудових факторів (умов, складових), що забезпечують досягнення мети виробництва. Основою для такого підходу є висловлювання К. Маркса про те, що засоби праці, предмет праці і робоча сила як фактори виробництва та елементи утворення нового продукту виступають як можливості, що підкреслює їхній потенційний характер. Для перетворення цієї можливості на дійсність «вони мають з'єднатися» [128]. Це положення є принципово важливим для аналізу і розроблення методів вимірювання потенціалу, тому що екстенсивний динамізм розвитку виробництва в деяких випадках послабив увагу дослідників до питань поліпшення використання вже нагромаджених ресурсів.

Зважаючи на домінування однобічного підходу до трактування дефініції поняття потенціал (під ним вбачають або сукупність ресурсів, або здатність господарської системи випускати продукцію, або можливість виробничих сил досягти певного ефекту), на нашу думку, ресурсна концепція відіграє важливу роль в процесі планування та управління виробничою діяльністю.

Цікавою, щодо цього є запропонована Н. Т. Ігнатенком та В. П. Руденком класифікація ознак поняття «потенціал» [76]. Відповідно до їх дослідження у 42 % випадків термін «потенціал» асоціюється із сукупністю природних умов і ресурсів, можливостей, запасів, засобів, цінностей; у 18 % — з потужністю виробництва (галузей народного господарства), фондів, ресурсів країни, регіону; у 16 % — з ресурсною, економічною, природною, регіональною характеристикою; у 8 % — з можливістю виробничих сил досягти певного ефекту. На основі порівняння існуючих підходів до розуміння економічного потенціалу, нами зроблено висновок про те, що найбільш повно сутність даного поняття відображає визначення наведене Олексюк О. І. [144], як максимально можливої сукупності активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив якісного розвитку соціально-економічної системи у певному середовищі господарювання з урахуванням ресурсних, часових, структурно-функціональних, соціокультурних та інших обмежень.

Крім того, в процесі дослідження економічного потенціалу регіону, ми будимо виходити з позиції, що він являє собою не лише зафіксовану на певний момент часу сукупність ресурсів (тобто статичний показник), але й характеристику здатності регіону використовувати свої можливості до забезпечення якісного розвитку еколого-економічної системи у певному середовищі, що розглядається в ретроспективній динаміці (динамічний показник). Саме розгляд економічного потенціалу з позиції його динамічності та проведене вище дослідження особливостей екологоорієнтованого розвитку дали нам можливість здійснити їх

порівняння, з виділенням спільних та відмінних ознак, результати якого наведені в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Порівняльна характеристика екологоорієнтованого розвитку та економічного потенціалу

Ознака	Екологоорієнтований розвиток	Економічний потенціал
Сутність	Процес, що передбачає наявність узгоджених дій органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та домогосподарств при формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів з метою реалізації екологічно спрямованих заходів.	Динамічний показник можливості застосування сукупності активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив якісного розвитку соціально-економічної системи у певному середовищі господарювання з урахуванням ресурсних, часових, структурно-функціональних, соціокультурних та інших обмежень.
Рівні функціонування	Глобальний, національний, регіональний	Глобальний, національний, регіональний, рівень суб'єкта економічної діяльності
Характер показника	Динамічний	Динамічний
Суб'єкт управління	Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання, домогосподарства	Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання,
Характер процесу	Об'єктивний	Об'єктивно-суб'єктивний
Складові	Економічна, екологічна	Економічна, екологічна, технологічна, соціальна, інноваційна, трудова
Першочергова ціль	Задоволення екологічних потреб	Задоволення економічних потреб

Для більш детального дослідження взаємозв'язку між рівнем екологоорієнтованого розвитку регіону та його економічним потенціалом проведемо аналіз впливу останнього на стан навколишнього середовища в регіоні. На сьогодні переважна більшість учених погоджується з думкою, про

те, що зв'язок між рівнем економічного розвитку та обсягом забруднення довкілля носить нелінійний характер. В рамках розглянутих нами вище стадій еколого-економічного розвитку країни та існуючих досліджень даного питання, можна зробити наступні висновки:

1. В країнах, що знаходяться на першій стадії еколого-економічного розвитку простежується тенденція до концентрації економічної активності в найбільш небезпечних з екологічної точки зору видах виробничої діяльності (наприклад, металургійної, хімічної), пов'язаних з відносно високим рівнем забруднення та викидів шкідливих речовин. У той же час, низький рівень доходу (і одночасно високий рівень викидів) призводить до того, що зростання доходу, є набагато ціннішим, ніж якість компонент навколишнього середовища.

2. На пізніших етапах розвитку (2, 3 етапи) господарська діяльність зрушується у бік екологічно чистіших секторів (особливо послуг), і більш високий рівень реального доходу сприяє підвищенню вимог до якості навколишнього середовища.

Така модель характеризується перевернутою U-подібною кривою і названа «Екологічною кривою Кузнеца» (рисунок 1.3).

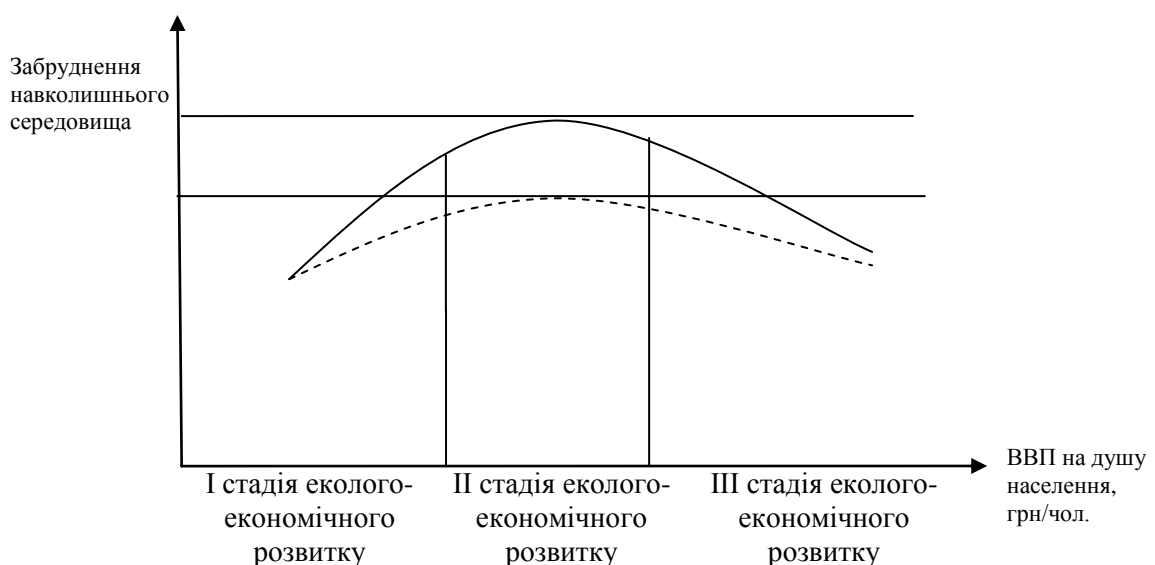

Рисунок 1.3 – Взаємозв'язок еколого-економічного розвитку регіону та обсягу забруднення навколишнього середовища

Оскільки ефективність реалізації будь-яких заходів екологічного спрямування можна оцінити за ключовими показниками економічного розвитку: валовий внутрішній продукт, валовий регіональний продукт, прибуток підприємств, рівень доходів населення, тощо, в рамках даного дослідження потенційні можливості регіону до реалізації екологоорієнтованих заходів будемо оцінювати за показником валового регіонального продукту – одного із найважливіших показників, що характеризує кінцевий результат виробничої діяльності суб'єктів господарювання у сфері матеріального і нематеріального виробництва на регіональному рівні.

Крім того, за цих умов, важливого значення набуває оцінка ступеня взаємозв'язку між рівнем економічного розвитку регіону та рівнем забруднення навколишнього природного середовища.

На рисунку 1.4 схематично представлена залежність між обсягами викидів забруднюючих речовин та рівнем економічного розвитку регіону.

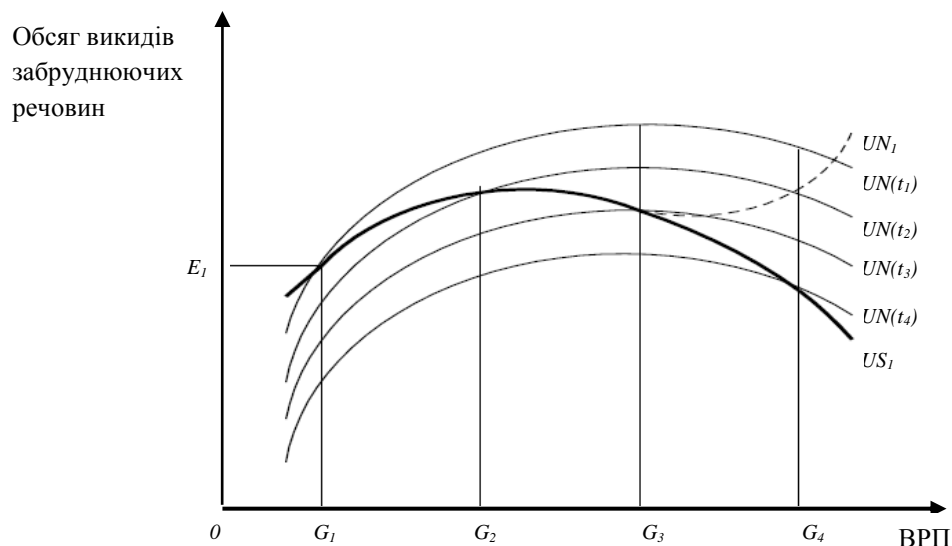

Рисунок 1.4 – Загальний характер залежності емісії від рівня економічного розвитку [196]

Криві $U(t_1)$, $U(t_2)$, $U(t_3)$, $U(t_4)$ представляють узагальнену залежність "емісія шкідливих речовин – зростання показника ВРП", відповідно до яких зростання рівня ВРП до певного етапу супроводжується зростанням обсягів забруднення навколишнього природного середовища. Збільшення доходу в часі і відповідне зниження емісії може здійснюватися по траєкторії US_1 . Однак досягнення даної тенденції можливе виключно за рахунок ефективного формування та використання потенційних можливостей регіону до фінансування даних заходів за умови максимізації еколого-економічного ефекту на одиницю природоохоронних витрат.

Враховуючі дані особливості та зважаючи на наявність тісного зв'язку між даними поняттями, на нашу думку, доцільним є виділення поняття «потенціал екологоорієнтованого розвитку регіону» (ПЕРР), як інтегральної характеристики здатності регіону реалізувати свої потенційні можливості до відтворення валового регіонального продукту за рахунок трансформації вхідних ресурсних потоків у вихідні результати при одночасному зниженні негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Для більш ґрунтовного розуміння сутності ПЕРР необхідно з'ясувати його структуру. Аналіз підходів щодо виділення структурних елементів економічного потенціалу регіону та екологоорієнтованого розвитку дозволив розробити підхід до виділення та класифікації складових ПЕРР (Додаток Г).

Як було зазначено в попередньому підрозділі, забезпеченню екологоорієнтованого розвитку на регіональному рівні сприяє наявність узгоджених дій органів місцевого самоврядування, суб'єктів підприємницької діяльності та домогосподарств. Виходячи з цих положень у рамках даного дослідження розгляд ПЕРР пропонуємо здійснювати за суб'єктами формування та використання фінансових ресурсів спрямованих на досягнення цілей екологічно сталого розвитку.

Враховуючи, що внутрішній зміст та багаторівнева структура потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону формується під впливом великої кількості різноманітних факторів і умов: розвиток науково-

технічного прогресу, зростання темпів використання виробничих фондів, виявлення нових і більш ефективних корисних копалин, динамічні зміни в економіці, які і визначають фінансові можливості території, значної актуальності набуває дослідження особливостей впливу екологоорієнтованої діяльності на рівень фінансових можливостей території.

Оскільки головною умовою забезпечення екологоорієнтованого розвитку є узгодження екологічної та економічної складових, в структурі ПЕРР, на нашу думку, більш доцільним є поєднання 2 головних компонент: економічного потенціалу та природно-ресурсного потенціалу регіону, що сприятиме усесторонньому дослідженню проблем охорони навколишнього середовища та поєднанню ключових їх елементів. При чому в структурі економічного потенціалу органів місцевого самоврядування запропоновано виділяти бюджетний та інвестиційний потенціали.

З метою розуміння змісту та визначення факторів впливу на рівень ПЕРР, проведемо аналіз підходів до розуміння їх змісту. Як було зазначено вище, однією з складових економічного потенціалу органів місцевого самоврядування є бюджетний потенціал, котрий в економічній літературі характеризується своєю багатоаспектністю. Так, Яшина Н. І. під бюджетним потенціалом розуміє сукупність економічних і нормативно-правових умов, що дозволяють сформулювати оптимальну величину доходів, які покривають нормативні витрати регіону, а також забезпечити їх цільове й ефективне використання [236].

А. В. Лучка [124] під бюджетним потенціалом фінансової незалежності органів місцевого самоврядування розуміє сукупність реальних можливостей забезпечення їх самостійності у питаннях формування, використання та регулювання місцевих бюджетів. Як його складові елементи, виділяються всі бюджетні ресурси, тобто кошти, які акумулюються і перерозподіляються через бюджет, та бюджетні повноваження органів державної влади і місцевого самоврядування.

На думку, Є. О. Балацького [9, с. 212-216] «бюджетний потенціал міста» являє собою оцінку можливостей надходження в майбутньому до бюджету міста максимального обсягу фінансових ресурсів від здійснення операцій з оподаткування, залучення грошових коштів за рахунок неподаткових надходжень та коштів цільових фондів.

Погоджуючись з думками науковців щодо розуміння сутності бюджетного потенціалу, в процесі оцінки ПЕРР, в даній роботі під бюджетним потенціалом регіону розуміємо здатність органів місцевого самоврядування акумулювати грошові кошти за рахунок сплати податків та зборів, отримання доходів від реалізації інвестиційних проектів, в обсязі достатньому для покриття потреби в фінансових ресурсах необхідних для фінансування екологічно спрямованих заходів.

Інвестиційний потенціал регіону, у загальному вигляді, можна розглядати як сукупність наявних в регіоні факторів виробництва і сфер застосування капіталу. У вузькому сенсі інвестиційний потенціал - це характеристика кількісна, що враховує основні макроекономічні характеристики, насиченість території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою і т. п.), споживчий попит населення й інші показники. Його розрахунок заснований на абсолютних статистичних показниках, а основними результуючими показниками є рівень інвестиційного ризику та інвестиційна привабливість регіону.

Ми розглядаємо інвестиційний потенціал регіону як обсяг інвестицій, який максимально може бути залучений в економіку регіону за рахунок усіх джерел фінансування (внутрішніх і зовнішніх), виходячи з наявності різних за кількістю та якістю економічних, соціальних та природних ресурсів, особливостей його географічного положення та інших передумов, необхідних для формування інвестиційної активності в ньому.

Враховуючи наявність тісного зв'язку між рівнем економічного потенціалу регіону та станом навколишнього природного середовища вважаємо за доцільне визначити основні напрямки впливу забруднення довкілля на показники регіонального розвитку. Так, на державному рівні та рівні місцевого самоврядування, вплив екологічного чинника на економічний потенціал регіону проявляється у вигляді втрат доходів місцевого і державного бюджетів, позабюджетних державних фондів, а також через додаткові витрати, пов'язані із запобіганням, усуненням і компенсацією негативних наслідків забруднення навколишнього середовища, що фінансуються з місцевого та державного бюджетів. Дані витрати обумовлені зниженням доходів домогосподарств і підприємств.

Зокрема, недоотримання доходів домогосподарствами призводить до зменшення надходжень податків на доходи з фізичних осіб, а також відрахувань на обов'язкове соціальне страхування та обов'язкове державне пенсійне страхування, де платниками є фізичні особи, а об'єктом оподаткування - отриманий ними дохід. Втрати прибутку підприємствами, викликані екологічним чинником, зменшують розмір податку на прибуток. Зменшення фонду оплати праці у зв'язку з ненарахуванням заробітної плати працівникам у період тимчасової втрати працездатності з причини захворювання або травматизму (зумовлених невідповідністю умов праці санітарно-гігієнічним вимогам) призводить до зменшення сум зборів на обов'язкове соціальне страхування та обов'язкове державне пенсійне страхування (в яких платниками є суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують найману працю, а об'єктом оподаткування є нарахований фонд оплати праці).

Крім цього, у зв'язку зі зменшенням обсягу виробництва товарів, робіт і послуг зумовленим впливом екологічного чинника на трудові ресурси території, державний, а також місцеві бюджети позбавляються частини податків і зборів, де об'єктами оподаткування є: додана вартість (податок на

додану вартість), оборот від реалізації товарів (акцизний збір), обсяг реалізованої продукції.

Зважаючи на те, що реалізація переважної більшості екологоорієнтованих заходів відбувається на рівні суб'єкта господарювання та значною мірою залежить від його готовності до впровадження даних заходів, розглянемо існуючі підходи до визначення структури економічного потенціалу підприємства.

Так, у праці [40] потенціал розглядається з позицій його впливу на конкурентоспроможність підприємства, І. Р. Бузько, І. Є. Дмитренко та О. А. Сущенко [32] досліджують питання, пов'язані із стратегічним потенціалом підприємства; В. І. Хомяков, Т. Г. Вяткіна та П. С. Вяткін [213], співставляючи потенціал підприємства із його конкурентоспроможністю, виділяють поняття «підприємницький потенціал»; І. В. Бондаренко [19] аналізує окремі аспекти управління маркетинговим потенціалом; Н. І. Іванов [73] оперує поняттям виробничого потенціалу підприємства; А. А. Міроєдов та Я. Л. Ейдельман [135] – економічного потенціалу. На думку, Г. Б. Клейнера «в загальному випадку потенціал конкретного підприємства складається з компонент, що характеризують його ресурси, положення і динаміку руху в зовнішньому середовищі» [103].

Таким чином, за результатами аналізу економічної літератури можна прийти до висновку, що більшість дослідників розглядає саме ресурсну структуру потенціалу, однак з урахуванням у ній різної кількості складових. В одному випадку до складу потенціалу підприємства рекомендується включати тільки засоби праці, в другому — засоби праці і робочу силу, в третьому — засоби праці, робочу силу і природні ресурси, які застосовуються в процесі виробництва, у четвертому — засоби праці, робочу силу і предмети праці. Є й значно ширші підходи до визначення структури потенціалу, які поряд з зазначеними складовими доповнюються описами систем збирання, обробки і використання інформації, досвіду господарювання, тощо. Як підтверджує проведений аналіз, до елементів

економічного потенціалу підприємства можна віднести всі елементи, що пов'язані з його функціонуванням і розвитком, однак, відбір найважливіших із них становить складну проблему.

На нашу думку, в рамках даного дослідження, найбільш повно економічний потенціал підприємства характеризують фінансова, трудова, виробнича та інноваційна його складові.

Оскільки метою функціонування будь-якого суб'єкта господарювання є отримання прибутку, виявлення сутності та змісту фінансового потенціалу дозволяє визначити реальні можливості підприємства до забезпечення джерелами фінансування заданих цільових параметрів його соціально-економічного розвитку. Достатні фінансові можливості підприємства полягають у його здатності повністю забезпечити в оптимальному розмірі грошовими ресурсами свої операційні та довгострокові витрати на умовах самоокупності. Тобто всі його витрати повинні бути профінансовані власними доходами. Тимчасова потреба в грошових коштах покривається за рахунок кредиту та інших залучених та запозичених ресурсів.

Наявні та приховані можливості підприємства, щодо залучення та використання факторів виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції (послуг) характеризують рівень виробничого потенціалу підприємства, під яким розуміється сукупність ресурсів, що функціонують і здатні виробляти певний обсяг продукції за наявних основних та оборотних фондів. Виходячи з даного визначення, до складу виробничого потенціалу можна віднести: потенціал основних фондів; потенціал оборотних фондів; потенціал нематеріальних активів; потенціал технологічного персоналу, а отже в процесі дослідження його необхідно розглядати як поліструктурну систему відповідним чином організованих і спрямованих на досягнення поставлених цілей ресурсів промислового підприємства (персонал, матеріально-технічна база та організаційно-управлінська система).

На формування виробничого потенціалу промислового підприємства впливає характеристика продукції – чим складніша продукція й технологія її виготовлення, тим виникають різноманітніші зв'язки на підприємстві, які необхідно враховувати при розбудові системи управління, в тому числі виробничим потенціалом. Тобто під час формування виробничого потенціалу промислових підприємств чітко простежують взаємозв'язок технологічних та організаційних структур [81].

Одним із визначальних факторів впливу на результативність господарської діяльності є якісна та кількісна складова трудового потенціалу, котра, зважаючи на наявність застарілої техніки та обладнання досить часто слугує головною умовою випуску якісної та конкурентоспроможної продукції. За даних умов значно актуалізуються питання дослідження сутності та змісту трудового потенціалу регіону.

Термін «трудоий потенціал» увійшов у науковий обіг у період переходу від екстенсивного до інтенсивного способу розвитку виробництва. Це була своєрідна реакція науки на потребу практики забезпечити якісне вдосконалення формування і використання відповідних здатностей працівників як сукупного суб'єкта виробництва й управління.

Трудоий потенціал – це персоніфікована робоча сила, яка розглядається в сукупності своїх якісних характеристик. Це поняття дає змогу, по-перше, оцінити рівень використання потенційних можливостей як окремо взятого працівника, так і сукупності працівників у цілому, що є необхідним для активізації людського фактора, та, по-друге, забезпечити якісну (структурну) збалансованість у розвитку особистого й уречевленого факторів виробництва.

На сьогоднішньому етапі розвитку майже всі підприємства працюють на застарілому обладнанні, а використовувані ними технології залишилися на рівні досягнень науково-технічного прогресу 50 – 60-х років [78, с. 85]. Проте, що інвестиційний розвиток вітчизняних підприємств перебуває на низькому рівні, свідчить і той факт, що частка України в науково-технічному

розвитку країн Європи в десятки разів нижча від її середнього рівня розвитку [225, с. 5].

Такого висновку дійшли перші дослідники цього феномену в другій половині ХХ ст. Так, ще в 1957 р. у праці “Технологічні зміни та функція сукупного виробництва” Р. Соллоу, узагальнивши досвід розвитку промисловості, зауважив, що саме активна інноваційна та інвестиційна діяльності підприємств різних форм власності дедалі більше визначають темпи їх економічного зростання. За його підрахунками, валовий національний продукт США в період з 1909 по 1949 рр. збільшився на 87,5% за рахунок “технологічних змін”, тобто інновацій [7]. Звичайно, це дало змогу багатьом вченим-дослідникам взятися за вивчення питань, пов’язаних з інноваційною діяльністю.

Активно проблемами інновацій вчені почали займатися в 60-ті роки ХХ ст. – у період прискорення розвитку науково-технічного прогресу. Подальше вивчення проблем інноваційної діяльності здійснювали Дж. Брайт та його послідовники. На сьогоднішній день, під інноваційним потенціалом, як правило, розуміють інтегровану сукупність матеріальних та інтелектуальних можливостей підприємства щодо генерації, розробки та впровадження інноваційних ідей для системного технічного, організаційного та управлінського оновлення підприємства. Узагальнивши теоретичні розробки щодо даного поняття (табл. 1.5), приходимо до висновку, що існують два основні підходи до тлумачення цього терміна.

Таблиця 1.5

Систематизація підходів до розуміння поняття «інновація» [159, 176, 241, 246, 214, 211, 248, 60]

Автор	Трактування
1	2
Й. Шумпетер	Зміни з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації у промисловості

Продовження таблиці 1.5

1	2
М. Хучек	Зміни в техніці, технології, організації, екології, економіці, а також соціальному житті підприємства
Р. Кантер	Процес втілення у життя будь-якої нової ідеї, що пропонує вирішення якоїсь проблеми
М. Хольштейн-Бек, Ф. Котлер, А. Харман	Інновацією є будь-яка нова цінність
Г. Залтман	Будь-яка ідея, спосіб дій чи матеріальний продукт, що вважається новинкою з точки зору компонентів, котрі відіграють чималу роль у тій системі, де це нововведення впроваджується
Х. Барнет	Будь-яка якісно нова ідея
Економічна енциклопедія	Новий підхід до конструювання, виробництва, збуту товарів, завдяки чому інноватор та його компанія здобувають переваги над конкурентами

Реалізації даних можливостей підприємства сприяє певна сукупність ресурсів [113]:

- *інтелектуальні* (технологічна документація, винаходи, патенти, ліцензії, корисні моделі, промислові зразки);
- *матеріальні* (дослідна база; дослідницьке, експериментальне та лабораторне обладнання);
- *фінансові* (власні, залучені, інвестиційні, бюджетні, грантові);
- *кадрові* (лідер-новатор, зацікавлений в інноваціях; персонал, що має спеціальну освіту та досвід проведення НДР; спеціалісти в галузі маркетингу, плануванні та прогнозуванні прихованих потреб покупців);
- *інфраструктурні* (власні підрозділи НДР, конструкторський відділ, відділ головного технолога, відділ маркетингу нової продукції, патентно-ліцензійний відділ);
- *додаткові джерела* підвищення результатів інноваційної діяльності (партнерські та особисті зв'язки співробітників з НДІ та вузами, в т.ч. закордонними; інформаційний відділ, досвід управління проектами, стратегічне управління підприємством).

Величина інноваційного потенціалу значною мірою впливає на вибір стратегії подальшого інноваційного розвитку. Так, підприємства з достатнім обсягом ресурсів можуть розвиватися по шляху стратегії лідера, розробляючи та впроваджуючи принципово нові або базові інновації. При обмежених інноваційних можливостях підприємству доцільно їх нарощувати та вибирати поступальну стратегію розвитку.

Найбільш чутливими до впливу екологічного фактору на будь-яких ієрархічних рівнях є трудові ресурси, оскільки забруднення навколишнього середовища впливаючи на стан здоров'я працівників, обумовлює наслідки, що носять соціальний характер. Для підприємств як економічних суб'єктів вплив екологічного чинника на трудові ресурси супроводжується втратою доходів і додатковими витратами, пов'язаними з попередженням, усуненням або компенсацією негативних соціальних наслідків забруднення навколишнього середовища. Втрати доходів суб'єктами підприємницької діяльності в даному випадку обумовлені недовикористанням за часом і продуктивністю трудових ресурсів поряд з іншими видами економічних ресурсів. А оскільки, відповідно до принципів взаємозамінності і взаємодоповнюваності, зменшення одного з видів економічних ресурсів призводить до недовикористання інших, що в цілому призводить до зниження економічної ефективності роботи підприємства.

Зниження ефективності роботи підприємства у зв'язку з впливом екологічного чинника в науковій літературі визначається як економічний збиток від забруднення навколишнього природного середовища.

Зокрема, економічний збиток підприємству у зв'язку з впливом екологічного чинника на трудові ресурси включає наступні втрати прибутку зумовлені:

- 1) недоотриманням продукції, робіт і послуг у зв'язку з втратами робочого часу працюючих;

2) недоотриманням продукції у зв'язку із зниженням продуктивності живої праці;

3) збільшенням частки умовно-постійних витрат у собівартості продукції при зниженні обсягів виробництва в умовах забруднення навколишнього середовища;

4) збільшення витрат на здійснення заходів з попередження, усунення та компенсації наслідків забруднення навколишнього середовища. До таких витрат на підприємстві належать:

- доплати до заробітної плати за несприятливі умови праці;
- доплати працівникам у разі тимчасової втрати працездатності, зокрема, через захворюваність, спричинену забрудненням навколишнього середовища, до розмірів фактичного заробітку за попередній місяць;
- виплати компенсації за шкоду, завдану здоров'ю працівників у зв'язку з виконанням трудових операцій в умовах забруднення виробничого середовища;
- платежі з обов'язкового страхування окремих категорій працівників, зайнятих на роботах з підвищеною небезпекою для здоров'я;
- оплата часу на проходження додаткових медичних оглядів;
- витрати по забезпеченню санітарно-гігієнічних умов на робочих місцях в частині загазованості і запиленості;
- витрати на спеціальне харчування, обумовлене забрудненням робочих місць.

Крім того виникає економічний збиток у зв'язку з підвищеною плинністю кадрів через незадовільні санітарно-гігієнічні умови праці, котрий може бути представлений двома складовими:

а) додаткові витрати підприємства на навчання знову прийнятих працівників замість звільнених;

б) втрати прибутку у зв'язку зі зниженням продуктивності праці у звільнених, і у знову прийнятих.

Сукупність недоотриманих доходів у результаті недовикористання трудових ресурсів підприємства і нераціонально зроблені витрати щодо попередження, посилення і компенсації негативних наслідків забруднення знижують економічну оцінку трудового потенціалу працюючих підприємств, а значить економічну оцінку потенціалу території.

Крім того екологічний фактор впливає не лише на трудові ресурси регіону, але й на інші його види. На рівні виробничого потенціалу, вплив забруднення на навколишнє середовище проявляється у вигляді передчасного зносу основних фондів, погіршення якості продукції, збільшення її матеріаломісткості, і як результат підвищення вартості та зниження конкурентоспроможності підприємства.

Таким чином, екологічний фактор, в кінцевому випадку впливає на результати діяльності підприємства, що може збільшити кількість збиткових підприємств в регіоні.

В Україні близько 60% надходжень до бюджету домогосподарств, забезпечується за рахунок оплати праці, тобто основним ресурсом домогосподарств в державі є робоча сила. Внаслідок порушення стану навколишнього середовища існує ризик тимчасової або постійної втрати працездатності через хворобу особи, зайнятої в економічній діяльності за межами домогосподарства, що призводить, по-перше, до скорочення надходжень до бюджету домогосподарства від оплати праці, по-друге, до появи додаткових витрат домогосподарства, пов'язаних із лікуванням та відновленням працездатності.

Отже, для домогосподарства існує ризик недоотримання частини доходів та появи додаткових витрат внаслідок екодеструктивних змін навколишнього природного середовища.

Порушення стану навколишнього середовища може призвести до таких негативних для домогосподарства наслідків, як:

- скорочення терміну експлуатації будівель, споруд, предметів тривалого вжитку та особистих транспортних засобів;

- необхідність додаткових витрат на їх утримання;
- підвищення захворюваності рослин і худоби та зниження продуктивності підсобного господарства.
- необхідність додаткових витрат на лікування та профілактику хвороб, відновлення ґрунтів, очистку води.

Крім того, для домогосподарств існує ризик втрати чи зниження якості частини матеріальних ресурсів внаслідок порушення стану довкілля та необхідності додаткових витрат на усунення наслідків цього впливу.

Підприємство, як соціо-еколого-економічна система, є ініціатором використання елементів довкілля у виробничому процесі як одного з основних факторів виробництва, тобто виступає в ролі споживача природних ресурсів та користувача природних умов. Успішність функціонування підприємства, яке виробляє необхідні для суспільства види продукції та послуги, повинно реалізовуватися в умовах ефективного, раціонального та ощадливого відношення до природних благ. Це можливо при використанні збалансованого механізму управління виробничою діяльністю підприємства з урахуванням рівня природно-ресурсного потенціалу регіону.

Під природно-ресурсним потенціалом регіону розуміємо здатність природних систем виконувати корисну функцію без шкоди для себе та населення. З більш широкої точки зору природно-ресурсний потенціал регіону – це сукупність природних ресурсів доступна до використання за даного рівня технологічного та соціально-економічного розвитку суспільства.

Виходячи з вище переліченого, можна зробити висновок, що екологоорієнтований розвиток здійснює вплив на всі елементи потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону, й одночасно, кожен елемент потенціалу є необхідним для формування достатнього обсягу фінансових ресурсів необхідних для фінансування даного розвитку.

Розглядаючи екологоорієнтований розвиток як динамічний, орієнтований в просторі і в часі процес, можна стверджувати, що він впливає на всі структурні елементи системи регіонального розвитку і на процеси, що протікають в ній.

Прямий вплив проявляється через безпосередній вплив навколишнього середовища на кількісні та якісні характеристики економічного розвитку, такі, наприклад, як стан здоров'я населення території.

Непрямий вплив екологічного чинника проявляється через взаємозв'язок стану навколишнього середовища з іншими факторами, що визначають характер формування та використання фінансових можливостей регіону. Особливо гостро дія екологічних факторів відчутна в регіонах, де розміщені підприємства зі шкідливими виробництвами (хімічні, гумовотехнічні, нафтопереробні та ін.). Навіть використання очисних споруд не вирішує повністю завдання екологічної безпеки як працівників таких підприємств, так і населення даного регіону. Кінцевий результат впливу перелічених факторів на економічні можливості регіону зображений на рисунку 1.5.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про суттєвий взаємозв'язок та взаємовплив екологічної та економічної складових екологоорієнтованого розвитку регіону, та необхідність трансформації процесу фінансового забезпечення регіонального розвитку. За таких умов дослідження особливостей фінансового управління регіональним природокористуванням, дає змогу визначити практичні проблеми його фінансового забезпечення та визначити першочергові заходи в контексті створення в регіоні сприятливих умов до підвищення асиміляційної спроможності його природно-ресурсного потенціалу.

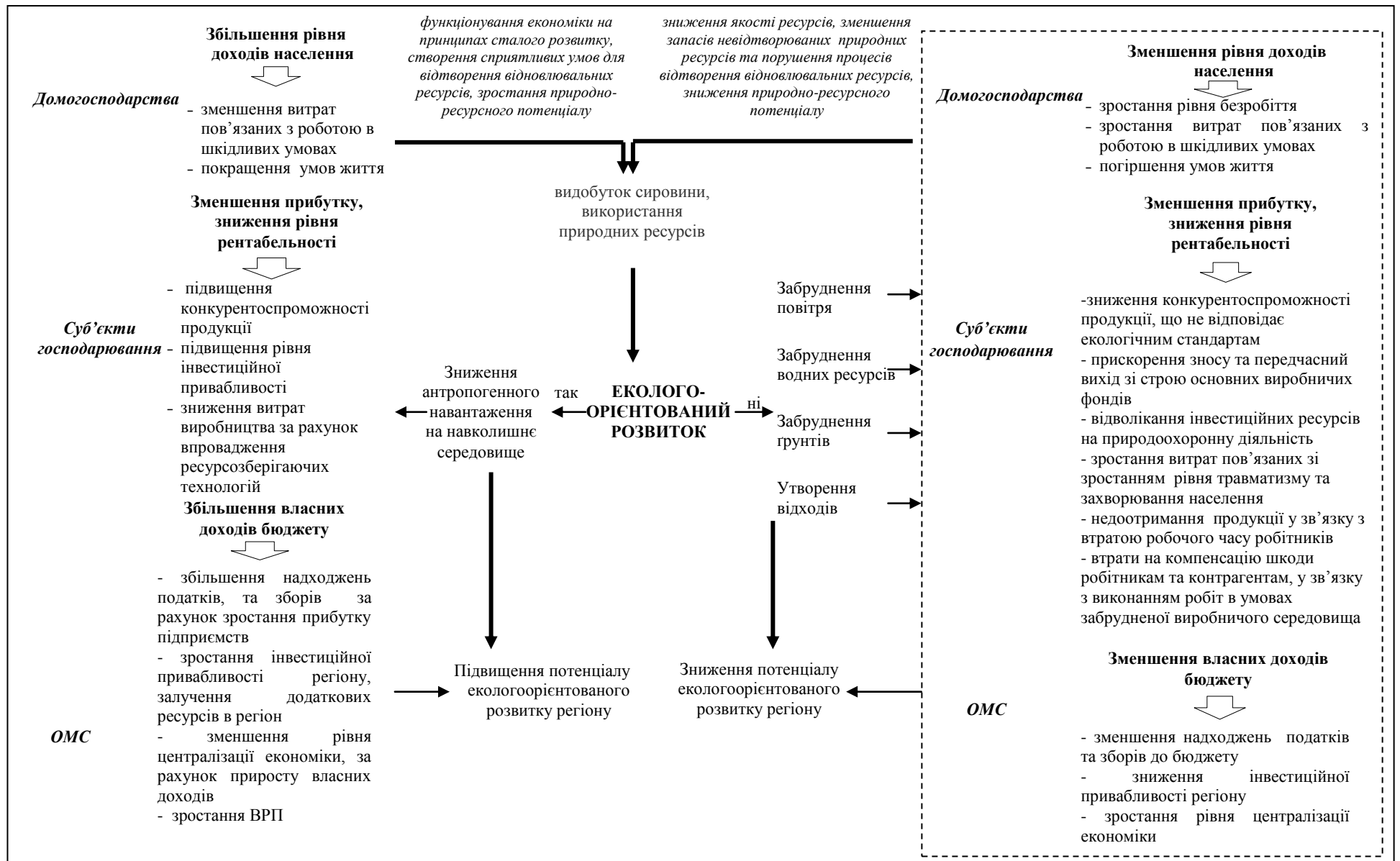

Рисунок 1.5 – Форми прояву впливу екологічного фактору на рівень екологоорієнтованого розвитку регіону

1.3. Тенденції та особливості фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку

Як було розглянуто в попередньому підрозділі, здатність держави до повного та своєчасного фінансового забезпечення екологоорієнтованих заходів на всіх рівнях, в першу чергу залежить від потенційних можливостей регіонів до їх фінансування. Оскільки рівень розвитку економіки провідних країн світу та їх конкурентоспроможність, як правило, визначається сукупністю мікро- та макроекономічних показників, котрі характеризують як стан економіки в цілому, так і тенденції окремих регіонів країни та провідних її галузей до стійкого економічного розвитку. Базисом стабільного розвитку є вся сукупність ресурсів і наявність стійких взаємозв'язків між ними в рамках національної економіки. При цьому ресурсами є всі складові національного багатства держави, за допомогою яких відбувається розвиток соціально-економічної системи, її саморегулювання.

Аналіз динаміки зміни стану навколишнього середовища за останні роки свідчить про суттєве загострення екологічної ситуації в країні. Так, оцінюючи рейтинг України за індексом екологічної ефективності (таблиця 1.6), як одним із найбільш поширених показників, що дає можливість кількісно оцінити ефективність екологічної політики держави, можна зробити висновок про погіршення стану навколишнього середовища за всіма його складовими що зумовлює необхідність оцінки ефективності політики державного фінансування регіону з т.з. відповідності цілям сталого розвитку.

Для розвитку методологічних положень оцінки та розробки механізму ефективного фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку, перш за все необхідно провести аналіз стану та чинників, що його обумовлюють, визначення їх сильних та слабких сторін. Для більш детального аналізу розглянемо основні показники регіонального

фінансування екологічно сталого розвитку в країні за 2009 – 2013 роки. В якості джерела інформації використовуємо офіційні статистичні дані наведені в [56].

Таблиця 1.6

Рейтинг України за Індексом екологічної ефективності (Environmental Performance Index) [247]

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2012
ЕРІ	88	87	90	86	88	102	103	102	103	101	102	102
Стан навколишнього середовища	58	59	57	56	56	57	59	59	59	59	61	61
Життєздатність екосистеми	101	98	103	107	105	117	117	118	117	115	115	115
Хвороби спричинені екологічною ситуацією	60	60	60	62	60	60	60	58	57	58	60	60
Забруднення повітря (вплив на людство)	59	60	60	61	61	63	62	62	62	62	62	62
Якість води (вплив на людство)	49	49	50	49	50	49	51	52	53	53	53	53
Забруднення повітря (вплив на екосистему)	113	109	111	116	115	112	112	112	112	112	112	112
Якість води (вплив на екосистему)	94	94	94	94	94	94	94	94	94	94	94	94
Біорізноманіття і середовище проживання	82	84	86	86	86	87	87	87	88	88	88	88
Сільське господарство	86	87	87	88	87	78	81	86	87	86	87	87
Лісове господарство	46	48	49	51	51	50	52	54	53	49	47	47
Рибальство	73	71	76	66	71	72	83	83	83	83	83	82
Зміна клімату	119	117	117	118	114	116	115	115	115	107	107	107

Основним показником, що характеризує наближеність державної політики до вимог сталого розвитку є обсяг витрат на фінансування навколишнього природного середовища в розрізі основних суб'єктів фінансування. Як свідчать дані зображені на рисунку 1.6 з кожним роком відбувається суттєве зменшення частки витрат за рахунок коштів державного

бюджету та відповідно орієнтацію виключно на привалювання інвестицій в даному процесі.

Рисунок 1.6 - Динаміка джерел фінансування витрат на охорону навколишнього природного середовища в Україні

Аналіз особливостей функціонування економіки регіону засвідчив суттєву залежність економічних результатів від впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. Фактори, які обумовлюють розвиток елементів ПЕРР та впливають на їхню збалансованість і ефективність використання, можна розділити на дві групи – внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні), котрі в сукупності представлені на рисунку 1.7.

Не зменшуючи роль кожного з перелічених факторів, необхідно враховувати, що окремі фактори по різному впливають на результат функціонування підприємства, і як наслідок на рівень його потенційних можливостей. Так, наприклад, найбільш чутливими підприємства є саме до зміни економічних умов ведення господарства.

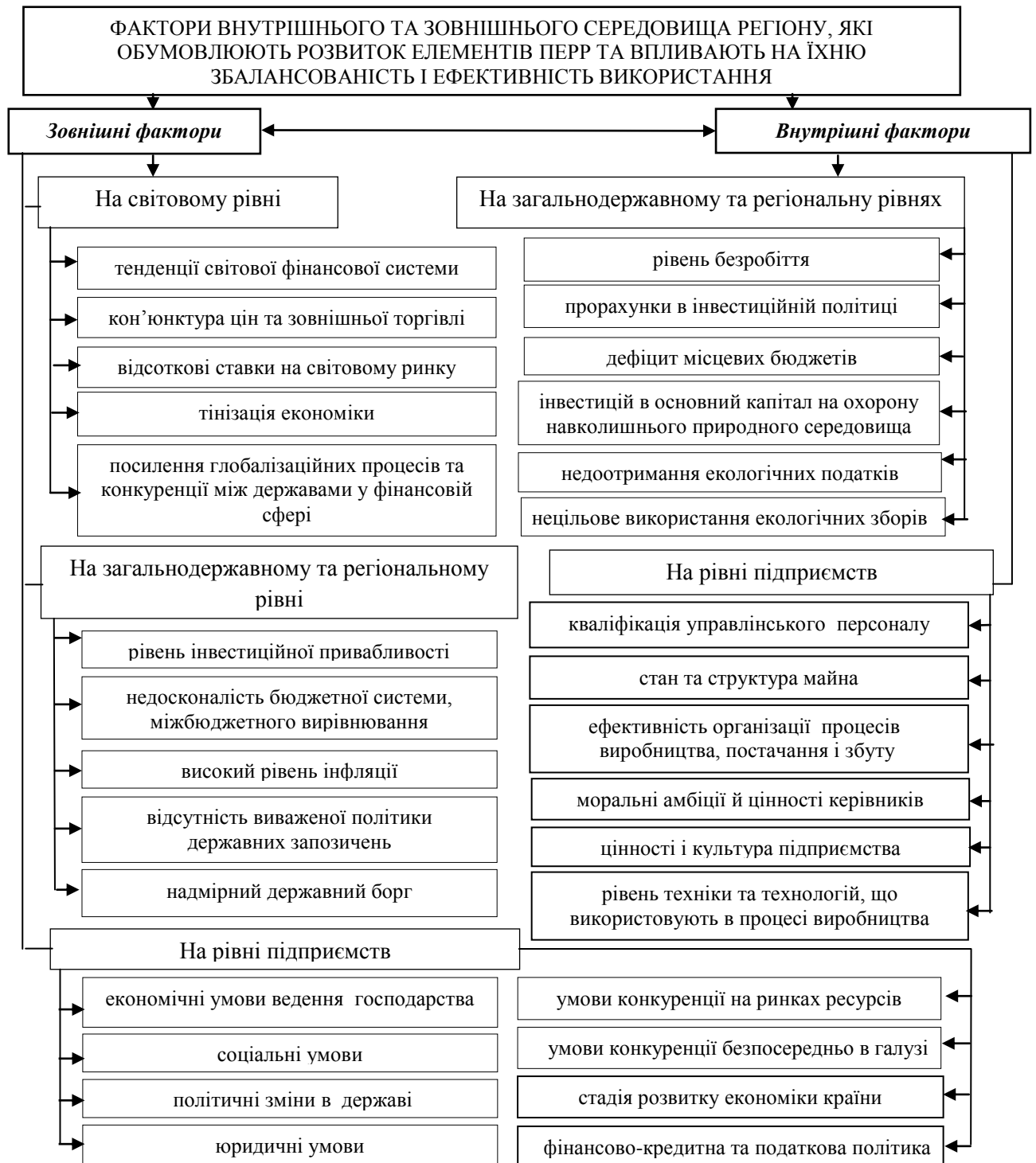

Рисунок 1.7 – Фактори, які обумовлюють розвиток елементів потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону

Враховуючи нестабільність економічної та політичної ситуації в країні, постійні зміни податкового законодавства, відсутність законодавчо визначених процедур переорієнтації діяльності в напрямку

екологоорієнтованого розвитку за останні 5 років в країні відбувається суттєве зниження значень за всіма аналізованими параметрами: значно скоротився обсяг виробництва, знизився рівень інноваційно-інвестиційної активності в Україні, відбулася втрата кадрового потенціалу підприємствами, що досить негативно позначилося на показниках екологоорієнтованого розвитку не лише окремих регіонів але й економіки країни в цілому.

Як було зазначено в підрозділі 1.2, в дисертаційному дослідженні процес фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку нами буде аналізуватися за трьома основними складовими: розвиток підприємницької діяльності, стабільність функціонування ОМС та домогосподарств.

Розглядаючи суб'єктів господарювання в якості головних забруднювачів навколишнього середовища та одночасно, ключових суб'єктів фінансування екологоорієнтованих заходів, одним із найважливіших показників, що характеризує ситуацію в регіоні в цілому є рівень збитковості підприємницької діяльності. Аналіз динаміки зміни частки збиткових підприємств в загальному їх обсязі наведений на рис. 1.8 свідчить про відсутність чіткої тенденції до її зменшення.

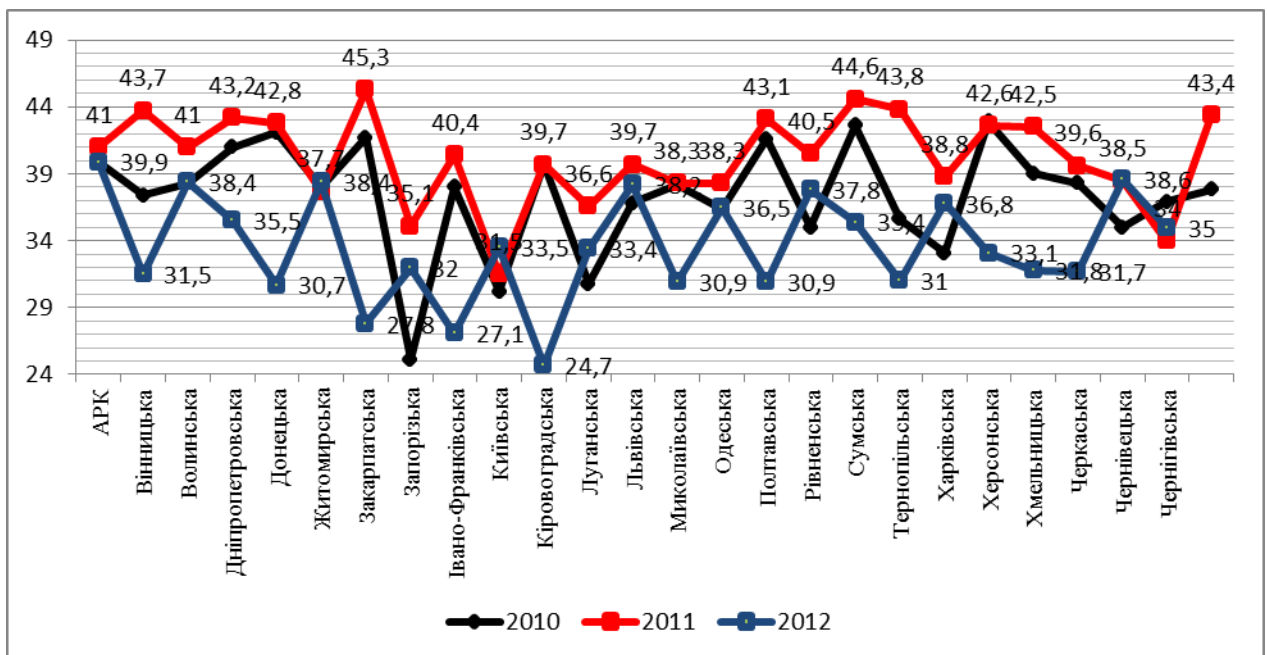

Рисунок 1.8 - Частка підприємств, що одержали збиток впродовж 2010-2012 рр., %

Майже в усіх областях країни даний показник в середньому коливається на рівні 30-40%. Для Чернівецької, Житомирської, Львівської областей та АРК його значення в 2012 році знаходиться на рівні 2010 року. Лише незначна кількість областей характеризується суттєвим зменшенням кількості збиткових підприємств (Закарпатська з 45,3 до 27,8 %, Кіровоградська – з 39,7 до 24,7 %), однак навіть їх значення є суттєвим дестабілізуючим фактором в процесі реалізації політики екологоорієнтованого розвитку в країні, оскільки переважна більшість суб'єктів господарювання не мають фінансових можливостей до забезпечення природоохоронних заходів.

В умовах стрімкого постіндустріального розвитку, коли більшість проблем вирішують на основі швидкої розробки та впровадження у виробництво нових технологічних і організаційних ідей, нової техніки, питання розвитку інноваційної діяльності є надзвичайно актуальними. Проблема підвищення ефективності виробництва стоїть перед кожною підприємницькою структурою, оскільки переважна їх більшість утворена в процесі приватизації на базі колишніх державних підприємств. Слід зазначити, що майже всі підприємства працюють на застарілому обладнанні, а технології, котрі використовують у базових галузях, залишилися на рівні досягнень науково-технічного прогресу 50 – 60-х років, що в першу чергу позначається на рівні матеріало- та енергоємності виробництва, обсязі викидів забруднюючих речовин та утворених відходів.

Як видно з розрахунків наведених в таблиці 1.7 для підприємств майже всіх регіонів України притаманний високий ступінь зносу основних виробничих фондів та низький рівень їх придатності до виробництва високоякісної та високотехнологічної продукції, що в кінцевому результаті призводить до невисокого та нестабільного рівня виробничого потенціалу майже всіх підприємств України.

Так, лише для чотирьох областей України (Івано-Франківська, Київська, Тернопільська, Чернівецька) значення ступеню зносу основних

фондів не перевищує 50 %, для Вінницької, Кіровоградської та Харківської областей даний показник є найвищим, що свідчить про невідповідність використовуваних техніки та технології для впровадження у виробництво інноваційних ідей та підходів, а отже виробництво якісної, та особливо екологічної продукції на даному обладнанні є досить проблематичним.

Таблиця 1.7

Динаміка зміни ступеня зносу основних фондів за регіонами України протягом 2008-2012 рр.

Регіон	2008	2009	2010	2011	2012
АРК	55,8	61,3	64,8	69,4	74,3
Вінницька область	52,7	70,7	70,7	97,1	103,4
Волинська область	46,4	46	45,4	49,1	53,1
Дніпропетровська область	58	61,9	58,1	78,7	82,4
Донецька область	52,3	54,2	63,4	64,5	65,6
Житомирська область	49,7	50,6	50,2	57,4	63,6
Закарпатська область	46,2	40,1	52,2	74,3	79,4
Запорізька область	57,3	59,4	60,3	72,6	78,2
Івано-Франківська область	47,4	46,9	50,2	47,6	45,1
Київська область	39,5	37,2	37,5	38,7	39,9
Кіровоградська область	54,9	51,1	73,8	96,7	106,7
Луганська область	53,5	52,6	54,8	55,9	57,0
Львівська область	46,2	48,1	60,9	70,1	80,7
Миколаївська область	60,3	61	67,3	74,3	80,2
Одеська область	50,4	52,3	51,2	52,7	54,2
Полтавська область	65,5	67,6	70,1	73,5	77,1
Рівненська область	48,9	49,8	50,1	50,9	51,7
Сумська область	57,2	61,2	60,9	63,8	66,8
Тернопільська область	46,7	44,8	44,5	46,8	49,2
Харківська область	64,2	81,8	80,6	88,7	92,6
Херсонська область	55,9	65,5	66,8	67,3	67,8
Хмельницька область	43,6	52,7	51,8	64,1	79,3
Черкаська область	61,9	61,3	60,6	66,9	73,9
Чернівецька область	44,4	42,8	37,4	37,7	38,0
Чернігівська область	61,1	61,5	52,4	56,3	60,5

В умовах недостатнього фінансування витрат на оновлення та/або заміну застарілого обладнання на менш матеріало- та енергоємне, на

підприємствах виникає гостра потреба в зростанні обсягів інвестицій саме в основний капітал та в збільшенні обсягів фінансової підтримки, як з боку держави, так і іноземних інвесторів у процесі оновлення технологічної ланки виробництва. Однак, на сьогоднішній день, основним джерелом фінансування інвестицій на підприємствах України виступають власні кошти (більше 50% (рис. 1.9)).

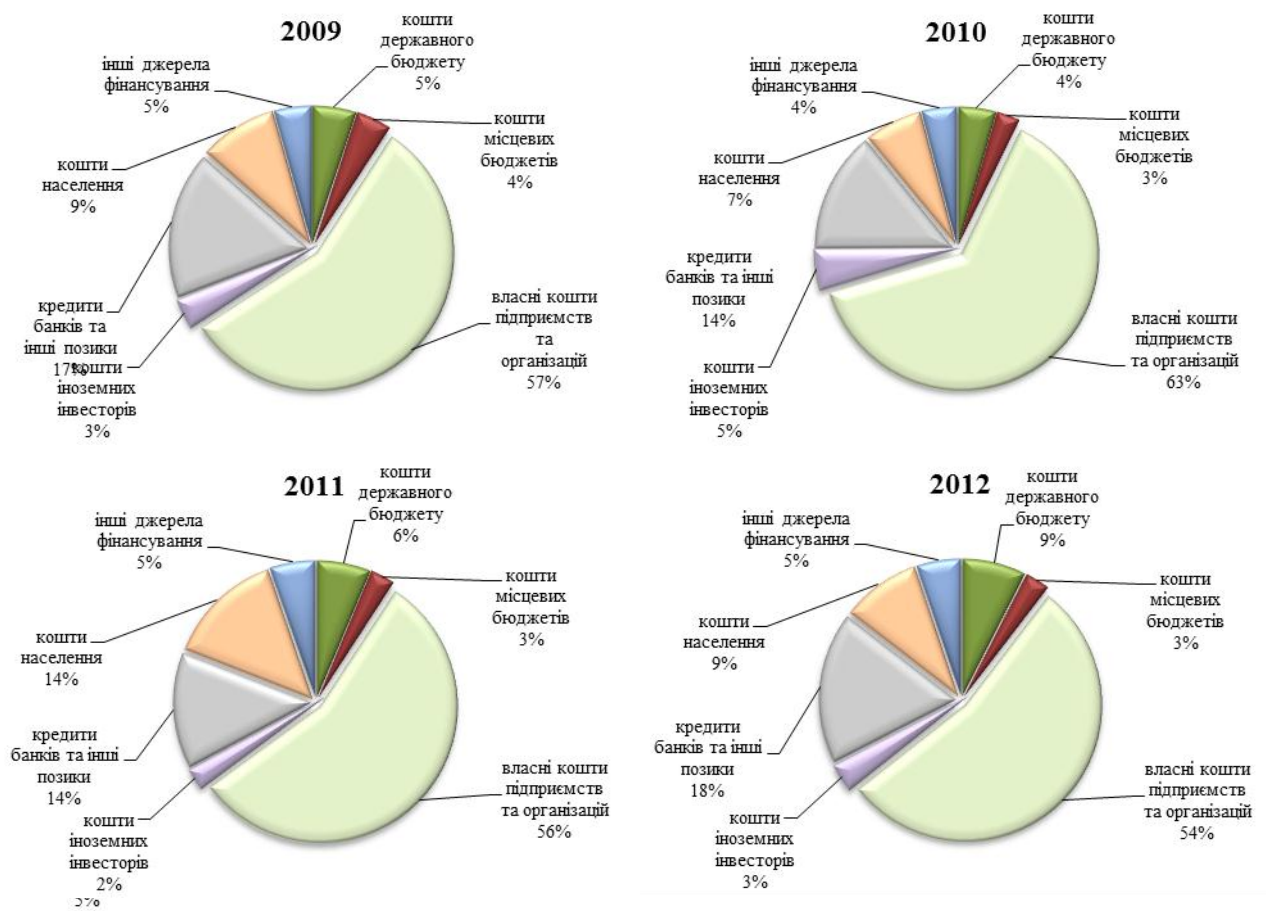

Рисунок 1.9 - Структура джерел фінансування інвестицій в основний капітал в Україні

Частка бюджетних коштів на даних підприємствах є мізерною, а у деякі роки фінансування інвестиційної діяльності за рахунок коштів держбюджету, зовсім не здійснювалося. Така ж тенденція спостерігається з кредитними ресурсами, коштами вітчизняних та іноземних інвесторів, для яких

інноваційна сфера ще не стала досить привабливою як з погляду ризикованості, так і з точки зору прибутковості та тривалості окупності нововведень.

Однією з характеристик потенціалу підприємства та його можливостей до фінансування екологоорієнтованої діяльності є наявність достатнього обсягу та оптимальної структури власних і позикових фінансових ресурсів (рис. 1.10). В цілому підприємства України характеризуються стабільною динамікою щодо формування своїх фінансових ресурсів. Аналіз структури капіталу свідчить про не значний обсяг власних фінансових ресурсів у загальній структурі активів (за три останні роки його величина зменшилася на 3%). Щодо короткострокового кредитування – підприємства практично не користуються даним видом фінансових ресурсів – питома вага короткострокових кредитів не перевищує 1%.

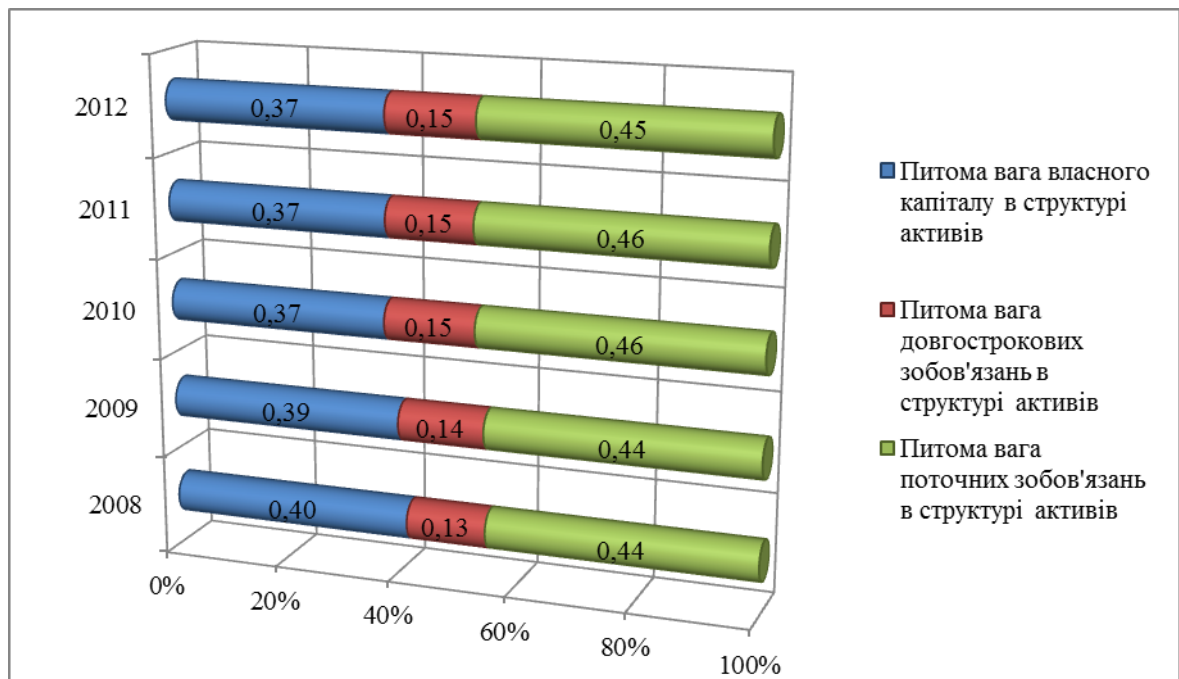

Рисунок 1.10. – Динаміка зміни питомої ваги власного капіталу, довгострокових та поточних зобов'язань у загальній величині активів підприємств України впродовж 2008-2012 рр.

Не менш важливою складовою, що характеризує розвиток економіки країни та її спроможність до впровадження інноваційних технологій, застосування безвідходного виробництва та зменшення деструктивного впливу на навколишнє середовище є фінансові можливості домогосподарств, як основних споживачів продукції та головної рушійної сили в системі сприяння екологоорієнтованому розвитку країни, до фінансування заходів природоохоронного спрямування.

Основними показниками, що характеризують фінансовий стан домогосподарств є рівень їх доходів та витрат, та їх співвідношення між собою. На рисунку 1.11 показано динаміку перевищення доходів домогосподарств над їх витратами в розрізі регіонів України за 2010-2012 рр. В цілому даний показник суттєво не перевищує середнього значення по Україні. Лише в 2012 році за окремими областями (Запорізька, Київська, Львівська, Харківська, Одеська, Черкаська) значне зменшення величини витрат (на 50% у Львівській області в порівнянні з 2011 роком) призвело до зростання даного показника майже в 2 рази.

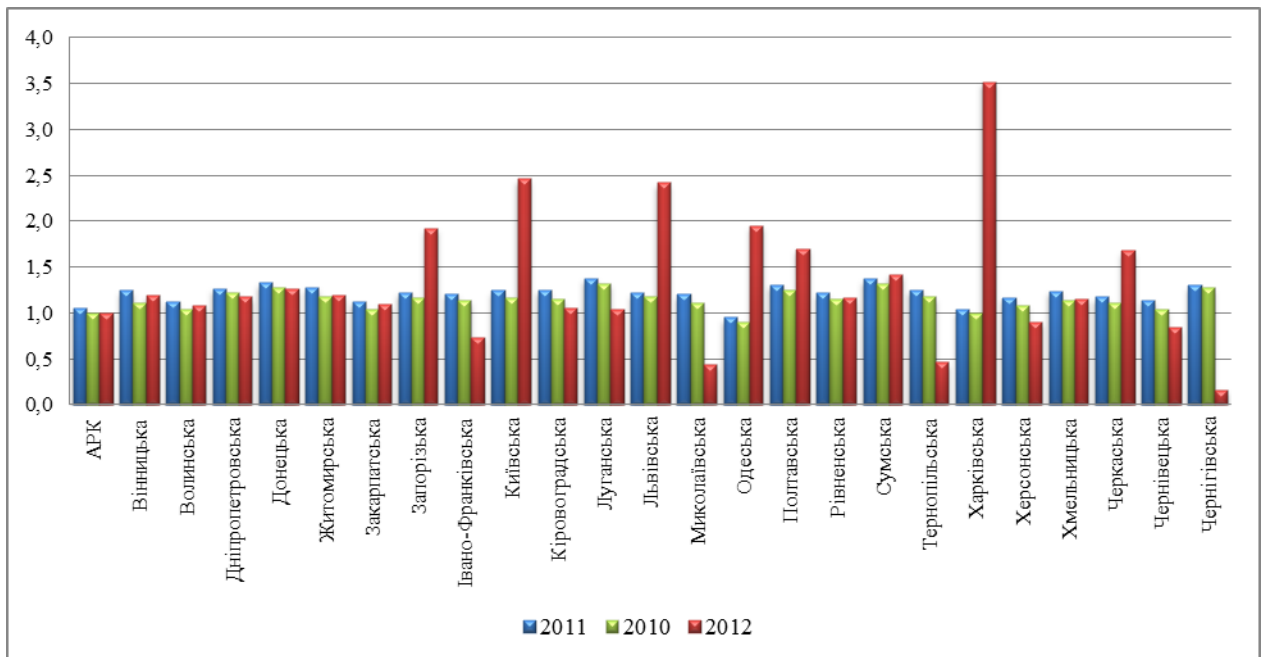

Рисунок 1.11 – Динаміка співвідношення доходів та витрат населення за регіонами України

Найнижчі значення спостерігаються у 2012 році в Чернігівській (0,16), Тернопільській (0,46) та Миколаївській (0,44) областях. Суттєве коливання даного показника відбувається за умови незмінності величини доходів та мінливості витрат (у Чернігівській області в 2012 році витрати домогосподарств зросли в 9 разів порівняно з попередніми роками).

В умовах взаємозалежності окремих показників між собою, стабільне функціонування економіки регіону досягається лише за узгодженого та незмінного розвитку всіх його складових. За цих умов важливого значення набуває аналіз основних індикаторів розвитку ОМС (доходи ОМС, обсяг ВРП, міжбюджетне вирівнювання).

Для оцінки процесу вирівнювання фінансових можливостей регіонів за рахунок Державного бюджету розрахуємо та проаналізуємо такі показники: питома вага дотацій у загальному обсязі трансфертів, витрати держави на дотації вирівнювання, рівень дотаційного навантаження на Державний бюджет в цілому по Україні.

В Україні місцеві бюджети в значній мірі залежні від трансфертів, оскільки їх частка в окремих бюджетах сягає 95%. Понад 90% усіх бюджетів дотаційні і лише 8% - це бюджети, які є донорами інших бюджетів в умовах чинної системи бюджетного регулювання.

Аналіз співвідношення доходів місцевих бюджетів України до величини міжбюджетних трансфертів за 2010-2012 рр. показав, що майже в усіх областях міжбюджетні трансферти перетворилися на основне джерело фінансування місцевих бюджетів, що свідчить про посилення рівня централізації регіонів. Так, наприклад, якщо у 2006 році частка міжбюджетних трансфертів складала 36,6%, то починаючи з 2011 року їх величина перевищує 50% доходів (54,2 та 52,2 у 2011 та 2012 рр. відповідно). Динаміка зростання залежності регіонів від величини трансфертів зображена на рис. 1.12.

Як свідчать дані, в цілому по Україні спостерігається значне перевищення питомої ваги залучених коштів над власними ресурсами для

переважної більшості областей України. До бюджетів, структура яких визначається перевищенням частки трансфертів протягом 2008 – 2012 рр., слід віднести Вінницьку, Волинську, Житомирську, Закарпатську, Івано-Франківську, Кіровоградську, Рівненську, Тернопільську, Херсонську, Хмельницьку, Чернівецьку та Чернігівську області. Найбільший рівень дотаційності серед досліджуваних обласних бюджетів спостерігається в Тернопільській області.

Рисунок 1.12 - Динаміка співвідношення доходів місцевих бюджетів та міжбюджетних трансфертів в Україні протягом 2010-2012 рр.

Значні структурні зрушення у процесі формування доходів місцевих бюджетів за 2008 – 2012 рр. спостерігаємо в Київській області. Так, за вказаний період у середньому структура доходів зведеного обласного бюджету характеризувалася співвідношенням частки власних доходів до обсягу трансфертів 39,76% на 60,24% та 37,96% на 62,04 % відповідно у 2010 та 2011 рр. За станом на 2012 р. частка власних ресурсів у доходах бюджету незначна, але все ж таки вища за частку трансфертних ресурсів і складає в середньому 52,13 %.

Найбільш забезпеченими власними фінансовими ресурсами є Донецька та Дніпропетровська області (рис. 1.13) з середнім значенням питомої ваги обсягу власних доходів за 2010-2012 рр. на рівні 64,94% та значенням питомої ваги обсягу трансфертів у загальній сумі доходів місцевого бюджету 27,81 – 43,07 %.

Така ситуація вказує на позитивну тенденцію у формуванні доходів місцевих бюджетів та на підвищення активності органів місцевого самоврядування в процесі використання власних ресурсів на цілі екологічно сталого розвитку території. Оскільки, як зазначалося раніше, саме за рахунок власних ресурсів повинна створюватись фінансова база для стійкого розвитку адміністративно-територіальної одиниці.

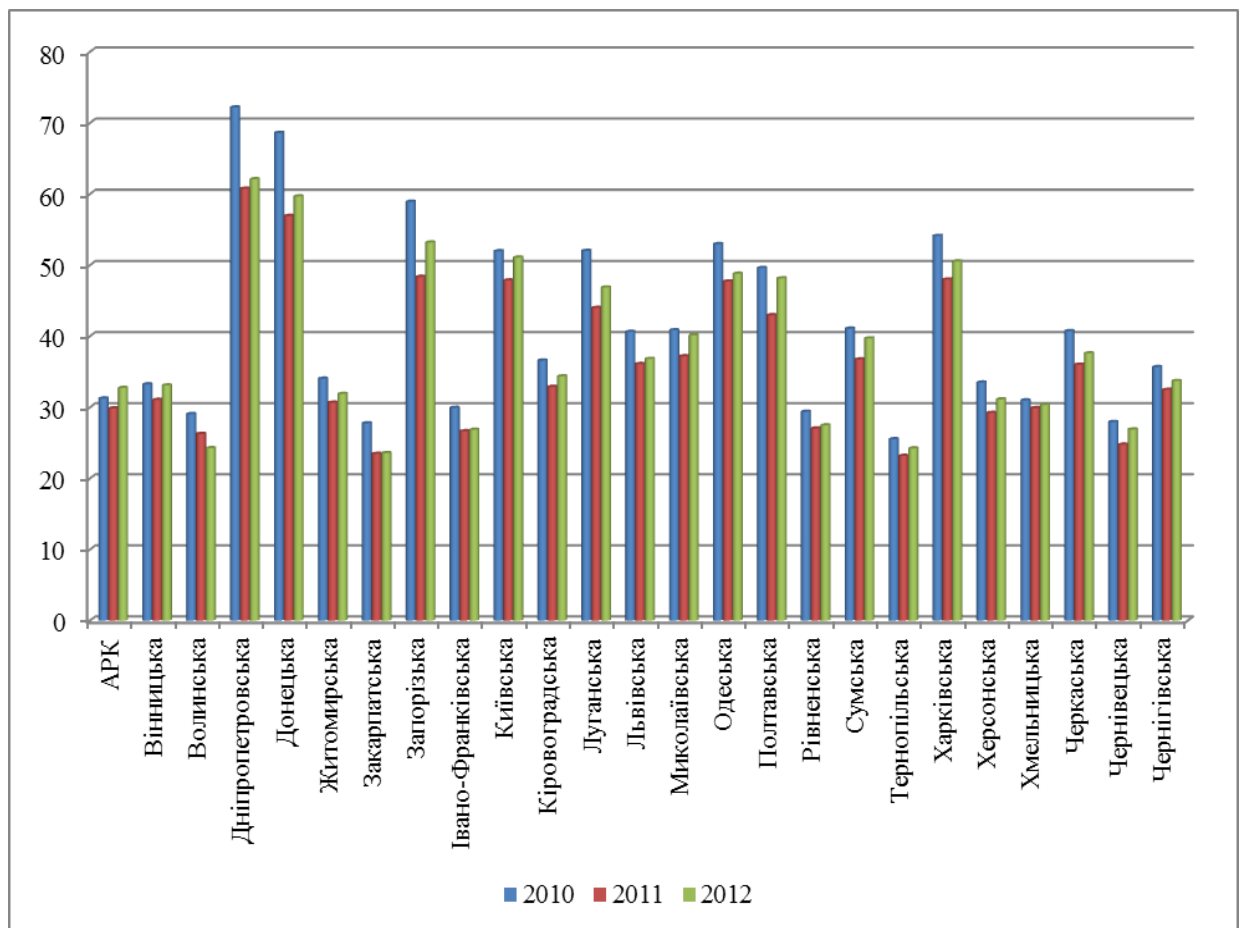

Рисунок 1.13 – Частка власних доходів в структурі доходів місцевих бюджетів регіонів України

Узагальнюючим показником, що характеризує рівень економічного розвитку регіону, обсяг виробництва та ефективність процесу господарювання є валовий регіональний продукт, динаміка зміни якого наведена на рисунку 1.14.

Найбільше значення даного показника спостерігається в Дніпропетровській, Донецькій та Полтавській областях, де обсяг ВРП на душу населення перевищує 30 тис. грн. Найменше – в Закарпатській, Тернопільській та Чернівецькій областях.

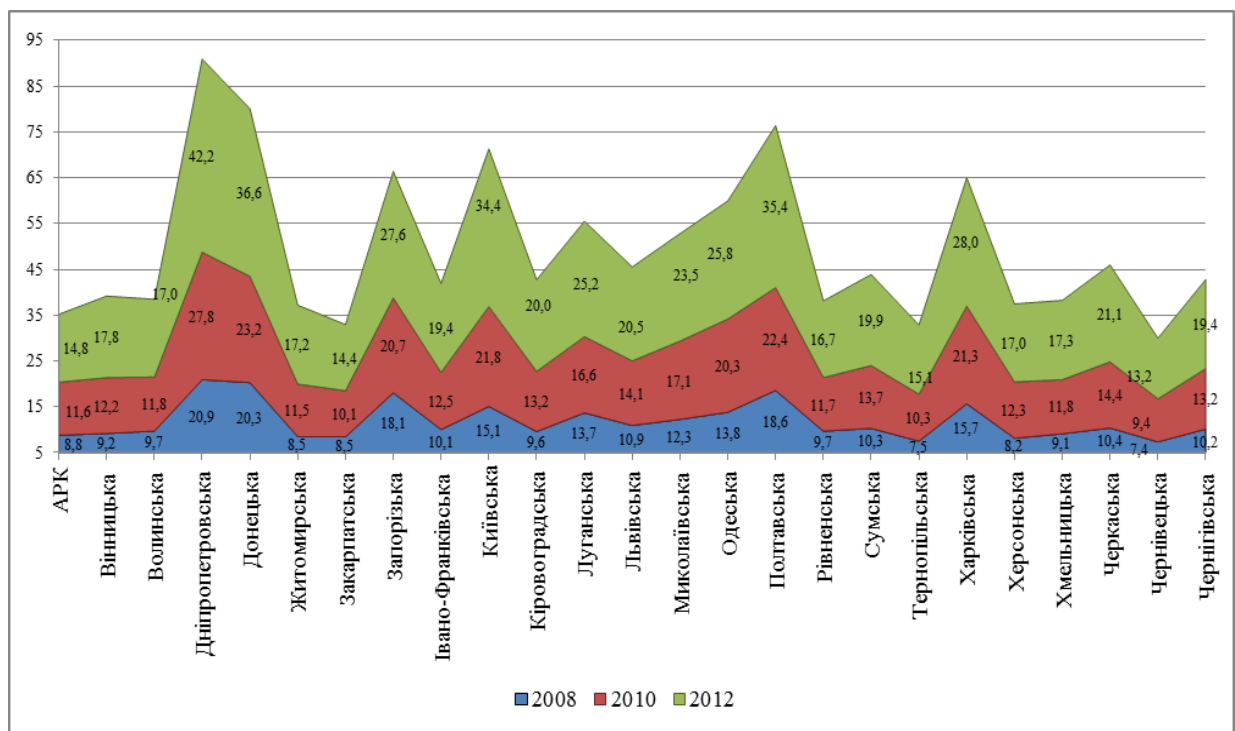

Рисунок 1.14 - Динаміка зміни обсягу ВРП за регіонами України, тис. грн./чол.

Проведений аналіз, підтверджує гіпотезу про відсутність суттєвих можливостей до залучення значного обсягу фінансових ресурсів в регіони країни. Низький рівень прибутковості суб'єктів господарювання, наявність застарілого обладнання, незначний обсяг власних доходів місцевих бюджетів, та як наслідок, низький рівень інвестиційної привабливості регіонів країни, відсутність законодавчо закріплених механізмів реалізації

політики екологоорієнтованого регіонального розвитку, зумовлюють необхідність трансформації процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіонів, ставлячи за пріоритет не скільки пошук нових джерел фінансування, а скільки оптимізацію існуючого обсягу фінансових ресурсів з точки зору їх ефективного та обґрунтованого розподілу між регіонами країни, базуючись на відповідних принципах та критеріях.

Висновки до розділу 1

1. Збільшення обсягу викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, забруднення водойм, вирубка лісів, виснаження ґрунтів призводить до зниження асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища, та в цілому характеризує загострення екологічної ситуації на глобальному, національному, регіональному рівнях. Оскільки більшість проблем соціально-економічного та екологічного характеру спочатку виникає на рівні регіону і тільки потім набуває глобальних масштабів, перспективним для впровадження екологоорієнтованого розвитку виступає забезпечення ефективного процесу фінансування екологоорієнтованого розвитку на регіональному рівні як базовому рівні.

2. Основою реалізації концепції сталого розвитку, з акцентуванням уваги на екологічній та економічній його складових визначено дослідження поняття «екологоорієнтований розвиток», під яким запропоновано розуміти процес, що передбачає наявність узгоджених дій органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та домогосподарств при формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів з метою реалізації екологічно спрямованих заходів.

3. Дослідження процесів фінансового забезпечення регіону та екологоорієнтованого розвитку довело наявність прямого та зворотного

зв'язків між ними. Достатнє фінансове забезпечення екологічно сталого розвитку регіону сприяє підвищенню рівня його інвестиційної привабливості, зменшенню диспропорцій в його еколого-економічному розвитку, створенню умов для відтворення природних ресурсів та зростанню природно-ресурсного потенціалу регіону за рахунок ефективного використання його фінансових можливостей. В той час як обмеженість фінансових ресурсів призводить до збільшення ресурсомісткості виробництва, зростання ступеня екодеструктивного впливу економічної діяльності на навколишнє середовище та загострення екологічної ситуації в регіоні.

4. Ключовими показниками оцінки ефективності реалізації заходів екологічного спрямування визначено: валовий внутрішній продукт, валовий регіональний продукт, прибуток підприємств, рівень доходів населення, тощо. В рамках дослідження потенційні можливості регіону до реалізації екологоорієнтованих заходів запропоновано оцінювати за показником валового регіонального продукту – одного із найважливіших показників, що характеризує кінцевий результат виробничої діяльності суб'єктів господарювання у сфері матеріального і нематеріального виробництва на регіональному рівні.

5. На основі аналізу науково-методичних підходів до визначення сутності понять «екологоорієнтований розвиток» та «економічний потенціал регіону» обґрунтовано поняття «потенціал екологоорієнтованого розвитку регіону» (ПЕРР) як інтегральної характеристики здатності регіону реалізувати свої потенційні можливості до відтворення валового регіонального продукту за рахунок трансформації вхідних ресурсних потоків у вихідні результати при одночасному зниженні впливу на навколишнє природне середовище.

Структуру ПЕРР запропоновано розглядати з позиції поєднання 2 головних компонент: економічного потенціалу та природно-ресурсного

потенціалу регіону, що сприятиме усесторонньому дослідженню проблем охорони навколишнього середовища та поєднанню ключових їх елементів.

6. Результати дослідження особливостей фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку в розрізі регіонів України свідчать про наявність проблем, пов'язаних із: недостатнім обсягом надходжень податків і зборів за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища; відсутністю єдиного підходу до відбору пріоритетних інструментів фінансового забезпечення екологічно сталого розвитку регіону; необґрунтованим характером політики субсидіювання та надання трансфертів; низьким рівнем інвестиційної привабливості регіонів країни. Зважаючи на сучасні тенденції управління природокористуванням та зростання темпів забруднення довкілля, особливо актуальними є питання фінансування екологічно сталого розвитку на регіональному рівні.

Основні положення цього розділу були опубліковані автором у працях [22, 27, 28, 95, 99, 101].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Теоретичні засади трансформації процесу фінансового забезпечення регіону з урахуванням екологічної складової

Державне регулювання екологічно сталого розвитку на рівні регіону – одне із найактуальніших питань сучасності, оскільки рівень екологоорієнтованого розвитку країни значною мірою залежить від ступеня екологічного розвитку її регіонів. Протягом останніх років через складну економічну та екологічну ситуацію, ефективність державного регулювання екологічного розвитку, як засіб збереження рівноваги соціальних і природних систем, важлива передумова формування та реалізації адекватної сучасним вимогам стратегії забезпечення регіональної стабільності у системі національної безпеки України, залишається на достатньо низькому рівні. За цих умов дедалі більшої актуальності набувають питання адаптації існуючого процесу фінансування регіону в умовах екологічно сталого розвитку до потреб сьогодення.

Однак, в процесі даних трансформаційних зрушень суттєвим дестабілізуючим фактором впливу є наявність значної кількості протиріч, що з одного боку, виступають додатковою рушійною силою в даному процесі, а з іншого – суттєво знижують його результативність.

Так, однією з ключових проблем у процесі трансформації взаємовідносин між людиною та навколишнім середовищем є наявність *протиріч еколого-економічного характеру*. Оскільки максимізація прибутку будь-якого суб'єкта господарювання вимагає збільшення обсягів використання природних ресурсів, що одночасно призводить до їх суттєвого

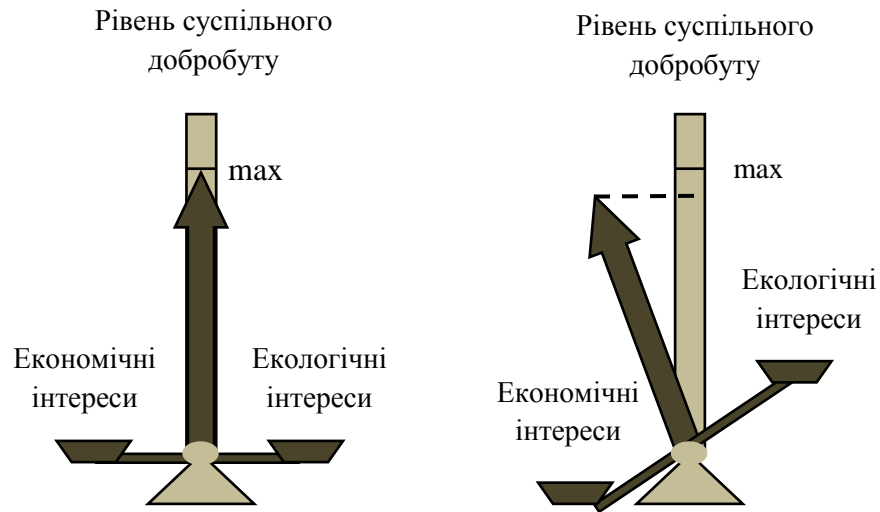
виснаження та нанесення значної шкоди довкіллю, а більш ощадливе ставлення до природних ресурсів одночасно означає понесення додаткових витрат виробництва та, як наслідок, зменшення економічного результату, досягнення узгодженості між інтересами суб'єктів господарювання та охороною навколишнього середовища є одним з ключових завдань сучасної світової спільноти.

Втім, на сьогоднішній день менеджери підприємства й досі не сприймають екологоорієнтовану діяльність як один із ключових елементів зростання ринкової вартості підприємства, покращення його іміджу серед стекхолдерів, підвищення рівня його інвестиційної привабливості, зокрема серед іноземних партнерів.

Вирішення даної проблеми можливе, в першу чергу, за рахунок зміни відношення керівництва підприємства до екологоорієнтованої діяльності, котрі розглядають екологічні проекти як один із ключових факторів ризику та відповідно не оцінюють економічні ефекти від їх реалізації в процесі прийняття управлінських рішень.

Крім того, важливим є врахування того факту, що максимальне задоволення людських потреб вже не може оцінюватись лише показниками матеріального добробуту (який досягається завдяки економічному зростанню), як це було в минулому, тобто, без врахування екологічного добробуту людей, який забезпечується відповідним станом навколишнього природного середовища. Відповідно до принципу узгодженості в процесі реалізації екологоорієнтованої політики на глобальному, державному та регіональному рівнях, ефективний процес екологічно сталого розвитку регіону полягає в забезпеченні матеріального та екологічного добробуту нинішнього та майбутнього поколінь за рахунок раціонального використання природних та економічних ресурсів регіону, при одночасному збереженні рівноваги в природному середовищі. Врахування зазначених умов сприятиме не лише покращенню екологічної ситуації в країні але й підвищенню рівня матеріального добробуту населення, особливо в довгостроковій перспективі.

Схематично переваги дотримання принципу узгодженості та взаємозв'язок між економічним розвитком і ступенем навантаження на довкілля зображені на рисунку 2.1.

Рисунк 2.1 – Модель взаємовпливу складових в системі сталого розвитку [129]

Не сприяє екологоорієнтованому розвитку і наявність *протиріч фінансового характеру*. Відсутність ефективно діючої законодавчої бази (свідченням чого є наведені в таблиці 2.1 дані), що відповідає міжнародним вимогам, в сфері оподаткування, дає можливість суб'єктам господарювання ухилятися від сплати платежів та відповідно не виступає суттєвим стимулом для переорієнтації ними своєї діяльності.

Таблиця 2.1

Аналіз ефективності процесу стягнення екологічних податків та зборів в Україні

Рік	Пред'явлено до сплати, млн. грн	Фактично сплачено, млн. грн	Ефективність
2007	863,5	737,43	85,4
2008	955,7	981,50	102,7
2009	1065,3	1041,86	97,8
2010	1198,7	1107,6	92,4
2011	1361,2	1229,16	90,3
2012	1990,0	1824,83	91,7

Існуюча формула розрахунку екологічного податку та зборів за забруднення навколишнього середовища не забезпечує надходження достатнього обсягу коштів для фінансування природоохоронних заходів. Як показують результати аналізу протягом останніх трьох років приблизно 10% від загальної суми зобов'язань платників екологічного податку та зборів (що в середньому складає більше 1 млн. грн.) не надходять до бюджету. З точки зору менеджерів підприємства незначні суми екологічного податку та зборів виступають набагато меншим тягарем ніж витрати на реалізацію природоохоронних заходів. На основі проведеного в розділі 1.3 аналізу особливостей фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку, в розрізі регіонів країни, та враховуючи низьку ефективність податкових механізмів екологоорієнтованої діяльності в переважній більшості регіонів країни можна зробити висновок, про вирішальну роль саме міжбюджетного регулювання даних процесів. Однак, зважаючи на те, що сучасна політика субсидіювання та передачі трансфертів на місця не характеризується високим рівнем прозорості та обґрунтованості, а сама формула розподілу міжбюджетних трансфертів практично не враховує екологічні показники діяльності регіону, важливого значення набуває підвищення ефективності податкового стимулювання екологоорієнтованої діяльності на рівні регіону.

Протиріччя територіального характеру полягають у невідповідності існуючої процедури розподілу бюджетних коштів рівню природно-ресурсного забезпечення регіону. Так, наприклад, порівняння Донецької, Дніпропетровської та інших областей країни з високим ступенем навантаження на навколишнє середовище з Львівською, Івано-Франківською областями, де обсяг викидів забруднюючих речовин є порівняно меншим, дозволяє зробити висновок про доцільність врахування кількості та якості ресурсів в регіоні та ступеня їх виснаження, в процесі міжбюджетного вирівнювання, оскільки саме ці показники можуть суттєво впливати, як на потребу в фінансових ресурсах в регіоні, так і на рівень його інвестиційної привабливості.

Поведений в таблиці 2.2 аналіз доходів місцевих бюджетів на душу населення, засвідчив наявність значного ступеня диференціації в його рівнях, та відповідно різні можливості регіону до фінансування природоохоронних заходів за рахунок власних фінансових ресурсів.

Таблиця 2.2.

Порівняльний аналіз доходів місцевого бюджету на душу населення за регіонами України, млн. грн.

	2008	2009	2010	2011	2012
АРК	1058,97	1124,24	1297,91	1647,43	1536,16
Вінницька	748,56	794,70	821,41	963,49	909,65
Волинська	701,99	740,08	706,48	793,47	758,33
Дніпропетровська	1519,34	1610,84	1612,09	1833,18	1703,80
Донецька	1342,18	1425,80	1417,85	1670,40	1641,37
Житомирська	822,54	873,53	860,03	987,28	919,02
Закарпатська	629,89	663,68	660,43	743,62	685,86
Запорізька	1270,60	1347,69	1315,32	1546,34	1448,22
Івано-Франківська	703,87	742,42	766,00	840,43	773,33
Київська	1273,07	1350,72	1315,74	1515,41	1483,71
Кіровоградська	768,26	819,12	882,21	1037,05	980,23
Луганська	998,40	1062,77	1073,64	1216,13	1232,81
Львівська	909,97	961,08	972,83	1096,65	1037,63
Миколаївська	974,79	1033,17	1065,93	1200,32	1097,00
Одеська	1163,42	1225,07	1229,99	1415,92	1210,17
Полтавська	1117,58	1188,44	1215,35	1426,70	1498,24
Рівненська	748,91	789,96	792,83	912,73	860,07
Сумська	871,21	928,25	954,33	1105,26	1072,38
Тернопільська	569,13	602,79	622,41	721,85	669,93
Харківська	1158,61	1226,65	1237,30	1374,40	1291,12
Херсонська	719,78	764,23	798,71	909,20	815,13
Хмельницька	743,90	789,49	815,29	937,59	866,94
Черкаська	884,79	940,21	959,57	1109,35	1004,67
Чернівецька	646,21	681,58	724,55	810,63	655,32
Чернігівська	759,52	810,76	836,36	958,11	936,37

Врахування цих та інших особливостей функціонування конкретного регіону в процесі розподілу бюджетних коштів, дозволить підвищити рівень їх самостійності та зменшити диспропорції регіонального розвитку.

Необхідність подолання існуючих протиріч виступає рушійною силою трансформації процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого

розвитку регіону та визначає пріоритетні напрямки даної діяльності, які наведені на рисунку 2.2.

Однак, навіть визначення основних протиріч у процесі природокористування та окреслення перспективних напрямів їх вирішення, не сприятимуть досягненню цілей сталого розвитку, як в короткостроковій так і в довгостроковій перспективах. Оскільки ефективна реалізація екологічної політики на регіональному рівні неможлива без наявності відповідного фінансового забезпечення, досягнення даних завдань можливе лише за умови ефективного фінансового механізму, котрий забезпечував би узгодженість екологічної та економічної складової регіонального розвитку.

На сьогоднішній день в економічній науці існує значна кількість підходів до формування політики фінансового забезпечення регіону, залежно від цілей та завдань, котрі стояли перед економікою, еволюція яких наведена в додатку Д.

Сучасні ж тенденції регіонального розвитку вимагають у органів державної влади переорієнтації діяльності з точки зору забезпечення економічних та соціальних гарантій населенню за умови зменшення впливу на навколишнє середовище, шляхом розширення переліку джерел формування фінансових ресурсів, як на регіональному так і на державному рівнях, залучення внутрішніх та зовнішніх інвесторів, підвищення темпів відтворення економічного потенціалу регіонів та пошуку оптимальних моделей взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

З метою обґрунтування найбільш ефективних шляхів удосконалення процесу фінансування регіонального розвитку проведемо аналіз підходів до розуміння сутності фінансового забезпечення регіону, форм та методів його реалізації.

Рисунок 2.2 – Теоретичні передумови подолання протиріч у процесі фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону

В економічному словнику поняття «фінансове забезпечення розвитку економіки регіонів» трактується як формування цільових грошових фондів у достатніх розмірах та їх ефективне використання в межах регіону, тобто окремої територіальної одиниці (наприклад, природної, економічної, політичної тощо), дещо відмінної від існуючого політичного або адміністративного поділу [61].

Таблиця 2.3

Аналіз підходів до визначення поняття «фінансове забезпечення» [узагальнено автором на основі 20, 49, 146, 154, 229]

Автор	Визначення
1	2
В. І. Оспіщев	Фінансове забезпечення – це основний метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, який регулюється на основі відповідної системи функціонування, яке може здійснюватись в трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування.
В. М. Опарін	Фінансове забезпечення «реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватись через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування.
В. М. Родіонова	Фінансове забезпечення – покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються суб'єктами господарювання і державою.
Н. Ю.Мельничук	Фінансове забезпечення місцевого самоврядування – це сукупність фінансових ресурсів, які зосереджуються у відповідних фондах та використовуючи які органи місцевого самоврядування виконують покладені на них функції та повноваження забезпечуючи соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальної одиниці.
Л.. В. Панасюк	Фінансове забезпечення місцевих органів - сукупність заходів щодо акумуляції, розподілу та використання фінансових ресурсів з метою створення умов, що сприяють ефективному здійсненню економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм та запобіганню і усуненню порушень при використанні фінансових ресурсів, тобто зроблено акцент на необхідності поєднання ефективності мобілізації фінансових ресурсів і контролю за їх використанням.
М. В. Гончаренко	Фінансове забезпечення розвитку територій слід розуміти як сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію наявних та виявлення і залучення потенційних фінансових ресурсів місцевої влади, держави, суб'єктів господарювання, місцевої громади, а також ресурсів зовнішніх інвесторів та формування шляхом їх об'єднання фінансової основи для економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм, проектів, підтримки стабільного функціонування інфраструктури та вдосконалення місцевого життєвого середовища.

Продовження таблиці 2.3

1	2
В. Л. Бондаренко	Фінансове забезпечення розвитку міста - гарантоване певними заходами привласнення та використання вартостей у грошовій формі місцевими органами влади для соціально-економічного розвитку міст.
О. Л. Щербакова	Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку міста – це сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію наявних та виявлення і залучення потенційних фінансових ресурсів суб'єктів управління розвитком міста (місцевої влади, держави, суб'єктів господарювання, місцевої громади), а також ресурсів зовнішніх інвесторів та формування шляхом їх об'єднання фінансової основи для здійснення економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм, проектів, підтримки стабільного функціонування інфраструктури міста та вдосконалення міського життєвого середовища.

І. Зятковський та Л. Осіпчук, основними формами фінансового забезпечення визначають: бюджетне фінансування, кредитування, самофінансування, оренду та інвестування, акцентуючи в основному увагу на заходах підвищення бюджетного фінансування, зниження рівня оподаткування, пошуках джерел самофінансування та залученні банківського кредитування для покращення фінансового забезпечення [71].

А. Даниленко виділяє наступні форми фінансування регіонального розвитку: фінансові ресурси органів державного управління; фінансові ресурси господарських підприємств, установ і організацій різних форм власності та видів діяльності; фінансові ресурси населення; власні ресурси інституцій фінансового сектора економіки.

Серед форм фінансового забезпечення А. Кузнєцова виділяє такі їх групи, як: державне фінансування, що включає бюджетне фінансування та податковий кредит; самофінансування, тобто власні кошти підприємств; позичковий капітал, що охоплює банківський кредит, небанківське фінансування, страхові кошти, іноземний капітал, заощадження фізичних осіб [116].

Враховуючи вищезазначене та приймаючи до уваги тенденції еколого-економічного розвитку України під фінансовим забезпеченням

екологоорієнтованого розвитку пропонується розуміти процес формування фінансових ресурсів органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та домогосподарств, який за допомогою сукупності форм, методів, інструментів дозволяє створювати сприятливі умови для сталого розвитку регіонів.

Як вже було зазначено вище, головною проблемою переходу країни до моделі сталого розвитку є недостатній обсяг фінансових ресурсів. В Україні фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, домогосподарств, добровільних внесків та інших коштів.

Однак, враховуючи низький рівень інвестиційної активності переважної більшості суб'єктів господарювання та високу частку збиткових підприємств, фінансування екологоорієнтованих заходів здійснюється переважно за рахунок досить обмеженого обсягу коштів бюджету розвитку державного та місцевих бюджетів, що і зумовлює необхідність удосконалення процесу формування та використання бюджетних коштів та узгодження його з вимогами та принципами сталого розвитку.

З цією метою важливого значення набуває визначення принципів фінансового забезпечення регіону з урахуванням вимог екологічно сталого розвитку:

Екологічної спрямованості – ключовими показниками відбору пріоритетних програм та заходів на регіональному рівні повинні бути екологічні результати реалізації зазначених заходів. На нашу думку, даний принцип повинен стати визначальним в процесі відбору пріоритетних проектів для фінансування.

Планомірності – фінансування заходів повинно здійснюватися виключно в рамках державних програм та стратегій регіонального розвитку з дотриманням умови бюджетної збалансованості. Оскільки фінансування

заходів здійснюється здебільшого за рахунок бюджетних коштів відповідно до Державного бюджету, дотримання принципу плановірності сприятиме підвищенню прозорості та відкритості даного процесу. Процес формування, та реалізації стратегії екологоорієнтованого розвитку регіону можна представити у вигляді трьох послідовних етапів: формування.

Адресності – виділення коштів з бюджету відповідного рівня здійснюється за принципом цільової спрямованості. Дотримання даного принципу потребує розробки конкретних критеріїв та показників, що слугували б основою для прийняття рішень щодо виділення коштів.

На нашу думку, застосування даного принципу забезпечить оптимізацію процесу формування та розподілу коштів та сприятиме підвищенню ефективності реалізації природоохоронних заходів. На думку експертів, адресна бюджетна підтримка реального сектору економіки може дати серйозний мультиплікативний ефект та дозволить не лише суттєво поживати розвиток однієї галузі економіки але й слугуватиме основою для розвитку суміжних з нею галузей.

В межах даного принципу важливого значення набуває визначення конкретних отримувачів бюджетних коштів. Експерти Світового банку [151], в якості індикаторів пропонують використовувати не лише рівень доходу але й сукупність регіональних характеристик економічних суб'єктів. На нашу думку, саме особливості регіонального розвитку мають бути в основі прийняття управлінських рішень, що дасть можливість максимально задовольнити потребу в фінансових ресурсах окремих регіонів при одночасній економії бюджетних коштів.

На сьогоднішній день, на нашу думку, головною проблемою у процесі фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіонів є необґрунтований характер розподілу бюджетних коштів. Наявність тіньових та корупційних схем надання державної підтримки посилюють диспропорції в еколого-економічному розвитку регіонів та зменшують ефект від реалізації екологічно спрямованих заходів.

Застосування адресного підходу передбачає орієнтацію саме на депресивні регіони, котрі відчувають найбільшу потребу в фінансових ресурсах та неспроможні самостійно реалізувати екологоорієнтовані заходи.

На рисунку 2.3 здійснено порівняння адресного та загального підходів до фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону.

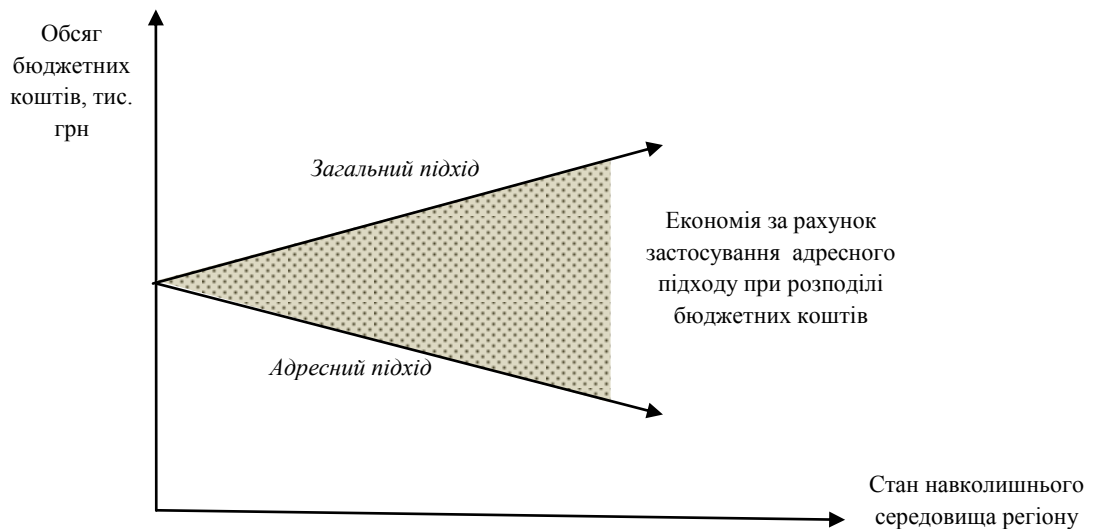

Рисунок 2.3 – Порівняння загального та адресного підходу до фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону

Гармонізації – узгодження екологічних та економічних показників в процесі фінансування природоохоронних заходів. Так, В.Л. Мунтян зазначає, що не можна заперечувати існування суперечності технічного прогресу з природою, яка полягає не в тому, що техніка руйнує природу, вона допомагає людині створювати з природних ресурсів матеріальні блага і водночас руйнує поле свого застосування – природу... [138]. збалансованості, узгодженості, відтворюваності.

В основі даного принципу лежить необхідність усвідомлення тісного взаємозв'язку між людиною та навколишнім середовищем під яким розуміється взаємообумовленість стану довкілля та економічної діяльності людини, результати якої призводять до трансформації економічних стосунків. Функціонування економіки на засадах принципу гармонізації

передбачає не лише врахування екологічного фактору в процесі реалізації окремих програм та заходів але й формування концепції соціально-економічного розвитку виходячи з передумови єдності людини з природою.

Так звані «інтереси природи» – це інтереси людини. Щоб людина змогла завжди задовольняти їх, природа повинна бути збережена. Зруйновані природні ресурси, забруднене навколишнє середовище створюють непередбачені труднощі для майбутнього розвитку суспільства, а також науково-технічного прогресу.

Враховуючи вищезазначене, гармонізація взаємовідносин людини з природою потребує ощадливого ставлення до навколишнього середовища та мінімізації використання природних ресурсів. Однак враховуючи інтенсивний розвиток виробництва та потребу в споживанні значного обсягу природних сировини та матеріалів, сутність принципу гармонізації повинна зводитися не лише до зменшення впливу на навколишнє середовище а й до реалізації природоохоронних заходів.

Так, на думку Г.В.Анісімової гармонізація суспільства і природи містить наступні компоненти: раціональне природокористування, оптимальний соціально-економічний розвиток регіонів, рівень здоров'я населення, стан трудового потенціалу та ін. [3]. Виходячи з цього можна зробити висновок, про універсальний та узагальнюючий характер принципу гармонізації.

Крім розглянутих принципів, на нашу думку, доцільним є виділення принципів потенціальної спроможності та еколого-економічної адаптивності, реалізація яких і сприятиме наближенню процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону до вимог сталого розвитку.

Принцип потенціальної спроможності полягає, в наявності диференційованого підходу в процесі фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку залежно від потенційних можливостей регіону до самофінансування свого розвитку. На нашу думку, даний принцип повинен лежати в основі міжбюджетного вирівнювання, оскільки врахування

потенційних можливостей регіону, сприятиме підвищенню прозорості в процесі розподілу бюджетних коштів та забезпеченню відповідності між можливостями регіону до самостійного фінансування свого розвитку та обсягом залучених коштів.

В регіонах, що мають високі потенційні можливості в порівнянні з іншими регіонами України головними джерелами фінансування екологоорієнтованих заходів повинні бути інвестиції та власні кошти підприємств та організацій.

Екологічно сталий розвиток регіонів з найнижчим рівнем потенціалу екологоорієнтованого розвитку повинні фінансуватися за рахунок міжбюджетних трансфертів та коштів фонду охорони навколишнього природного середовища.

Інтенсивне зростання темпів виробництва вимагає залучення значного обсягу природних ресурсів, обсяги використання яких іноді перевищують темпи їх відновлення. Враховуючи наявність значної кількості не відтворюваних та частково відтворюваних природних ресурсів значної актуальності набувають питання спроможності регіону адаптуватися до даних змін.

З огляду на це, одним із найважливіших принципів в процесі переходу країни на модель сталого розвитку є принцип еколого-економічної адаптивності регіону, який передбачає наявність динамічної реакції органів державної та місцевої влади, суб'єктів підприємницької діяльності на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі регіону та забезпечення ефективного процесу стратегічного управління фінансовим забезпеченням екологоорієнтованого розвитку регіону.

На основі аналізу підходів до розуміння сутності та змісту адаптивності (табл. 2.4) під еколого-економічною адаптивністю регіону пропонується розуміти здатність до розробки та реалізації стратегії фінансування екологоорієнтованого розвитку, за якої темпи реалізації природоохоронних заходів, за рахунок впровадження, як світового досвіду

так і передових технологій, значно випереджали б темпи зростання навантаження на довкілля.

Таблиця 2.4

Аналіз науково-методичних підходів до розуміння сутності поняття
«адаптивність» [235, 120, 126, 207, 118, 127, 210, 219]

Автор	Визначення
1	2
Ячменьова В. М.	Адаптивність – це характеристика діяльності підприємства, здібність (властивість економічної системи) його до самозбереження, пристосування, структурної перебудови, перетворення, пристосування в умовах нестабільності.
Ластаєв Т. Т., Кайгородцев А. А.	Адаптивність – це властивість системи, що визначає її здатність успішно пристосуватися до умов зовнішнього середовища, що змінюється.
Максимович А. П.	Адаптивність економічної структури міста - її здатність пристосовуватися до поточних змін навколишнього середовища, перебудовувати свої елементи і взаємозв'язки між ними відповідно до трансформації зовнішнього середовища і внутрішніх перетворень.
Фомін В. Н.	Здатність систем, організації або окремої людини пристосовуватися до різних умов навколишнього середовища.
Ладико І. Ю., Сумцов В. Г.	Адаптивність – характеристика підприємства приростного типу, яка орієнтується на стабільність і повільні зміни зовнішнього середовища в встигає в таких умовах реагувати на виникаючі проблеми.
Максимчук І. В.	Інвестиційна адаптивність будівельного комплексу регіону – реакція на зміну чинників зовнішнього середовища за рахунок перебудови зв'язків і стосунків між суб'єктами.
Ханалієв Г. І.	Здатність системи пристосовуватися до змін середовища. Є основою економічної стійкості діяльності підприємства.
Чуйко К. С.	Інтегральна властивість, що полягає в пристосуванні до внутрішньо фірмових і макроекономічних змін та в багатоаспектності, що виражаються в економічних стосунках.

Реалізація даного принципу можлива лише за наявності ефективного механізму фінансового забезпечення регіону за рахунок своєчасної трансформації стратегії управління регіональним розвитком на всіх стадіях її формування та реалізації під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Особливості фінансового забезпечення регіонального розвитку з урахуванням принципу еколого-економічної адаптивності наведена на рисунку 2.4.

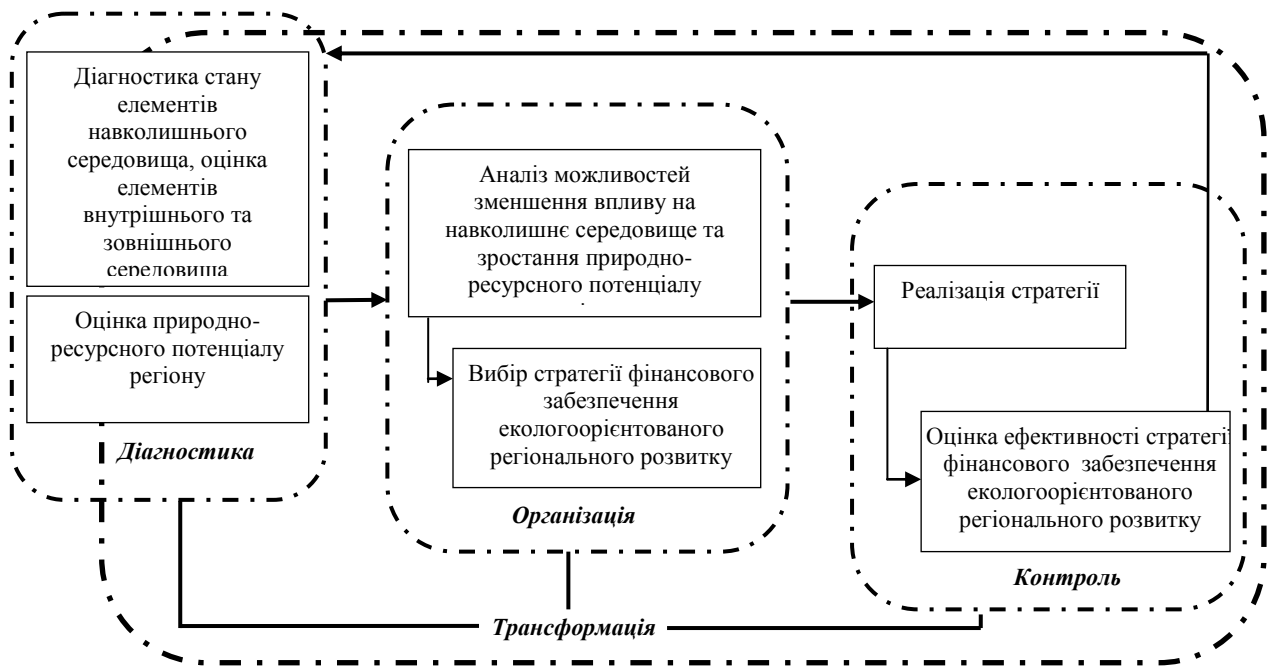

Рисунок 2.4 – Процес стратегічного управління фінансовим забезпеченням екологоорієнтованого регіонального розвитку відповідно до принципу еколого-економічної адаптивності

Враховуючи наявність значного впливу екологічного фактору на рівень фінансових можливостей регіону, основні напрямки якого наведені в попередньому розділі, можна зробити висновок, що трансформація процесу фінансового забезпечення екологічно сталого розвитку, відповідно до зазначених принципів, забезпечить не лише поліпшення якості компонент навколишнього середовища але й отримання економічних ефектів від модернізації виробництв, застосування відновлюваних, екологічно чистих джерел енергії, запровадження ефективного процесу утилізації відходів, тощо.

Основні етапи та результати трансформації процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку наведені на рисунку 2.5.

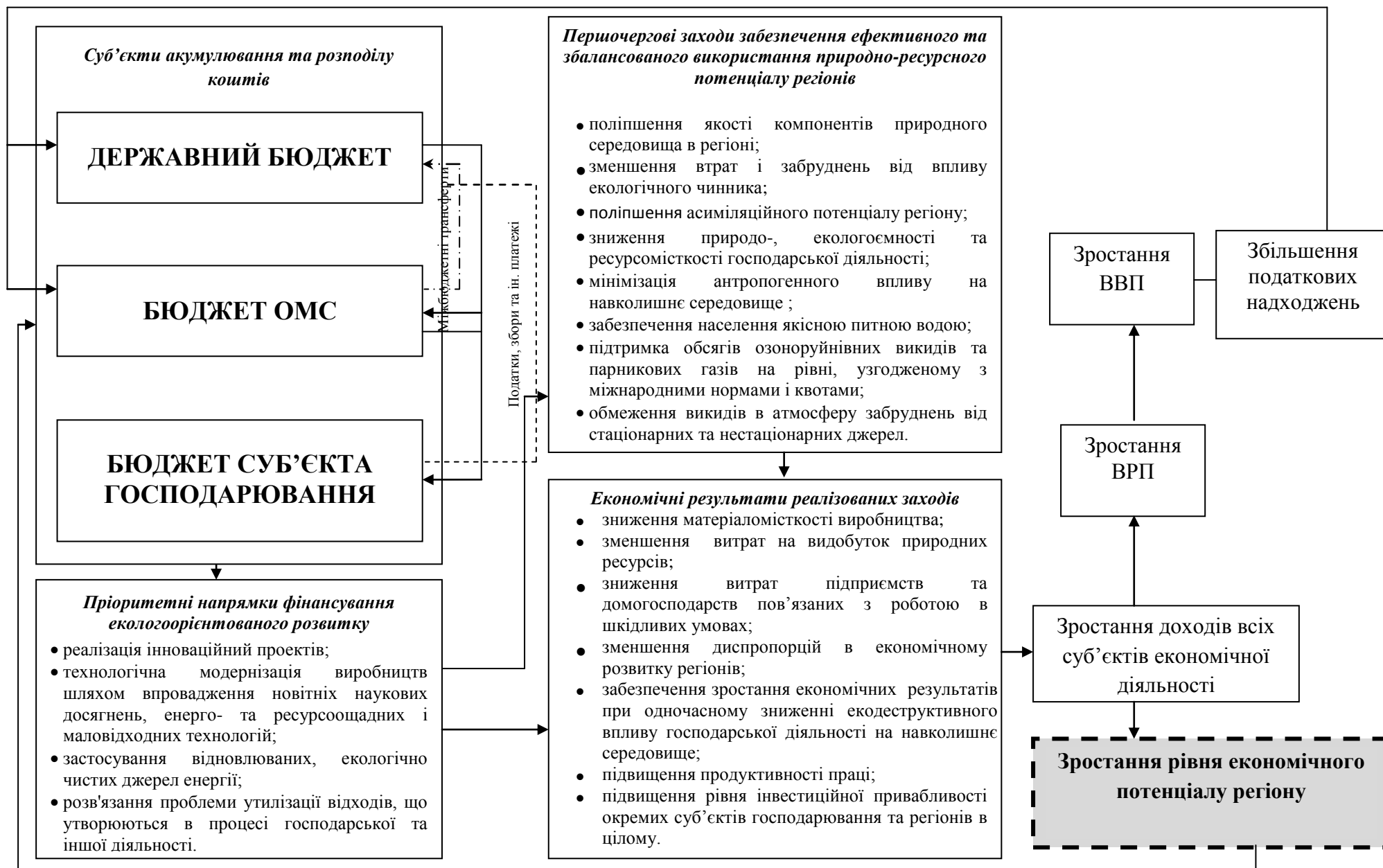

Рисунок 2.5 – Трансформація процесу фінансового забезпечення регіону в умовах екологоорієнтованого розвитку

2.2. Методичні основи обґрунтування взаємозв'язку між рівнем екологоорієнтованого розвитку регіону та його фінансовим забезпеченням

Фінансове забезпечення розвитку регіону передбачає застосування сукупності державних та ринкових інструментів стимулювання екологоорієнтованого розвитку. Аналіз світового досвіду реалізації державної політики у сфері природокористування свідчить про необхідність пошуку та застосування прогресивних методів та впровадження новітніх технологій, використання значного обсягу різноманітних стимулюючих чи обмежувальних інструментів. Так, англійський економіст Д. Пірс [243] зазначає, що країни, котрі входять до Організації економічного співробітництва і розвитку, використовують до 150 видів економічних інструментів, з яких 80 – податки або платежі, що дозволяє їм зберегти та покращити стан навколишнього природного середовища на планетарному рівні. Однак, на нашу думку, вирішення проблем фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону потребує відбору та застосування пріоритетних методів та інструментів базуючись на врахуванні національних, регіональних та економічних особливостей розвитку кожної конкретної території.

Аналіз наукових підходів до класифікації інструментів забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіонів (додаток Е) дозволив виділити три їх основні групи:

- обмежувальні, дія яких спрямована на примусове дотримання суб'єктами економічної діяльності міжнародних та національних вимог екологічного законодавства. До таких інструментів належать нормативне регулювання, штрафні санкції та ін.
- стимулюючі, метою яких є спонукання природокористувачів до більш ощадливого ставлення до навколишнього середовища, впровадження

ресурсоощадних технологій, застосування безвідходного виробництва та ін., шляхом застосування податкових пільг та інших переваг.

- підтримуючі, направлені на підтримку економічних суб'єктів в процесі здійснення ними природоохоронних заходів. Як правило, дана підтримка реалізується за допомогою застосування субсидій, пільгового кредитування, різноманітного роду виплат. Аналогічно до стимулюючих інструментів вони направлені на використання екологічно безпечних видів техніки та технологій.

Проаналізуємо деякі з них точки зору доцільності їх використання в рамках переходу країни на модель екологічно сталого розвитку.

Досвід реалізації політики фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку на регіональному рівні, свідчить про важливу роль політики розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів. За цих умов, серед усіх видів інструментів бюджетного регулювання вагоме місце займають *податки та збори*, як потужні інструменти управління природокористуванням. В умовах обмеженого обсягу бюджетних коштів податки можуть слугувати важливим інструментом стимулювання суб'єктів господарювання до переходу на концепцію сталого розвитку.

Європейська комісія визначає екологічні податки як всі податки, база стягнення яких чинить специфічний негативний вплив на навколишнє середовище [248]. Екологічні податки були визначені в рамках ОЕСР і Міжнародного енергетичного агентства, як будь-які обов'язкові односторонні платежі органам державного управління, база стягнення яких має відношення до екології (при цьому податкову базу становлять енергоносії, транспортні засоби, відходи, викиди, природні ресурси і т.д.).

Податковий кодекс України визначає екологічний податок як загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів в атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених

радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року [161]. Як видно, законодавством визначено конкретний перелік видів діяльності та радіоактивних відходів, котрі слугують базою оподаткування.

Екологічні податки застосовуються у всіх економічно розвинутих країнах. У цілому по ЄС частка таких податків у сукупному ВВП країн-членів збільшилася з 2,6 % у 1980 р. до 2,9 % в 1994 р. Подальші зростання були пов'язані з розширенням складу членів ЄС. У 27 країнах ЄС у 2009 р. Екологічні податки становили 2,4 % від ВВП. До країн – членів з найбільшою часткою цих податків у ВВП належать: Данія (5,7 %), Нідерланди (3,9 %), Болгарія і Мальта (по 3,5 %), а найнижча частка в Іспанії (1,6 %), Литві (1,7 %), Румунії (1,8 %) і Латвії (1,9 %) [231].

Аналіз частки екологічних податків у загальному обсязі оподаткування (рис. 2.6) показав, що найнижчий показник – 3,2% мають США. Середнє значення, що складає 6,1 % мають Греція та Нова Зеландія, Японія – 6,5 %, Фінляндія – 7,3 %.

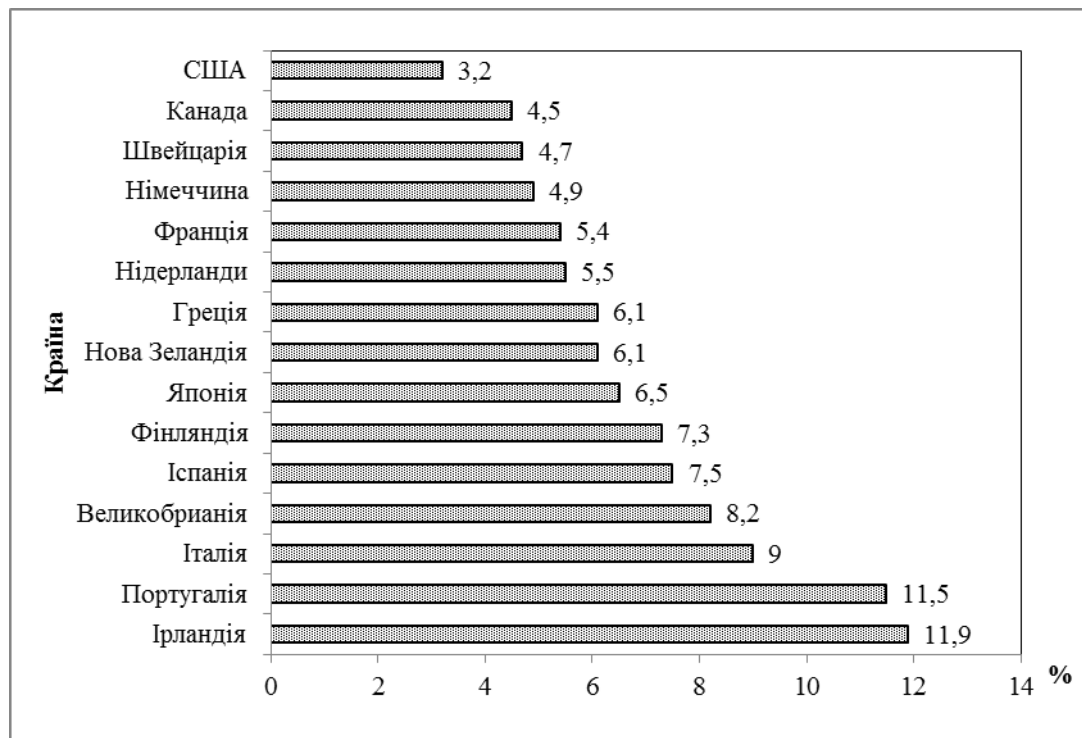

Рисунок 2.6 - Частка екологічних податків у загальному обсязі оподаткування в різних країнах, % [230]

Аналіз податкового законодавства в країнах Європи за видами податків та зборів, показав, що найбільш поширеними є енергетичні (72 % від загальної величини екологічних податків в ЄС), та транспортні (23 %) податки. При чому спостерігаються значні розбіжності у структурі і методах застосування національних екологічних податків, що значним чином впливає на умови економічної конкуренції. Дані питання неодноразово розглядалися на засіданнях Євпропейської комісії, але єдиного підходу щодо гармонізації екологічних податків країн – членів ЄС не розроблено й до цих пір.

Розглянувши види екологічних податків, впроваджених у Великобританії, Німеччині, Польщі, Словенії, Латвії, Литві та Чехії, маємо підстави зробити висновок про те, що екологічні податки можуть бути більш чи менш деталізованими у своєму поділі, від чого і залежить їхня кількість. Класифікація основних видів податків наведена в додатку Ж.

Новий Податковий кодекс України, що набув чинності від 2 грудня 2010 року, визначає особливості стягнення екологічного податку (розділ VIII “Екологічний податок”), його ставки, об’єкти та суб’єктів оподаткування. Статтею 240 ПКУ визначається перелік видів діяльності, котрі є базою оподаткування:

- податок на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- податок на викиди забруднюючих речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення в разі використання ними палива;
- податок на скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об’єкти;
- податок за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях або на об’єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини;
- податок за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад

установлений особливими умовами ліцензії строк [161].

Якщо порівняти цей перелік екологічних податків з видами екологічних податків, виокремлених за результатами аналізу екологічного оподаткування європейських країн (додаток Є), то виявиться, що в Україні запроваджено екологічні податки трьох видів:

1) плата за забруднення навколишнього середовища (податок на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення та пересувними джерелами забруднення в разі використання ними палива, податок на скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти);

2) податки на відходи (податок за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях або на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини);

3) специфічні для нашої країни податки (податок за утворення радіоактивних відходів (з урахуванням уже накопичених), тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк).

Як вже було зазначено в попередньому підрозділі, існуюча система оподаткування в Україні не відповідає стану навколишнього природного середовища та потребує суттєвого вдосконалення. Одним із таких напрямів можна вважати запропонований підхід до визначення оптимального рівня оподаткування [143], здатного, з одного боку покривати витрати на компенсацію негативного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, а з іншого – не бути значним тягарем для суб'єктів господарювання та дестабілізатором їх діяльності.

Відповідно до даного підходу у оптимальному випадку, екологічно шкідливе виробництво має бути на рівні, за якого гранична користь (МВ) від кожної наступної одиниці викидів (або від необмеження викидів на кожну додаткову одиницю) має дорівнювати граничним суспільним витратам (MSC) від даного виробництва, що дорівнює граничним приватним витратам

(МС) та граничним зовнішнім витратам (МЕС) від кожної додаткової одиниці забруднення. Якщо ринок є нерегульованим, внаслідок певного виробництва здійснюються викиди на рівні Q , за якого гранична користь від забруднення (МВ) дорівнює приватним витратам (МС).

Однак, дуже складно практично оцінити заподіяні збитки. Тому найчастіше застосовується інший підхід. Спочатку встановлюється екологічна мета, потім визначається податкова ставка, яка має забезпечити досягнення поставленої мети. Втім, варто зазначити, що податкову ставку необхідно переглядати залежно від ефективності податку на практиці. Крім того, поступове підвищення податкової ставки сприяє застосуванню в першу чергу найбільш дешевих рішень з поступовим переходом до більш вартісних заходів.

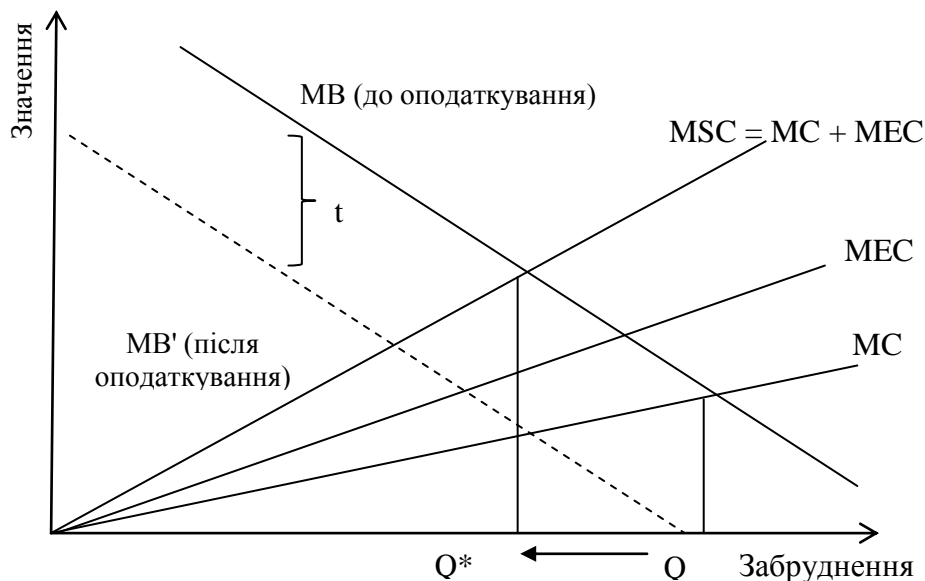

Рисунок 2.7 – Соціально оптимальний рівень оподаткування (ОЕСД, 2006) [143]

Для того, щоб скоротити рівень забруднення до соціально оптимального (Q^*), необхідно запровадити непрямий податок t на одиницю викидів. Ідеальна податкова ставка t повинна дорівнювати вертикальній відстані між кривими MSC та MC . Крім того, податкова ставка має

дорівнювати граничним зовнішнім витратам (МЕС) за соціально оптимального рівня забруднення Q^* .

Впровадження податку t спричиняє зміщення кривої граничної користі MB до MB' . Таким чином, застосування податку забезпечує інтерналізацію екстерналій та досягнення соціально оптимального рівня забруднення. Оскільки головною метою запровадження податку є інтерналізація негативних екстерналій, податкова ставка має дорівнювати граничним збиткам.

Запровадження екологічних податків і платежів забезпечує прямий зв'язок між ефективністю природокористування і ефективністю виробничої діяльності підприємств, створює постійне джерело формування природоохоронних коштів держави і регіонів. Саме тому ми вважаємо даний інструмент найбільш перспективним для використання в Україні з точки зору здатності його впливати на поведінку суб'єктів економічної діяльності.

В еколого-економічній сфері податки і платежі є найбільш поширеною формою інструментарію завдяки можливості встановлення зв'язку економічних показників з розмірами впливу на середовище. Сюди можна віднести: плату за забруднення навколишнього середовища, плату за викиди, плату за землю; плату за мінеральні ресурси; платежі за вирубування лісу.

Ефективність застосування природоохоронних податків у різних країнах світу різна. Так, виробники, які дотримуються стандартів забруднення, сплачують нижчі платежі за викиди (скиди), а ті, хто не виконує стандартів – вищі. Більш високі рівні оподаткування вимагають складної податкової структури та відповідних адміністративних механізмів. До країн, які досягли найбільших успіхів у розвитку екологічної системи оподаткування, належать: Данія, Норвегія, Нідерланди, США, Фінляндія та Швеція.

Важливою мірою є стимулювання екологічно орієнтованої діяльності економічних суб'єктів за допомогою системи пільгових податкових інструментів, що опосередковано відіграють роль дотаційного

інструментарію. До основних напрямків надання податкових пільг можна віднести: податкові пільги з ПДВ та податку на прибуток на виробництво продукції екологічного призначення, для підприємств, що випускають екологічно чисту продукцію, податкові пільги з податку на прибуток на інвестиції екологічного призначення.

Одним з можливих шляхів зниження витрат на збирання податків є застосування екологічного податку на ресурси у формі акцизів. Акцизи є вилученням надприбутку, що можуть одержати суб'єкти при торгівлі. У здійсненні екологічної політики акцизи відіграють важливу роль завдяки можливості впливати на ціни енергоносіїв та мінеральної сировини.

Цей тип платежу встановлюється відповідно до потенціалу ресурсу щодо генерування викидів (скидів). Для більш шкідливих ресурсів розробляються податкові оклади, які розрізняють ці відмінності. Так, етиловий спирт оподатковується за вищою ціною, ніж неетиловий.

Широкого розповсюдження в системі економічного регулювання природокористування та відтворення природних ресурсів набули *штрафні санкції* за збільшення антропогенного навантаження на довкілля. Відповідно до екологічної сфери можна віднести такі види штрафних санкцій: міжнародні санкції за порушення умов міжнародних договорів у галузі навколишнього середовища; штрафи за недотримання екологічного законодавства у країні.

Штрафи повинні накладатися на надмірні викиди, тобто ті, обсяг яких не відповідає стандартам. Штрафні санкції пов'язані зі спеціальною системою податкових ставок. Для промислових підприємств встановлюються норми оплати за воду, яку вони споживають, пропорційно кількості її забору з природних джерел або систем водопостачання, та обсягам стоків. Ціна підвищується по мірі зростання забруднення стоків різними шкідливими речовинами. Аналогічно змінюються і ціна повітря – пропорційно кількості і забрудненості відпрацьованих газів, земель – в залежності від площі ділянок, які зайняті під відходи, звалища тощо.

Проведений в таблиці 2.5 аналіз ефективності політики стягнення штрафів засвідчив наявність певного кола проблем, спричинених використанням даного інструменту. Так, для деяких областей України (Тернопільська, Чернігівська) стягнення штрафів відбувається на рівні 70-80% від загальної суми. Основними причинами, на нашу думку, є наявність значної кількості податків та зборів, неузгоджених між собою законодавчих актів, виключно декларативний характер переважної більшості зазначених в них положень. А тому використання даного інструменту потребує вдосконалення державної політики в напрямку розрахунку та стягнення штрафів.

Зважаючи на сучасні реалії розвитку вітчизняної економіки, коли більшість заходів екологічного спрямування фінансуються виключно за власні кошти і лише незначна їх частина за рахунок зовнішніх інвестицій, субсидії, дотації та інші форми участі держави в даних проектах є неомінною складовою процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку на регіональному рівні.

Субсидія, дотація (як і податок) встановлюються або як певний відсоток до ціни товару, або в абсолютній сумі з розрахунку на одиницю товару. На рис. 2.8 зображено вплив дотації на ринкову рівновагу при виробництві та споживанні екологічно чистих економічних благ.

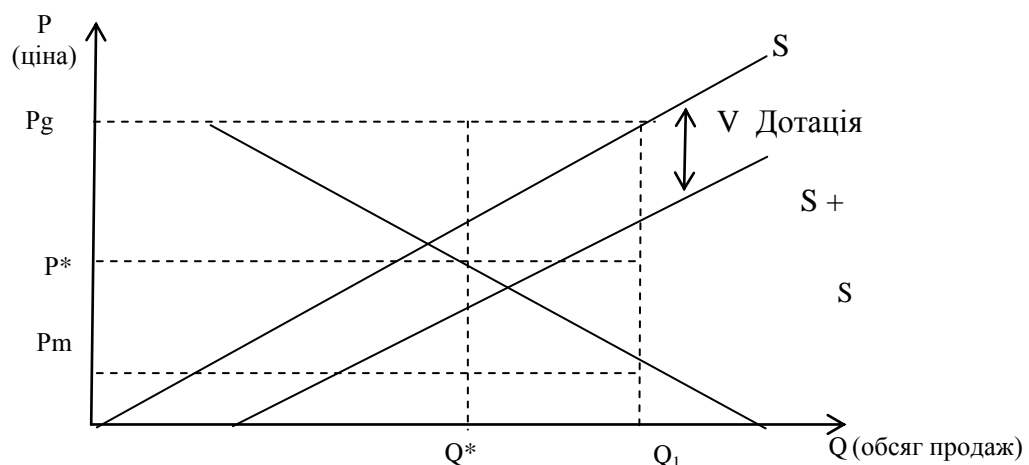

Рис. 2.8 - Вплив дотації на споживання та виробництво екологічно чистих економічних благ

Таблиця 2.5

Аналіз ефективності політики стягнення штрафів в 2013 році за регіонами України

Область	водопостачання			охорона водойм			охорона повітря			охорона ґрунту			радіаційна безпеки			Всього		
	Кількість штрафів	З них утримано	%	Кількість штрафів	З них утримано	%	Кількість штрафів	З них утримано	%	Кількість штрафів	З них утримано	%	Кількість штрафів	З них утримано	%	Кількість штрафів	З них утримано	%
АР Крим	174	164	94.3	65	59	90.8	18	16	88.9	593	520	87.7	4	4	100.0	9933	9052	91.1
Вінницька	286	260	90.9	112	102	91.1	167	155	92.8	1108	1034	93.3	95	82	86.3	15318	14418	94.1
Волинська	61	52	85.2	24	20	83.3	5	5	100.0	345	289	83.8	12	11	91.7	5161	4720	91.5
Дніпропетров.	157	143	91.1	62	62	100.0	93	87	93.5	601	569	94.7	40	40	100.0	15207	14909	98.0
Донецька	299	270	90.3	245	210	85.7	265	231	87.2	1105	968	87.6	48	47	97.9	24219	22954	94.8
Житомирська	65	54	83.1	28	21	75.0	20	14	70.0	192	161	83.9	31	27	87.1	6117	5070	82.9
Закарпатська	61	56	91.8	12	7	58.3	2	2	100.0	129	109	84.5				3856	3638	94.3
Запорізька	211	201	95.3	19	17	89.5	19	19	100.0	273	259	94.9	26	26	100.0	11010	10772	97.8
Івано-Франк.	33	29	87.9	27	25	92.6	20	16	80.0	199	166	83.4	25	24	96.0	4362	4021	92.2
Київська	137	125	91.2	23	23	100.0	69	64	92.8	266	251	94.4	9	9	100.0	6950	6709	96.5
Кіровоград.	62	62	100.0	17	17	100.0	10	10	100.0	315	315	100.0	3	3	100.0	3952	3952	100.0
Луганська	280	216	93.2	103	81	78.6	56	56	100.0	447	405	90.6	1	1	100.0	11512	11116	96.6
Львівська	176	161	91.5	98	82	83.7	105	96	91.4	478	436	91.2	57	57	100.0	14013	13189	94.1
Миколаївська	228	215	94.3	39	39	100.0	54	50	92.6	347	337	97.1	32	30	93.8	7686	7424	96.6
Одеська	204	178	87.3	30	29	96.7	25	24	96.0	541	541	100.0	24	21	87.5	7625	7088	93.0
Полтавська	214	202	94.4	23	21	91.3	39	39	100.0	359	318	88.6	77	72	93.5	10406	9803	94.2
Рівненська	128	97	75.8	28	21	75.0	17	13	76.5	168	130	77.4	36	31	86.1	5155	4602	89.3
Сумська	86	86	100.0	7	7	100.0	12	12	100.0	314	314	100.0	37	37	100.0	6161	6150	99.8
Тернопільська	91	71	78.0	34	28	82.4	28	18	64.3	356	273	76.7	7	6	85.7	6151	4740	77.1
Харківська	266	238	89.5	101	96	95.0	150	138	92.0	572	538	94.1	44	44	100.0	11735	11333	96.6
Херсонська	286	259	90.6	8	8	100.0	15	15	100.0	524	445	84.9	16	14	87.5	7555	6803	90.0
Хмельницька	410	375	91.5	20	19	95.0	22	20	90.9	292	268	91.8	38	38	100.0	7973	7637	95.8
Черкаська	90	74	82.2	30	25	83.3	36	29	80.6	136	107	78.7	60	58	96.7	4667	4235	90.7
Чернівецька	24	14	58.3	61	46	75.4	48	33	68.8	638	518	81.2	9	9	100.0	6443	5623	87.3
Чернігівська	42	37	88.1	3	3	100.0	3	3	100.0	124	119	96.0	18	18	100.0	6153	5903	95.9
УКРАЇНА	4341	3940	90.8	1282	1131	88.2	1376	1242	90.3	11028	9983	90.5	784	744	94.9	243473	229286	94.2

Без дотації ціна товару становила б величину P^* . При введенні дотацій з держбюджету виробникам розміром V на одиницю продукції крива пропозиції зрушиться вниз із положення S в положення $S+V$. Обсяг продажів збільшиться з Q^* до Q_1 .

Покупці платять за товар нову ринкову ціну (P_m), а виробники отримують за нього ціну (P_g). Така згода держави підтримувати споживання екологічно чистої продукції обходиться в суму коштів, що дорівнює площі прямокутника: $V \cdot Q_1$. У цьому контексті субсидування виробництва екологічно чистої продукції (послуг, робіт) є перенаправленням грошових коштів, отриманих від стягнення екологічного податку, на стимулювання розвитку екологічно чистих галузей економіки.

Більшій ефективності та результативності даних заходів сприяє впровадження дотації на екологічно чисті блага еластичного попиту.

Одним із видів підтримуючих інструментів, що можуть мати вагомий вплив на поведінку суб'єктів господарювання є пільгове кредитування. Так, Законом України "Про інноваційну діяльність" передбачені наступні види фінансової підтримки інноваційної діяльності:

а) повне безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів;

б) часткове (до 50 %) безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;

в) повна чи часткова компенсація (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної

діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;

г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів [65].

За допомогою такого інструменту, як пільговий кредит, реалізується фінансова підтримка суб'єктів господарювання, які впроваджують ресурсозберігаючі технології, реалізують природоохоронні заходи, спрямовують зусилля на розроблення екологічно безпечних технологій, спрямованих на здійснення природоохоронних заходів і т. ін.

Однак, практично усі пільги, які передбачені законодавством для суб'єктів діяльності передбачають використання бюджетних коштів. А оскільки бюджетне фінансування інноваційної діяльності перебуває на дуже низькому рівні, то ефективність та спроможність виконання передбачених пільг викликає значний сумнів.

В цих умовах вирішального значення набуває залучення інвестиційних ресурсів на реалізацію проектів природоохоронного призначення. Однак, враховуючи наявність значного часового лагу між моментами надходження інвестиційних коштів та їх віддачі, на початковому етапі реалізації будь-якого інвестиційного проекту екологічного спрямування важливу роль займає підтримка державою даних проектів та підвищення рівня їх привабливості за рахунок часткової компенсації інвесторам екологічних ризиків.

Інвестиційна політика в сфері природокористування повинна бути гнучкою та мобільною по відношенню до пріоритетів стратегії забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону. У загальному вигляді процес інвестування в екологічно сталий розвиток повинен відбуватися поетапно в послідовності, визначеній планом інвестування фінансових ресурсів. Слід зазначити, що цей процес має безперервний характер, що хвилеподібно переходить від етапу наукових досліджень до проектування та реалізації.

Виходячи з існуючої нерівномірності готовності різних територій до впровадження концепцій сталого розвитку, рівень граничних витрат може коливатися в досить широких межах. Метод інвестиційного аналізу екологічно сталого розвитку територій дає можливість отримати характеристики якісного стану етапів стабілізації та ґрунтового покращення життєдіяльності населення.

Кожна із часткових територіальних моделей сталого розвитку має розглядатися у квазізамкненому стані. Тоді стає можливим виявити цілком відчутний екологічний ефект, що залежить від цільових пооб'єктних інвестицій. На рис. 2.9 зображено два графіки, що характеризують динаміку одержуваного ефекту сталого розвитку – крива *a*, а також вкладених інвестицій – крива *b*. Ці криві перетинаються у двох точках *C* і *M*, стосовно яких відбувається ідентифікація етапів стабілізації й докорінного поліпшення.

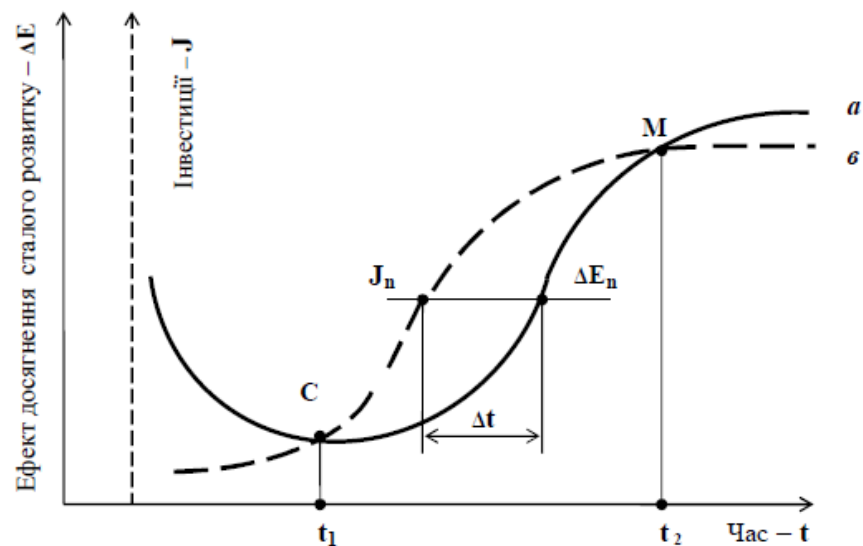

Рисунок 2.9 - Графік динаміки співвідношення інвестицій та ефекту досягнення сталого розвитку [142]

Так, період до t_1 характеризує процес стабілізації, за якого до певної точки – *C* зростання інвестицій не супроводжується поліпшенням екологічної обстановки. Завершується цей етап переломним моментом, коли критичний

розмір інвестицій приводить до докорінної зміни тенденцій динаміки поведіння кривих *a* й *b*. Ця ситуація відрізняється тим, що збільшення обсягів інвестицій в екологічну діяльність обумовлює зростання розміру екологічного ефекту. Період, між часом t_1 і t_2 , відображає етап докорінного поліпшення ситуації. Період часу за критичною точкою *M*, позначеною на абсцисі індексом t_2 , характеризує стан сталого розвитку економічної системи.

Відповідно до графіка, у період докорінного поліпшення адекватний вкладеним інвестиціям J_n ефект ΔE_n настає з певним запізненням за часом Δt . Однак після критичної точки *M* ситуація змінюється, оскільки досягнуті граничні витрати підтримують бажаний або заданий рівень екологічного ефекту на порозі граничної вигоди. Причому, екологічний ефект має вже випереджальну, стосовно інвестицій, альтернативну корисність.

Еколого-економічні інструменти є потужними важелями екологізації системи виробництва і споживання продукції. Різноманіття форм еколого-економічних інструментів створює багатий спектр можливостей цілеспрямованого екологічно орієнтованого впливу на економічні інтереси суб'єктів господарювання.

Застосування економічних методів управління природокористуванням має бути спрямоване на узгодження еколого-економічних інтересів економічних суб'єктів на різних рівнях економічної системи, оскільки дозволяє поєднати завдання раціонального природокористування та охорони довкілля з власне економічними цілями. Проте, ми вважаємо, що застосування адміністративних методів є у даному контексті базовим елементом узгодження еколого-економічних інтересів, оскільки вони регламентують безпосередньо розмір природокористування та здебільшого визначають його якість. А тому механізм управління природокористуванням має поєднувати як економічні, так і адміністративні методи управління, конкретний склад яких залежить від поточних цілей та умов дії такого механізму. За цих умов важливого значення набуває врахування якісних та

кількісних характеристик розвитку регіону в процесі вибору пріоритетних форм, методів та інструментів фінансового забезпечення, такими характеристиками є розглянутий нами в першому розділі потенціал екологоорієнтованого розвитку регіону та показник фінансово-стратегічної адаптивності. Структура механізму фінансового забезпечення з урахуванням зазначених пропозицій зображена на рисунку 2.10.

Рисунок 2.10 – Удосконалення механізму фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку

Урахування запропонованих показників сприятиме використанню найбільш доцільних для конкретного регіону інструментів та методів забезпечення екологоорієнтованого розвитку.

2.3 Узагальнення концептуальних основ оцінки рівня екологоорієнтованого розвитку регіону

Науковий інтерес до проблем оцінки потенціалу вперше з'явився у 70-80 рр. ХХ століття. Так, наприкінці 1970-х, на початку 1980 рр. було опубліковано низку робіт, в яких висвітлювалися різноманітні аспекти даного поняття. У більшості з них відмічалася важливість дослідження та вивчення проблем оцінки потенціалу та вказувалося на існування значних відмінностей у визначенні даного поняття, його сутності, структури та співвідношення з іншими категоріями.

В капіталістичних країнах вперше оцінку потенціалу почали здійснювати в 60-рр. ХХ століття, акцентуючи увагу лише на ресурсному підході до розуміння сутності даної категорії, у відповідності до якого виділяли два головних напрямки: 1) потенціал являє собою сукупність ресурсів у вартісному вигляді; 2) потенціал - це сукупність ресурсів, здатних виробляти матеріальні блага.

На території колишнього СРСР перші роботи щодо оцінки потенціалу з'явилися лише на початку 70 років. Так, у 1985 році США опублікували оцінку ресурсного потенціалу своєї країни, котрий за даними досліджень складав 12,5 трлн. доларів США. На території Японії аналогічні дослідження були здійснені у 1995 році, потенціал якої оцінювався у 65 трлн. доларів США.

В Україні перші оцінки економічного потенціалу були виконані СОПС ще в 70-х роках ХХ сторіччя. Однак це були дослідження в основному природно-ресурсної спрямованості. Комплексні диференційовані оцінки потенціалу Сумської області були виконані групою вчених Сумського державного університету в 90-х роках минулого сторіччя [8].

У найзагальнішому вигляді під оцінкою, більшість вчених розуміють результат аналізу кількісних та якісних характеристик об'єкта оцінювання та

процесу управління ним.

Деякі автори зводять сутність оцінювання до процесу визначення вартості конкретного об'єкту на основі економічних методів. Однак, на наш погляд, існування різноманітних цілей при оцінці потенціалу посилює вимоги до обґрунтованості вартості, яка повинна правильно відбивати сферу використання результатів оцінки та виступати як критерій цінності об'єкта. Вартість виступає як загальна категорія. Один і той же об'єкт оцінки може мати різну вартість за умов використання різних її типів, а отже результати оцінки значною мірою залежать від обґрунтованості обраних показників.

Саме тому таке ототожнення процесів оцінювання з визначенням вартості об'єкта, на нашу думку, звужує її лише до оцінки еквіваленту цінності з орієнтацією на минулий та поточний стан без урахування потенційних можливостей до подальшого розвитку.

Вирішення зазначених проблем можливе шляхом дотримання наступних принципів в процесі оцінки потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону:

1. Цілісності – процес оцінки потенціалу необхідно розглядати як цілісну систему, сукупність елементів якої функціонують в постійному взаємозв'язку та цілісній єдності.

2. Оперативності. Об'єктивна та повна оцінка складових елементів потенціалу досягається у випадку наявності необхідного обсягу аналітичних даних, які здатні відображати реальну ситуацію в регіоні.

3. Оцінка є гнучким інструментом, що дозволяє виявити позитивні та негативні аспекти управління потенціалом екологоорієнтованого розвитку регіону, здатним забезпечити необхідною інформацією керівників і менеджерів підприємств, регіону, країни різних ієрархічних рівнів.

4. Тотожності. Процес побудови оцінки потенціалу повинен максимально відповідати сутності досліджуваного об'єкта та його головним характеристикам.

5. Комплексності. Даний принцип передбачає постійне спостереження за трансформацією не лише окремих складових, але й в цілому потенціалу як системи. Крім того оцінка повинна враховувати особливості її проведення, які полягають у комплексності охоплення багатоконтурного зовнішнього середовища з метою розробки оптимальних варіантів оперативних, стратегічних і тактичних рішень.

6. Адаптованості. Оцінка потенціалу повинна бути максимально адаптована до умов ринкового середовища, при яких показники управління стійкістю регіону відповідали б цілям та завданням даних досліджень.

На сучасному етапі діагностики потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону важливе місце займає дослідження його структури. При цьому слід зазначити, що вчені-економісти не можуть прийти до єдиного визначення структури потенціалу, що призводить до різних основ розрахунку при проведенні його оцінки. Більшість дослідників розглядає ресурсну структуру, однак з урахуванням у ньому різної кількості складових.

Балацький О. Ф. в структурі економічного потенціалу виділяє виробничий, трудовий, природний, інноваційний та інституційний потенціали [232].

Поділ Зенченко С. В. економічного потенціалу на певні елементи є досить укрупненим. Відповідно до такого підходу він складається з ресурсного, фінансового і організаційного потенціалів [68]. Для кожного з цих потенціалів автор також визначив складові елементи. Ресурсний потенціал розглядається як сукупність фінансових ресурсів без врахування в їх складі екологічної складової розвитку регіону.

Шелегеда Б. Г., Савченко М. В., Савченко І. В. у складі економічного потенціалу виділяють природно-ресурсний, фінансовий, трудовий, науково-технічний потенціали, а також потенціал основних виробничих фондів [221]. Однак акцент в даному підході робиться саме на економічній характеристиці регіону.

Аналіз наукової літератури свідчить про неврахування екологічної складової при оцінці потенційних можливостей регіону, автори або взагалі її не враховують в процесі оцінки, або включають лише у вигляді природно-ресурсного потенціалу, оцінюючи при цьому забезпеченість регіону тим чи іншим видом природних ресурсів.

Проведення комплексної оцінки потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону з урахуванням зазначених принципів необхідно здійснювати за наступними етапами (рис. 2.11):

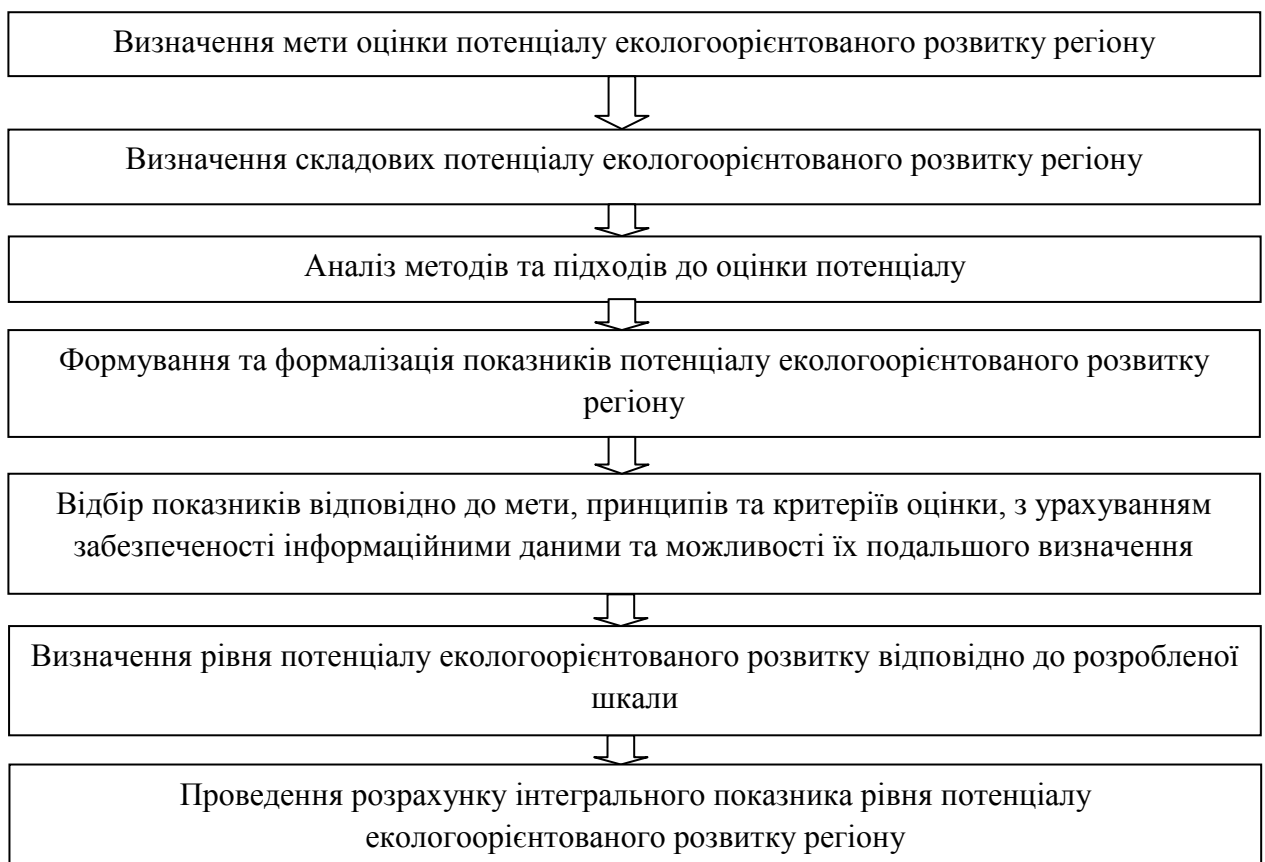

Рисунок 2.11. – Етапи визначення рівня ПЕРР

На нашу думку, в процесі оцінки потенційних можливостей регіону до забезпечення екологоорієнтованого розвитку необхідно враховувати ступінь впливу окремих суб'єктів господарювання на навколишнє природне середовище. Саме тому, оцінку ПЕРР ми пропонуємо здійснювати не лише за об'єктами, але й за суб'єктами даного впливу, що дозволяє нам виділити такі

складові ПЕРР: економічний потенціал суб'єктів господарювання, економічний потенціал ОМС, економічний потенціал домогосподарств та природно-ресурсний потенціал з виділенням в кожній із зазначених складових потенціалів нижчого рівня.

У наукових працях з проблем формування і реалізації економічного потенціалу підприємств зазвичай недостатньо розроблено питання вимірювання його величини і рівня ефективності використання. Безліч найрізноманітніших думок висловлюється щодо підходів до оцінки потенціалу підприємства, особливо щодо базового принципу оцінки: за допомогою єдиного (інтегрального) показника чи системи показників?

Так, деякі економісти, серед яких і А. Г. Аганбегян [2] вважають, що наявність часткових показників не суперечить існуванню загального. Але при цьому, обов'язковою умовою повинно бути зведення часткових показників до інтегрального. Однак деякі вчені вказують на недоліки інтегральних показників та їхню неефективність за умов практичного використання. На думку А.К. Семенова: «Головна причина цього – складність їхнього розрахунку і недостатня теоретична обґрунтованість порівняння різнорідних величин» [181].

У теоретичній суперечці відносно питання щодо оцінки ефективності діяльності регіону за допомогою інтегрального показника чи групи, системи показників Б.П. Плишевський, Г.М. Сорокін та Н.А. Хрущ, дотримуються верховенства системи часткових показників, не вимагаючи обов'язкового їх зведення до єдиного показника. Адже, загальний синтетичний показник не може охопити а, точніше, врахувати всі умови перебігу процесу виробництва, рівень його організації. На їхню думку часткових показників у синтетичні, інтегральні за використання якісно різнорідних або різноспрямованих показників може призвести до суперечливості чи несумісності окремих елементів такого показника.

Аналіз літературних джерел щодо підходів до оцінки економічного потенціалу підприємства за допомогою коефіцієнтного аналізу, свідчить про існування значної кількості методик оцінки виключно окремих його складових. Так, Должанський І. З., Загорна Т. О., Удалих О. О. [58, с. 254] пропонують оцінювати виробничий потенціал підприємства за допомогою коефіцієнтів фондо- та енерговіддачі, змінності машинного парку, робочої сили, продуктивності праці, віддачі інформаційних ресурсів, ефективності технологій виробництва та ін.

С. Т. Дуда та Х. М. Гергега [59, с. 135] вважають, що оцінювання потенціалу підприємства повинне здійснюватись з урахуванням зовнішнього середовища, а саме з використанням SWOT-аналізу, котрий передбачає аналіз поточної ситуації на промисловому підприємстві, характеристику конкурентних переваг промислового підприємства; прогноз його майбутнього розвитку, розроблення рекомендацій для кожного напрямку господарської діяльності підприємства.

О. Ю. Масленніков разом з М. І. Фльорко [131, с. 242], при оцінці трудового потенціалу підприємства виділяють 3 системи критеріальних показників ефективності потенціалу: систему, засновану на формах і методах роботи з персоналом (плинність кадрів, рівень кваліфікації персоналу, рівень трудової дисципліни, професійно-кваліфікаційна структура, співвідношення виробничого й адміністративно-управлінського персоналу, соціальна структура персоналу, рівномірність його завантаження, витрати на одного працівника, витрати на управління, соціально-психологічний клімат у колективі, привабливість праці); систему, засновану на кінцевих результатах діяльності підприємства (прибуток до оподаткування, оподатковуваний, чистий прибуток, собівартість, рівень рентабельності, виручка від реалізації, обсяг виробництва, якість продукції, термін окупності інвестицій, рентабельність інвестицій і ін.); систему, засновану на результативності, якості та складності трудової діяльності, яка охоплює наступні показники -

продуктивність праці, темпи зростання продуктивності та заробітної плати, частка фонду оплати праці в собівартості продукції, втрати робочого часу, відсоток браку, фондооснащеність праці, трудомісткість продукції, коефіцієнти складності праці, чисельність персоналу.

Панчева Л. А. досліджує питання формування ефективної системи управління інноваційним потенціалом промислового підприємства шляхом аналізу якісних та кількісних критеріїв оцінки ефективності інноваційного потенціалу. Так, до кількісних вона відносить дні, втрачені через мітинги, плинність кадрів, невихід на роботу, дохід в розрахунку на акцію, прибуток на капітал, чистий прибуток та ін. До якісних – здатність залучити висококваліфікованих менеджерів, розширення обсягу послуг клієнтам, поглиблення рівня поінформованості щодо ринку на якому функціонує підприємство, зниження кількості небезпек [155].

Ю. С. Шипуліна, досліджуючи критерії та методи визначення величини інноваційного потенціалу підприємства, виділяє інтелектуальну складову (показники винахідницької (раціоналізаторської) активності, інженерно-технічного і наукового забезпечення, освітнього рівня, плинності кадрів високої кваліфікації, оновлення знань); науково-дослідну складову (частка витрат на НДДКР у загальному обсязі товарної продукції; частка витрат на використання науково-технічних досягнень (впровадження нових технологій і нової техніки) в обсязі товарної продукції; співвідношення витрат на НДДКР і витрат на впровадження нової техніки і т.п.); інформаційну складову (коефіцієнти повноти інформації, точності інформації, суперечливості інформації); інтерфейсну складову (розширення адаптаційних можливостей підприємства, збільшення конкурентного потенціалу, розширення ринку, зростання прибутку, підвищення економічної безпеки, підвищення іміджу) [223, с. 62]. Аналіз існуючих підходів до відбору показників оцінки економічного потенціалу підприємства наведено в додатку 3.

Таким чином, можна констатувати, що єдина теорія оцінки потенціалу знаходиться в стадії формування. Створені концептуальні підходи, класифікація яких наведена на рисунку 2.8, які базуються на різних критеріях, різняться за цілями та призначаються для вирішення різних завдань.

Наведені відмінності в точках зору на оцінку потенціалу свідчать про те, що розглянуті підходи не є кардинально протилежними, а збігаються у визначенні її суті та змісту і доповнюють один одного. Проте, слід зазначити, що оцінка потенціалу є неоднозначним, комплексним поняттям як з теоретичної точки зору, бо стосується вимірювання такої багатоаспектної категорії як «потенціал», так і з практичної, тому що передбачає здійснення відповідних процесів за різними цілями та напрямками.

Аналіз отриманих результатів може здійснюватися за допомогою чотирьох базових методів:

Рейтинговий метод. Передбачає ранжування регіонів. Найбільше (або найменше) значення можна присвоювати найкращому або найгіршому значенню показника (головне, щоб при розрахунку інтегрального показника найвищий бал завжди присвоювався або лише найкращим, або лише найгіршим значенням показника).

Перевагою цього методу є його простота. Недоліком – неадекватне відображення відмінностей в силу того, що відмінність у рейтингу на одне місце може бути характерна як для регіону з майже однаковими значеннями показника, так і для регіонів, показники за якими відрізняються в рази. Крім того, даний метод не дозволяє повною мірою оцінювати динаміку економічного розвитку того чи іншого об'єкта: при застосуванні цього способу можна оцінити переміщення регіонів один щодо одного, але динаміка інтегрального показника за окремо взятим регіоном не має змістовної інтерпретації.

Три інших способи трансформації індикаторів складніші, але позбавлені недоліків рейтингового методу.

Метод нормування показників. Передбачає обчислення відношення значення показника по регіону до середнього по групі розглянутих регіонів або, навпаки, відношення середнього по групі до значення показника по регіону для різних за спрямованістю показників. При даному способі трансформації індикаторів зберігається диференціація значень індикаторів, тобто характер міжрегіональних розбіжностей за окремо взятими показниками відображається неадекватно.

Разом з тим, значні відмінності між регіонами по одному з показників можуть істотно вплинути на значення інтегрального індикатора, що допустимо тільки в тих випадках, коли такий окремий показник має ключове значення, та неприйнятне в тих – коли інші окремі показники не менш важливі.

Метод «максимум – мінімум». Зводиться до того, щоб прирівняти мінімальні й максимальні значення за всіма приватними показниками. У результаті відмінності в значеннях індикаторів повністю знищуються, а значення показника по регіону відображає тільки його розташування по відношенню до інших регіонів (на відміну від рейтингового методу – показує адекватно).

Таким чином, метод «максимум – мінімум», з одного боку, дозволяє уникнути надмірного впливу одного приватного показника на інтегральний, з іншого боку, не дозволяє врахувати значні відмінності між регіонами в тих випадках, коли ці відмінності значущі.

Метод стандартизації показників. Представляє собою середнє між нормуванням і методом «максимум – мінімум». Суть його зводиться до того, що дослідник довільно визначає ступінь врахування розкиду між значеннями показників. Розрахунки можуть проводитися як з попереднім нормуванням показника, так і без такого.

Перевагою методу стандартизації показників є можливість адекватно враховувати відмінності між показниками по розкиду максимальних і мінімальних значень. Найбільший недолік цього методу – його суб'єктивність. Якщо у попередніх трьох способах трансформації показників суб'єктивним є тільки вибір самого способу трансформації, то у випадку зі стандартизацією дослідник, як правило, приймає абсолютно довільно рішення про ступінь обліку масштабів розбіжностей.

Сукупність розглянутих цілей, принципів, підходів і методів оцінки становить методологію оцінки ПЕРР, яку у загальному вигляді можна подати як послідовність таких дій: формування категорій, розробка показників, установлення критерію порівняння, вибір способу оцінки, одержання результату оцінки (рис. 2.12).

Управління екологоорієнтованим розвитком регіону - це складний і багатоплановий процес, який включає в себе послідовність взаємопов'язаних етапів і певний набір функцій. Ефективність діяльності регіону багато в чому залежить від якості управлінських рішень, що приймаються. Ще на етапі підготовки управлінських рішень, одним із чинників успіху є стратегічне бачення ситуації в цілому і вміння прогнозувати можливі варіанти розвитку подій. Тут під стратегічним баченням потрібно розробити механізм управління, який буде включати три базові етапи:

- синтез структури потенціалу, що дасть можливість упорядкувати складові і визначити показники-індикатори, за якими можна виміряти фактичний стан регіону;
- розробка науково-методичного підходу до визначення рівня екологоорієнтованого розвитку регіону та обґрунтування основ концепції стратегічного управління ним;

- розробка та впровадження заходів спрямованих на підвищення ефективності процесу формування та використання потенційних можливостей регіону до екологоорієнтованого розвитку.

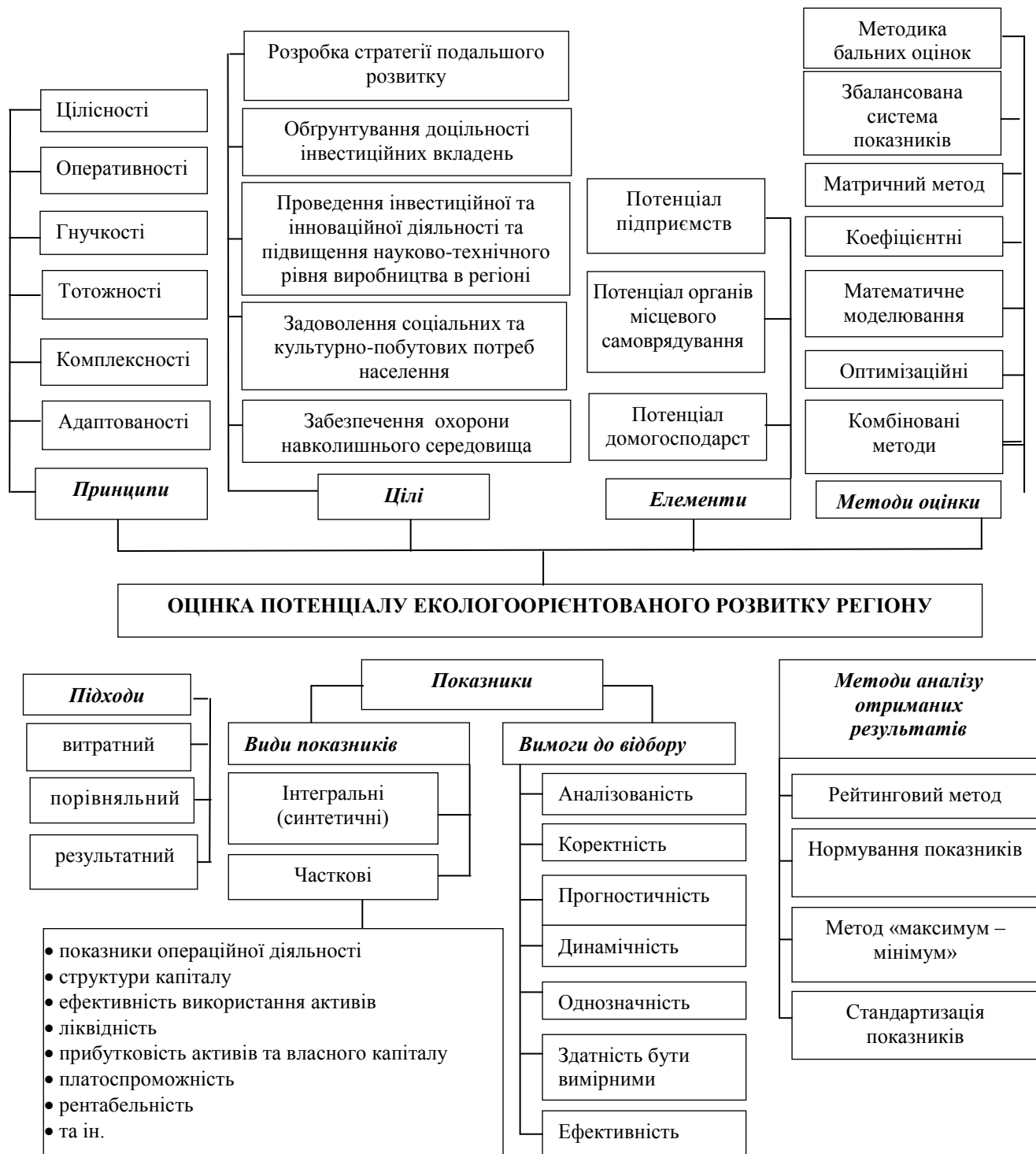

Рисунок 2.12. - Методологія оцінки та визначення потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону.

Проведений в підрозділі 2.2 аналіз підходів до оцінки складових потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону дозволив виділити 4 ключові його складові: економічний потенціал суб'єктів господарювання, економічний потенціал домогосподарств, економічний потенціал органів місцевого самоврядування, природно-ресурсний потенціал регіону та розробити систему показників оцінки ефективності їх формування та використання.

Вважаємо, що аналізу підлягають показники, які відображають кількісно-якісний стан та розвиток усіх складових регіональної системи, що адекватно характеризують економічну та екологічну сфери. При цьому основний акцент потрібно робити на показниках, які відображають раціональність природокористування та ефективність здійснення господарської діяльності з точки зору забезпечення збалансованого еколого-економічного функціонування регіонів, оскільки кінцевою метою нашого дослідження є досягнення ними екологічно сталого розвитку на основі побудови дієвого механізму його забезпечення із застосуванням адекватних інструментів та методів.

На основі проведеного вище критичного аналізу переваг та недоліків наукових підходів до оцінки потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіонів за допомогою часткових показників розроблено систему показників ПЕРР, яка представлена на рисунку 2.13.

Наявність достовірної та регулярної інформації щодо забезпеченості основними засобами, ступеня їх зносу та ефективності використання є необхідною умовою успішної діяльності будь-якого підприємства. Оскільки виробництво якісної та відповідно конкурентної продукції на ринку, рівень матеріалоємності виробництва безпосередньо залежать від використовуваного в процесі виробництва обладнання.

В умовах жорсткої конкуренції та мінливості споживчого попиту, наявність потужних та оновлених основних виробничих засобів є запорукою успішного розвитку підприємства. Саме тому з кожним роком

все більшого значення набуває своєчасна та комплексна оцінка виробничого потенціалу підприємства, в основі якої, на нашу думку, повинні лежати показники стану основних фондів підприємства, характеристика яких наведена в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Показники ефективності формування та використання виробничого потенціалу підприємства

Показник	Показники	Примітки
Коефіцієнт фізичного зносу	$K_z = \frac{З}{ПВ}$	З - знос ПВ - первісна вартість основних, грн.
Фондовіддача	$\Phi_v = \frac{P}{B_{\phi}}$	P – обсяг реалізованої продукції, грн. B _φ – середньорічна вартість основних фондів, грн.
Фондоозброєність	$\Phi_o = \frac{B_{o\phi}}{K_{zag}}$	С – середньорічна вартість основних фондів, грн. K _{zag} – загальна чисельність персоналу, осіб
Рентабельність майна підприємства	$R = \frac{\Pi}{A_{сер}}$	Π – прибуток підприємства, грн. A _{сер} – середньорічна величина активів підприємства, грн.
Загальна рентабельність виробничих фондів	$R = \frac{\Pi}{OB\Phi_{сер}}$	Π – прибуток підприємства, грн. OBΦ _{сер} – середньорічна вартість основних виробничих фондів підприємства, грн.
Коефіцієнт оберненості	$K_o = \frac{P}{C}$	P – обсяг реалізованої продукції, грн. C – середньорічна вартість оборотних коштів, грн.
Коефіцієнт загрузки основних фондів	$K_z = \frac{O\Phi_{сер}}{Д}$	OΦ _{сер} – середньорічна вартість основних, грн. Д - дохід від реалізації продукції фондів, грн.

Структура трудового потенціалу підприємства являє собою співвідношення різних демографічних, соціальних, функціональних, професійних та інших характеристик груп працівників і відносин між ними.

Оскільки чим краще організований трудовий процес, тим ефективнішою є діяльність працівників. Інтенсивність праці має бути достатньою, щоб забезпечити необхідну ритмічність, чіткість виконання

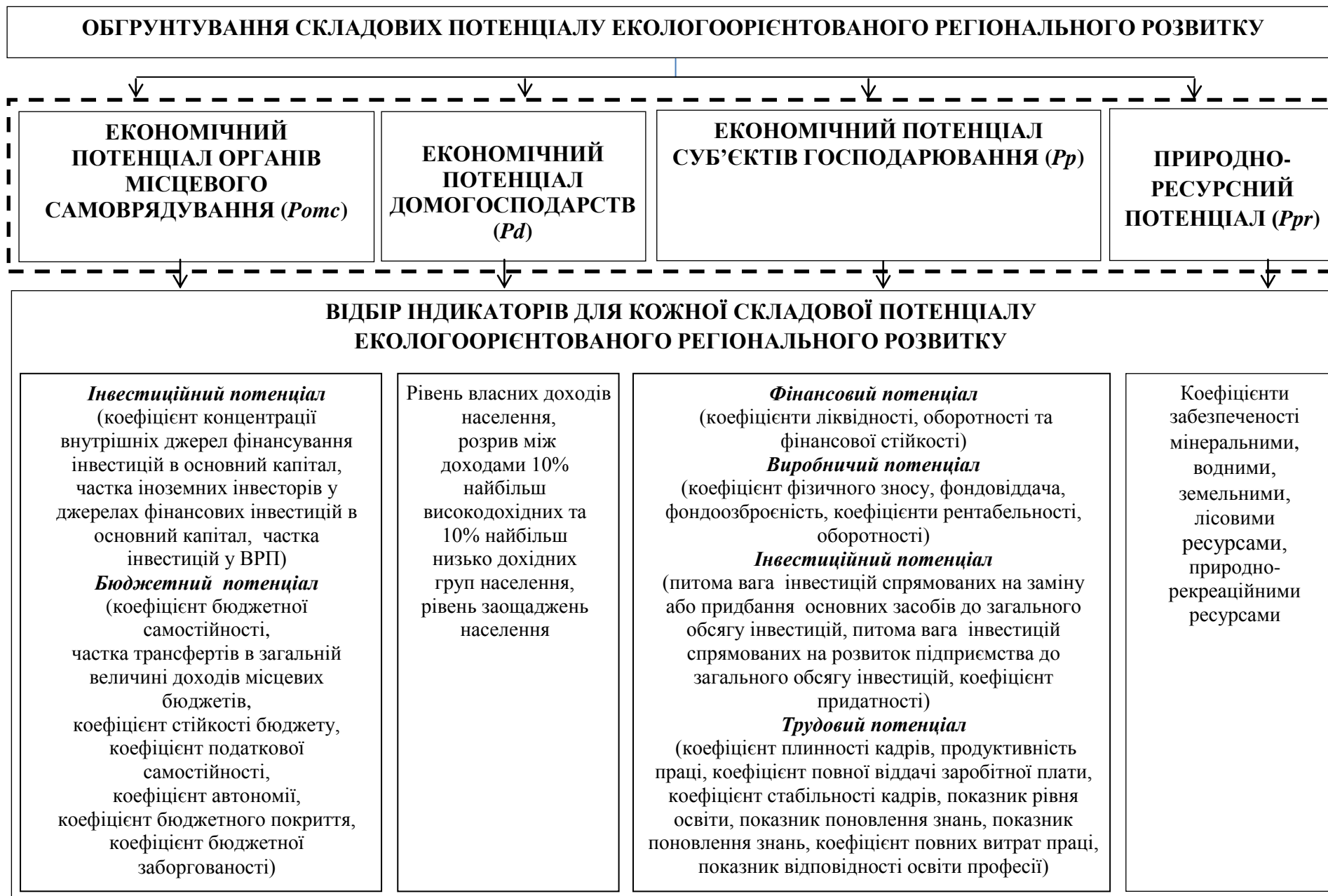

Рисунок 2.13 – Показники оцінки потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону

функцій, але не надмірною, щоб не допустити погіршення стану здоров'я людей.

Умови для розкриття потенціалу працівника можна вважати наявними тоді, коли він має бажання та можливість продемонструвати свої здібності колективу, керівництву підприємства через участь в різних заходах, програмах, проектах тощо.

Трудовий потенціал будь-якого підприємства можна охарактеризувати з точки зору різних складових. Демографічна складова трудового потенціалу визначає можливості підприємства з позиції його забезпечення робочою силою з кількісними і якісними характеристиками (вік, стать, рух), необхідними для виконання поставлених завдань.

Кадрова складова формується з професійних знань, умінь та навичок, що обумовлюють професійну компетентність працівників, освітнього потенціалу, спроможності людей адаптуватися до змін, які неминучі в життєдіяльності підприємства і стратегії його розвитку.

При оцінці трудового потенціалу підприємства завжди можна визначити величину кількісної складової, але більш складним завданням є визначення величини його якісної складової, оскільки, оцінюючи трудовий потенціал досить складно визначити норми до кожної груп співробітників підприємства, відповідно до якого буде проводитися порівняння та привести одну якісну характеристику до іншої, або знайти єдину їх еквівалентну основу.

Саме тому на практиці використовується спрощений підхід, за якого якісна характеристика трудового потенціалу обмежується даними, що відбивають освітній і кваліфікаційний рівень, наявність спеціальної кваліфікаційної підготовки, статевовіковий склад, стан здоров'я. У табл. 2.7 наведено показники що характеризують компоненти трудового потенціалу особистості й підприємства.

Таблиця 2.7

Показники ефективності формування та використання трудового потенціалу підприємства

Показник	Показники	Примітки
Коефіцієнт плинності кадрів	$P_k = \frac{K_3}{\mathcal{U}}$	K_3 - кількість звільнених працівників; \mathcal{U} - чисельність промислового персоналу
Продуктивність праці	$ПП = \frac{ЧВ - МВ - ВЕ - АМ}{ЧП_c}$	$ЧВ$ — чистий виторг від реалізації, тис. грн; $МВ$ — матеріальні витрати, пов'язані з виробництвом та реалізацією певного обсягу продукції, тис. грн; $ВЕ$ — вартість енергоносіїв, спожитих у процесі виробництва та реалізації продукції, тис. грн; $АМ$ — сума амортизаційних відрахувань на повне відновлення основних фондів підприємства, тис. грн; $ЧП_c$ — середньоспискова чисельність промислово-виробничого персоналу, осіб.
Коефіцієнт повної віддачі заробітної плати	$V_{3п} = \frac{ЧВ}{\Phi_{3п} + \Phi_{мс}}$	$ЧВ$ — чистий виторг від реалізації, тис. грн; $\Phi_{3п}$ — фонд заробітної плати промислово-виробничого персоналу, тис. грн; $\Phi_{мс}$ — фонд матеріального стимулювання персоналу підприємства, тис. грн.
Коефіцієнт стабільності кадрів	$K_c = \frac{КР}{K_{заг}}$	$КР$ - кількість працівників, котрі пропрацювали весь рік $K_{заг}$ - загальна чисельність персоналу
Показник рівня освіти	$I_{осв} = \frac{K_{в.с}}{K_{заг}}$	$K_{в.с}$ - кількість осіб з вищою або середньою спеціальною освітою, що відповідає профілю діяльності підприємства
Показник поновлення знань	$I_{о.з} = \frac{K_{п.пв}}{K_{заг}}$	$K_{п.пв}$ - кількість працівників, що пройшли підвищення кваліфікації чи перепідготовку протягом останніх 3-5 років.

Наявність висококваліфікованого персоналу та якісного обладнання не спроможна забезпечити ефективну та результативну діяльність підприємства без достатнього обсягу фінансових ресурсів підприємства.

Відповідно, кожне підприємство зацікавлене в досягненні такого співвідношення внутрішніх та зовнішніх джерел коштів, яке б максимально сприяло досягненню ним стратегічних та тактичних цілей. За цих умов, важливого значення набуває наявність на підприємстві політики формування

фінансового потенціалу, котра включає напрями його ефективного використання та визначення темпів його зростання.

На ефективність процесу формування та використання фінансового потенціалу підприємства суттєвий вплив здійснюють значна кількість чинників, серед яких: стан устаткування і технологічних ліній, рівень кваліфікації працівників, своєчасність і якість управлінських рішень, що забезпечують безперервність і стійкість виробничого процесу, політика управління кредиторською та дебіторською заборгованістю.

Ефективність управління дебіторською заборгованістю визначається за допомогою показника оборотності. Разом з тим, досить негативно на кругообіг реального капіталу підприємства впливає наявність надмірної дебіторської заборгованості.

Найважливішою формою управління потенціалом підприємства повинні стати рішення, суть яких зводиться до формування достатніх для розвитку підприємства фінансових ресурсів, пошуку нових джерел фінансування на грошовому і фінансовому ринках, використанню нових фінансових інструментів, що дозволяють вирішувати ключові проблеми фінансів: платоспроможність, ліквідність, прибутковість і оптимальне співвідношення власних і позичкових джерел фінансування.

За даними експертів через відсутність налагодженої системи управління підприємства щорічно втрачають не менше 10% своїх доходів – недоотримання повної і оперативної фінансової інформації приводить до помилкових управлінських рішень, багато об'єктів фінансового управління йдуть із зони уваги керівництва.

Ефективність проведення політики формування та використання фінансового потенціалу підприємства досить часто пов'язують із зростанням рентабельності, ефективності і збільшенням випуску продукції. Як показники рентабельності можуть виступати: прибутковість акціонерного капіталу, рентабельність активів і рентабельність продажів. Вони можуть базуватися

на прибутку до вирахування процентних витрат (прибутковість власників акціонерного і позичкового капіталу), або чистого прибутку (прибутковість власників акціонерного капіталу) оподаткування, залежно від того на яких аспектах зосереджується конкретне дослідження.

В той же час, залучення додаткових фінансових ресурсів зв'язане з деякими труднощами:

- збільшення частки позичкового капіталу призводить до виникнення найбільш небезпечних фінансових ризиків, що призводить до збільшення вартості позичкового капіталу;

- активи, сформовані за рахунок позичкового капіталу, генерують меншу норму прибутку через зростання витрат, у зв'язку з включенням у витрати вартості позичкового капіталу;

- збільшення частки позичкового капіталу призводить до зниження вартості ліквідних активів підприємства.

У сучасних умовах зросло значення вдосконалення структури капіталу, оскільки тільки його оптимальна структура дозволяє підприємству найповніше реалізувати свої виробничі можливості. Зниження витрат виробництва, підвищення віддачі від інвестицій, а також прискорення кругообігу і обороту капіталу, що зрештою веде до підвищення доходів підприємства і можливе при ефективному формуванні структури капіталу підприємства.

Показники ефективності політики формування структури капіталу підприємства та використання власних і позикових ресурсів зазначені в таблиці 2.8.

В умовах жорсткої конкуренції та стрімкого розвитку економіки ефективна та результативна робота підприємства неможлива без впровадження та застосування інноваційних технологій.

Таблиця 2.8

Показники ефективності формування та використання фінансового потенціалу підприємства

Показник	Показники	Примітки
Коефіцієнти автономії	$K_a = \frac{BK}{K}$	BK – сума власного капіталу підприємства на певну дату; K – загальна вартість активів підприємства на певну дату
Покриття	$K_{zn} = \frac{OA}{ПЗ}$	OA – оборотні активи; $ПЗ$ – поточні зобов'язання.
Рентабельності власного капіталу	$R_{BK} = \frac{ЧП}{BK}$	\overline{BK} – середня сума власного капіталу підприємства в даному періоді (розрахована як середня хронологічна);
Маневрування	$K_M = \frac{ВОК}{K}$	ВОК – Власні оборотні кошти
Рентабельності всього капіталу	$P_k = \frac{ЧП_o}{K}$	$ЧП_o$ – загальна сума чистого прибутку, отримана від усіх видів господарської діяльності в даному періоді; \overline{K} – середня сума всього капіталу, що використовується на підприємстві в даному періоді
Оборотності власного капіталу	$K_{об} = \frac{B_p}{BK}$	B_p – виручка від реалізації продукції, робіт, послуг; BK – сума власного капіталу підприємства на певну дату

Наявність достатнього рівня фінансового потенціалу та стабільний розвиток свідчать про спроможність підприємства реалізовувати нові інноваційні проекти, котрі сприятимуть підвищенню якості продукції, обсягу реалізації, зменшенню матеріало- та трудомісткості виробів, за рахунок використання як власних ресурсів так і залучених інвестицій.

В науковій літературі оцінка інноваційного потенціалу підприємства, як правило, базується на оцінці доцільності реалізації того чи іншого інвестиційного проекту. Однак, єдина система показників, що характеризують рівень інвестиційного потенціалу підприємства, знаходиться в стадії формування. Проаналізовані в розділі 2.1 погляди авторів до побудови даної системи дали змогу сформуванню власний перелік показників

оцінки ефективності формування та використання інвестиційного потенціалу підприємства (таблиця 2.9).

Таблиця 2.9

Показники ефективності формування та використання інвестиційного потенціалу підприємства

Показник	Показники	Примітки
Питома вага інвестицій спрямованих на заміну або придбання сучасних основних засобів до загального обсягу інвестицій	$Q = \frac{I_{зам}}{I}$	<i>I_{зам}</i> - величина інвестицій спрямованих на заміну або придбання сучасних основних засобів <i>I</i> - загальний обсяг інвестицій
Питома вага інвестицій спрямованих на розвиток підприємства до загального обсягу інвестицій	$K = \frac{I_{розв}}{I}$	<i>I_{розв}</i> - величина інвестицій спрямованих на розвиток підприємства <i>I</i> - загальний обсяг інвестицій
Коефіцієнт придатності	$KП = \frac{З}{ПВ}$	<i>З</i> – залишкова вартість основних фондів підприємства <i>ПВ</i> – первісна вартість основних фондів підприємства

Наступним етапом проведено аналіз показників оцінки економічного потенціалу органів місцевого самоврядування.

На стан економічного розвитку регіону безпосередньо впливає рівень його інвестиційної діяльності. Хронічний дефіцит інвестицій призводить до фізичного і морального старіння обладнання, його некомпенсованого вибуття, в результаті чого відбувається скорочення випуску продукції, зниження її конкурентоспроможності, дискваліфікація працюючих на технологічно застарілому обладнанні. Тому, при розрахунку потенціалу регіону, вважаємо за необхідне врахувати рівень інвестиційної активності, що розраховується на основі таких первинних показників: коефіцієнт концентрації внутрішніх джерел фінансування інвестицій в основний капітал, частка іноземних інвесторів у джерелах фінансових інвестицій в основний капітал, частка інвестицій у ВРП.

Рівень децентралізації економіки, здатність регіону самостійно фінансувати реалізацію програм та заходів, ступінь забезпеченості регіону достатнім обсягом фінансових ресурсів характеризує бюджетний потенціал органів місцевого самоврядування, котрий, на нашу думку, визначається за допомогою наступних показників: коефіцієнт автономії, частка трансфертів в загальній величині доходів місцевих бюджетів, коефіцієнт стійкості бюджету, коефіцієнт податкової самостійності, коефіцієнт бюджетної результативності регіону.

Наступним елементом потенціалу регіону є потенціал домогосподарств, котрий характеризує рівень доходів населення та здатність заощаджувати грошові кошти з урахуванням величини витрат. Враховуючи вищезазначене, пропонуємо оцінювати дану величину за наступними показниками: частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, рівень доходів населення (доходи/витрати), рівень заощаджень населення.

Оскільки можливість регіону реалізовувати заходи щодо охорони навколишнього середовища значною мірою залежать від кількості та якості природних ресурсів регіону, першочергове місце в розрахунку потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону має врахування природно-ресурсного потенціалу регіону, під яким розуміється рівень забезпеченості регіону природними ресурсами та факторами виробництва,.

Основний зміст поняття «потенціал регіону» полягає в інтегральному відображенні (оцінці) поточних і майбутніх його можливостей, трансформувати вхідні ресурси, за допомогою притаманних йому підприємницьких можливостей в економічні блага, максимально задовольняючи в такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси. Потенціал відображає минуле, тобто сукупність характеристик, нагромаджених системою в процесі її становлення і таких, що зумовлюють можливість до її функціонування та розвитку.

Зробити висновок про рівень потенціалу регіону виключно базуючись на розрахунку показників ефективності формування та використання окремих його складових та порівняти результативність політики управління декількох регіонів між собою досить важко. Саме тому виникає необхідність в наявності одного інтегрального показника, котрий буде поєднувати в собі сукупну характеристику всіх складових потенціалу та дасть змогу порівнювати показники між собою в ретроспективній динаміці.

Діагностування потенціалу шляхом застосування інтегральної моделі має на меті створення та дослідження динаміки інтегрального показника, побудованого на чітко обумовленому механізмі математичних залежностей між обраними групами показників. У наукових працях з проблем формування і реалізації потенціалу регіону зазвичай недостатньо розроблено питання вимірювання величини і рівня ефективності його використання. У більшості моделей розглядають такі показники, як платоспроможність, ліквідність, рентабельність активів, продажів, власного капіталу, оберненість позичкового капіталу. У моделях факторних оцінок Альтмана, Фулмера, Спрінгейта, Дюпона та в інших, розглядаються можливості підприємства щодо генерації коштів у достатній кількості, тобто діагностика потенціалу підприємства проводиться шляхом прогнозування його генераційної можливості. При чому, під "достатнім" розуміється такий обсяг коштів, який відповідатиме обраній стратегії підприємства.

При обчисленні інтегрального показника окремих складових потенціалу регіону, вітчизняні та зарубіжні вчені, як правило, застосовують коефіцієнт вагомості. Однак, на нашу думку, такий метод розрахунку передбачає наявність певного суб'єктивізму, оскільки ступінь вагомості того чи іншого показника дослідник обирає на власний розсуд. Саме тому, інтегральний показник окремого елемента потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону пропонуємо розраховувати за алгоритмом, за якого всі складові елементи сукупного потенціалу мають однакове значення:

$$I_i = \sum_{i=1}^n P_i \cdot \frac{1}{n} \quad (2.6)$$

де P_i – величина i -го показника;

n – кількість показників

Потенціал регіону – динамічна категорія, оцінка якої повинна будуватися ґрунтуючись на ретроспективному підході, тобто прогнозуванні потенційних можливостей регіону до розвитку на основі даних за ряд років. Як правило, в процесі такої оцінки використовується велика кількість різнорідних показників, для яких бажаним є різний результат. Так, наприклад, при оцінці трудового потенціалу підприємства для показника продуктивності праці позитивним є приріст значень, в той час як для показника ступеня плинності кадрів його зменшення. Тому, на нашу думку, при визначення інтегрального показника окремого елемента ПЕРР необхідно застосовувати підхід, котрий би враховував дані умови.

Так розрахунок величини P_i необхідно здійснювати за однією з двох формул в залежності від того що для нас є бажанішим – приріст чи зменшення i -го показника:

$$P_i = \frac{I_i}{I_{\max}}, \quad (2.7)$$

$$P_i = \frac{I_{\min}}{I_i}, \quad (2.8)$$

де I_{\max} та I_{\min} відповідно найбільше та найменше значення i -го показника з усіх порівнюваних його значень для різних періодів часу.

З метою узгодження еколого-економічних інтересів, розрахунок потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону як відносного показника, що характеризує рівень його потенційних можливостей до самовідтворення внаслідок спрямування ресурсів на фінансування природоохоронної

діяльності, запропоновано здійснювати шляхом урахування взаємозв'язку між природно-ресурсним та економічним потенціалами регіону:

$$ПЕРР = П_{пр} + (П_{омс} - П_{пр}) \cdot \frac{\rho_{пр\,омс} \cdot \sigma_{пр}}{\sigma_{омс}} + (П_{сг} - П_{пр}) \cdot \frac{\rho_{пр\,сг} \cdot \sigma_{пр}}{\sigma_{сг}} + (П_{д} - П_{пр}) \cdot \frac{\rho_{пр\,д} \cdot \sigma_{пр}}{\sigma_{д}}, \quad (2.9)$$

де ПЕРР – потенціал екологоорієнтованого розвитку регіону;

$П_{омс}$ – економічний потенціал органів місцевого самоврядування;

$П_{пр}$ – природно-ресурсний потенціал регіону;

$П_{сг}$ – економічний потенціал суб'єктів господарювання;

$П_{д}$ – економічний потенціал домогосподарств;

σ – середньоквадратичне відхилення;

ρ – коефіцієнт кореляції.

Чим ближче значення *ПЕРР* до 1, тим вищий рівень потенціалу регіону.

Державна фінансова політика в сфері сприяння екологоорієнтованому розвитку регіонів України повинна враховувати не лише потенційні можливості регіонів до фінансового забезпечення даного розвитку, але й ступінь екологічного навантаження на регіон внаслідок забруднення води, атмосферного повітря стаціонарними та пересувними джерелами забруднення, утворення відходів.

Значна диференціація регіонів за рівнем природно-ресурсного забезпечення, чисельністю населення, площею території та іншими характеристиками зумовлює необхідність приведення показників до однієї бази розрахунку. Враховуючи зазначене, на нашу думку, більш доцільним є розрахунок окремих показників на 1 км².

Можливість регіону своєчасно реагувати на погіршення екологічної ситуації шляхом застосування відповідних превентивних заходів запропоновано оцінювати за допомогою показника ЕЕАР, під яким

розуміється здатність регіону до залучення бюджетних коштів, коштів суб'єктів господарювання та домогосподарств на реалізацію природоохоронних заходів за умови перевищення темпів їх фінансування над темпами зростання навантаження на довкілля.

Під ступенем адаптивності розуміємо показник, який відображає реальний рівень сумісності, узгодженості еколого-економічної політики у заданому просторово-часовому інтервалі. Зважаючи на те, що основними проявами екодеструктивного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище є зростання рівня забруднення атмосферного повітря, води та збільшення обсягу відходів, розрахунок показника ЕЕАР запропоновано здійснювати за етапами наведеними на рис. 2.14.

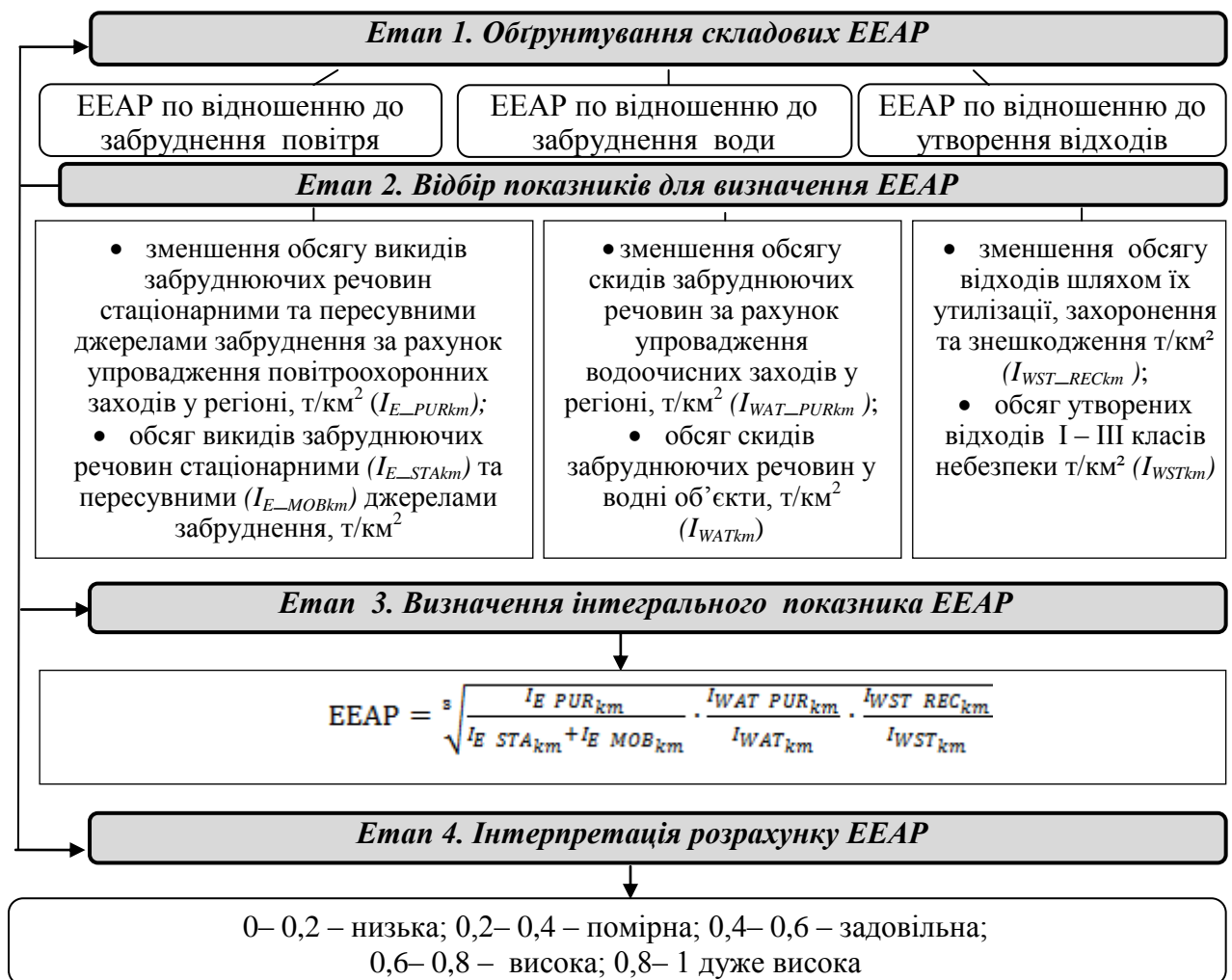

Рис. 2.14 – Зміст та етапи оцінювання показника еколого-економічної адаптивності регіону (ЕЕАР)

Для зіставлення та порівняння ступеню еколого-економічного розвитку регіонів держави необхідно, на основі найбільш репрезентативних показників кожного блоку, розрахувати певні узагальнюючі індекси за кожною складовою, які становитимуть базу для порівняння рівня екологоорієнтованого розвитку регіонів.

Крім того, вважаємо доцільним розрахувати відносний комплексний інтегральний показник, який кількісно відобразить досягнутий рівень збалансованого розвитку регіонів і даватиме найбільш агреговану характеристику стійкості відносно інших адміністративно-територіальних одиниць.

Після визначення основних показників за допомогою яких буде здійснюватись оцінка ефективності формування та використання ПЕРР та ЕЕАР, необхідно вирішити питання щодо кількості груп (інтервалів), на які необхідно розбити вибірку, оскільки віднесення регіону до тієї чи іншої групи має важливе значення при розробці стратегії управління.

Для визначення оптимального числа груп використовується формула Стерджесса:

$$n = 1 + 3.322 * \lg N, \quad (2.10)$$

де n – число груп,

N – обсяг вибірки.

Наявність пустих інтервалів, в котрі не потрапила жодна із одиниць вибірки, свідчить про невірність побудови групування.

Після визначення числа груп, необхідно визначити інтервал – значення варіативної ознаки, що знаходиться в певних межах. Кожен інтервал має верхню та нижню межу та свою довжину (різницю між верхньою та нижньою межами). Частіше за все будують групу з різними інтервалами. Довжина інтервалу визначається за формулою:

$$h = \frac{R}{n-1}, \quad (2.11)$$

де $R = x_{\max} - x_{\min}$ – розмах вибірки, x_{\max} , x_{\min} – максимальне та мінімальне значення ознаки. перший інтервал групування зазвичай $(x_{\min} - \frac{h}{2}; x_{\max} + \frac{h}{2})$, тобто x_{\min} є серединою першого інтервалу.

В залежності від значення показника та за допомогою проаналізованого вище методу, ми пропонуємо виділити 5 рівнів екологоорієнтованого розвитку регіону. Їх характеристика та значення наведені в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Характеристика показників рівнів екологоорієнтованого розвитку регіону

Регіони за рівнем ПЕРР	Регіони за рівнем ЕЕАР	Значення рівня	Характеристика
1	2	3	4
Самодостатні	Екологічно безпечні	0,8-1	Регіони з високими потенційними можливостями, здатні самостійно не лише генерувати достатній обсяг ресурсів для фінансування стратегії свого розвитку але й ефективно її трансформувати під впливом екзогенних факторів.
Стабільні	Достатньо адаптовані	0,6-0,8	Регіони з достатнім рівнем потенційних можливостей. Підвищення ефективності реалізації стратегій еколого-економічного розвитку регіонів та управління окремими складовими потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону можливе за умови трансформації існуючої системи управління.
Проблемні	Помірно адаптовані	0,4-0,6	Регіони з середнім рівнем потенційних можливостей, зумовлений недостатнім обсягом фінансування та низькою трансформаційною спроможністю стратегії розвитку регіону.
Стагнуючі	Слабо адаптовані	0,2-0,4	Регіони з низьким рівнем потенційних можливостей. Відсутність достатнього обсягу фінансових ресурсів зумовлює незначний рівень інноваційної активності щодо впровадження нових технологій та відповідно низький рівень технологічної готовності. Здатність регіону

Продовження таблиці 2.10

1	2	3	4
			адаптуватися до негативного впливу на навколишнє середовище знаходиться на досить низькому рівні.
Депресивні	Екологічно безпечні	0-0,2	Регіони з критичним рівнем еколого-економічного розвитку. Темпи забруднення природного середовища значно випереджають темпи відтворення природних ресурсів та очищення довкілля, що зумовлено дефіцитом ресурсів та відсутністю ефективної системи управління регіональним екологоорієнтований розвитком.

У результаті оцінки формується висновок про вибір стратегії розвитку регіону та пропонуються заходи в залежності від стану й ефективності використання потенціалу:

Урахування органами державної влади та місцевого самоврядування показників ПЕРР та ЕЕАР в процесі відбору пріоритетних інструментів фінансового забезпечення регіону сприятиме реалізації стратегії його соціально-економічного розвитку та впровадженню екологоорієнтованих заходів. Позичування регіонів країни та визначення цієї динаміки за минулі роки дає можливість не лише визначити ефективність реалізації проведених заходів щодо покращення ситуації в країні, а і рівень їх результативності. Однак, на нашу думку, важливіше значення має прогнозування динаміки на майбутнє та її врахування при розробці стратегій розвитку регіонів країни та розподілу величини допомоги держави в процесі вирівнювання регіонального розвитку.

В процесі прогнозування розвитку регіону вирішальну роль відіграє характер даного розвитку (лінійний, нелінійний, циклічний та ін.). Загальновизнаним є підхід щодо циклічного розвитку економіки. Оскільки економіка регіонів, як і країни в цілому розвивається циклічно, виникає

необхідність регулювання таких циклів збоку держави з метою управління глибиною та довжиною криз.

Звичайно, що на стадію циклу, в якій на даний момент перебуває той чи інший регіон країни, впливають загальні для всіх фактори, такі як світова та внутрішньодержавна кон'юнктура. При цьому вплив кон'юнктури на економіку всіх регіонів буде здійснюватись в одному векторі, тобто, її покращення буде позитивно впливати на всі області, і навпаки, погіршення відчують також всі територіальні утворення. Але ми маємо факт існування більш «багатих» та «бідних» територій, що говорить про наявність фактору, який характеризується різним потенціалом, ступенем розвитку тієї чи іншої області. Саме цей фактор (назвемо його регіональним) і визначає відмінності в розвитку регіонів в рамках однієї країни, а значить, і можливість перебування їх на різних стадіях чи фазах економічного циклу.

В залежності від якісної характеристики цього фактору (наявність чи відсутність певних корисних копалин, вдале чи невдале географічне розташування, розвиток кадрового потенціалу тощо) вектор впливу на економіку регіону буде направлений у відповідну сторону – позитивну чи негативну. Це відповідним чином загострюватиме чи, навпаки, згладжуватиме фактор кон'юнктури для розвитку області, що і викликає певні розбіжності в регіональному розвитку країни.

Тобто явище циклічності економіки регіонів є об'єктивним, і жодній державі не вдається його уникнути, але його можна зменшити шляхом регулювання. Саме тому потрібне втручання держави в цей процес, хоча б тому, що саме вона зацікавлена в рівномірному розвитку окремих регіонів, і має всі необхідні важелі для регулювання економічного циклу в тому числі і на регіональному рівні.

Для досягнення стійкого розвитку в окремому регіоні, необхідність прогнозування обумовлюються тим, що по-перше, такий розвиток характеризується можливими відхиленнями від збалансованого стану усіх сфер; по-друге, необхідно ці відхилення аналізувати,

передбачити, згладжувати, урівноважувати; по-третє, в цих умовах, при розробці стратегічних програм високим є рівень невизначеності, тож виникає необхідність прогнозувати не лише окремі показники, але й їх регресійні та кореляційні залежності, які характеризують залежність між двома або більше факторами. Тому модель стійкого регіонального розвитку безпосередньо пов'язана з прогнозуванням.

У науковій літературі висвітлено більше 150 різних методів прогнозування, які мають складну класифікацію. Проте не усвідомлення їх практичної значимості не дозволяє їх ефективно використовувати для прогнозування еколого-економічного розвитку регіонів, тому на практиці використовується здебільшого близько 20.

Можливості досягнення екологоорієнтованого розвитку залежать від конкретних умов кожної країни, проте в ряді з них уже нині накопичений значний корисний досвід регулювання відносин суспільства і природи, що забезпечує стійкість розвитку цих країн як в економічному так і в екологічному планах.

Прогнозування регіональних процесів – найважливіша та невід'ємна частина складного процесу управління. Від нього значною мірою залежать економічні, соціальні та екологічні наслідки регіонального розвитку, повнота використання трудових, природних і матеріально-речовинних ресурсів. Вибір помилкових управлінських рішень через недостатню їх наукову обґрунтованість може привести до негативних наслідків, великих втрат.

У силу специфіки розвитку регіональної економіки виникає необхідність у виробленні науково-методичних підходів, які разом з аналітичними методами могли б бути застосовані в практиці прогнозування стійкого розвитку регіону. Кожен регіон за своєю суттю є географічно своєрідним, отже і модель стійкого розвитку, яка залежить від різних зовнішніх та внутрішніх чинників, що визначають його розвиток, є завжди специфічною та індивідуальною.

Аналізуючи динаміку основних показників розвитку економіки регіону можна зробити висновок, саме про її циклічний характер. Можливості регіону щодо фінансування екологоорієнтованого розвитку в умовах циклічності, залежать від стадій даного розвитку. Так, на стадії зростання, коли відбувається акумулювання достатнього обсягу ресурсів державне регулювання процесу фінансового забезпечення, на регіональному рівні, може здійснюватися переважно на засадах стимулювання, на стадії, коли рівень потенційних можливостей регіону зменшується, важливе значення набуває фінансова підтримка за рахунок трансфертного фінансування (рис. 2.15).

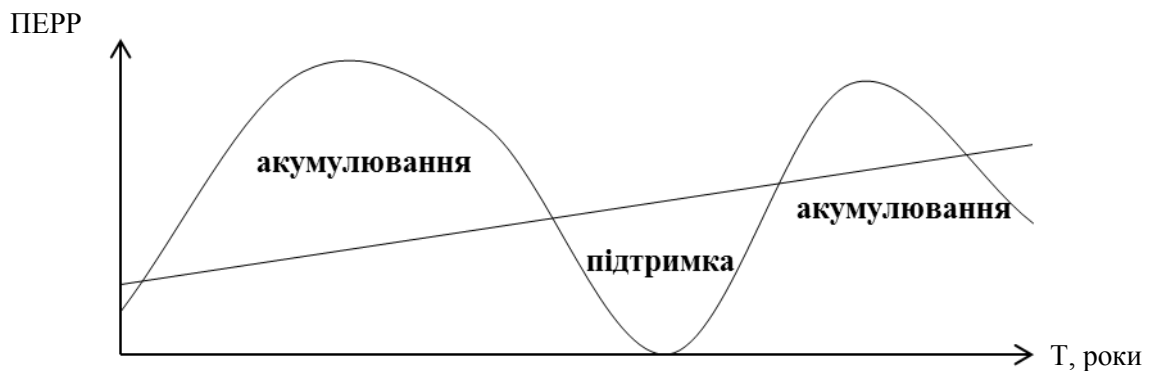

Рисунок 2.15 – Динаміка зміни рівня екологоорієнтованого розвитку

Потенціал регіону, як динамічна категорія залежить від динаміки розвитку трьох складових: потенціалу ОМС, потенціалу підприємств та потенціалу домогосподарств можна представити у вигляді математичної моделі використавши при цьому в якості гармонізуючих коефіцієнтів тригонометричні функції.

Особливості зміни синусоїдної та косинусоїдної тригонометричних функцій дозволяє зробити висновок, що розвиток потенційних можливостей регіону за своєю характеристикою більш наближений до синусоїдної залежності, а рівень антропогенного навантаження на регіон розвивається приблизно до функції косинуса.

З метою підвищення ефективності державного регулювання регіонального розвитку та обґрунтованості процесу прийняття управлінських рішень на етапі стратегічного планування, в роботі запропоновано підхід до прогнозування рівня екологоорієнтованого розвитку регіону як інтегрального показника, який передбачає врахування циклічного характеру зміни показників ПЕРР та ЕЕАР:

$$ПЕРР_t = ПЕРР \cdot \sin^2(t + \varphi_1) \quad (2.11)$$

$$ЕЕАР_t = ЕЕАР \cdot \cos^2(t + \varphi_1) \quad (2.12)$$

де ПЕРР – потенціал екологоорієнтованого розвитку регіону;

ЕЕАР – еколого-економічна адаптивність регіону;

t – період циклу;

φ_1, φ_2 – фази циклів зміни ПЕРР та ЕЕАР.

Графічно зміна значень даних показників, в залежності від їх співвідношення, в умовах циклічної економіки зображено на рисунку 2.16.

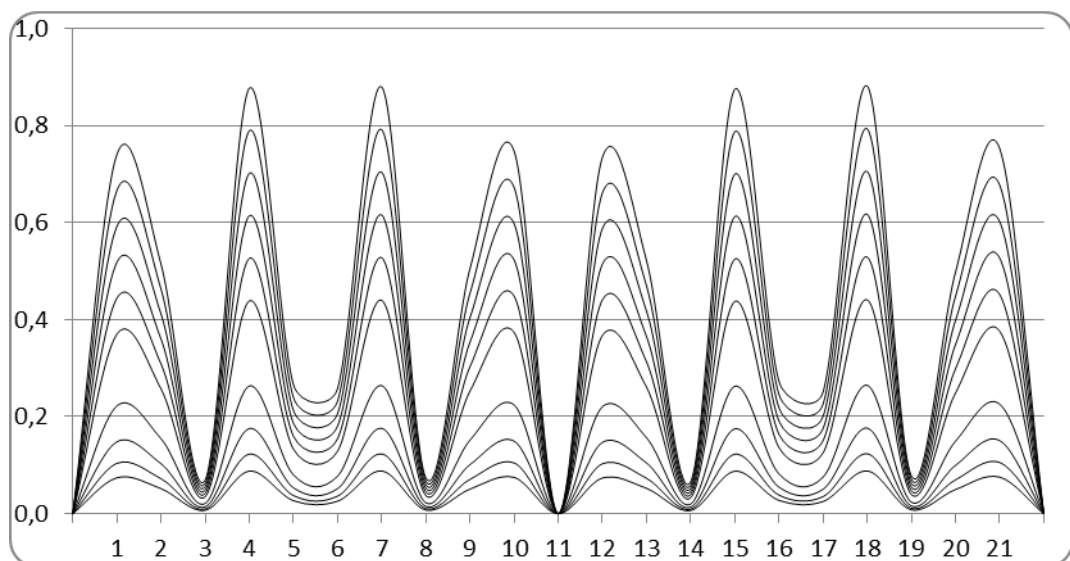

Рисунок 2.16 - Циклічність потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону залежно від значень складових потенціалу регіону

Оскільки на сучасному етапі економічного розвитку реалізація будь-яких екологоорієнтованих заходів практично неможлива без фінансової підтримки держави, використання зазначеного підходу до прогнозування рівня екологоорієнтованого розвитку дає можливість ранжувати регіони з точки зору доцільності бюджетного фінансування в них природоохоронних заходів.

Висновки до розділу 2

1. З огляду на те, що ефективний процес фінансового забезпечення екологічно сталого розвитку регіону полягає в узгодженні екологічної та економічної складових, у роботі його запропоновано розглядати як процес формування фінансових ресурсів органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та домогосподарств, який за допомогою сукупності форм, методів, інструментів фінансового забезпечення дозволяє створювати сприятливі умови для сталого розвитку регіонів.

2. На основі узагальнення підходів до визначення та систематизації принципів фінансового забезпечення регіонального розвитку з урахуванням екологічної складової у роботі обґрунтовано доцільність розширення їх переліку шляхом виділення поряд з існуючими принципами екологічної спрямованості, плановірності, адресності, збалансованості, принципу потенціальної спроможності, який полягає у застосуванні диференційованого підходу до процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку залежно від потенційних можливостей регіону до самофінансування та принципу еколого-економічної адаптивності, який передбачає наявність своєчасної реакції органів державної та місцевої влади, суб'єктів підприємницької діяльності на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищах та здійснення ефективного

стратегічного управління фінансовим забезпеченням екологічно сталого розвитку регіону.

3. Відповідно до запропонованих принципів у роботі обґрунтовано доцільність проведення відбору пріоритетних інструментів фінансування регіонального розвитку на основі розрахунку показників ПЕРР та ЕЕАР.

Це дозволить визначити найбільш відповідний до екологічних потреб та економічного стану регіону інструментарій фінансування його розвитку, забезпечити оптимальний розподіл обмежених бюджетних коштів та сформувати сприятливе економічне середовище для залучення природоохоронних інвестицій.

4. З метою узгодження еколого-економічних інтересів розрахунок потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону як відносного показника, що характеризує рівень його потенційних можливостей до самовідтворення внаслідок спрямування ресурсів на фінансування природоохоронної діяльності, запропоновано здійснювати шляхом урахування взаємозв'язку між природно-ресурсним та економічним потенціалами регіону

5. Можливість регіону своєчасно реагувати на погіршення екологічної ситуації шляхом застосування відповідних превентивних заходів запропоновано оцінювати за допомогою показника ЕЕАР, під яким розуміється здатність регіону до залучення бюджетних коштів, коштів суб'єктів господарювання та домогосподарств на реалізацію природоохоронних заходів за умови перевищення темпів їх фінансування над темпами зростання навантаження на довкілля.

6. Урахування органами державної влади та місцевого самоврядування показників ПЕРР та ЕЕАР в процесі відбору пріоритетних інструментів фінансового забезпечення регіону сприятиме реалізації стратегії його соціально-економічного розвитку та впровадженню екологоорієнтованих заходів.

7. З метою підвищення ефективності державного регулювання регіонального розвитку та обґрунтованості процесу прийняття управлінських рішень на етапі стратегічного планування в роботі запропоновано підхід до прогнозування рівня екологоорієнтованого розвитку регіону як інтегрального показника, який передбачає врахування циклічного характеру зміни показників ПЕРР та ЕЕАР та дає можливість ранжувати регіони з точки зору доцільності бюджетного фінансування в них природоохоронних заходів.

Основні положення цього розділу були опубліковані автором у працях [25, 26, 30, 89, 91, 93, 100].

РОЗДІЛ 3.

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

3.1. Удосконалення науково-методичних підходів до відбору інструментів фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку

Важливим етапом удосконалення процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону є попередня робота з виявлення пріоритетних, в напрямку бюджетного фінансування областей України, екологізація яких буде найбільшим чином сприяти покращенню екологічної ситуації в країні в цілому та забезпечить досягнення максимального еколого-економічного ефекту від реалізації екологоорієнтованих заходів на одиницю природоохоронних витрат. Результати проведеного теоретичного аналізу взаємозв'язку між рівнем екологоорієнтованого розвитку регіону та його потенційними можливостями до фінансування екологічно сталого розвитку (розділ 1.2), свідчать про наявність тісної залежності між даними показниками.

Зважаючи на те, що здатність органів місцевого самоврядування впроваджувати заходи щодо зменшення рівня антропогенного навантаження на регіон та попередження негативного екодеструктивного впливу господарської діяльності залежить від сукупності факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, вирішення проблем фінансування екологоорієнтованого розвитку на регіональному рівні зумовлює необхідність кількісного виміру ступеня їх впливу на результуючий показник. З метою обґрунтування найбільш адекватного та ефективного фінансового інструментарію забезпечення екологічно сталого розвитку, в якості результуючого показника пропонуємо використовувати показник еколого-економічної адаптивності регіону, як характеристики, що відображає

ефективність заходів екологічного спрямування, факторами впливу обрано складові ПЕРР.

У загальному вигляді функція, що описує взаємозв'язок між результуючим показником та факторами впливу може бути представлена наступним чином:

$$F = (x, y, A) = 0 \quad (3.1)$$

де y – вектор можливостей регіону протистояти негативному впливу на довкілля;

x – вектор потенціальних можливостей регіону до фінансування екологоорієнтованих заходів.

В розширеному вигляді дана функція має вигляд:

$$y = f(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (3.2)$$

Приймаючи до уваги наявність доведено зв'язку між даними показниками, вважаємо за доцільне ввести певні обмеження для даної функції:

1) збільшення значення одного фактору за умови незмінності інших призводить до збільшення результуючого показника.

2) функція є однорідною по відношенню до решти факторів з показником однорідності. Збільшення значень факторів у λ разів відбувається при одночасному збільшенні значень факторів у λ^a разів.

Враховуючи дані обмеження, в процесі розрахунків використовуємо функцію виду:

$$EEAR_t = a_0 \cdot OMC_t^a \cdot \Pi_t^a \cdot D_t^a \cdot PR_t^a \quad (3.3)$$

Шляхом логарифмування приводимо дану функцію до лінійного виду:

$$\ln A = \ln a_0 + a_1 \ln OMC + a_2 \ln \Pi + a_3 \ln D + a_4 \ln PP \quad (3.4)$$

В результаті проведених ітерацій отримуємо систему рівнянь:

$$\left\{ \begin{array}{l} 10 \ln a_0 + a_1 \sum_{i=1}^6 \ln OMC + a_2 \sum_{i=1}^6 \ln \Pi + a_3 \sum_{i=1}^6 \ln D + a_4 \sum_{i=1}^6 \ln PP = \sum_{i=1}^6 \ln A \\ \ln a_0 \sum_{i=1}^6 \ln OMC + a_1 \sum_{i=1}^6 (\ln OMC)^2 + a_2 \sum_{i=1}^6 \ln \Pi \ln OMC + a_3 \sum_{i=1}^6 \ln D \ln OMC + a_4 \sum_{i=1}^6 \ln PP \ln OMC = \sum_{i=1}^6 \ln A \ln OMC \\ \ln a_0 \sum_{i=1}^6 \ln \Pi + a_1 \sum_{i=1}^6 \ln OMC \ln \Pi + a_2 \sum_{i=1}^6 (\ln \Pi)^2 + a_3 \sum_{i=1}^6 \ln D \ln \Pi + a_4 \sum_{i=1}^6 \ln PP \ln \Pi = \sum_{i=1}^6 \ln A \ln \Pi \\ \ln a_0 \sum_{i=1}^6 \ln D + a_1 \sum_{i=1}^6 \ln OMC \ln D + a_2 \sum_{i=1}^6 \ln \Pi \ln D + a_3 \sum_{i=1}^6 (\ln D)^2 + a_4 \sum_{i=1}^6 \ln PP \ln D = \sum_{i=1}^6 \ln A \ln D \\ \ln a_0 \sum_{i=1}^6 \ln PP + a_1 \sum_{i=1}^6 \ln OMC \ln PP + a_2 \sum_{i=1}^6 \ln \Pi \ln PP + a_3 \sum_{i=1}^6 \ln D \ln PP + a_4 \sum_{i=1}^6 (\ln PP)^2 = \sum_{i=1}^6 \ln A \ln PP \end{array} \right.$$

Розв'язавши систему рівнянь отримуємо функцію:

$$Y = 0,227 \cdot OMC^{1,039} \cdot \Pi^{2,0223} \cdot D^{1,394} \cdot PP^{1,125} \quad (3.5)$$

Відповідно до даної функції, зміна економічного потенціалу органів місцевого самоврядування на 1%, при незмінних інших факторах, призведе до зміни рівня еколого-економічної адаптивності (здатності регіону протистояти негативного впливу на навколишнє середовище) на 1,039%, зміна рівня економічного потенціалу підприємств супроводжується одночасною зміною ЕЕАР на 2,02%, зміна економічного потенціалу домогосподарств на 1% викликає зміну рівня ЕЕАР на 1,394%, зростання природно-ресурсного потенціалу регіону в свою чергу призводить до зростання ЕЕАР на 1,125%.

Зважаючи на наявність тісного зв'язку між показниками ПЕРР, ЕЕАР та рівнем екологоорієнтованого розвитку регіону, вважаємо за необхідне застосувати матричний підхід до відбору пріоритетних інструментів фінансового забезпечення регіону (рис. 3.1), відповідно до якого наявність

ефективного процесу фінансування забезпечує вихід регіону на новий рівень його еколого-економічного розвитку, досягнення більш високих значень показників ПЕРР та ЕЕАР та зростання потенційних можливостей до реалізації природоохоронних заходів.

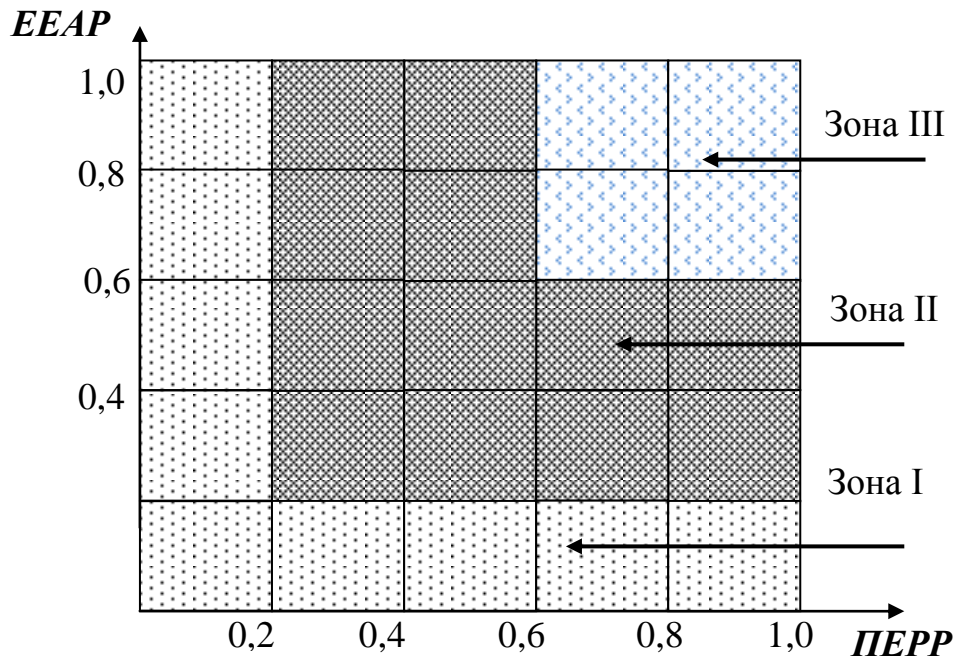

Рисунок 3.1 – Матриця співвідношення показників потенціалу екологоорієнтованого розвитку та еколого-економічної адаптивності регіону.

В основі даної матриці лежить діагональна закономірність, яка полягає в тому, що екологоорієнтований розвиток регіону передбачає рух по діагоналі матриці з лівого нижнього кута в правий верхній кут. При здійсненні такого розвитку високий рівень потенційних можливостей регіону відповідає високим значенням коефіцієнту еколого-економічної адаптивності і навпаки регіони, які мають найвищі обсяги забруднення навколишнього середовища та характеризуються низькою інвестиційною привабливістю, та недостатнім обсягом власних фінансових ресурсів мають найнижчі значення ПЕРР та ЕЕАР. У такі регіони в першу чергу доцільно вкладати інвестиції (при удосконаленні екологічної політики), та вони повинні бути пріоритетними в процесі розподілу міжбюджетних трансфертів. Також за допомогою матриці можливе виявлення регіонів, що знаходяться в

сприятливій фазі свого розвитку, а саме, регіонів зі значним рівнем інвестиційного потенціалу.

До зони I належать регіони, які характеризуються високою сприйнятливістю до екологічного фактору, високими потенційними можливостями до фінансування регіонального розвитку і найменшим внеском у погіршення екологічної ситуації в країні;

II зона - регіони, які характеризуються високою сприйнятливістю до екологічного фактору, при цьому маючи високі потенційні можливості до фінансування природоохоронних заходів; регіони, які характеризуються середнім рівнем сприйнятливості до екологічного фактору та середнім значенням ПЕРР;

III зона - регіони з високою сприйнятливістю до екологічного фактору, найбільшим внеском у погіршення екологічної ситуації в країні та низькими потенційними можливостями.

Після побудови матриці здійснюється коригування регіональної екологічної політики з урахуванням результатів групування регіонів. Процес відбору відповідних методів фінансового забезпечення повинен демонструвати диференційований підхід до регіонів з різних зон матриці, залежно від співвідношення показників ПЕРР та ЕЕАР.

Крім того, необхідно відмітити, що у кожній країні процес застосування фінансового інструментарію в рамках концепції сталого розвитку відбувається по-різному: від жорсткого державного регулювання, з застосуванням виключно обмежувальних інструментів, до використання ринкових механізмів, котрі передбачають стимулювання суб'єктів господарювання до фінансування екологічно спрямованих проектів в умовах розвиненого конкурентного середовища. Однак, як показує накопичений досвід, існування значної кількості інструментів не лише не сприяє підвищенню результативності процесу державного регулювання розвитку регіону але й заважає йому.

З метою удосконалення процесу фінансування регіонального розвитку та базуючись на запропонованому підході до ранжування регіонів, пропонуємо типологізацію та відбір фінансових інструментів здійснювати в залежності від місця регіону в матриці.

Крім того, вибір ключових джерел фінансування регіонального розвитку необхідно здійснювати з урахуванням того, в якому циклі свого розвитку знаходиться регіон та тривалості перебування на даній стадії, оскільки перебування на стадії підйому більше 2-3 років, в умовах циклічного розвитку, може означати зменшення значень за всіма показниками, а отже стратегія регіонального розвитку повинна бути спрямована не лише на підтримку даного стану, але й на попередження погіршення показників.

Так, якщо регіон знаходиться в третій зоні матриці та перебуває на стадії зростання, то пріоритетними інструментами повинні бути фінансові інвестиції в регіон, державна підтримка, участь у міжнародній грантовій діяльності, котрі дозволяють застосовувати міжнародний досвід впровадження екологоорієнтованих заходів.

На стадії підйому органи державної влади та місцевого самоврядування повинні створювати сприятливі умови для підтримки заданого стану за допомогою впровадження різного роду підтримуючих інструментів.

На стадії спаду необхідно застосовувати пільгове кредитування. Крім того, за цих умов, особливо важливе місце посідає саме державна підтримка шляхом застосування трансфертного фінансування.

Для регіонів з даним рівнем потенційних можливостей та невисоким ступенем еколого-економічної адаптивності, державна підтримка є ключовим елементом реалізації стратегії регіонального розвитку. Оскільки високий рівень антропогенного навантаження та недостатній обсяг фінансових ресурсів, може негативно позначитися не лише на розвитку даного регіону але й здійснити негативний вплив на розвиток сусідніх областей та країни в

цілому. Саме тому таким регіонам повинна надаватися перевага при розподілі бюджетних коштів.

До регіонів з даним ступенем економічного розвитку необхідно застосовувати більш жорсткі інструменти економічного регулювання. Штрафні санкції за забруднення довкілля мають бути відносно високими. Оскільки основними забруднювачами навколишнього середовища є суб'єкти підприємницької діяльності, то за умови високих штрафних санкцій, підприємству буде вигідніше не порушувати екологічне законодавство, ніж забруднювати довкілля, справно сплачуючи штрафи, визначені чинним екологічним законодавством.

Регіони, що входять до другої групи, маючи певний рівень потенційних можливостей можуть, окрім адміністративних інструментів, застосовувати пільгові кредити на фінансування природоохоронних заходів. При цьому ставки за даними кредитами повинні бути суттєво нижчими ніж для регіонів, що належать до першої групи. Ті області країни, що мають високі потенційні можливості та низький коефіцієнт ЕЕАР в першу чергу, повинні переглянути власну політику щодо розподілу фінансових ресурсів та прагнути до залучення як внутрішніх так і зовнішніх інвесторів.

До першої групи належать регіони з високими потенційними можливостями і, як наслідок, високим рівнем адаптивності до забруднення навколишнього середовища. Для таких регіонів державна політика повинна бути спрямована на сприяння збільшенню величини іноземних інвестицій. Участь всіх суб'єктів економічної діяльності в різноманітних міжнародних програмах та грантах, спрямованих на використання досвіду передових країн щодо переходу на модель сталого розвитку.

При такій стратегії вкладення коштів, державне регулювання екологічної компоненти регіонального розвитку буде ефективним і виправданим з точки зору узгодження еколого-економічних інтересів господарюючих суб'єктів, держави і суспільства. Схематично застосування

інструментів регулювання екологоорієнтованого розвитку зображено на рисунку 3.2.

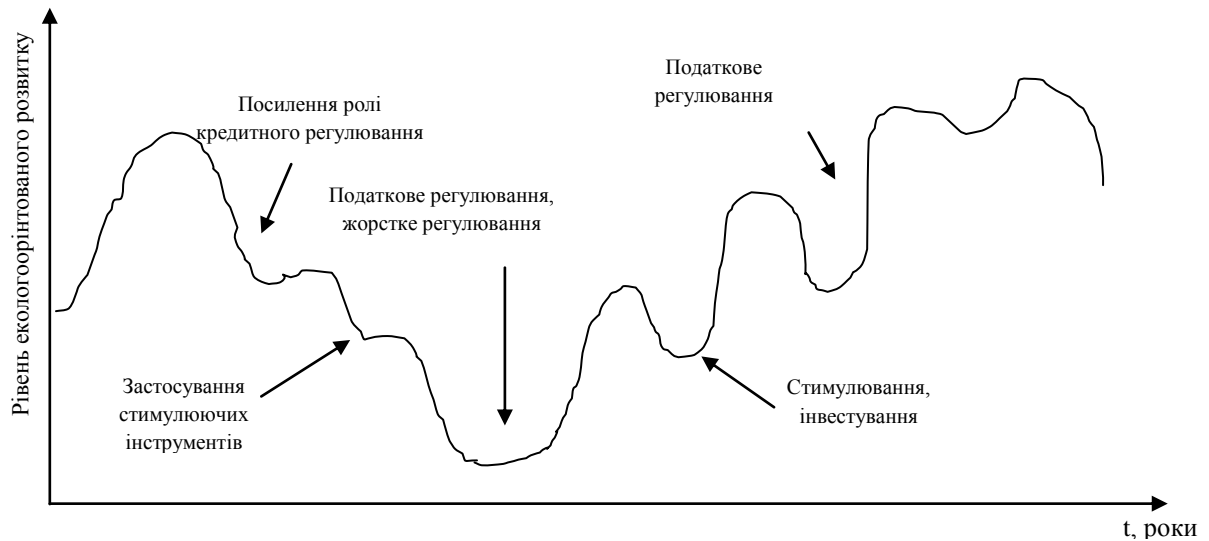

Рисунок 3.2 – Застосування інструментів фінансування екологоорієнтованого розвитку в умовах циклічних економічних змін

Виходячи з даних особливостей, та зважаючи на світовий досвід, пропонуємо застосувати три способи реалізації екологоорієнтованої діяльності з виділенням в їх рамках пріоритетних інструментів фінансового забезпечення (табл 3.1):

Таблиця 3.1

Характеристика зон матриці відбору інструментів фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону

Квадрант матриці	Характеристика регіону	Пріоритетні інструменти та методи фінансового забезпечення	
		Інструменти	Методи
Зона I	$\begin{cases} 0,2 < ПЕРР < 1 \\ 0 < ЕЕАР < 0,2 \end{cases}$ $\begin{cases} 0 < ПЕРР < 0,2 \\ 0,2 < ЕЕАР \leq 1 \end{cases}$	штрафи, податки, збори та інші платежі, трансферти та пільгові кредити	бюджетне фінансування
Зона II	$\begin{cases} 0,6 < ПЕРР \leq 1 \\ 0,2 < ЕЕАР < 0,6 \end{cases}$ $\begin{cases} 0,2 < ПЕРР \leq 0,6 \\ 0,2 < ЕЕАР \leq 1 \end{cases}$	пільгові кредити, прибуток підприємств, екологічний лізинг, інвестиції, податкові канікули, гарантії.	бюджетне фінансування боргове фінансування
Зона III	$\begin{cases} 0,6 < ПЕРР \leq 1 \\ 0,6 < ЕЕАР \leq 1 \end{cases}$	гранти, прибуток підприємств, інвестиції, екологічний лізинг.	пряме фінансування

Формування ринкової економіки вимагає вирішення екологічних проблем в межах саморегульованої ринкової економічної системи. Це, в свою чергу, потребує впровадження надійного економічного механізму екологічного управління, завдяки якому створилися б умови до сталого розвитку, як окремих регіонів, так і країни в цілому. Не зважаючи на наявність достатньо розгалуженої системи місцевих бюджетів та достатньо великі об'єми витрат, що фінансуються за рахунок коштів місцевого бюджету, проведений в розділі 1.3 аналіз особливостей фінансового забезпечення екологоорієнтованих заходів за рахунок бюджетних коштів, показав наявність значної централізації розподілу ресурсів на фінансування програм та заходів екологічного спрямування. Зроблено висновок, про те, що в сучасних умовах фінансування природоохоронних заходів, на рівні регіону, відбувається переважно за рахунок 2 складових – власні кошти підприємств, установ та організацій та кошти місцевих бюджетів.

Одними із причин такої ситуації ми вбачаємо в постійних якісних та кількісних зрушеннях в механізмі та інструментах фінансового регулювання екологічної діяльності регіонів, недосконалості законодавства з питань національної безпеки, котре не регламентує правових обов'язків, компетенції та повноважень органів місцевого самоврядування із формування в Україні та її регіонах політики сталого розвитку, засад зовнішньої та внутрішньої політики, державної регіональної екологічної політики.

Існуючий механізм державного регулювання екологічної політики певною мірою суперечить розглянутим нами в розділі 2.2 принципам, які мають лежати в основі побудови ефективного процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону – потенціальної спроможності та еколого-економічної адаптивності. З метою врахування розглянутих нами особливостей регіонального розвитку на рисунку 3.3 наведено основні складові удосконалення процесу фінансового забезпечення екологічно сталого розвитку регіону.

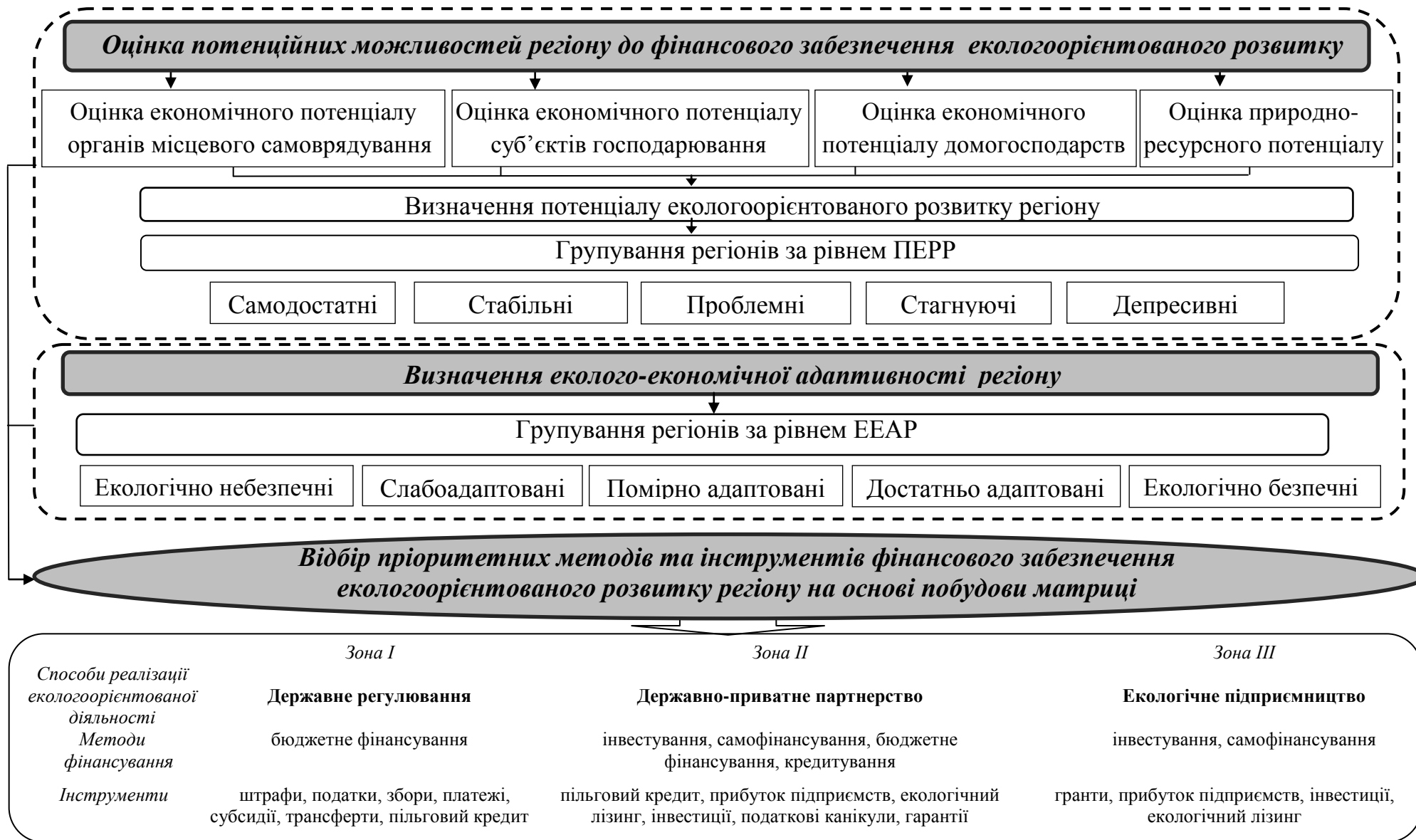

Рисунок 3.3 – Удосконалення процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону

З метою наближення процесу державного регулювання регіонального розвитку до вимог сталого розвитку, розглянемо механізм формування та розподілу бюджетних коштів на цілі сталого розвитку, проаналізуємо його переваги та недоліки.

Існуючий бюджетний механізм управління екологічним розвитком економіки не відповідає вимогам принципів та критеріїв фінансового стимулювання екологічного розвитку та вимагає відповідного удосконалення. Основними негативними характеристиками такого механізму є орієнтація переважно на прямі методи фінансового впливу шляхом прямого бюджетного фінансування чи надання субсидій з бюджету конкретним суб'єктам господарювання.

В умовах обмеженості ресурсів та недостатності дохідної бази місцевих бюджетів для виконання органами місцевого самоврядування делегованих повноважень, фінансове забезпечення екологічної політики є одним з найважливіших і найскладніших регуляторів соціально-економічного розвитку держави, ефективне функціонування яких є необхідною умовою стабільного розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому. Процес гармонізації екологічної та економічної складових на регіональному рівні, на нашу думку, повинен будуватися на погодженні двох головних складових регіонального розвитку: фінансового потенціалу до залучення та використання коштів та рівня екологічного навантаження на регіон. Саме вони мають слугувати основою при визначенні величини міжбюджетних трансфертів, як одного з головних інструментів фінансового вирівнювання регіонального розвитку та забезпечення його стабільного функціонування.

Однак, базовими елементами нинішнього економічного механізму реалізації екологічної політики є податки та збори за забруднення навколишнього природного середовища, система фінансування природоохоронних заходів, механізм відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону довкілля. Виконуючи

одночасно фіскальну та регулюючу функції, вказані інструменти забезпечують одну з фундаментальних передумов функціонування категорії фінансів у її практичній реалізації – розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів. Однак такий механізм не сприяє стимулюванню виробників до здійснення екологоорієнтованої діяльності, не спонукає до впровадження техніки з високим рівнем екологічності, до дотримання екологічних норм, та до підвищення рівня екологічної безпеки підприємництва.

В контексті удосконалення фінансового механізму управління екологічним розвитком, основними напрямками щодо підвищення дієвості застосування податкових інструментів мають бути, по-перше, врахування особливостей саме екологічного характеру при оподаткуванні підприємств, по-друге, – перегляд системи податкових пільг для виробництв, що здійснюють екологічну діяльність, зокрема.

Концептуальною передумовою для формування стратегії національної політики України має стати запровадження такого еколого-економічного механізму, сутність якого полягає у формуванні суто економічних відносин у сфері використання природних ресурсів, стимулювання раціонального і комплексного їх використання і відтворення. Одним з головних джерел надходження коштів до державного бюджету, та відповідного фінансування екологічних заходів на регіональному рівні, є екологічні податки та збори.

Так, в Україні відповідно до Податкового кодексу, фізичні та юридичні особи сплачують екологічний податок, базою оподаткування для якого є обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними та пересувними джерелами забруднення, скидів в водні об'єкти, забруднення ґрунту. Однак, на жаль, на сьогоднішній день даний інструмент не гарантує належний рівень надходжень коштів та не слугує стимулом для різноманітних забруднювачів навколишнього середовища до зменшення ступеня свого негативного впливу на нього. Досить часто для підприємств розмір сплачених податків є незначним в порівнянні з величиною витрат

на встановлення очисного спорудження, чи оновлення існуючого обладнання.

Саме тому, на нашу думку, виникає необхідність в удосконаленні існуючого механізму поповнення державного бюджету, державного та регіональних фондів охорони навколишнього середовища за рахунок сплати податків та зборів. Так, на сьогоднішній день при обчисленні суми податку не враховується стан екологічної ситуації в регіоні та його можливості до нівелювання негативного впливу за рахунок власних коштів, що на нашу думку, є недоліком існуючої системи. Узгодження величини екологічних податків з екологічною ситуацією сприятиме створенню певного запасу міцності для регіону.

Крім того, необхідно збільшити розмір сплачуваних податків та зборів, створивши тим самим стимул у підприємств до зменшення обсягу викидів за забруднення навколишнього середовища. Зростання ступеня податкового навантаження в декілька раз змінить акценти при розробці політики розвитку підприємств. Алгоритм розрахунку суми екологічного податку з урахуванням рівня екологоорієнтованого розвитку регіону наведений на рисунку 3.4

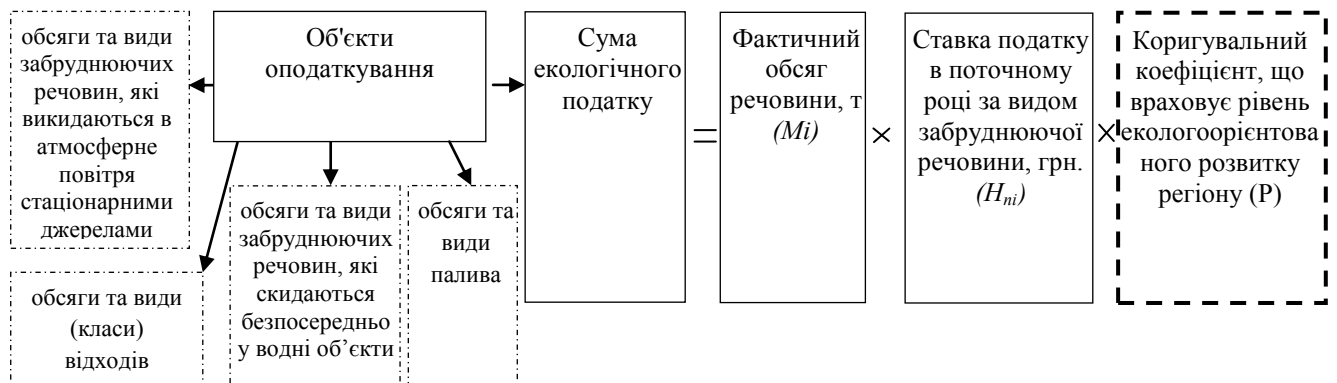

Рисунок 3.4 – Процес розрахунку суми екологічного податку з урахуванням рівня екологоорієнтованого розвитку регіону

Враховуючи зазначені пропозиції, формула для визначення суми податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення, обчислюється за формулою:

$$П = \sum_{i=1}^n M_i \times H_{ni} \times \frac{1}{P} \quad (3.6)$$

де M_i – фактичний обсяг викиду i -тої забруднюючої речовини, (т);

H_{ni} – ставки податку в поточному році за тонну i -тої забруднюючої речовини, (грн.);

P – рівень екологоорієнтованого розвитку регіону.

Звичайно, що для деяких підприємств даний розмір податку може стати суттєвим тягарем і вплинути на результати його діяльності та спроможність до функціонування. Тому, на нашу думку, доцільним є поступова зміна величини податку, що підлягає сплаті. Так, у випадку, якщо підприємство протягом наступних 5 років проводить політику спрямовану на оновлення виробництва та застосування ощадних технологій, здійснює фінансування екологоорієнтованих заходів, то в наступних податкових періодах підприємство має право на застосування коригуючого коефіцієнта в розмірі 0,75. Проведення екологоорієнтованої політики в наступних звітних періодах (5 років), дасть право на застосування $K_1 = 0,5$. Відсутність заходів спрямованих на зменшення ступеня свого впливу на довкілля не дає право на застосування даного коефіцієнта.

Крім того, в сучасних умовах важливого значення набуває питання розподілу суми екологічного податку між державним та місцевими бюджетами. З метою підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів, на нашу думку, доцільним є встановлення диференційованого підходу до розподілу коштів, акумульованих за рахунок екологічних платежів:

1. Частка місцевих бюджетів залежить від траєкторії зміни рівня екологоорієнтованого розвитку регіону за період економічного циклу.

2. Враховуючи проаналізовані в попередньому розділі особливості впливу циклічних змін на показники ПЕРР та ЕЕАР, зроблено висновок, про наявність п'ятирічного циклу їх зміни.

3. Однією із причин незадовільного стану виконання регіональних завдань відповідно до пріоритетних напрямків діяльності, не покриття природоохоронних потреб, низького рівня відновлення природних ресурсів є необґрунтований розподіл екоресурсних платежів між бюджетами різних рівнів. Так, у 2011-2012 роках частка екоресурсних платежів у доходах бюджетів становила: надходження до Державного фонду ОНПС – 30 %, до обласного фонду – 20 %, до місцевих (міських, сільських, селищних) бюджетів – 50 %.

У 2013 році надходження платежів до екологічних фондів розподілялося таким чином: до Державного фонду ОНПС – 53 %, до обласного фонду – 13,5 %, до місцевих бюджетів – 33,5 %.

Починаючи з 2014 року, до Державного фонду ОНПС зараховується 65% платежів від екологічного податку, до обласних бюджетів — 10 %, до місцевих – 25 %.

Такий механізм розподілу не враховує необхідності впровадження низки заходів на регіональному та місцевому рівнях відповідно до комплексних і цільових екологічних, а також інших програм, що містять екологічну складову.

Саме тому з метою підвищення рівня самодостатності місцевих бюджетів необхідно застосовувати диференційований підхід до розподілу екоресурсних платежів, схематично який представлено на рисунку 3.5.

Розраховані у такий спосіб суми екологічних податків та зборів за забруднення навколишнього середовища дозволять органам державної та місцевої влади збільшити обсяг фінансових ресурсів, що спрямовуються на охорону довкілля. У той же час, за умови ефективного управління

подальшим розподілом акумульованих у такий спосіб коштів можливо максимізувати вигоди для регіону шляхом підвищення рівня їх фінансової самостійності.

Побудована на такому теоретико-методичному підґрунті фінансова політика у довгостроковій перспективі надасть регіонам значних конкурентних переваг при подальшому розподілі фондів грошових коштів, буде сприяти зміцненню фінансової стійкості місцевого бюджету, відновленню навколишнього природного середовища та підвищенню якості життя населення.

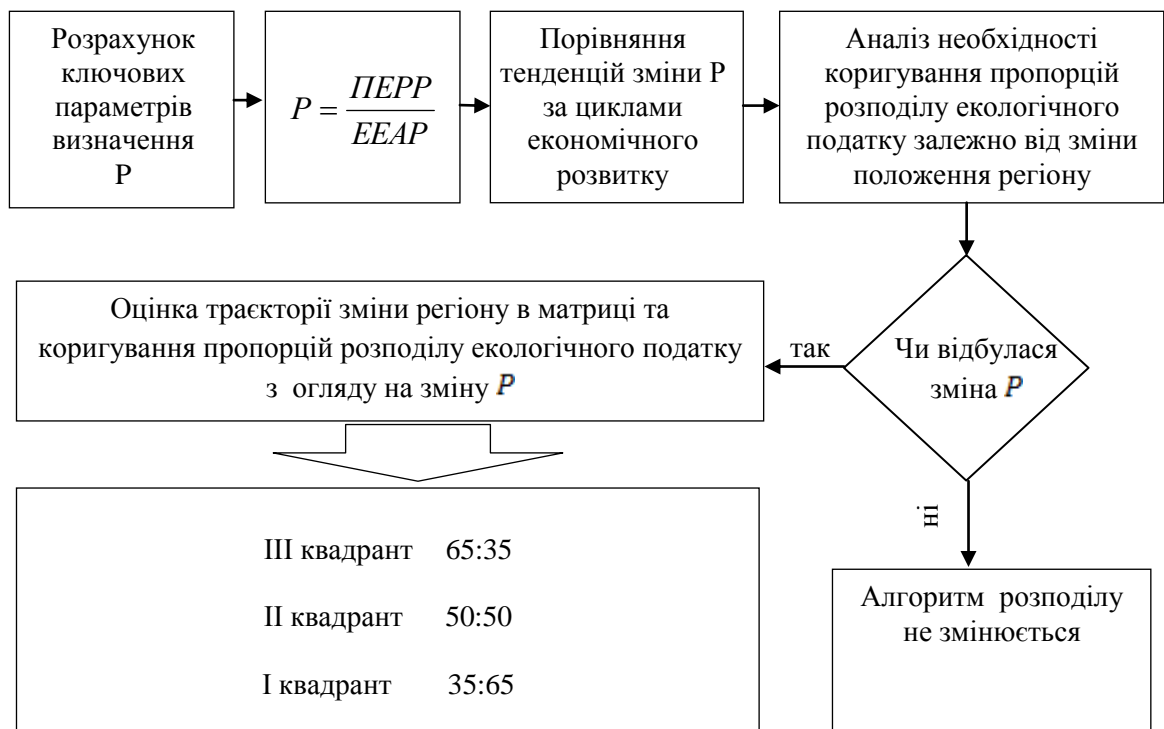

Рисунок 3.5 – Алгоритм розподілу суми екологічного податку між бюджетами різних рівнів.

Враховуючи переваги бюджетного фінансування екологічно спрямованих заходів з одного боку, та зважаючи на обмеженість бюджетних коштів, важливого значення набуває запровадження в Україні іноземного досвіду в галузі охорони навколишнього середовища, відповідно до якого держава виступає не головним ініціатором та інвестором екологічно

спрямованих заходів, а лише створює сприятливе середовище для їх успішної реалізації, надаючи при цьому підтримку приватному сектору. Однією з таких форм взаємодії є державно-приватне партнерство, оскільки ефективний розвиток відносин держави і приватного бізнесу характеризуються тим, що вони успішно можуть бути реалізовані не тільки на державному рівні, а й поширюються на більш низькі рівні суспільної системи – на рівень регіонів і місцевих органів влади.

Це пов'язано з перерозподілом фінансових потоків на користь конкретних територій, а також з доцільністю розширення кола осіб і організацій, зацікавлених у реалізації відповідних програм. Крім того, саме регіональний рівень в сучасних умовах значною мірою зумовлює успішність реалізації загальнодержавної стратегії соціально-економічного розвитку. ДПП в значній мірі може сприяти подоланню системної кризи, зокрема забезпеченню сталого розвитку головних галузей економіки.

Доцільність аналізу сутності механізмів державно-приватного партнерства пов'язано з новизною зазначеного поняття, його соціально-економічним значенням для суспільства, важливістю перспективи і потенціалом впровадження у практику господарювання і формування екологічної інфраструктури.

У прийнятому Законі України «Про державно-приватне партнерство» державно-приватне партнерство визначається як «співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами» [382].

В Україні загалом сформована правова база для розвитку окремих форм ДПП. Вона включає Конституцію України, Цивільний та

Господарський кодекси України, законодавчі акти, серед яких закони України «Про державно-приватне партнерство», «Про угоди про розподіл продукції», «Про концесії», «Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів централізованого водо-, теплопостачання і водовідведення, що перебувають у комунальній власності».

Крім законів, питання розвитку ДПП регулюються постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, положеннями та наказами центральних органів виконавчої влади, рішеннями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Лише на загальнодержавному рівні налічується кілька десятків законодавчо-нормативних актів, що регулюють питання ДПП. У 2011-2012 рр. прийнято низку нормативних документів щодо методик і процедур, пов'язаних із реалізацією ДПП. Зокрема, затверджено: Постанова КМУ від 16.02.2011 №232 «Про затвердження методики виявлення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством, їх оцінки та визначення форми управління ними»; Постанова КМУ від 17.03.2011 № 279 «Про затвердження порядку надання державної підтримки здійсненню державно-приватного партнерства» [185, 186].

Зазначені вище нормативно-правові акти визначають особливості використання різноманітних механізмів співпраці влади та приватного бізнесу. Вони варіюються в залежності від об'єкта, який передається приватному партнеру, від повноважень щодо власності, від зобов'язань сторін, а також принципу розподілу ризиків між партнерами, відповідальності за проведення різних видів робіт.

Найбільш поширені моделі (механізми) та їх характеристики наведені у таблиці 3.2.

Основною метою держави при виконанні проектів ДПП може бути розглянута ефективна передача приватному партнеру ризиків, пов'язаних з плануванням, будівництвом, фінансуванням і управлінням поточною діяльністю об'єкта.

Зважаючи на наявність значної кількості ризиків з якими стикаються інвестори в процесі реалізації екологоорієнтованих проектів, найбільший інтерес представляє комплексна оцінка ризику, та її врахування в методиках оцінки інвестиційних проектів.

Таблиця 3.2

Характеристика основних моделей взаємодії органів державної влади та приватного бізнесу.

Назва моделі	Опис моделі
ВОТ (Build, Operate, Transfer - будівництво - експлуатація/ управління - передача).	Цей механізм, головним чином, використовується у концесіях. ОРСП створюється за рахунок концесіонера, який після завершення будівництва отримує право на експлуатацію ОРСП на термін, що забезпечить окупність вкладених ресурсів. Потім ОРСП передається державі. Концесіонер отримує право використання, але не володіння ОРСП, власником якого є держава.
ВООТ (Build, Own, Operate, Transfer - будівництво – володіння – експлуатація/управління - передача).	У цьому випадку приватний партнер отримує повноваження не тільки користування, а й володіння ОРСП на термін угоди, після чого він передається державі (муніципалітету).
ВТО (Build, Transfer, Operate - будівництво - передача - експлуатація/управління).	Цей механізм передбачає передачу ОРСП державі одразу після завершення будівництва. Після цього переходить у користування до приватного партнера, але без права власності (володіння і розпорядження).
ВОО (Build, Own, Operate - будівництво - володіння - експлуатація/управління).	У цьому випадку створений ОРСП після завершення дії угоди про ДПП не передається державі (муніципалітету), а знаходиться у власності приватного партнера як інвестора.
ВОМТ (Build, Operate, Maintain, Transfer - будівництво - експлуатація/управління - обслуговування - передача).	У цій моделі акцент робиться на відповідальність приватного партнера за утримання створеного ним ОРСП, в тому числі поточний ремонт.
ДВООТ (Design, Build, Own, Operate, Transfer - проектування - будівництво - володіння - експлуатація/управління - передача).	Особливість цієї моделі заключається у тому, що приватний партнер несе відповідальність не тільки за будівництво ОРСП, але й за його проектування.
ДВФО (Design, Build, Finance, Operate – проектування - будівництво - фінансування - експлуатація/управління)	В угодах про ДПП спеціально обумовлюється відповідальність за фінансування будівництва ОРСП.

Враховуючи тісний зв'язок між станом навколишнього природного середовища та ефектом від реалізації проекту, при оцінці його ефективності необхідно враховувати показник еколого-економічної адаптивності регіону, як результуючу характеристику ефективності стратегічного управління процесом регіонального фінансового забезпечення з урахуванням екологічної складової.

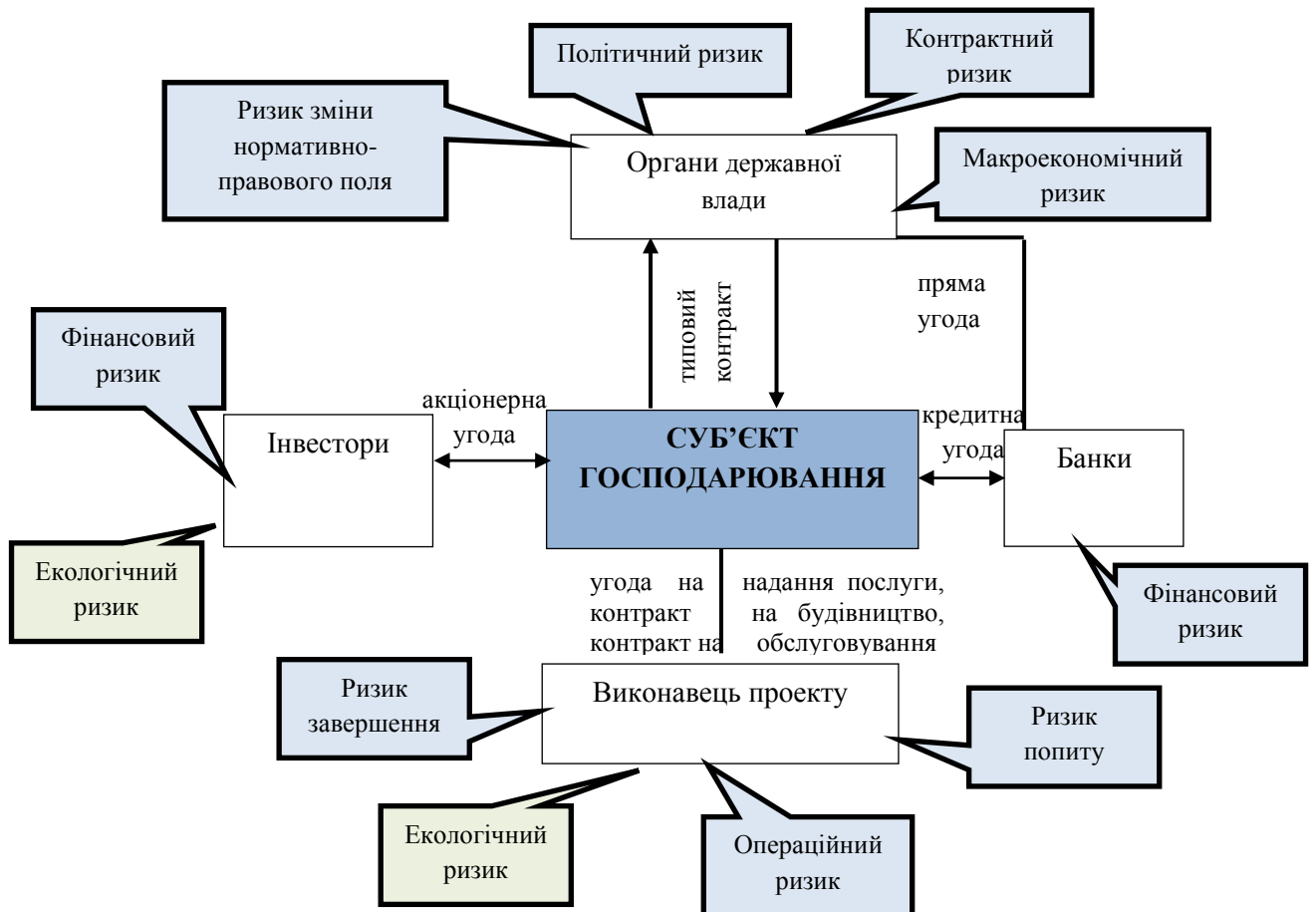

Рисунок 3.6 – Стандартна схема проекту з базовим розподілом ризиків на умовах державно-приватного партнерства

Базуючись на запропонованому підході до оцінки еколого-економічної адаптивності регіону, в роботі доведено взаємозв'язок між здатністю регіону адаптуватися до зростаючого навантаження на навколишнє середовище та величиною інвестиційного ризику в регіоні. Пряма залежність між ризиком і дохідністю та положення, які викладені у першому розділі стосовно прямої залежності між рівнем ЕЕАР та чистою поточною вартістю інвестиційного

проекту, дає підстави стверджувати, що при розрахунку премії за ризик для кожного регіону доцільно враховувати показник ЕЕАР, що сприятиме підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень у процесі реалізації екологоорієнтованих проектів на умовах державно-приватного партнерства.

Методичний підхід до застосування ДПП у процесі фінансування екологоорієнтованого розвитку ми базуємо на таких положеннях:

1. Мінімальну частку бюджетного фінансування при реалізації механізму ДПП запропоновано визначати як суму коштів, необхідну для покриття потенційного збитку інвесторам, що виникає внаслідок низької еколого-економічної адаптивності регіону.

2. Ставка дисконтування для конкретного регіону повинна складатись з двох частин: ставки за безризиковим активом та премії за ризик, розмір якої буде диференціюватися залежно від ефективності стратегічного управління процесом регіонального фінансового забезпечення з урахуванням екологічної складової, яка виражається в показнику «еколого-економічна адаптивність регіону».

3. Низький рівень ЕЕАР визначає низьку якість управління процесами фінансового забезпечення регіону, відносно високий рівень регіонального інвестиційного ризику, отже, частка державного фінансування повинна бути більшою.

4. Високий рівень ЕЕАР свідчить про наявність ефективного управління процесами фінансового забезпечення регіону, низький рівень регіонального інвестиційного ризику, та зумовлюють незначну частку державного фінансування.

Таким чином, у загальному вигляді ми пропонуємо визначати ставку дисконтування (r) з урахуванням премії за екологічний ризик, зумовлений низьким ступенем еколого-економічної адаптивності регіону до змін у навколишньому середовищі, для оцінки ефективності інвестиційних проектів за формулою:

$$r_d = r_{rf} + \beta \cdot \lambda_m \cdot (1 + e^{-r_{adt}}), \quad (3.7)$$

де r_d – норма дисконтування, %;

r_{rf} – ставка за безризиковим активом, %;

β – коефіцієнт, що визначає чутливість дохідності власного капіталу даного підприємства до коливань ринку в цілому;

λ_m – середньоринкова премія за ризик;

t – момент часу, на який проводиться розрахунок;

r_{adt} – премія за екологічний ризик, пов'язаний із вкладенням коштів у проект, що реалізується в конкретному регіоні.

3. Найбільш розвиненим способом реалізації екологоорієнтованої діяльності є екологічне підприємництво. В Україні на державному рівні вже створені передумови для розвитку екологічної складової підприємництва. Проте процес екологізації підприємницької діяльності нині знаходиться на стадії становлення та подальший рух у цьому напрямку вимагає не популістського декларування екологічних цілей економічної діяльності, а створення нормативно-правових, інституційних, інформаційних, ділових та інших передумов.

Однак, на сьогоднішній день законодавством України чітко не регламентуються режими та розміри державної підтримки екологічного підприємництва. Існуючі розробки не мають системного характеру і не охоплюють всієї низки питань.

Підкреслимо, що екологічне підприємництво, навіть діючи в режимі максимально можливого економічного сприяння, жодною мірою не підміняє собою участі держави в природоохоронній діяльності. Підприємці прагнуть знайти відповідний ринок для реалізації екологічно прийнятної економічної діяльності і забезпечення на цій основі в першу чергу непогіршення стану навколишнього природного середовища. Що ж до ліквідації негативних

наслідків техногенних дій, фінансування відповідних екологічних програм то рішення цих задач у будь-якому випадку повинно залишитися за державою.

Крім того, наявна в країні економічна ситуація гальмує становлення системи екологічного підприємництва, зокрема фінансовий стан більшості підприємств не дозволяє їм нести витрати з придбання продукції природоохоронного призначення. Навіть при явному, грубому і постійному порушенні екологічних норм застосування до забруднювачів таких заходів, як закриття підприємства, достатньо проблематично, а штрафні санкції неефективні з причин неплатоспроможності.

Для України мобілізація всіх механізмів екологізації підприємництва є не тільки результатом слідування проголошеного вектору розвитку держави, але й питанням підвищення конкурентноздатності країни на світовому ринку, основою для реалізації інвестиційно-інноваційних проектів, оновлення виробничих фондів, покращення умов праці тощо.

Проведений аналіз дозволив визначити основні механізми стимулювання екологічного підприємства в Україні (рис. 3.7).

Рисунок 3.7 – Механізми економічного стимулювання екологічного підприємництва в Україні

Виходячи з принципів системно-екологічного підходу, можна стверджувати, що основними напрямками розвитку екологічного підприємництва в Україні можуть бути такі:

1. Екологічний маркетинг, інжиніринг. Необхідність проведення маркетингових досліджень у процесі екологічної модернізації виробничої системи може виникнути під час вивчення пропозицій щодо модернізації окремих технологічних систем, вузлів, агрегатів виробництва й очисних споруд, виходячи із загальносвітової тенденції заміни застарілих «брудних» моделей виробництва, нарощування потужностей виробництва екологічного (очисного) обладнання, екологізації (екологічної модернізації) діючих виробничих і технологічних систем.

Особливість екологічного маркетингу на рівні підприємства полягає в тому, що його не можна розглядати ізольовано від системи маркетингу підприємства. Він може функціонувати ефективно лише в умовах ефективної дії такої системи. Функції екологічного маркетингу може виконувати система екоменеджменту підприємства. Але ці функції будуть ефективними тоді, коли ефективно виконуються загальні функції системи маркетингу підприємства. Концепція такої інтегрованої ефективності — поєднання процесів діяльності з виробництва товарів, ціноутворення, розповсюдження товарів і стимулювання, спрямованих на виявлення, обслуговування, задоволення споживних потреб для досягнення цілей, що стоять перед товаровиробником, із максимально можливим підвищенням якості життя, у першу чергу екологічної чистоти або якості.

Як вважають спеціалісти, якщо екологічний аудит встановлює діагноз екологічному здоров'ю підприємства за визначеними параметрами, оцінює можливості екологічного оздоровлення підприємства, екологічний маркетинг пропонує і надає необхідні технологічні й управлінські рішення, то екологічний інжиніринг визначає режими оздоровлення систем життєзабезпечення підприємства. Інжиніринг — це інженерно-економічна діяльність), яка має на меті техніко-економічне обґрунтування комплексу

заходів щодо екологічної модернізації виробництва, з проведенням за необхідності, попередніх технологічних досліджень на пілотному (експериментальному) устаткуванні, наприклад очисному. Метою екоінжинірингу може бути також передінвестиційна екологічна оцінка проектних пропозицій. Класичними прикладами екологічного інжинірингу є оцінка впливу об'єктів, що проектуються, на навколишнє природне середовище, екологічні обґрунтування інвестиційних проектів, оцінку екологічних ризиків у складі проектування організаційних схем [5, 8].

В умовах реформування економіки, дефіциту коштів екологічний інжиніринг модернізації виробництва доцільно проводити на галузевому або корпоративному рівні. Займатися цими важливими проблемами повинні профільні структури. Вибір корпоративних підприємств-представників здійснюється за рекомендаціями корпоративних експертів так, щоб вони мали характерні типи технологічних систем і характерний технічний рівень або стан виробництва. При цьому пріоритет надається тим підприємствам, які з економічного погляду є перспективними, і їх модернізація здатна підвищити конкурентоспроможність.

Отже, особливість екологічного інжинірингу модернізації виробництва в період реформування економіки полягає в його здійсненні на окремих підприємствах-представниках галузі з подальшим розповсюдженням результатів на інші корпоративні підприємства за визначеними пріоритетами.

Внаслідок цього досягається не лише комерційний результат, а й соціальний, оскільки значно поліпшується якість життя суспільства.

2. Екологічний аудит та сертифікація. Через повсюдне поширення міжнародних стандартів серії ISO 14000 не тільки в економічно розвинених країнах, але й у країнах із перехідною економікою, а також через добровільне прийняття цих стандартів багатьма підприємствами й корпораціями, сертифікація стала однією з умов доступу продукції на міжнародні ринки, чинником сприяння підвищенню інвестиційної привабливості та успіху в конкурентній боротьбі. Деякі іноземні корпорації, наприклад „Вольво”,

„Даймлер-Бенц”, „Сіменс”, заявили про свою прихильність до екологічних стандартів із менеджменту і про принципове небажання користуватися послугами постачальників із країн, що не проводять політику екологічної сертифікації системи управління. Європейський союз (ЄС) заявив про наміри допускати на європейський ринок лише сертифіковану продукцію відповідно до вимог ISO. У зв'язку з цим вітчизняні постачальники продукції на світовий ринок, за оцінками західних експертів, можуть нести фінансові втрати у розмірі близько 20% прибутку, якщо вони не сертифіковані з екологічного управління. Значне й постійне зростання кількості компаній, які беруть на себе зобов'язання створити сертифіковані системи екологічного управління, свідчить про те, що сертифікація є одним з ефективних ринкових механізмів та напрямків екологізації підприємницького сектору.

3. Екологічний лізинг. Згідно із законом України «Про лізинг» лізинг — це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем, у виняткове користування на визначений термін, лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця, або набувається ним у власність за дорученням і погодженням із лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Об'єктом лізингу у галузі екології є основні засоби, що використовуються для контролю за очищенням викидів, скидів забруднених вод, питної води тощо.

Традиційно лізингові операції в Україні застосовуються в промисловості, сільському господарстві, транспорті. На відміну від екологічної галузі, в цих галузях технологія використання лізингу достатньою мірою відпрацьована.

Лізинг у галузі екології, природоохоронної справи та екологічної модернізації виробництв (екологічний лізинг) має суттєві особливості, тому його впровадження в Україні лише розпочинається. Ці особливості

полягають у тому, що більшість проектів у цій галузі або є безприбутковими, або дають низьку рентабельність, а в разі підготовки проектів екологічного лізингу потрібне здійснення екологічного аудиту для досягнення найбільшого ефекту.

Світовий досвід показує, що послуги екологічного лізингу дають реальну можливість вирішити чимало екологічних проблем із мінімальними первинними витратами. За допомогою лізингу новітніх технологій і сучасного обладнання успішно вирішуються питання:

- енергозбереження;
- раціонального використання природних ресурсів
- переробки та утилізації побутових і промислових відходів;
- зменшення негативного впливу діючих виробництв на навколишнє середовище.

4. Екологічний консалтинг – це особливий напрям екологічного підприємництва. Як правило, його здійснюють спеціальні консалтингові структури, що мають відповідну ліцензію та необхідний кадровий потенціал. Серед послуг таких компаній може бути: здійснення процедур екологічного аудиту, екологічної експертизи, екологічного бізнес-планування, методичне супроводження інвестиційних проектів тощо. Слід відмітити, що ця діяльність за шкалою підприємницьких ризиків є однією з найменш ризикових. Результатом діяльності таких структур є зменшення екодеструктивного впливу на довкілля, підвищення прибутковості підприємств, економія ресурсів, зменшення відходів.

Концесія природних ресурсів (об'єктів). Концесійні відносини у сфері природокористування ще недостатньо розвинуті, але існує достатній зарубіжний досвід у цьому напрямку, який можна імплементувати в Україні.

5. Екологічне страхування. Створюється за рахунок фінансових коштів економічних суб'єктів для компенсації збитку, що наноситься довкіллю внаслідок надзвичайних ситуацій. В Україні цей вид екологічного підприємництва поки що не розвинутий, однак зарубіжний досвід свідчить,

що ця площина підприємництва є найбільш прибутковою і одночасно ризиковою. Особливо це стосується екологічного страхування звалищ, яке широко тиражується в деяких країнах Заходу. Компанії, що займаються цим видом діяльності, формують так звані страхові фонди за рахунок внесків забруднювачів і тим самим забезпечують захист навколишнього середовища. Під екологічне страхування підлягають об'єкти, які є носіями екологічного ризику.

3.2 Оцінка потенційних можливостей регіонів до фінансування екологічно сталого розвитку

Сучасний стан економіки України, що характеризується політичною та економічною нестабільністю, відсутністю адекватної концепції та стратегії розвитку, високим ступенем зношеності екосистеми і критичним вичерпанням природних ресурсів, зумовлює об'єктивну необхідність у формуванні механізму управління сталим розвитком держави. На шляху формування єдиної концепції сталого розвитку перед кожною економічною системою постає питання вибору пріоритетів і можливостей подальшого розвитку. Одночасно кожна національна економіка змушена оцінювати власний ресурсний потенціал, його структурні особливості та, відповідно, можливості забезпечення сталого розвитку національної економічної системи для ефективного функціонування і формування стратегій розвитку.

Нерівномірність, диспропорції, незбалансованість функціонування регіональних систем та неузгодженість шляхів вирішення існуючих проблем вимагає детального вивчення та аналізу особливостей регіонального розвитку, що дає можливість об'єктивно оцінити та передбачити майбутній стан, диференційовано управляти процесами і прогнозувати розвиток регіону.

У своєму дослідженні оцінку потенційних можливостей регіону до фінансування екологоорієнтованого розвитку ми пропонуємо здійснювати за допомогою аналізу базових коефіцієнтів, тобто показників діяльності основних суб'єктів у динаміці та екстраполяції й прогнозу цієї динаміки на майбутнє. Традиційними показниками, які лежать в основі діагностики потенціалу, є показники операційної діяльності, структури капіталу, ефективності використання активів, ліквідності, прибутковості активів і власного капіталу та ін. (сутність даних показників та порядок їх розрахунку наведений в попередніх розділах).

Як вже було розглянуто вище, основними складовими інтегрального показника рівня екологоорієнтованого розвитку регіону є економічний потенціал підприємств, економічний потенціал домогосподарств та економічний ОМС. Потенціал підприємств в свою чергу є інтегральним відображенням фінансової, виробничої, трудової та інвестиційної складових, а економічний потенціал органів місцевого самоврядування – інвестиційної та бюджетної складових.

Фінансовий потенціал є результатом взаємодії усіх елементів системи фінансових відносин підприємств та залежить від результатів їх виробничої, збутової, постачальницької, інвестиційної, фінансової та інших видів діяльності. Відповідно до проведеного аналізу фінансового потенціалу підприємств (таблиця II, додаток I) – середній його рівень в цілому не перевищує 0,5, та свідчить про можливість покращення їх фінансового стану при наявності системи ефективного управління процесом формування та використання фінансових ресурсів на підприємстві. Впродовж останніх 3 років відбувалося поступове зниження середніх значень даного показника в результаті чого в 2011 році воно склало 0,36. Порівняння фінансового потенціалу підприємств з середньогалузевими значеннями показників показало наявність резервів до збільшення значення даного показника. Так, інтегральний показник більшості областей України впродовж 2008-2012 рр. був суттєво нижче за його середньогалузеве значення. Лише для 3 областей

України (Черкаська, Полтавська, Кіровоградська) фінансовий потенціал був вищий за даний рівень.

Як свідчать дані наведені на рис. 3.8 найбільший резерв для зростання своїх потенційних можливостей має Івано-Франківська область. Динаміка зміни даного показника за останні 5 років характеризується суттєвим його зменшенням. Так, якщо в 2007 році фінансовий потенціал склав 0,11 то вже в 2012 його значення дорівнювало лише 0,05, що може бути результатом відсутності в області ефективної політики щодо управління фінансовими ресурсами регіону.

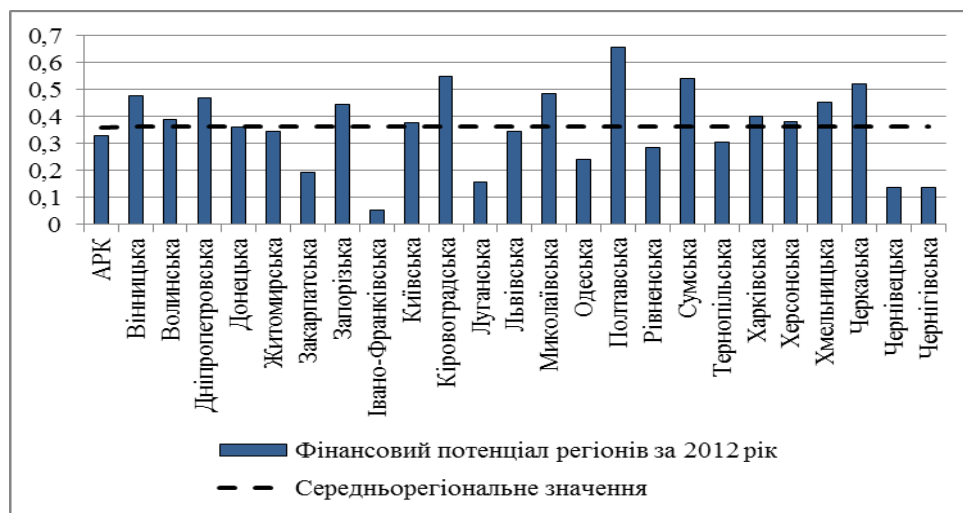

Рисунок 3.8 – Фінансовий потенціал регіонів України за 2012 рік

Трудовий потенціал визначається чисельністю, віковою структурою, професійними, кваліфікаційними та іншими характеристиками персоналу. Основним чинником розвитку трудового потенціалу особистості є підвищення її освітнього рівня, постійне оновлення знань. Рівень освіти на підприємствах всіх областей України невисокий – питома вага керівників та робочих з вищою освітою не перевищує 40%. Приблизно 20 % працівників підприємства не мають навіть середньої освіти, що супроводжується значними витратами коштів та часу на їх професійну підготовку та перепідготовку. При цьому кількість працівників котрі підвищили свою кваліфікацію за останні 5 років практично не змінилася. Позитивною динамікою характеризується показник стабільності кадрів, котрий за останні

5 років знаходиться на досить високому рівні (його значення наближається до 1) та майже не змінюється. Одними із найважливіших показників, котрі характеризують ефективність політики підбору персоналу підприємства є продуктивність праці та коефіцієнт віддачі заробітної плати, оскільки, на нашу думку, значні витрати коштів на підготовку та перепідготовку працівників повинні супроводжуватися одночасним зростанням значень результуючих показників.

На рисунку 3.9 зображена тенденція зміни коефіцієнта віддачі заробітної плати за регіонами України за 2009-2011 рр. Майже половина областей країни характеризується скороченням значень даного показника за одночасного зростання матеріальних витрат, і лише на 8 областях відбулося зростання результуючих показників. Дана тенденція свідчить про необхідність перегляду політики відбору працівників на підприємствах та про пошуки шляхів скорочення витрат на виплату заробітної плати та ін. матеріальні витрати

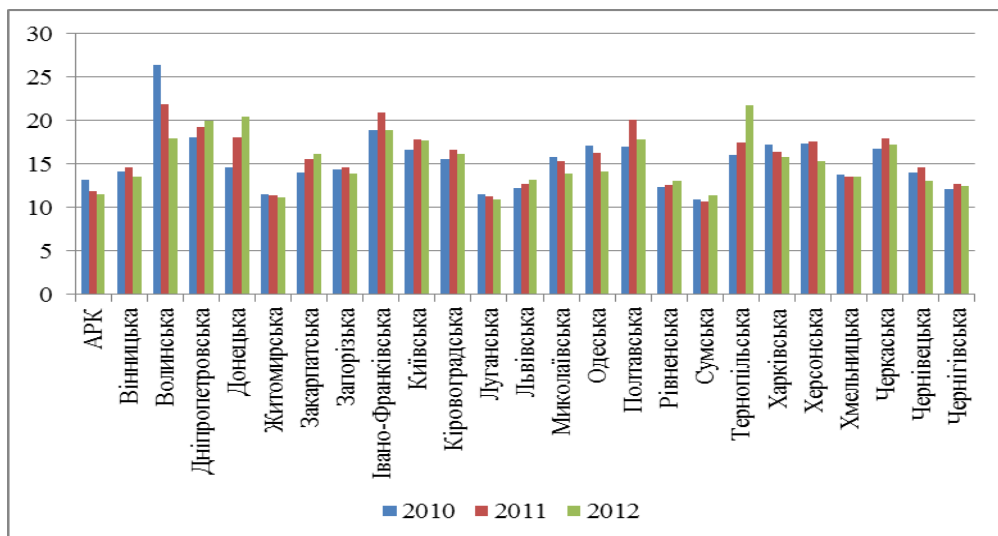

Рисунок 3.9 – Динаміка зміни віддачі заробітної плати на підприємствах України впродовж 2010-2012 рр.

На рисунку 3.10 здійснено порівняння темпів зміни продуктивності праці та витрат на виплату заробітної плати, матеріального заохочення, підготовку та перепідготовку працівників у 2011 році в порівнянні з 2010. Як

видно у 2011 році відбулося суттєве зниження матеріальних витрат на підприємствах всіх областей країни. В той же час для більшості областей збільшився показник продуктивності праці. Так, в Тернопільській області продуктивність праці зростає в 1,6 разів. Однак в Волинській та Херсонській областях вона залишилася на рівні 2010 року.

Рисунок 3.10 – Темп зміни показників оцінки трудового потенціалу підприємств регіонів України за 2012 рік

Скорочення значень проаналізованих показників вплинуло на рівень інтегрального показника трудового потенціалу підприємств, котрий в середньому по країні, перебуває на рівні 0,6 та відзначається поступовим його зменшенням. Однак, не зважаючи на це, значення трудового потенціалу є набагато вищими за інші складові інтегрального потенціалу підприємств та для деяких областей досягають досить високих значень (Дніпропетровська область - 0,92 у 2010 році, Донецька – 0,87 у 2011). Значення інтегрального трудового потенціалу наведені в таблиці І4 додатку І.

Виробничий потенціал підприємств пов'язаний із темпами соціально-економічного розвитку регіонів країни, а його ресурси перебувають не тільки в тісній взаємодії, але і, в певній мірі, є взаємозамінними. Так, аналіз

основних показників виробничого потенціалу підприємств (таблиця ІЗ, додаток І) свідчить про значний ступінь зносу основних фондів, у деяких областях (Вінницька, Харківська, Кіровоградська) даний показник складає майже 100%, про суттєве зниження показників рентабельності майже по всій території України, що є результатом зниження ефективності використання виробничих ресурсів, продуктивності виробництва, а отже – зменшення його обсягів і, відповідно – відсутності достатнього обсягу інвестиційних ресурсів для забезпечення розширеного відтворення, збереження ресурсів у результаті використання нового устаткування, інноваційних технологій, що рівноцінно зменшенню величини виробничого потенціалу при загальному зростанні вартості споживаних ресурсів.

Аналіз динаміки зміни виробничого потенціалу підприємств (рисунок 3.11) дозволив зробити висновки про суттєве скорочення значень даного показника для всіх областей України в 2012 році в порівнянні з 2007.

Рисунок 3.11 – Динаміка зміни виробничого потенціалу підприємств регіонів України впродовж 2007-2011 рр.

Так, наприклад, якщо у 2008 році у Донецькій області значення виробничого потенціалу складало 0,73, то для 2012 року воно дорівнювало

0,27. Прогнозування даної динаміки на майбутнє дає можливість зробити висновок, про суттєву необхідність оновлення засобів виробництва підприємств, впровадження передових технологій, зростання їх виробничих потужностей.

Однак, за умов низьких потенційних можливостей підприємств до впровадження матеріало- та енергоємного обладнання за рахунок власних грошових коштів, важливого значення набувають питання їх інвестиційної привабливості, як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів. Інвестиційний потенціал підприємства розглядається як його спроможність впроваджувати досягнення науки і техніки в процесі виробництва товарів та послуг, що можуть задовольнити запити споживачів, застосовувати енерго- та матеріалоємне обладнання, зменшувати обсяг використання сировини та матеріалів, а отже і знижувати ступінь навантаження на навколишнє природне середовище. Діагностика інвестиційного потенціалу підприємств дозволяє оцінити наявність потенційних можливостей для інноваційного розвитку. Для оцінки стану інвестиційного потенціалу пропонуємо застосовувати показники наведені в розділі 2.

Показники наведені в таблиці І2 додатку І свідчать про досить низький рівень інвестиційної активності підприємств та про відсутність стабільної динаміки до зростання його величини. Аналіз структури інвестиційних витрат свідчить про переважну спрямованість коштів на заміну застарілого обладнання. Однак проаналізувавши динаміку ступеня зносу основних фондів (табл. 1.4) можна зробити висновок, що темпи заміни застарілого обладнання значно менші за інтенсивність його використання. Вплив зазначених показників призвів до суттєвого зниження рівня інвестиційного потенціалу підприємств за аналізований період. Жодна з областей України не нарощувала свої потенційні можливості, що в результаті вплинуло і на значення інвестиційної привабливості регіону в цілому. Розрахунок окремих складових потенціалу підприємств дав змогу розрахувати інтегральний

показник, та за допомогою розробленої шкали визначити відповідний його рівень (таблиця 3.3.)

Таблиця 3.3.

Рівень економічного потенціалу підприємств регіонів України 2008-2012 рр.

Регіон	2008	2009	2010	2011	2012
АРК	0,5231	0,5125	0,4952	0,5275	0,5301
Вінницька область	0,5181	0,4156	0,4073	0,5284	0,4966
Волинська область	0,4448	0,1046	0,4038	0,4558	0,4373
Дніпропетровська область	0,6691	0,7004	0,4011	0,6234	0,5573
Донецька область	0,7360	0,6949	0,3826	0,5193	0,4874
Житомирська область	0,5414	0,3897	0,3655	0,3018	0,3990
Закарпатська область	0,5456	0,3995	0,3857	0,2863	0,3586
Запорізька область	0,7001	0,5865	0,6674	0,5809	0,5014
Івано-Франківська область	0,3385	0,3118	0,3058	0,2285	0,1936
Київська область	0,5465	0,4031	0,4734	0,4500	0,4761
Кіровоградська область	0,5384	0,5157	0,6807	0,5641	0,5373
Луганська область	0,5030	0,3982	0,3757	0,2849	0,2443
Львівська область	0,1168	0,0992	0,3789	0,3805	0,4405
Миколаївська область	0,6436	0,6267	0,7368	0,5743	0,5065
Одеська область	0,5658	0,1062	0,3884	0,2783	0,3337
Полтавська область	0,7234	0,6598	0,6777	0,6469	0,6128
Рівненська область	0,6290	0,4119	0,3745	0,2723	0,3819
Сумська область	0,5617	0,4070	0,6610	0,4897	0,4861
Тернопільська область	0,5267	0,3980	0,6705	0,4552	0,3877
Харківська область	0,6320	0,4444	0,4273	0,4892	0,4803
Херсонська область	0,5454	0,4263	0,7062	0,4012	0,4273
Хмельницька область	0,5629	0,5822	0,4555	0,4330	0,4825
Черкаська область	0,5891	0,6195	0,5041	0,5291	0,5124
Чернівецька область	0,5541	0,5008	0,3882	0,2910	0,2406
Чернігівська область	0,5521	0,3904	0,3726	0,5443	0,2373

Отримані результати свідчать про те, що значна частка регіонів України за показником потенціалу підприємств суттєво відстають від середнього значення по країні. Лише кілька областей (Дніпропетровська, Полтавська, Кіровоградська) мають значення, що перевищують даний показник більше ніж на 0,1. Крім того, слід відмітити, що не спостерігається суттєвого відставання регіонів від середнього значення по Україні. Лише Івано-Франківська, Чернівецька та Чернігівська області відстають від даного значення більше ніж у 2 рази. Значно погіршили свої позиції у рейтингу у

порівнянні із попередніми роками Чернівецька та Чернігівська області. В той же час суттєво покращилася позиція Львівської області з 0,12 у 2007 році до 0,32 у 2011.

Наступним етапом розрахунків є визначення економічного потенціалу домогосподарств. Як свідчать наведені в додатку К дані, у 2011 році спостерігається суттєве зниження значень за всіма аналізованими показниками. Незважаючи на зростання величини доходів по всій території України, в порівнянні з попередніми роками, та зниження частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, перевищення темпів зростання витрат над доходами суттєво вплинуло на результати проведених розрахунків. Майже за всіма областями відбулося зниження потенціалу домогосподарств в 2 рази. Так, наприклад, якщо для Вінницької області даний показник у 2010 році склав 0,65 то у 2011 він дорівнював 0,33. Та сама тенденція спостерігається для Дніпропетровської, Донецької, Житомирської та ін. областей. Лише для Харківської, Одеської та Київської областей значення даного показника зросло в порівнянні 2007 роком за рахунок зменшення витрат населення більше ніж в 3 рази. Співвідношення доходів з витратами теж супроводжувалося тенденцією до зниження. Так, якщо впродовж 2007-2010 рр. лише для Одеської області витрати перевищили доходи, а для решти областей країни вони знаходилися приблизно на одному рівні, то вже у 2011 році у 6 областей рівень доходів був значно нижчим за величину витрат. Аналіз взаємозв'язку між рівнем розвитку підприємств та потенціалом домогосподарств засвідчив наявність узгодженості між даними показниками. Суттєве зростання доходів населення супроводжувалося одночасним підвищенням рівня потенціалу підприємств і навпаки.

Доходи населення, як ключовий елемент економічного підйому країни та показник рівня розвитку внутрішнього ринку є важливим стимулом підтримки вітчизняного виробника. Аналіз динаміки зміни потенціалу домогосподарств наведеної в таблиці 3.4 показав скорочення даного показника протягом останніх 5 років. Так, якщо для Сумської області у 2007

році він дорівнював 0,86, то у 2011 – 0,49. Лише Київська та Харківська області характеризуються зростанням потенціалу протягом аналізованого періоду.

Таблиця 3.4.

Рівень потенціалу домогосподарств в розрізі регіонів України 2008-2012 рр.

Регіон	2008	2009	2010	2011	2012
АРК	0,53	0,52	0,53	0,55	0,58
Вінницька область	0,66	0,55	0,55	0,65	0,33
Волинська область	0,39	0,27	0,36	0,48	0,23
Дніпропетровська область	0,75	0,75	0,80	0,77	0,36
Донецька область	0,89	0,88	0,86	0,87	0,44
Житомирська область	0,71	0,72	0,68	0,63	0,31
Закарпатська область	0,49	0,47	0,35	0,46	0,24
Запорізька область	0,72	0,69	0,72	0,70	0,69
Івано-Франківська область	0,70	0,69	0,67	0,60	0,02
Київська область	0,67	0,69	0,80	0,87	0,93
Кіровоградська область	0,56	0,51	0,54	0,66	0,23
Луганська область	0,86	0,94	0,84	0,80	0,23
Львівська область	0,62	0,66	0,63	0,60	0,59
Миколаївська область	0,61	0,61	0,61	0,72	0,02
Одеська область	0,11	0,11	0,11	0,11	0,55
Полтавська область	0,74	0,74	0,75	0,78	0,62
Рівненська область	0,69	0,58	0,59	0,62	0,29
Сумська область	0,86	0,82	0,76	0,82	0,49
Тернопільська область	0,68	0,62	0,59	0,59	0,24
Харківська область	0,24	0,07	0,20	0,42	0,87
Херсонська область	0,52	0,12	0,42	0,52	0,24
Хмельницька область	0,64	0,57	0,60	0,64	0,24
Черкаська область	0,63	0,57	0,58	0,67	0,58
Чернівецька область	0,47	0,33	0,45	0,54	0,26
Чернігівська область	0,77	0,67	0,78	0,76	0,12

Потенціал органів місцевого самоврядування є інтегрованим відображенням рівня фінансового забезпечення регіонів власними та залученими ресурсами, їх потенційних можливостей до самофінансування та інноваційного розвитку. Розрахунок окремих складових наведений в додатку Л свідчить про суттєву диференціацію в розвитку ОМС. Так, характеризуючи інвестиційний потенціал ОМС слід зазначити що для переважної більшості областей дане значення є нижчим за 0,5, однак для Київської області впродовж аналізованого періоду дане значення наближається до рівня 0,9.

Найнижче значення мають Волинська та Хмельницька області (0,2), що свідчить про незначний рівень інвестиційної привабливості даних областей для іноземних інвесторів, та про невисокі їх потенційні можливості до фінансування інноваційних проектів та реалізації заходів, спрямованих на покращення екологічної ситуації в регіонів.

В порівнянні з інвестиційною, бюджетна складова потенціалу ОМС має значно вищі показники. Однак, як вже було зазначено, зменшення або збільшення бюджетного потенціалу відбувається здебільшого за рахунок зміни величини міжбюджетних трансфертів. Рівень власних доходів ОМС, на сьогоднішньому етапі розвитку економіки, є надзвичайно низьким та недостатнім для покриття всіх необхідних видів видатків.

Аналіз проведених розрахунків (табл. 3.5) показав, що як і за іншими показниками відбувається поступове зниження значень даного виду потенціалу. Найвищі показники має Київська, Кіровоградська та Полтавська області. Однак рівень потенціалу переважної більшості областей нижче достатнього, що свідчить про відсутність достатнього обсягу генерованих ресурсів для виконання ОМС власних повноважень, незначну самостійність та високий рівень їх дотаційності.

Таблиця 3.5.

Рівень потенціалу органів місцевого самоврядування регіонів України.

Регіон	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6
АРК	0,52	0,50	0,48	0,49	0,51
Вінницька область	0,52	0,53	0,43	0,42	0,40
Волинська область	0,51	0,42	0,41	0,43	0,34
Дніпропетровська область	0,49	0,45	0,46	0,36	0,54
Донецька область	0,53	0,60	0,57	0,38	0,38
Житомирська область	0,45	0,53	0,52	0,52	0,46
Закарпатська область	0,53	0,51	0,55	0,61	0,52
Запорізька область	0,56	0,58	0,41	0,56	0,51
Івано-Франківська область	0,61	0,58	0,43	0,46	0,42
Київська область	0,65	0,76	0,69	0,78	0,76
Кіровоградська область	0,50	0,48	0,45	0,50	0,64
Луганська область	0,51	0,51	0,42	0,44	0,42
Львівська область	0,56	0,69	0,57	0,56	0,53

Продовження таблиці 3.5

1	2	3	4	5	6
Миколаївська область	0,31	0,36	0,33	0,59	0,45
Одеська область	0,52	0,63	0,53	0,53	0,40
Полтавська область	0,50	0,63	0,55	0,53	0,55
Рівненська область	0,49	0,64	0,51	0,52	0,45
Сумська область	0,54	0,55	0,42	0,52	0,51
Тернопільська область	0,44	0,49	0,36	0,56	0,52
Харківська область	0,70	0,56	0,42	0,39	0,47
Херсонська область	0,52	0,53	0,55	0,42	0,50
Хмельницька область	0,42	0,42	0,65	0,66	0,34
Черкаська область	0,51	0,60	0,37	0,46	0,38
Чернівецька область	0,35	0,54	0,44	0,49	0,46

Наступним етапом визначення рівня екологоорієнтованого розвитку регіону є розрахунок природно-ресурсного потенціалу регіонів країни, основні складові якого наведені в розділі 2.2. Значення природно-ресурсного потенціалу в розрізі регіонів України наведені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Рівень природно-ресурсного потенціалу регіонів України 2008-2012 рр.

Регіон	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6
АРК	0,25	0,29	0,33	0,36	0,36
Вінницька область	0,19	0,20	0,19	0,18	0,22
Волинська область	0,11	0,00	0,00	0,16	0,18
Дніпропетровська область	0,57	0,59	0,55	0,54	0,61
Донецька область	0,14	0,21	0,24	0,23	0,27
Житомирська область	0,25	0,23	0,23	0,22	0,28
Закарпатська область	0,24	0,23	0,23	0,23	0,26
Запорізька область	0,31	0,31	0,27	0,28	0,34
Івано-Франківська область	0,24	0,24	0,25	0,25	0,28
Київська область	0,31	0,32	0,34	0,36	0,36
Кіровоградська область	0,18	0,18	0,19	0,21	0,23
Луганська область	0,41	0,43	0,41	0,43	0,46
Львівська область	0,44	0,44	0,42	0,40	0,46
Миколаївська область	0,10	0,10	0,10	0,10	0,11
Одеська область	0,19	0,19	0,18	0,21	0,23
Полтавська область	0,23	0,22	0,21	0,22	0,25
Рівненська область	0,09	0,14	0,14	0,13	0,16
Сумська область	0,18	0,18	0,18	0,18	0,20

Продовження таблиці 3.6

1	2	3	4	5	6
Тернопільська область	0,08	0,08	0,00	0,12	0,14
Харківська область	0,38	0,39	0,37	0,36	0,47
Херсонська область	0,17	0,16	0,16	0,16	0,20
Хмельницька область	0,17	0,17	0,16	0,16	0,18
Черкаська область	0,23	0,23	0,22	0,22	0,26
Чернівецька область	0,14	0,14	0,13	0,14	0,14

Таким чином, на основі проведених розрахунків можна визначити інтегральний показник потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіонів України та розділити їх за рівнем потенціалу на кілька груп, серед яких виділити регіони з дуже високим потенціалом (значення знаходиться в межах 0,8-1), регіони з високим рівнем – 0,6-0,8, регіони з достатнім рівнем (0,4-0,6), регіони з рівнем нижче достатнього (0,2-0,4) та регіони із низьким рівнем потенціалу (0 – 0,2).

В таблиці 3.7 наведено результати рейтингування регіонів України та їх розподіл за рівнем потенціалу. Областей з високим потенціалом лише 1, з достатнім – 7, з потенціалом нижче достатнього – 13 та низький рівень потенціалу мають 3 області України.

Таблиця 3.7

Рейтингування регіонів України за рівнем ПЕРР за 2009-2012 рр.

Регіон	2009		2010		2011		2012	
	значення	рейтинг	значення	рейтинг	значення	рейтинг	значення	рейтинг
1	2	3	4	5	6	7	8	9
АРК	0,25	16	0,33	17	0,37	25	0,4	12
Вінницька область	0,72	1	0,65	1	0,64	2	0,59	2
Волинська область	0,46	12	0,48	11	0,46	17	0,33	19
Дніпропетровська область	0,57	6	0,48	11	0,47	15	0,29	21
Донецька область	0,59	4	0,64	2	0,67	1	0,69	1
Житомирська область	0,59	4	0,55	7	0,57	7	0,34	18
Закарпатська область	0,23	17	0,44	13	0,44	19	0,37	16
Запорізька область	0,52	9	0,48	11	0,46	16	0,38	13
Івано-Франківська область	0,54	4	0,53	8	0,55	10	0,43	9
Київська область	0,50	10	0,46	12	0,44	18	0,37	14

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кіровоградська область	0,50	10	0,51	10	0,52	13	0,4	12
Луганська область	0,52	9	0,52	9	0,54	11	0,48	8
Львівська область	0,50	10	0,51	10	0,51	14	0,52	5
Миколаївська область	0,30	15	0,42	15	0,43	21	0,36	17
Одеська область	0,19	18	0,28	18	0,26	24	0,42	11
Полтавська область	0,67	2	0,53	8	0,56	9	0,48	7
Рівненська область	0,50	10	0,51	10	0,53	12	0,37	15
Сумська область	0,62	3	0,58	4	0,61	4	0,56	4
Тернопільська область	0,49	11	0,39	16	0,43	22	0,31	20
Харківська область	0,25	16	0,43	14	0,43	20	0,58	3
Херсонська область	0,58	5	0,56	6	0,57	6	0,43	10
Хмельницька область	0,36	14	0,33	17	0,4	23	0,13	24
Черкаська область	0,62	3	0,6	3	0,62	3	0,18	23
Чернівецька область	0,45	13	0,55	7	0,57	8	0,22	22
Чернігівська область	0,53	8	0,57	5	0,6	5	0,5	6

Для наочного вивчення і дослідження особливостей розташування та умов розвитку кожної області на рисунку 3.12 графічно зображено розподіл регіонів України за рівнем потенціалу у 2012 році.

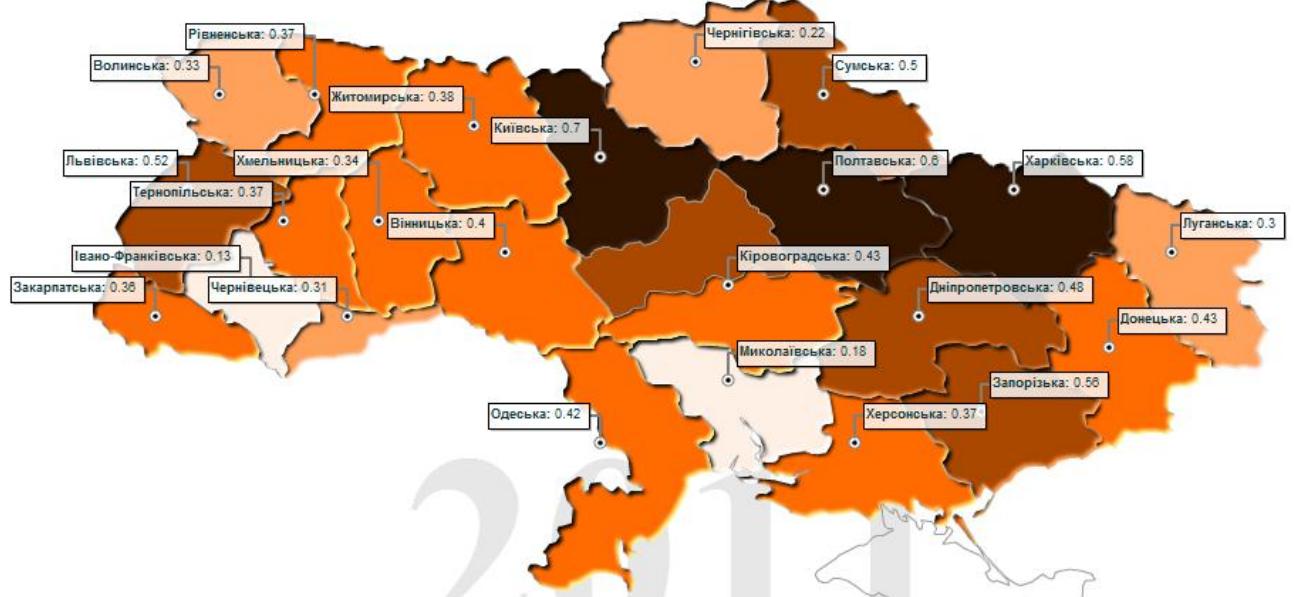

Рисунок 3.12 – Регіони України за рівнем економічного потенціалу в 2012 р.

Очевидним є відставання південних та західних областей за рівнем потенціалу. Найвищий рівень потенціалу мають Київська, Полтавська та Харківська області, середній та вище достатнього сусідні з ними області –

Сумська, Дніпропетровська, Запорізька та Черкаська. Переважна більшість південно-західного регіону України (Рівненська, Житомирська, Тернопільська, Хмельницька, Вінницька, Одеська, Кіровоградська, Херсонська) мають рівень потенціалу нижче достатнього.

Прогресивний розвиток сфер виробництва, інтенсивне споживання матеріальних благ та послуг супроводжується внутрішнім протиріччям комбінацій прогресу в одних відносинах, і регресу – в інших. Часто нераціональне використання природних ресурсів призводить до порушення рівноважного стану біосфери і, як наслідок, потребує зусиль з боку органів державної влади щодо нейтралізації негативного впливу на навколишнє середовище. Розробка заходів щодо зменшення деструктивного впливу на екосистему стає неможливою без повної та обґрунтованої його оцінки та визначення потенційних можливостей регіону щодо впровадження превентивних заходів. За допомогою методичного підходу наведеного в розділі 2.2 розрахуємо показник ЕЕАР регіонів України за 2007-2012 рр. (табл. 3.8).

Таблиця 3.8.

Визначення рівня ЕЕАР в розрізі регіонів України 2007-2012 рр.

Регіон	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7
АРК	0,05	0,07	0,06	0,07	0,07	0,08
Вінницька область	0,14	0,17	0,16	0,14	0,12	0,17
Волинська область	0,13	0,14	0,13	0,26	0,25	0,15
Дніпропетровська область	0,04	0,09	0,03	0,03	0,03	0,03
Донецька область	0,03	0,08	0,06	0,08	0,07	0,06
Житомирська область	0,10	0,21	0,23	0,22	0,28	0,23
Закарпатська область	0,07	0,06	0,06	0,13	0,12	0,05
Запорізька область	0,04	0,10	0,06	0,07	0,06	0,05
Івано-Франківська область	0,07	0,11	0,08	0,10	0,13	0,08
Київська область	0,06	0,09	0,07	0,10	0,12	0,07
Кіровоградська область	0,05	0,06	0,05	0,10	0,13	0,05
Луганська область	0,04	0,08	0,05	0,06	0,08	0,05
Львівська область	0,05	0,07	0,07	0,10	0,09	0,07
Миколаївська область	0,07	0,17	0,07	0,08	0,08	0,07
Одеська область	0,02	0,03	0,03	0,06	0,09	0,03
Полтавська область	0,09	0,17	0,06	0,08	0,10	0,06

1	2	3	4	5	6	7
Рівненська область	0,14	0,12	0,10	0,15	0,14	0,13
Сумська область	0,13	0,21	0,11	0,12	0,15	0,12
Тернопільська область	0,17	0,13	0,20	0,12	0,12	0,17
Харківська область	0,06	0,09	0,07	0,08	0,08	0,07
Херсонська область	0,08	0,19	0,28	0,20	0,15	0,18
Хмельницька область	0,10	0,12	0,08	0,09	0,12	0,09
Черкаська область	0,07	0,08	0,11	0,12	0,12	0,08
Чернівецька область	0,02	0,10	0,01	0,23	0,25	0,15
Чернігівська область	0,10	0,10	0,04	0,08	0,06	0,06

Як свідчать проведені розрахунки, сучасна політика ОМС щодо мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище потребує негайного перегляду та суттєвого вдосконалення. Розроблені заходи не в змозі протистояти зростаючим темпам викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря, забрудненню ґрунту, води та ін. Середнє значення коефіцієнта еколого-економічної адаптивності не перевищує 0,12, що свідчить про низький рівень екологоорієнтованого розвитку регіонів. Порівнюючи результати з середніми значенням, необхідно відмітити, що лише 8 областей (Вінницька, Волинська, Житомирська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька) мають значення вище за середнє. Що ж стосується коливань даного показника, то в цілому по країні він характеризується стабільністю, лише в Житомирській та Чернівецькій областях відбулося суттєве зростання його значення (з 0,1 у 2007 до 0,23 у 2011 рр. та з 0,2 до 0,15 відповідно).

В процесі розроблення стратегії регіонального екологоорієнтованого розвитку важливе значення має врахування потенційних можливостей регіону до фінансування заходів спрямованих на зменшення впливу на навколишнє середовище та ступеня впливу різноманітних суб'єктів на довкілля. На основі розрахованого вище значення потенціалу регіону та визначеного рівня адаптивності побудуємо матрицю співвідношення даних показників.

Побудова даної матриці дає можливість визначити місце кожного регіону та сприятиме розробленню заходів щодо підвищення ефективності процесу трансформації існуючого механізму фінансування регіону, на той, що базується на принципах достатнього фінансового забезпечення та екологічної спрямованості, шляхом відбору інструментів фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону.

Як видно з рисунку 3.13 переважна більшість регіонів знаходиться в III та IV квадрантах даної матриці. Навіть маючи високі потенційні можливості до функціонування на засадах екологоорієнтованого розвитку, в порівнянні з рештою областей по Україні, регіони з високим ступенем екологічного навантаження продовжують розвиватися на засадах інтенсифікації процесу виробництва та неощадливого ставлення до оточуючого середовища, не звертаючи уваги на гостроту проблеми, що стоїть перед суспільством. Лише три області країни (Житомирська, Волинська, Чернівецька) мають кращі показники за рівнем адаптивності, однак в порівнянні з еталонним значенням ($=1$) ці значення є навіть нижче достатнього рівня, решта областей знаходяться приблизно в однаковому критичному положенні.

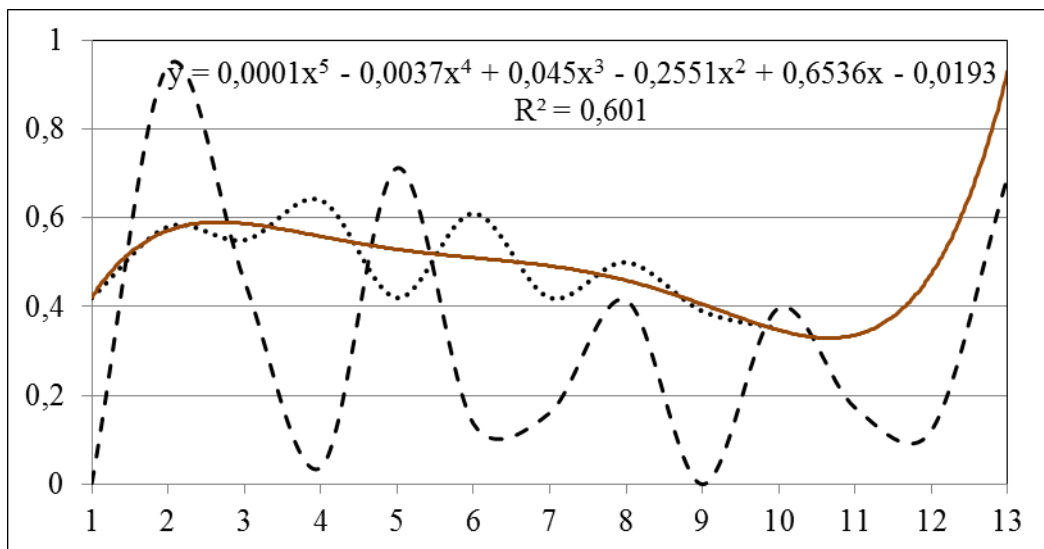

Рисунок 3.14 - Прогнозування рівня екологоорієнтованого розвитку України на 2013-2015 рр.

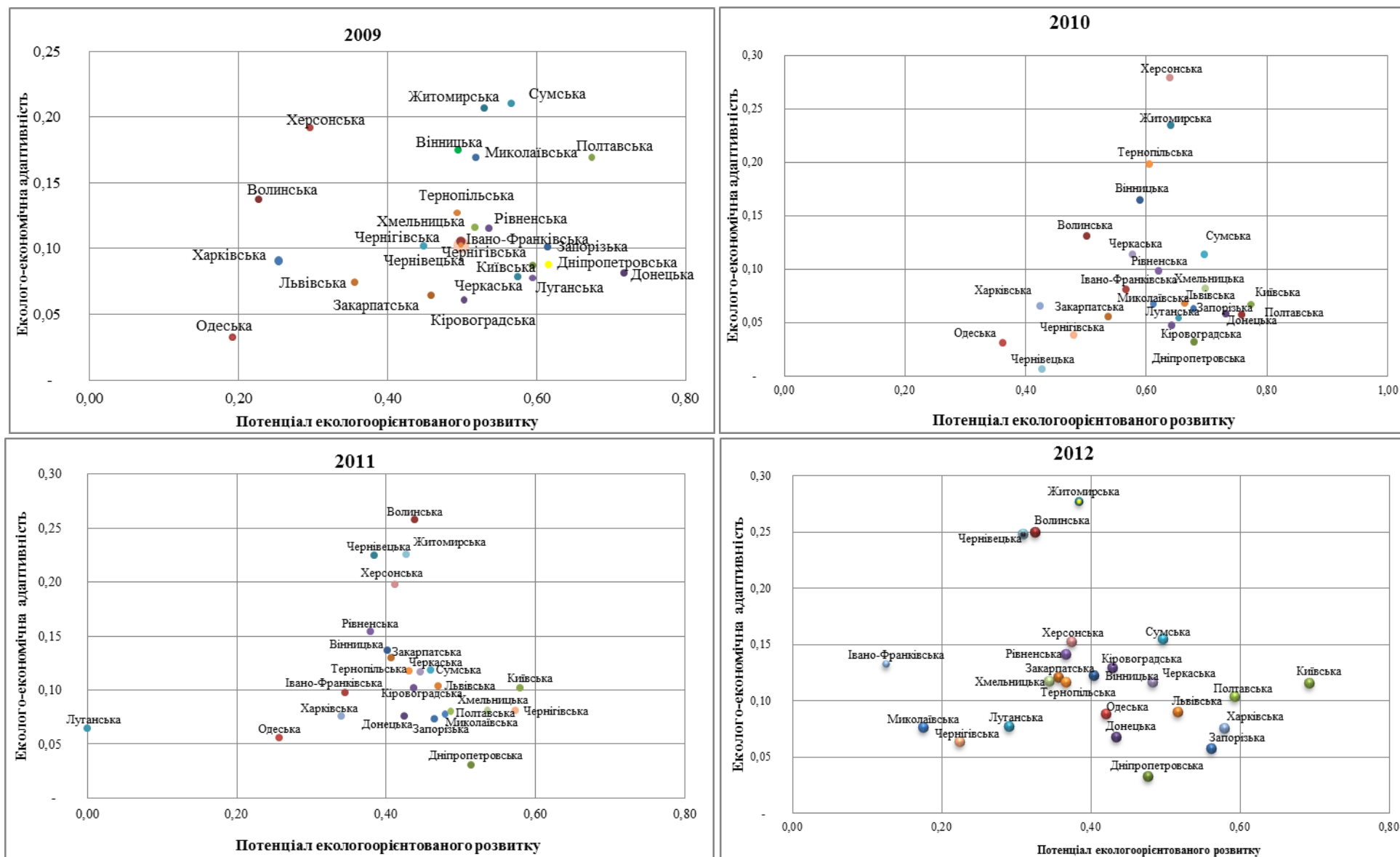

Рисунок 3.13 – Динаміка зміни співвідношення рівня потенціалу та адаптивності регіонів України за 2009-2012 рр.

Прогнозні значення ПЕРР регіонів України на 2013-2015 рр.

	2013		2014		2015	
	значення	рейтинг	значення	рейтинг	значення	рейтинг
АРК	0,39	8	0,38	8	0,35	6
Вінницька	0,42	7	0,41	6	0,40	4
Волинська	0,44	6	0,49	4	0,55	3
Дніпропетровська	0,42	7	0,38	8	0,35	6
Донецька	0,32	9	0,25	13	0,18	12
Житомирська	0,32	9	0,28	11	0,24	8
Закарпатська	0,30	10	0,26	12	0,23	9
Запорізька	0,56	4	0,55	3	0,55	3
Івано-Франківська	0,04	16	0,00	17	0,00	15
Київська	0,81	3	0,89	2	0,97	2
Кіровоградська	0,21	12	0,04	16	0,00	15
Луганська	0,00	17	0,00	17	0,00	15
Львівська	0,47	5	0,41	6	0,32	7
Миколаївська	0,20	13	0,17	15	0,14	14
Одеська	0,87	2	1,00	1	1,00	1
Полтавська	0,44	6	0,33	9	0,20	11
Рівненська	0,28	11	0,22	14	0,17	13
Сумська	0,39	8	0,31	10	0,22	10
Тернопільська	0,11	14	0,00	17	0,00	15
Харківська	1,00	1	1,00	1	1,00	1
Херсонська	0,39	8	0,39	7	0,38	5
Хмельницька	0,00	17	0,00	17	0,00	15
Черкаська	0,44	6	0,42	5	0,40	4
Чернівецька	0,08	15	0,00	17	0,00	15
Чернігівська	0,00	17	0,00	17	0,00	15

Прогноз динаміки показників на наступні 3 роки засвідчив, що на першому місці за рівнем потенціалу є Одеська та Харківська області, на останньому – Івано-Франківська, Луганська, Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька області зі значенням 0. Дана ситуація свідчить про відсутність ефективного механізму формування та розподілу ресурсів в регіоні, та про необхідність пошуку додаткових джерел їх залучення. Однак,

на сучасному етапі розвитку здійснити дані заходи без суттєвої підтримки держави практично неможливо.

Відповідно до отриманих прогнозних значень за 2013-2015 рр. відбудеться втрата практично всіма регіонами своїх позицій. Суттєве зниження потенційних можливостей регіонів, за одночасного погіршення екологічної ситуації (для значної більшості регіонів коефіцієнт адаптивності наближається до 0), може призвести до стагнації економіки країни в цілому. Як видно з рисунку 3.15, майже всі регіони знаходяться в IV квадранті, що є результатом прояву негативної динаміки даних показників для країни в цілому, оскільки визначення рейтингу кожного регіону здійснюється на основі їх порівняння між собою.

Таблиця 3.10

Прогнозні значення ЕЕАР регіонів України на 2013-2015 рр.

	2013		2014		2015	
	значення	рейтинг	значення	значення	рейтинг	значення
Вінницька	0,15	8	0,16	7	0,16	6
Волинська	0,22	3	0,22	4	0,23	4
Дніпропетровська	0,02	17	0,02	15	0,02	13
Донецька	0,07	12	0,08	10	0,08	10
Житомирська	0,30	1	0,32	1	0,35	2
Закарпатська	0,10	10	0,10	9	0,11	8
Запорізька	0,06	13	0,05	12	0,05	11
Івано-Франківська	0,08	11	0,06	11	0,04	12
Київська	0,07	12	0,04	13	0,01	14
Кіровоградська	0,05	14	0,02	15	0,01	14
Луганська	0,04	15	0,02	15	0,00	15
Львівська	0,05	14	0,02	15	0,00	15
Миколаївська	0,04	15	0,01	16	0,01	14
Одеська	0,03	16	0,00	17	0,00	15
Полтавська	0,05	14	0,03	14	0,01	14
Рівненська	0,16	7	0,17	6	0,19	5
Сумська	0,19	4	0,30	2	0,49	1
Тернопільська	0,17	6	0,20	5	0,23	4
Харківська	0,06	13	0,04	13	0,02	13
Херсонська	0,23	2	0,24	3	0,25	3
Хмельницька	0,11	9	0,11	8	0,12	7
Черкаська	0,05	14	0,00	17	0,00	15
Чернівецька	0,19	5	0,16	7	0,12	7
Чернігівська	0,07	12	0,08	10	0,10	9

Крім того, як видно із проведених розрахунків, практично для всіх регіонів країни головним джерелом фінансування залишаться міжбюджетні трансферти.

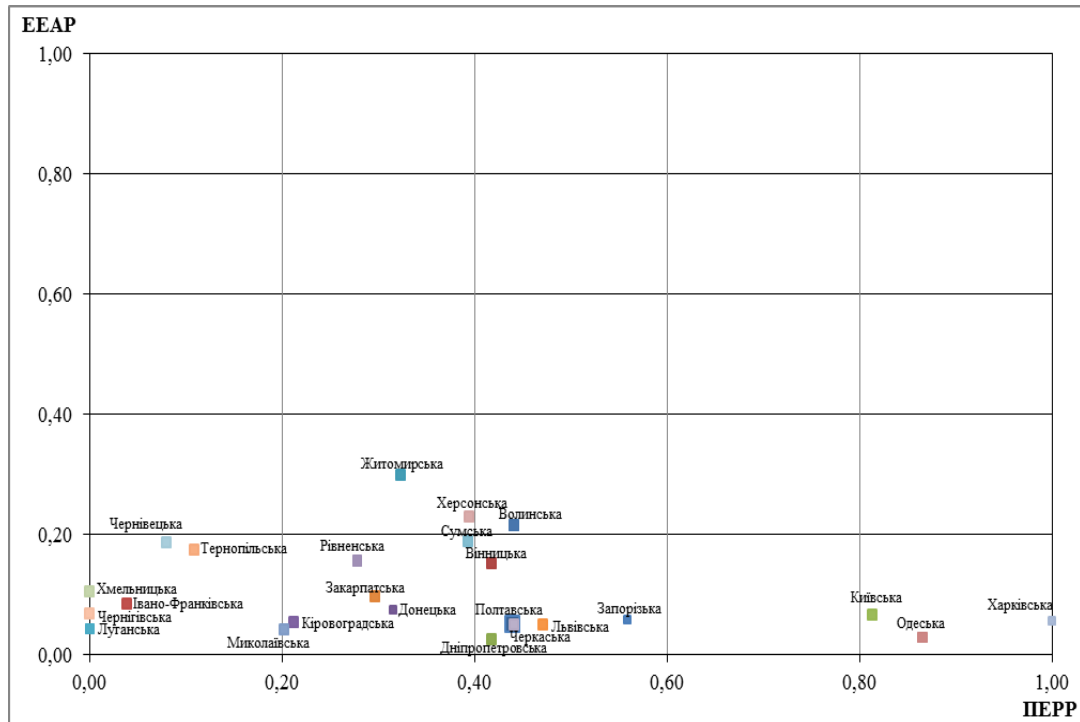

Рисунок 3.15 – Прогнозна матриця співвідношення ПЕРП та ЕЕАР регіонів України за 2013 р.

Однак, врахування рівня ЕЕАР дозволить ранжувати дані регіони та вибрати пріоритетні області щодо державного фінансування в них природоохоронних заходів.

3.3. Управління процесом фінансового забезпечення регіонів на базі оцінки рівня їх екологоорієнтованого розвитку

У попередньому розділі дисертаційного дослідження, запропоновано алгоритм коригування суми податкового навантаження на суб'єктів

економічної діяльності шляхом врахування рівня екологоорієнтованого розвитку регіону в процесі визначення суми екологічних податків та зборів.

Базуючись на даних статистичних спостережень та проведеному в попередньому підрозділі аналізі ПЕРР та ЕЕАР розраховано рівень екологоорієнтованого розвитку регіонів України, результати розрахунків представлені у вище. Апробацію запропонованого підходу до коригування суми податкового навантаження проведено на прикладі екологічного податку, вихідні дані для розрахунків наведені в таблицях 3.11-3.12.

Суму екологічного податку розраховуємо відповідно до Податкового Кодексу України, з використанням визначених в ньому ставок за викиди забруднюючих речовин (Додаток П). Проведені розрахунки суми екологічного податку із застосуванням рівня екологоорієнтованого розвитку регіону в якості коригуючого коефіцієнта підтвердили можливість зростання обсягу надходжень та підвищення рівня його фінансової самостійності. Використання ставок екологічного податку, диференційованих залежно від показника еколого-економічної адаптивності, дозволяє збільшити суму екологічного податку в середньому на 70%. Так, для найбільш забруднених областей країни – Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Луганської покращення ситуації можливе лише шляхом збільшення величини податку більш в 2 рази. Аналогічним чином доцільно здійснювати розрахунок податків та зборів за забруднення навколишнього природного середовища.

Як було розглянуто в попередніх підрозділах, одним із способів взаємодії органів державної влади з приватним сектором економіки та одночасно найбільш ефективним інструментом фінансування проектів екологічного спрямування є державно-приватне партнерство, за якого доходи, ресурси, відповідальність та ризики проекту розподіляються в певній пропорції між державою та приватними учасниками.

Таблиця 3.11

Дані до розрахунку суми екологічного податку в розрізі регіонів України

	Обсяги викидів забруднюючих речовин, тис. т	У тому числі							Крім того, викиди діоксиду вуглецю, млн.т
		діоксиду сірки	діоксиду азоту	метану	оксиду вуглецю	оксиду азоту	сажі	неметанових летких органічних сполук	
Україна	4374,6	1333,1	333	878,2	1066,1	21,7	5,1	65,2	202,2
Автономна Республіка Крим	32,9	11,8	2,5	2,5	8,2	0,8	0,2	1,4	1,5
Вінницька	87,3	47,5	7,2	16,1	4,4	0,1	0,2	1,5	4,6
Волинська	7,6	0,4	0,7	3,7	1,5	0,1	0	0,4	0,7
Дніпропетровська	950,4	244,5	59,1	113,8	364,4	14,2	0,6	3	34
Донецька	1525,9	446,7	84,4	357	403,9	1,8	1,1	3,8	63,6
Житомирська	19	0,6	1,5	10,6	1,3	0,1	0,2	0,8	0,7
Закарпатська	17,2	0,1	1,3	13,9	1,2	0	0,1	0,2	0,4
Запорізька	229,3	76,5	37,2	3,5	88,7	0,4	0,1	2,1	14,1
Івано-Франківська	221,8	162,9	14,8	12,4	3,6	0,6	0	2,8	10,3
Київська	113,6	55,6	17,3	12	3,4	0,2	0,1	1,4	7,1
Кіровоградська	15,2	1,4	1,8	2,2	4,8	0,1	0,1	0,8	1
Луганська	472	111,6	28,1	133,2	122,9	0,1	0,4	11,8	21,1
Львівська	129,4	38,3	6,2	64,7	4,9	0,2	0,1	2,6	3,1
Миколаївська	2 5,7	0,7	3	11,9	1,9	0,2	0,2	0,8	2
Одеська	30,5	1,2	3,4	14,7	5,4	0	0,1	2	3,4
Полтавська	72,3	3,2	10,5	20,9	12,2	0,1	0,3	13,9	2,6
Рівненська	17,1	0,9	4,3	0,7	3,9	2,1	0	0,7	1,6
Сумська	35,9	5,2	3,6	12,4	5,7	0	0,4	2,6	1,8
Тернопільська	20,4	0,3	1,3	13,6	2,4	0,1	0,1	0,6	0,7
Харківська	174,1	84,8	15,5	17	6,4	0,1	0,2	2,8	12,5
Херсонська	5,8	0,2	0,4	2,8	0,4	0,2	0	0,9	0,4
Хмельницька	18,7	0,7	4,8	2,4	3,2	0,1	0,4	0,8	2,2
Черкаська	62,2	12,8	8,9	17	4,4	0,1	0,1	1,4	3,3
Чернівецька	3,8	0,4	0,2	0,4	1,2	0	0,1	0,6	0,2
Чернігівська	49,5	14,3	4,1	17,7	2,7	0	0	1,8	1,9

Таблиця 3.12

Розрахунок суми екологічного податку з урахуванням рівня екологоорієнтованого розвитку регіонів України

	Розмір екологічного податку за викиди а атмосферу стаціонарними джерелами забруднення								Сума фактично сплаченого	Сума з урахуванням Р	Відхилення
	діоксиду сірки	діоксиду азоту	метану	оксиду вуглецю	оксиду азоту	сажі	неметанових летких органічних сполук	діоксиду вуглецю			
Україна	233399,15	391284,99	35602,23	43219,69	15566,60	892,91	2643,21	24264,00	769460,00	1348373,86	578910,00
АРК	2065,94	2937,58	101,35	332,43	573,88	35,02	56,76	180,00	6282,95	10440,06	4157,11
Вінницька	8316,30	8460,22	652,69	178,38	71,74	35,02	60,81	552,00	18327,15	29640,50	11312,85
Волинська	70,03	822,52	150,00	60,81	71,74	0,00	16,22	84,00	1275,31	2120,00	844,69
Дніпропетровська	42807,06	69444,27	4613,45	14772,78	10186,44	105,05	121,62	4080,00	146130,67	288880,31	142749,33
Донецька	78208,24	99172,53	14472,78	16374,11	1291,24	192,59	154,05	7632,00	217497,53	393660,52	176162,47
Житомирська	105,05	1762,55	429,72	52,70	71,74	35,02	32,43	84,00	2573,2	4100,00	1526,80
Закарпатська	17,51	1527,54	563,51	48,65	0,00	17,51	8,11	48,00	2230,82	3660,02	1429,18
Запорізька	13393,62	43711,12	141,89	3595,90	286,94	17,51	85,13	1692,00	62924,11	105610,13	42685,89
Івано-Франківська	28520,53	17390,44	502,70	145,94	430,41	0,00	113,51	1236,00	48339,54	74920,49	26580,46
Київська	9734,45	20328,02	486,48	137,84	143,47	17,51	56,76	852,00	31756,52	53750,04	21993,48
Кіровоградська	245,11	2115,05	89,19	194,59	71,74	17,51	32,43	120,00	2885,62	4190,00	1304,38
Луганська	19538,93	33018,34	5399,93	4982,37	71,74	70,03	478,37	2532,00	66091,7	128821,32	62728,30
Львівська	6705,56	7285,19	2622,94	198,65	143,47	17,51	105,40	372,00	17450,72	27130,02	9679,28
Миколаївська	122,56	3525,09	482,43	77,03	143,47	35,02	32,43	240,00	4658,02	7580,04	2921,98
Одеська	210,10	3995,10	595,94	218,92	0,00	17,51	81,08	408,00	5526,64	8580,05	3053,36
Полтавська	560,26	12337,82	847,29	494,59	71,74	52,52	563,51	312,00	15239,71	22240,07	7000,29
Рівненська	157,57	5052,63	28,38	158,11	1506,45	0,00	28,38	192,00	7123,51	11829,94	4706,49
Сумська	910,42	4230,11	502,70	231,08	0,00	70,03	105,40	216,00	6265,73	10680,12	4414,27
Тернопільська	52,52	1527,54	551,34	97,30	71,74	17,51	24,32	84,00	2426,27	3360,00	933,73
Харківська	14846,78	18212,97	689,18	259,46	71,74	35,02	113,51	1500,00	46878,65	66769,96	19891,35
Херсонська	35,02	470,01	113,51	16,22	143,47	0,00	36,49	48,00	35732,12	55699,98	19967,88
Хмельницька	122,56	5640,14	97,30	129,73	71,74	70,03	32,43	264,00	862,71	1519,99	657,29
Черкаська	2241,02	10457,77	689,18	178,38	71,74	17,51	56,76	396,00	6427,92	10980,01	4552,08
Чернівецька	70,03	235,01	16,22	48,65	0,00	17,51	24,32	24,00	14108,35	21670,00	7561,65
Чернігівська	2503,64	4817,62	717,56	109,46	0,00	0,00	72,97	228,00	435,73	540,26	104,27

Враховуючи значну актуальність проблем очищення поверхневих вод, та проблему з наявністю чистої питної води в деяких регіонах країни, органи державної та місцевої влади висловлюють дедалі більшу зацікавленість в реалізації очисних проектів екологічного спрямування (таблиця 3.13). У межах своєї компетенції вони здійснюють підтримку та необхідні умови для реалізації зазначеного проекту на всіх стадіях впровадження, надають довідково-консультативні послуги.

Оцінку економічних параметрів фінансування проекту екологоорієнтованого призначення на умовах ДПП проведемо на прикладі проекту з реконструкції очисних споруд.

Відповідно до даного проекту передбачається збільшення потужності очисних споруд на 8,6 тис.куб.м. на основі відновлення споруд:

- які знаходяться в експлуатації в теперішній час;
- реконструкції об'єктів 2-ї черги, які були побудовані, але в експлуатації не знаходилися;
- будівництва окремих об'єктів, яких зараз бракує (приймних камер, решіток, вторинних відстійників);
- встановлення обладнання у побудованих будівлях насосної станції для відкачування ілу та компресорної станції.

Обсяг інвестицій становить 838 тис. грн. За умовами проекту графік інвестування виглядає наступним чином: у перший рік реалізації проекту вкладається 325 тис. грн., у другий – 279 тис. грн., у третій – 130 тис. грн., у четвертий – 65 тис. грн., у п'ятий – 39 тис. грн. Поточні витрати проекту включають: вартість матеріалів, енерговитрати, заробітну плату виробничих, допоміжних робітників та адміністративно-управлінського персоналу, амортизаційні відрахування, інші витрати, тощо. Аналіз витрат за проектом показав, що найбільшу питому вагу займають витрати на придбання матеріалів. Решта коштів спрямовується на фінансування фонду оплати праці та на покриття інших статей.

Таблиця 3.13

Стан поверхневих водойм (ріки, водоймища, озера, ставки) за регіонами України

Область	Кількість об'єктів, які мають випуски стічних вод у водойми	Кількість випусків					
		Господарсько-побутових стічних вод			П	Промислових стічних вод	
		Усього	З них без очищення; з очищенням, що не відповід. санітарним вимогам	%	Усього	З них без очищення; з очищенням, що не відповід. санітарним вимогам	%
АР Крим	7	7	2	28.6			
Вінницька	66	34	4	11.8	36	1	2.8
Волинська	34	22	5	22.7	9	1	11.1
Дніпроп.	92	25	10	40.0	68	43	63.2
Донецька	280	124	70	56.5	203	97	47.8
Житомир.	89	61	32	52.5	28	7	25.0
Закарп.	118	111	32	28.8	4	3	75.0
Запорізька	62	21	6	28.6	42	5	11.9
Івано-Франк.	92	60	8	13.3	32	4	12.5
Київська	36	30	5	16.7	6	2	33.3
Кіровоград.	44	38	12	31.6	6	1	16.7
Луганська	145	76	50	65.8	69	29	42.0
Львівська	189	179	36	20.1	10		
Миколаїв.	22	16	10	62.5	15	15	100.0
Одеська	40	30	20	66.7	7	3	42.9
Полтавська	42	26	2	7.7	15	2	13.3
Рівненська	64	39	9	23.1	25	4	16.0
Сумська	28	20			8		
Терноп.	128	79	37	46.8	49	23	46.9
Харківська	87	76	22	28.9	13	2	15.4
Херсонська	11	9	5	55.6	2		
Хмельницька	81	60	16	26.7	24	6	25.0
Черкаська	55	35	2	5.7	20		
Чернівецька	54	29	16	55.2	21	11	52.4
Чернігівська	26	12			15		
УКРАЇНА	1904	1229	413	33.6	727	259	35.6

Починаючи з третього року реалізації проекту за ним передбачається отримання доходів, величина яких поступово зростає та досягає свого максимального значення на 9 році його реалізації. В якості ставки дисконтування приймаємо значення 36%, за якою здійснюємо розрахунок чистої поточної вартості проекту без урахування рівня екологоорієнтованого розвитку регіону.

Визначені грошові притоки та відтоки ми узагальнили у Додатку О (табл. О. 1.), де також відобразили їх поточну вартість, розраховану за ставкою дисконту. Мінімальну частку держави у фінансуванні проектів на умовах державно-приватного партнерства пропонуємо визначати як різницю між чистою поточною вартістю проекту, без урахування премії за екологічний ризик зумовлений низьким рівнем еколого-економічної адаптивності регіону, та чистою поточною вартістю проекту з урахуванням даного показника. Як свідчать розрахунки, найбільший вплив екологічних ризиків простежується в Житомирській, Тернопільській, Чернівецькій областях, в яких відповідно частка бюджетного фінансування повинна бути більшою в порівнянні з рештою областей. Результати розрахунків подані в таблиці 3.14.

Таблиця 3.14

Результати розрахунку мінімальної частки держави у фінансуванні проекту з реконструкції очисних споруд на умовах ДПП

Область	NPV без урахування еколого-економічної адаптивності регіону	NPV з урахуванням еколого-економічної адаптивності регіону	Відхилення
1	2	3	4
АРК	641,05	550,22	90,83
Вінницька	670,26	550,22	120,04
Волинська	688,01	550,22	137,79
Дніпропетровська	638,83	550,22	88,60
Донецька	648,63	550,22	98,40
Житомирська	710,99	550,22	160,76

Продовження таблиці 3.14

1	2	3	4
Закарпатська	655,05	550,22	104,82
Запорізька	643,65	550,22	93,43
Івано-Франківська	651,35	550,22	101,13
Київська	646,31	550,22	96,09
Кіровоградська	642,72	550,22	92,50
Луганська	639,53	550,22	89,31
Львівська	641,59	550,22	91,37
Миколаївська	638,95	550,22	88,72
Одеська	635,44	550,22	85,21
Полтавська	642,00	550,22	91,77
Рівненська	671,67	550,22	121,45
Сумська	680,14	550,22	129,91
Тернопільська	676,51	550,22	126,29
Харківська	643,31	550,22	93,08
Херсонська	691,78	550,22	141,56
Хмельницька	657,43	550,22	107,21
Черкаська	641,18	550,22	90,96
Чернівецька	680,03	550,22	129,80
Чернігівська	646,68	550,22	96,46

Графічна інтерпретація отриманих результатів для областей України зображена на рисунку 3.16.

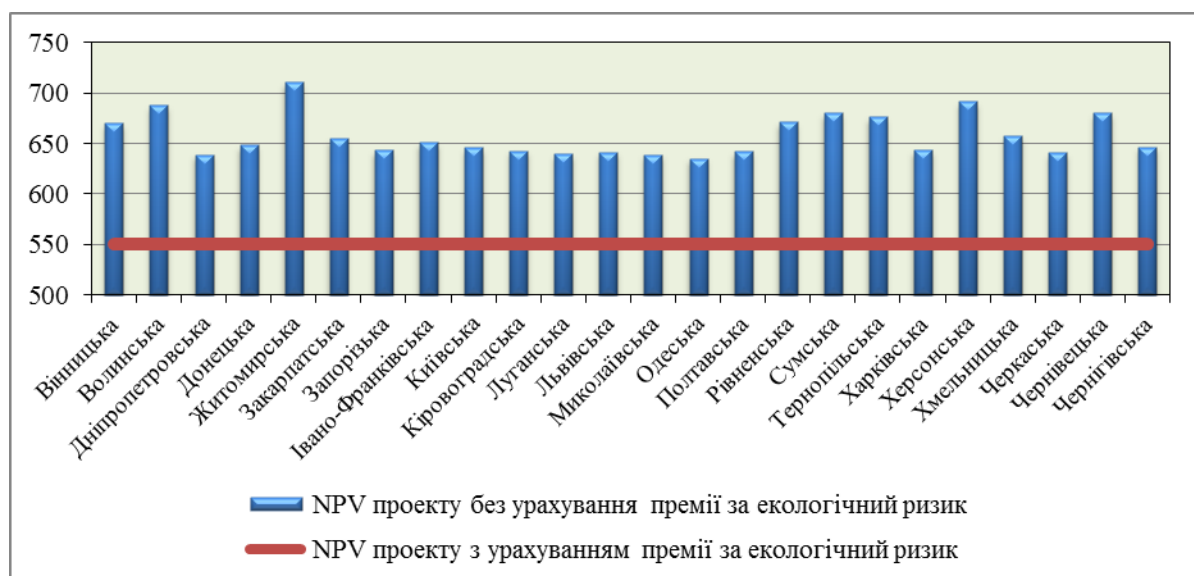

Рисунок 3.16 - Визначення мінімального обсягу бюджетного фінансування проекту з реконструкції очисних споруд у розрізі регіонів України

Зважаючи на наявність тісного зв'язку між економічним розвитком та забрудненням навколишнього середовища, та обґрунтований вище вплив політики фінансового забезпечення регіону на такий показник регіонального розвитку як ВРП, ефект від реалізації запропонованих заходів будемо оцінювати саме на основі цього показника. Виходячи з наведеного визначення ПЕРР, реалізація потенційних можливостей регіону залежить від здатності регіону до відтворення валового регіонального продукту. Саме тому, зростання рівня ПЕРР за рахунок підвищення ефективності процесу фінансування екологічно сталого розвитку неодмінно призводить до підвищення рівня ВРП.

Як вже було розглянуто в розділі 2 реалізація екологоорієнтованих заходів та відповідно зниження забруднення навколишнього середовища позитивно впливає на економічні результати підприємницької діяльності в регіоні.

В таблиці 3.15 проведено розрахунок ВРП за двома показниками: економічний потенціал регіону та ПЕРР. Як свідчать результати реалізація регіоном своїх можливостей без урахування екологічної складової призводить до збільшення ВРП приблизно на 10%; в той час як врахування екологічного фактору в фінансовій політиці держави супроводжується зростання ВРП майже вдвічі.

Економічний ефект від удосконалення процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону шляхом відбору пріоритетних інструментів (рисунок 3.17) на прикладі Сумської області підтверджує висновки про те, що ефективна реалізація екологоорієнтованих заходів на регіональному рівні забезпечує збільшення ВРП майже на 18000 грн, а отже сприятиме поповненню коштів державного бюджету та відповідно формуватиме базу для подальшої реалізації заходів спрямованих на досягнення цілей екологічно сталого розвитку.

Таблиця 3.15

Порівняння фактичного значення ВРП, скоригованого на рівень економічного потенціалу регіону та на рівень ПЕРР

	Прогнозне значення ВРП, млн. грн.			Відхилення ВРП скоригованого на величину економічного потенціалу регіону від прогнозованого значення, млн. грн.			Відхилення ВРП скоригованого на величину потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону від прогнозованого значення, млн. грн.		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
АРК	27396	32426	38220	2466	3567	4586	3013	3566	4204
Вінницька	20104	23589	29099	2530	2157	2163	15376	15755	17617
Волинська	12225	14429	17637	647	1716	1295	4958	6673	5179
Дніпропетровська	93331	116136	140020	1825	2310	1456	57775	75897	43958
Донецька	103739	128986	161021	3869	6669	8613	66722	87876	126883
Житомирська	14731	18743	21928	2017	2367	2886	8606	10560	10388
Закарпатська	12542	15299	18054	363	910	1098	6556	7008	9087
Запорізька	37446	42736	49525	1296	1567	1262	20595	21368	21791
Івано-Франківська	17241	20446	26752	607	807	973	7521	8301	7315
Київська	37548	44953	59154	901	1373	1709	13517	13486	14789
Кіровоградська	13389	15749	20041	363	963	607	7781	9421	4700
Луганська	38451	45541	57202	920	1331	1518	16960	20577	19719
Львівська	35955	41655	52103	1191	2079	2360	17595	20069	26202
Миколаївська	20336	24055	27633	691	920	765	10265	11838	10022
Одеська	48647	53878	61499	90	287	2460	2919	5117	27927
Полтавська	33629	44291	52252	1640	2625	4108	28643	32675	39554
Рівненська	13469	15882	19302	672	1220	964	6864	7922	6827
Сумська	16060	18333	22907	1010	1443	1904	8879	12185	12303
Тернопільська	11173	12726	16294	1088	722	490	5484	6138	4219
Харківська	58923	65293	76866	1399	2266	3638	21460	29969	48019
Херсонська	13436	15649	18448	2114	1720	1173	7588	8707	7689
Хмельницька	15758	18096	22843	878	1184	1358	10792	13614	11551
Черкаська	18707	22354	27012	502	643	4096	4434	5511	35244
Чернівецька	8484	9892	11969	19	1058	863	3430	4691	3472
Чернігівська	14636	17008	21165	283	820	546	7502	10158	8556

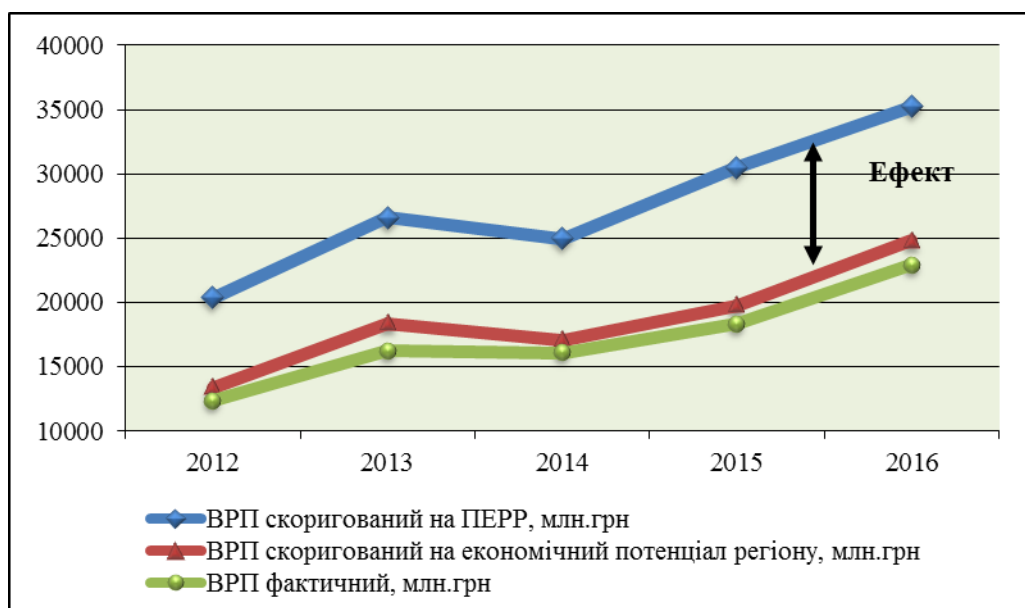

Рисунок 3.17 - Економічний ефект від удосконалення процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону шляхом відбору пріоритетних інструментів в Сумській області.

Висновки до розділу 3

1. Для розвитку методологічних положень щодо оцінки та розробки механізму ефективного фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку, перш за все необхідно провести аналіз стану та чинників, що його обумовлюють, визначити їх сильні та слабкі сторони.

2. Аналіз функціонування суб'єктів господарювання, за зазначений період, свідчить про суттєве зниження значень за всіма аналізованими параметрами: значно скоротився обсяг виробництва, знизився рівень інноваційно-інвестиційної активності в Україні, відбулася втрата кадрового потенціалу підприємствами, тощо, що досить негативно позначилося на показниках розвитку не лише окремих регіонів, але й економіки країни в цілому.

3. Для підприємств майже всіх регіонів України притаманний високий ступінь зносу основних виробничих фондів, та низький рівень їх придатності

до виробництва високоякісної та високотехнологічної продукції, що в кінцевому результаті призводить до невисокого та нестабільного рівня виробничого потенціалу майже всіх підприємств України. Лише для чотирьох областей України (Івано-Франківська, Київська, Тернопільська, Чернівецька), значення ступеню зносу основних фондів не перевищує 50 %, для Вінницької, Кіровоградської та Харківської областей даний показник є найвищим, що свідчить про невідповідність використуваних техніки та технології для впровадження у виробництво інноваційних ідей та підходів, а отже виробництво якісної, та особливо екологічної продукції на даному обладнанні є неможливим.

4. Частка бюджетних коштів на даних підприємствах є мізерною, а у деяких роках фінансування інвестиційної діяльності за рахунок коштів держбюджету зовсім не здійснювалося. Така ж тенденція спостерігається з кредитними ресурсами, коштами вітчизняних та іноземних інвесторів, для яких інноваційна сфера ще не стала досить привабливою як з погляду ризикованості, так і з точки зору прибутковості та тривалості окупності нововведень.

5. Оцінку потенційних можливостей регіону до фінансування екологоорієнтованого розвитку ми пропонуємо здійснювати за допомогою аналізу базових коефіцієнтів, тобто показників діяльності основних суб'єктів у динаміці та екстраполяції й прогнозу цієї динаміки на майбутнє. Традиційними показниками, які лежать в основі діагностики потенціалу, є показники операційної діяльності, структури капіталу, ефективності використання активів, ліквідності, прибутковості активів та власного капіталу та ін. (сутність даних показників та порядок їх розрахунку наведений в попередніх розділах).

6. Розробка заходів щодо зменшення деструктивного впливу на екосистему стає неможливою без повної та обґрунтованої його оцінки, та визначення потенційних можливостей регіону щодо впровадження превентивних заходів.

7. За допомогою запропонованого методичного підходу розраховано коефіцієнт еколого-економічної адаптивності регіонів України за 2007-2011 рр. Як свідчать проведені розрахунки, сучасна політика ОМС щодо мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище потребує негайного перегляду та суттєвого вдосконалення. Розроблені заходи не в змозі протистояти зростаючим темпам викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря, забрудненню ґрунту, води та ін.

8. На основі оцінки показників ПЕРР та ЕЕАР у роботі обґрунтовано доцільність застосування матричного підходу до відбору пріоритетних інструментів фінансового забезпечення регіону, відповідно до якого наявність ефективного процесу фінансування забезпечує вихід регіону на новий рівень його еколого-економічного розвитку, досягнення більш високих значень показників ПЕРР та ЕЕАР та зростання потенційних можливостей до реалізації природоохоронних заходів.

9. Низький рівень інвестиційної привабливості переважної більшості регіонів України та незначні потенційні можливості органів місцевого самоврядування до фінансового забезпечення екологоорієнтованих заходів обумовлюють пріоритетність бюджетного фінансування, в межах якого в роботі обґрунтовано доцільність коригування податкового навантаження.

Одним з головних джерел надходження коштів до державного бюджету та відповідно фінансування екологічних заходів на регіональному рівні є екологічні податки та збори. Саме тому, на нашу думку, виникає необхідність в удосконаленні існуючого механізму поповнення державного бюджету, державного та регіональних фондів охорони навколишнього середовища за рахунок сплати податків та зборів. Так, на сьогоднішній день, при обчисленні суми податку не враховується стан екологічної ситуації в регіоні та його можливості до нівелювання негативного впливу за рахунок власних коштів, що на нашу думку є недоліком існуючої системи. Узгодження величини екологічних податків з

екологічною ситуацією в регіону сприятиме створенню певного запасу міцності для регіону.

Проведені розрахунки свідчать про можливість суттєвого поповнення фондів охорони навколишнього середовища за рахунок екологічного податку. Так, для найбільш забруднених областей країни – Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Луганської покращення ситуації можливе лише шляхом збільшення величини податку більш ніж вдвічі.

10. Аналізуючи динаміку розвитку основних показників розвитку економіки регіону можна зробити висновки, що цей розвиток має циклічний характер. Можливості регіону, щодо фінансування екологоорієнтованого розвитку в умовах циклічності, залежать від стадій даного розвитку.

Потенціал регіону, як динамічна категорія, залежить від динаміки розвитку трьох складових: потенціалу ОМС, потенціалу підприємств та потенціалу домогосподарств, взаємозв'язок між якими можна представити у вигляді математичної моделі, використавши при цьому в якості гармонізуючих коефіцієнтів тригонометричні функції.

Прогноз динаміки показників на наступні 3 роки засвідчив, що на першому місці за рівнем потенціалу є Одеська та Харківська області, на останньому - є Івано-Франківська, Луганська, Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька області зі значенням потенціалу екологоорієнтованого розвитку 0. Дана ситуація свідчить про відсутність ефективного механізму формування та розподілу ресурсів в регіоні, та про необхідність пошуку додаткових джерел їх залучення. Однак, на сучасному етапі розвитку здійснити дані заходи без суттєвої підтримки держави практично неможливо.

11. У роботі обґрунтовано доцільність використання державно-приватного партнерства (ДПП) як найбільш ефективного способу реалізації екологоорієнтованих заходів для регіонів із більш високим ступенем розвитку, економічні суб'єкти якого мають достатні обсяги фінансових ресурсів для здійснення екологоорієнтованої діяльності.

Базуючись на запропонованому підході до оцінки еколого-економічної адаптивності регіону, в роботі доведено взаємозв'язок між здатністю регіону адаптуватися до зростаючого навантаження на навколишнє середовище та величиною інвестиційного ризику в регіоні.

Обґрунтовано доцільність урахування рівня ЕЕАР при розрахунку премії за ризик для кожного регіону, що сприятиме підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень у процесі реалізації екологоорієнтованих проектів на умовах державно-приватного партнерства. У загальному вигляді ставка дисконтування (r) з урахуванням премії за екологічний ризик, зумовлений низьким ступенем еколого-економічної адаптивності регіону до змін у навколишньому середовищі, для оцінки ефективності інвестиційних проектів визначається за формулою

Мінімальну частку бюджетного фінансування при реалізації механізму ДПП запропоновано визначати як суму коштів, необхідну для покриття потенційного збитку інвесторам, що виникає внаслідок низької еколого-економічної адаптивності регіону.

З огляду на невисокі значення показників потенціалу екологоорієнтованого розвитку та еколого-економічної адаптивності у розрізі регіонів України зроблено висновок про відсутність у них потенційних можливостей до реалізації природоохоронних заходів на умовах екологічного підприємництва

Основні положення цього розділу були опубліковані автором у працях [90, 91, 92, 98, 101]

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та запропоноване нове вирішення наукового завдання, що полягає в удосконаленні науково-методичних підходів до управління процесом фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку. Результати дисертаційного дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Дослідження теоретичних і практичних основ фінансування регіонів дозволило виявити значний його вплив на кількісні та якісні показники їх екологоорієнтованого розвитку. Достатнє фінансове забезпечення екологічно сталого розвитку регіону створює сприятливі умови для відтворення природних ресурсів та зростання його природно-ресурсного потенціалу. В той час як обмеженість фінансових ресурсів призводить до збільшення ресурсомісткості виробництва та загострення екологічної ситуації на регіональному рівні.

2. На основі аналізу структурно-логічної сутності понять «екологоорієнтований розвиток» та «економічний потенціал регіону» сформовано поняття «потенціал екологоорієнтованого розвитку регіону», під яким розуміють інтегральну характеристику здатності регіону реалізувати свої потенційні можливості до відтворення валового регіонального продукту за рахунок трансформації вхідних ресурсних потоків у вихідні результати при одночасному зниженні впливу на навколишнє природне середовище. Доведено, що формування і ефективне використання ПЕРР найбільш повно сприятиме узгодженню еколого-економічних інтересів суб'єктів економічної діяльності на всіх рівнях.

3. Фінансове забезпечення екологоорієнтованого розвитку запропоновано розглядати як процес формування фінансових ресурсів органів державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та домогосподарств, який за допомогою сукупності

фінансових форм, методів та інструментів дозволяє створювати сприятливі умови для екологоорієнтованого розвитку регіонів на принципах екологічної спрямованості, планомірності, адресності, збалансованості, потенціальної спроможності та еколого-економічної адаптивності.

4. Необхідною умовою забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону є узгодженість економічних та екологічних інтересів, що дозволяє визначити його потенційні можливості до самовідтворення внаслідок спрямування ресурсів на фінансування проектів екологічного призначення та створення сприятливого інвестиційного клімату з урахуванням взаємозв'язків між економічним та природно-ресурсним потенціалами регіону.

5. Доведено, що погіршення екологічної ситуації негативно впливає на відтворювальні можливості регіону та його еколого-економічну адаптивність, під якою розуміється здатність регіону до залучення бюджетних коштів, коштів суб'єктів господарювання та домогосподарств на реалізацію природоохоронних заходів за умови перевищення темпів їх фінансування над темпами зростання навантаження на довкілля. Обґрунтовано, що врахування показника ЕЕАР сприятиме підвищенню ефективності фінансового забезпечення екологоорієнтованої діяльності в регіоні та асиміляційній спроможності його природно-ресурсного потенціалу.

6. У процесі прогнозування темпів екологоорієнтованого розвитку регіону необхідно враховувати циклічний характер змін в економіці, що відображається в показниках ПЕРР та ЕЕАР. Це дозволяє ранжувати регіони з точки зору можливості їх фінансового забезпечення в екологічній сфері.

7. Вибір найбільш доцільної форми фінансування запропоновано здійснювати на основі матриці відбору пріоритетних інструментів фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку. Доведено, що ефективними формами фінансування екологоорієнтованого розвитку на регіональному рівні (здатними забезпечити максимальний еколого-

економічний ефект на одиницю природоохоронних витрат) є бюджетне фінансування, фінансування на рівні державно-приватного партнерства та екологічного підприємництва.

8. На основі системного підходу до фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку пропонується коригування податкового навантаження залежно від рівня екологоорієнтованого розвитку регіонів. Удосконалення системи екологічного оподаткування забезпечить фінансову спроможність регіонів у реалізації природоохоронних заходів. Використання ставок екологічного податку, диференційованих залежно від показника еколого-економічної адаптивності, дозволяє збільшити його суму в середньому на 70%. Доведено доцільність використання бюджетних коштів при фінансуванні екологічних інвестицій у розмірі не менше ніж 20 % від загального їх обсягу. Запропонований у роботі науково-методичний підхід до відбору пріоритетних інструментів фінансового забезпечення екологічно сталого розвитку регіону залежно від показників ПЕРР та ЕЕАР доцільно використовувати органами державної влади та місцевого самоврядування при обґрунтуванні стратегії їх соціально-економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. И. Диалектика социалистической экономики/ Л. И. Абалкин. – М., 1981. – С. 24.
2. Аганбегян А. Г. Опыт применения программно-целевого подхода к управлению предприятием: Сб. науч. тр. / Под ред. А.Г. Аганбегяна, В. Д. Речина. – Новосибирск, 1984. – С. 16-18.
3. Анісімова А. В. Предмет, метод, принципи и система экологического права // В кн. Экологическое право Украины. Учебное пособие. Отв. ред. А. П. Гетьман, М. В. Шульга. Харьков. – 2007. – С. 19.
4. Артоболевский С. С. Цикличность и стадийность как естественные компоненты в территориальном развитии/ С. С. Артоболевский, Г. В. Иоффе, А. И. Трейвиш // География и проблемы территориального развития. – М.: ИГАН СССР, 1989. – С. 42-54.
5. Архангельский В. Н. Управление научно-техническим прогрессом в машиностроении/ В. Н. Архангельский, Л. Е. Зиновьев. – М., 1983. – С. 6.
6. Архипов В. М. Проектирование производственного потенциала объединений / В. М. Архипов – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – С. 16.
7. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін: Навч. посібник для вузів / Ю. М. Бажал // Міжнародний фонд “Відродження”. – К.: Заповіт, 1996. – 240с.
8. Балацкая Л. Н. Оценка экономического потенциала в зарубежных исследованиях / Л. Н. Балацкая // Научно-техническая конференция преподавателей, сотрудников, аспирантов и студентов факультета экономики и менеджмента. – Сумы: Изд-во СумГУ, 2004. – С.43.
9. Балацкий О. Ф. Экономическая оценка потенциала региона / О. Ф. Балацкий, Ю. А. Дорошенко, И. О. Джаин // Экономическая политика и сотрудничество регионов Украины и России: проблемы и

- перспективы: Материалы международной научно-практической конференции. – Сумы: Инициатива, 1998. – С. 48-57
10. Барановський М. Методологічні засади аналізу процесів регіональної репресивності / М. Барановський // Часопис соціально-економічної географії : зб. наук. пр. – Харків, 2008. – Вип. 5(2) – С.61-68.
 11. Барнгольц С. Б. Экономический анализ хозяйственной деятельности на современном этапе развития / С. Б. Барнгольц. – М. : Финансы и статистика, 1984. – 216 с.
 12. Барський Ю. М. Фінансові інструменти стимулювання сталого розвитку регіону / Ю. М. Барський, В. Г. Поліщук // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. - 2010. - Випуск 7 (25), Ч. 4. - С. 7-9.
 13. Бережной В. И. Система интегральной оценки финансового потенциала региона и методика ее формирования / С.В. Зенченко, В.И. Бережной // Региональные проблемы преобразования экономики №2(15). – Махачкала: РАН ИСЭИ ДНЦ, 2008. – С.22-30.
 14. Бикова В. Г. Фінансово-економічний потенціал підприємств загальнодержавного значення – оцінка й управління / В. Г. Бикова, Ю. М. Ряснянський // Фінанси України. – 2005. - № 6. – С. 56-61.
 15. Бланк И. А. Управление формированием капитала/ И. А. Бланк. — К.: Ника-Центр. 2000. — 512 с.
 16. Богатов О. И. Основы рейтингового управления экономическими системами / О. И. Богатов, В. Г. Скобелев, В. П. Стасюк // Новое в экономической кибернетике: сб. науч. ст. – Донецк: ДонГУ, 1999. – №3. – С. 35-48.
 17. Богатов О. І. Моделювання рейтингового управління економічними системами: автореф. дис.. ... канд. екон. наук: 08.03.02 / О.І. Богатов. – Донец. держ. ун-т. – Донецьк, 2000. – 16 с.
 18. Большая Советская энциклопедия : в 63-х т. / ред. Б. А. Введенский. – М.: Государственное научное издательство «Большая Советская

- энциклопедия», 1977. – Т. 34. – 633 с.
19. Бондаренко И. В. Формирование приоритетов в развитии предприятий: аспекты управления маркетинговым потенциалом/ И. В. Бондаренко // Прометей: Рег. зб. наук праць з економіки. – №1. – Донецьк: ДЕГІ, 2005. – С. 156–162.
 20. Бондаренко В. Л. Оцінка ефективності та збалансованості фінансового забезпечення розвитку міста / В. Л. Бондаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 10. – С. 6–68.
 21. Боронос В. Г. Аналіз економічного змісту фінансового потенціалу регіону / В. Г. Боронос, І. В. Карпенко // Аналітично-інформаційний журнал «СХІД». Спецвипуск – 2011. - №1(108) – С. 32-36.
 22. Боронос В. Г. Концепція формування фінансового потенціалу/ В. Г. Боронос, І. В. Карпенко // Збірник тез доповідей Сьомої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ століття: національна ідентичність та тенденції глобалізації. – Т.: Тернопільський національний економічний університет, 2010 – С. 101-102.
 23. Боронос В. Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території : монографія / В. Г. Боронос. – Суми: СумДУ, 2011. – 310 с.
 24. Боронос В. Г. Моделювання макроекономічних індикаторів розвитку регіонів: оцінка рейтингу/ В. Г. Боронос, І. В. Карпенко // Збірник тез доповідей 11 Всеукраїнської науково-практичної конференції “Статистична оцінка соціально-економічного розвитку” 20 травня 2011 року - Хмельницьк: Хмельницький університет управління та права, 2011. – С. 143-146.
 25. Боронос В. Г. Моделювання потреби регіону у фінансових ресурсах для забезпечення сталого економічного розвитку території /В. Г. Боронос, І. В. Карпенко, Д. В. Леус // Вісник СНАУ. Серія: фінанси і кредит – 2012. - №2. – С. 30-41.

26. Боронос В. Г. Проблеми оптимізації фінансових ресурсів машинобудівних підприємств/ В. Г. Боронос, І. В. Карпенко //Вісник СНАУ. Серія: фінанси і кредит. – 2009. - №2. – С 85-92.
27. Боронос В. Г. Проблеми управління фінансово-економічною стратегією регіонального розвитку/ В. Г. Боронос, І. В. Карпенко //Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 6-7 травня 2010р. / редкол.: О. В. Прокопенко та ін. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – С. 40-42.
28. Боронос В. Г. Роль та місце бюджетно-податкового потенціалу регіону в системі регіонального фінансового управління/ В. Г. Боронос, І. В. Карпенко // Город, регион, государство: экономико-правовые проблемы хозяйствования: материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф./ [НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований; Редкол.: Богачев С. В. (отв. ред. и др.)]. – Донецк: Изд-во «Ноулидж». - 2011. – С. 41-44.
29. Боронос В. Г. Фінансові інструменти регулювання процесу реалізації екологічної політики розвитку регіону / В. Г. Боронос, І. В. Карпенко, // Механізм регулювання економіки. – 2012. - № 4. – С. 139-146.
30. Боронос В. Г. Формування ефективної системи управління фінансовим потенціалом підприємства / Боронос В. Г., Карпенко І. В. //Матеріали IV Всеукр. научн. конф. студ., Донецк, ДонНТУ. – Т.1. – Донецк: ДонНТУ, 2010 – С. 104-107.
31. Брігхем Є. Ф. Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ./ Є.Ф. Брігхем. – К.: Молодь, 1997. —1000 с.
32. Бузько І. Р. Стратегічний потенціал і формування пріоритетів у розвитку підприємств: Монографія/ І.Р. Бузько, І.С. Дмитренко, О.А. Сущенко – Алчевськ: ДГМІ, 2002. – 216 с.
33. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08. 07. 2010 р. : [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

34. Василенко В. А. Экология и экономика: проблемы и поиски путей устойчивого развития/ В. А. Василенко. – Новосибирск, 1995. С. 41.
35. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритании, Франции, Германии/ И. А.Василенко. – М.: Логос, 2000. – 200 с.
36. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації : монографія / І. М. Вахович. – Луцький держ. технічний ун-т. - Луцьк : Надстир`я, 2007. - 496 с.
37. Вейц В. Потенциальные и кинетические производительные силы мирового хозяйства/ В. Вейц. — Кн. 1. — М., 1927. — С. 22.
38. Воблый К. Г. Производительные силы Украины. Техника, экономика и право / К. Г. Воблый// Науч. записки Ин-та нар. хоз-ва. — 1924. — № 4—5. — С. 126 -149.
39. Волковець Т. В. Аналіз застосування екологічних податків в Україні та закордоном / Т. В. Волковець // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2012. – Вип. 35. – С. 249-257
40. Воронкова А. Е. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: (Монография)/ А. Е. Воронкова – Луганск, ВНУ, 2000. - 315 с.
41. Воронкова А. Е. Підтримка конкурентоспроможного потенціалу підприємства / А. Е. Воронкова, В. П. Пономарьов, Г. І. Дібніс. – К.: Техніка, 2000. – 152 с.
42. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация/ Воронкова А. Э. – 2-е изд., стереотипное. – Луганськ: Из-во Восточнoукраинского национального университета имени Владимира Даля, 2004. – 320 с.
43. Галаз Л. В. Підходи щодо оцінки трудового потенціалу підприємства / Л. В. Галаз // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління. – 2010. – № 683. – С. 178-183

44. Галушак В. Л. Факторний аналіз сталого розвитку регіонів України / В. Л. Галушак // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». – 2008. – №5 (17). – Ч. 1. – С. 203-213
45. Герасимчук З. В. Фактори становлення інноваційного потенціалу регіону [Електронний ресурс] / З.В. Герасимчук, Н.С. Куцай // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія "Економічні науки". – 2010. - № 41. – Режим доступу до журн.: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2010_41/10.htm
46. Глазовский Н. Ф. Цели, возможности и механизмы устойчивого развития на разных уровнях природно-социальных систем / Н. Ф. Глазовский // Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России. – М. : Издательство КМК, 2002. – 444 с.
47. Головне управління статистики в Сумській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/>
48. Голодова Ж. Г. Формирование и управление финансовым потенциалом региона в целях обеспечения его экономического роста [Текст] : автореф. дис. ... докт. экон. наук / Ж.Г. Голодова // Москва, – 2010. – 44 с.
49. Гончаренко М. В. Фінансове забезпечення розвитку територій: теоретичний аспект [Електронний ресурс]/ М. В. Гончаренко. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/05.pdf>
50. Горский В. Г. Метод согласования кластеризованных стажировок / В. Г. Горский, А. А. Гриценко, А. И. Орлов // Автоматика и телемеханика. – 2000. - №3. – С. 179-187.
51. Гофман К. Г. Экономика природопользования (из научного наследия)/ К. Г. Гофман. – М.: Эдиториал УРСС, 1998. – 272 с.
52. Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: Монографія/ Л. С. Гринів. – Львів: ЛНУ ім. Франка, 2001. – 240 с.
53. Грицай О. В. Центр и периферия в региональном развитии/ О. В. Грицай, Г.В. Иоффе, А.И. Трейвиш. – М.: Наука, 1991. – 168 с.

54. Данилишин Б. М. Эколого-экономические проблемы обеспечения устойчивого развития производственных сил Украины / Б. М. Данилишин. – К.: СОПС Украины НАН Украины, 1996. – 270 с.
55. Девуйст Д. Измерение и оценка устойчивого развития на локальном уровне / Д. Девуйст // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організації виробництва, 2002. – № 1–2. – С. 63–75.
56. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
57. Дмитрієвська І. М. Управління як складова економічного механізму розвитку аграрних підприємств [Електронний ресурс] / І. М. Дмитрієвська // Науковий вісник Луганського НАУ. – Серія «Економічні науки» / за ред. В. Г. Ткаченко. – Луганськ: ТОВ «Елтон-2», 2009. – № 5. – С. 144-151. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/chem_biol/nvlnau/Ekon/2009_5/articles/I._M._Dmitrievska.pdf
58. Должанський І. З. Управління потенціалом підприємства: Навч. посібник / І. З. Должанський, Т. О. Загорна, О. О. Удалих та ін. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 362 с.
59. Дуда С. Т. Аналіз виробничого потенціалу як чинника забезпечення конкурентоспроможності підприємства / С. Т. Дуда, Х. М. Герєга // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.8. – С. 134-137.
60. Економічна енциклопедія: В 3-х томах. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – Том 1. – 864 с.
61. Економічний словник-довідник / За ред. док. екон. наук, проф. С. В. Мочерного. – К. Феміна, 1995.- 368 с.
62. Ерохина Е. А. Стадии развития открытой экономики и циклы Н. Д. Кондратьева / Е. А. Ерохина. – Томск: Водолей, 2001. – 181 с.
63. Журавльова І. В. Управління людським капіталом підприємства / І. В. Журавльова, А. В. Кудлай. – Х.: ХНЕУ, 2004. – 284 с. 239

64. Загородній А. Г. Фінансовий словник/ А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – К., Знання, – 2000. – С. 28.
65. Закон України «Про інноваційну діяльність» 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
66. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
67. Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
68. Зенченко С. В. Формирование и оценка регионального финансового потенциала устойчивого развития экономики территории: теория и методология [Текст] : дис. ... докт. экон. наук / С.В. Зенченко // Ставрополь, – 2009. – 391 с.
69. Зенченко С. В. Формирование и оценка финансового потенциала региона: монография / С. В. Зенченко. – Ставрополь: Изд-во СевКавГТУ, 2007.
70. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС: порівняльний аналіз/ Ж. Зіллер. – К.: Основи, 1996. – 420 с.
71. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств Монографія/ І. В. Зятковський. - Тернопіль. Економічна думка - 2000 - 229 с.
72. Иванов И. Д. Европа регионов / И. Д. Иванов. – М.: Международные отношения, 1998. – 250 с.
73. Иванов Н. И. Экономические аспекты производственного потенциала. Теория и практика / Н. И. Иванов – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. – 420 с.
74. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия: научное издание / Ю. Б. Иванов, А. Н. Тищенко, Н. А. Дробитько и др. – Х.: Изд. ХНЭУ, 2004. – 252 с.

75. Иванова Г. Б. Территориальные финансы России: теория, методология, практика: дис. ... доктора экон. наук / Г. Б. Иванова. – Ростов-на-Дону, 2004. – С. 40- 41.
76. Игнатенко Н. Т. Производственно-ресурсный потенциал территории / Н. Т. Игнатенко, В. П. Руденко. – К., 1986. – С. 7.
77. Ібатуллін Ш. І. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш. І. Ібатуллін, О. В. Степенко, О. В. Сакаль [та ін.]. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 52 с.
78. Іванух Р. А. Інвестиційна політика держави і розвиток науково-технічного прогресу / Р. А. Іванух, Л. В. Колобова, А. Г. Ягодка // Фінанси України. – 1998. – №4. – С. 77 – 86.
79. Іоненко К. В. Дослідження факторів формування фінансового потенціалу регіону / К. В. Іоненко // Вісник Полтавського національного технічного університету. – Полтава: ПНТУ, 2005. - №4(7). – С. 80-84.
80. Іоненко К. В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону: автореферат дис... канд. экон. наук / К. В. Іоненко // Київ, 2007. – 24 с.
81. Іщук С. Концептуальні засади формування та розвитку виробничого потенціалу промислових підприємств / С. Іщук // Регіональна економіка. – № 3. – 2005. – С. 48-56.
82. Іщук С. О. Виробничий потенціал промислового підприємства: проблеми формування і розвитку: монографія / С. О. Іщук. – Львів: ІРДНАН України, 2006. – 278 с.
83. Каломиец А. Л. О понятиях налогового и финансового потенциалов региона / А. Л. Каломиец, А. Д. Мельник // Налоговый вестник. – 2000. – № 1. – С. 6-9
84. Карпенко И. В. Матричный подход в системе стратегического управления финансовым обеспечением региона / И. В. Карпенко // Молодой ученый (Росія). –2014. – № 1. – С. 366–369.

85. Карпенко І. В. Формалізація загальних підходів до оцінки потенціалу підприємства / І. В. Карпенко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Фінанси і кредит. – 2011. – № 2. – С. 378–388.
86. Карпенко І. В. Аналіз теоретико-методологічних підходів до оцінювання потенціалу підприємства / І. В. Карпенко // Формування ефективних механізмів господарювання в умовах сучасної економіки: теорія і практика : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 17–18 листопада 2011 р. : у 2 ч. / за ред. В. М. Огаренка та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – Ч. 2. – С. 69–74.
87. Карпенко І. В. Бюджетно-податкові інструменти управління фінансово-стратегічною адаптивністю регіонального розвитку / І. В. Карпенко // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 4. – С. 119–123.
88. Карпенко І. В. Інтегрована оцінка потенціалу підприємств у контексті управління його стійким розвитком / І. В. Карпенко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – 2012. – № 4 (14). – С. 89–93.
89. Карпенко І. В. Методологічні основи моделювання взаємодії факторів формування та використання потенціалу підприємств / І. В. Карпенко // Актуальні питання економіки: проблеми, гіпотези, дослідження : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Сімферополь, 5–6 жовтня 2012 року) / наукове об'єднання «Economics». – Сімферополь : НО «Economics», 2012. – С. 63–65.
90. Карпенко І. В. Моделювання потреби регіону у фінансових ресурсах для забезпечення сталого економічного розвитку території / В. Г. Боронос, І. В. Карпенко, Д. В. Леус // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Фінанси і кредит. – 2012. – № 2. – С. 30–41.
91. Карпенко І. В. Науково-методичні засади бюджетного регулювання регіонального розвитку: екологічна складова / І. В. Карпенко // Конкурентоспроможність економіки України: теорії, моделі, механізми :

- матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 25–26 січня 2013 р., – ред. кол.: В. М. Шаповал [та ін.]. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 138–139.
92. Карпенко І. В. Необхідність структурної трансформації економічного механізму реалізації екологічної політики регіону / І. В. Карпенко // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О. Ф., м. Суми, 24–26 квітня 2013 р. / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2013. – Т.1. – С. 118–120.
93. Карпенко І. В. Організаційні аспекти побудови механізму управління потенціалом промислових підприємств / І. В. Карпенко // Теорія та практика розвитку інноваційної економіки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 29–30 вересня 2011 р.) : у 2 ч. – Одеса :, ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2011. – Ч.2. – С. 30–33.
94. Карпенко І. В. Організаційно-економічні основи впливу внутрішніх джерел фінансування на потенціал підприємств / І. В. Карпенко // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2012. – № 3. – С. 74–82.
95. Карпенко І. В. Особливості фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств у Сумській області / І. В. Карпенко, С. І. Захарченко // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю наукової діяльності факультету економіки та менеджменту СумДУ (м. Суми, 3–5 квітня 2012 року) : у 8 т./ за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – Т. 2. – С. 76–77.
96. Карпенко І. В. Прогнозування рівня екологоорієнтованого розвитку регіону в умовах циклічних економічних змін / І. В. Карпенко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 191–195.

97. Карпенко І. В. Системний підхід як методологічна основа комплексної оцінки потенціалу підприємства / І. В. Карпенко // Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Серія Економічні науки. – 2012. – № 4 (16). – С. 38–45.
98. Карпенко І. В. Стратегічне управління як інструмент регулювання потенціалу підприємства / І. В. Карпенко // Фінансово-кредитне стимулювання розвитку територіальних суспільних систем : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів, 23 березня 2012 р. Збірник наукових праць / за заг. ред. З. В. Герасимчук. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2012. – С. 117–119.
99. Карпенко І. В. Структурно-декомпозиційний аналіз методів відбору ключових факторів впливу на потенціал підприємства при формуванні стратегії управління ним / І. В. Карпенко // Економіка та управління: проблеми науки та практики : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 28–29 вересня 2012 року / Громадська організація «Львівська економічна фундація». – Львів : ЛЕФ, 2012. – С. 86–88.
100. Карпенко І. В. Удосконалення механізму фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку [Електронний ресурс] / І. В. Карпенко // Ефективна економіка. – 2013. – № 11. – Режим доступу до журналу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
101. Карпенко І. В. Управління ефективністю формування і використання потенціалу як складовою сталого розвитку підприємства / І. В. Карпенко // Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Є. В. Мішеніна. – Харків : ТОВ «Діса Плюс», 2013. – Вип. 2. – С. 184–199.
102. Квасницька Р. Інструментарій та методи оптимізації цільової структури капіталу підприємства / Р. Квасницька // Економіст. – 2005. - №5. – С. 73-75
103. Клейнер Г. Б. От теории предприятия к теории стратегического

- управления / Г. Б. Клейнер // Российский журнал менеджмента. – 2003. – № 1. – С. 31–56.
104. Кліменко О. В. Інструменти екологізації інвестиційної діяльності на етапах її реалізації / О. В. Кліменко // Вісник Хмельницького національного університету. – Серія «Економічні науки». – 2010. – Т. 2, № 2. – С. 198–203.
105. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник/ Л.О. Коваленко, П. М. Ремньова. — Чернігів: ЧДІЕУ, 2001. — 456 с.
106. Ковачев З. О. Экономическая и социальная эффективность социалистического воспроизводства / З. О. Ковачев. – М.: Экономика, 1985. – С. 4.
107. Козьменко С. М. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах / С. М. Козьменко, Т. В. Волковець // Вісник СумДУ. Серія: Економіка. – №1 . – 2012. – С. 11-18.
108. Коломиец А. Л. О соотношении финансового и налогового потенциала в региональном разрезе / А. Л. Коломиец, А. М. Новикова // Налоговый вестник, 2000. – С. 6 – 9.
109. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры / Н. Д. Кондратьев // Вопросы конъюнктуры., 1925. – Т. I. – Вып. 1. – С. 28-79.
110. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики/ Н.Д. Кондратьев. – М.: Экономика, 1989. – 526 с.
111. Копилюк О. І. Фінансова санація та банкрутство підприємств/ О.І. Копилюк, А.М. Штангрет. – навч. посіб- [2-ге вид.] — Львів: УАД, 2005. — 152 с [2-ге вид., без змін]. — К.: КНЕУ, 2006. - 268с.
112. Корецький М. Теоретико-методологічні засади державного регулювання економічних відносин у сфері природокористування / М. Корецький// Економіст. – 2011. – №4. – С. 23-25.
113. Коробейников О. П. Роль инноваций в процессе формирования стратегии предприятий [Электронный ресурс] / О. П. Коробейников, А. А. Трифилова, И. А. Коршунов // Менеджмент в России и за рубежом.

- 2000. – № 3. Режим доступа: http://bigc.ru/publications/other/strategy/korporat_podhod_k_prin_upr_resh.php
114. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посіб./ Н.С. Краснокутська – К.: ЦНЛ, 2005. – 352 с.
115. Крейнина М.Н. Финансовый менеджмент / Крейнина М.Н. – Учебное пособие. — М.: Изд-во «Депо и Сервис», 1998. — 304 с.
116. Кузнєцова А. Я. Характеристика джерел фінансування промислово-інноваційної політики національної економіки / А. Я. Кузнєцова // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Податкова та фінансово-кредитна політика держави і механізми її реалізації в регіонах України: Зб. наук. пр. Інституту регіональних досліджень НАН України. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2001. – Вип. XXIV. – С. 361–370
117. Кунцевич В. О. Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки /В. О. Кунцевич // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №7(37). – С. 123-130.
118. Ладико І. Ю. Загальний менеджмент: навч. посіб. / І. Ю. Ладико, В. Г. Сумцов. – Луганськ: Вид-во Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2004. — 282 с.
119. Лапин Е. В. Оценка экономического потенциала предприятия / Лапин Е. В. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2004. – 360 с.
120. Ластаев Т. Т. Механизм агропромышленной интеграции / Т. Т. Ластаев, А. А. Кайгородцев // Вестник КАССУ. – 2006. – №4. – С. 10–12.
121. Логвиненко Ю. Л. Принципи рейтингування машинобудівних підприємств / Ю. Л. Логвиненко// Економічний простір. – 2010. – №36. – С. 182-191
122. Лось В. А. Устойчивое развитие/ В. А. Лось, А. Д. Урсул. – М.: Изд-во «Агар», 2000. С.18
123. Лукинов И. И. Интенсификация социалистической экономики: Т.1: Теория интенсификации общественного производства / И. И. Лукинов. –

- К.: Наукова думка, 1989. – 534 с.
124. Лучка А. В. Бюджетний потенціал фінансової незалежності місцевого самоврядування : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / А. В. Лучка. – Тернопіль, 2009. – 275 с.
125. Максименко С. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України/ С. Максименко. – К.: Логос, 2000. – 170 с.
126. Максимович А. П. Программы повышения адаптивности экономической структуры муниципального образования/ А. П. Максимович// Тез. докл. науч.-практ. конф.: в 2-х т. – Дни науки – 2004. – Озерск, 2004. – Т.2. — С. 46–47.
127. Максимчук И. В. Управление рисками, как фактор повышения инвестиционной адаптивности строительного комплекса: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / И.В. Максимчук. – СПб., 2006. –18 с.
128. Маркс К. Сочинение/ К. Маркс , Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М., 1960. – Т. 23. – С. 217.
129. Мартинов С. В. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.07.02 / С. В. Мартинов. – Житомир : Державний агроекологічний університет, 2004. – 23 с.
130. Мартыненко Н. М. Основы менеджмента: Учебник/ Н.М. Мартыненко. – К.: Каравелла, 2003. – 496 с.
131. Масленников О. Ю. Трудовой потенциал підприємства, його формування та оцінювання / О. Ю. Масленников, М. І. Фльорко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.8. – С. 241-245.
132. Мельник Л. Г. Экономика развития : монография / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 662 с.
133. Мельник Ю. М. Адміністративні та ринкові інструменти забезпечення сталого розвитку регіону / Ю. М. Мельник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Випуск 19.15. – С. 71-72.

134. Мильнер Б. З. Теория организации : Учебник/ Б.З. Мильнер. – 3-е издание. – М.: ИНФРА – М, 2002. – 558 с.
135. Мироедов А. А. Экономико-статистический подход к оценке экономического потенциала и качества управления предприятием / А.А. Мироедов, Я.Л. Эйдельман // Вопросы статистики.– 2001.– №10. – С. 44–50.
136. Міняйленко І. В. Науково-методичні аспекти оцінювання потенціалу підприємств легкої промисловості / І. В. Міняйленко, О. В. Микитенко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 1. – С. 31-32.
137. Мостафа К. Толба. Стокгольмская конференция: Анализ директора-исполнителя. – Нью-Йорк: ЮНЕП, 1975 – 1993 гг. – 75 с.
138. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природокористування / В. Л. Мунтян. – К.: вид.-во Київського університету, 1973. – 180 с.
139. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). - М.: Прогресс, 1989. - 372 с.
140. Немчинов В. С. Экономико-математические методы и модели/ В. С. Немчинов // Избр. произв.: В 6 т. — М., 1967. — Т. 3. — С. 207
141. Новосельська Л. І. Аналіз економічних інструментів екологічного спрямування [Текст]/ Л. І. Новосельська // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість. – Львів: УкрДЛТУ. – 2003. – С. 171-175.
142. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.
143. Огаренко Ю. Порівняльний аналіз податку на викиди CO₂ та системи торгівлі викидами: висновки для України / Ю. Огаренко // Національний екологічний центр України - НЕЦУ, 2011. – 42 с.

144. Олексюк О. І. Управління потенціалом акціонерних товариств/ О. І. Олексюк // Автореф. дис. ... канд. екон. наук. — К., 2001.
145. ОНФ обсудит бюджетную поддержку реального сектора. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tpp-inform.ru/economy_business/1379.html
146. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): [навч. посіб.] / В. М. Опарін. – 2-ге вид. доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
147. Осіпов П. В. Методологія управління виробничим потенціалом харчової промисловості: автореферат дис... д-ра екон. наук: 08.07.01 / П. В. Осіпов; НАН України. Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О., 2004. – 30 с.
148. Основи стійкого розвитку: навч. посіб./ за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Г. Мельника. – Суми : Університетська книга, 2005. – 654 с.
149. Отенко И. П. Механизм управления потенциалом предприятия. Научное издание/ И. П. Отенко, Л. М. Малярец. – Х.: ИЗД. ХГЭУ, 2003. – 220 с.
150. Офіційний сайт Всесвітньої організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wto.org>
151. Офіційний сайт Світового банку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/en/country/ukraine>
152. Оценка налогового потенциала и расходных потребностей субъектов Российской Федерации [Электронный ресурс] / П. А. Кадочников, О. В. Луговой, С. Г. Синельников-Мурылев, И. В. Трунин // Режим доступу: <http://www.iet.ru>
153. Павловська О. В. Фінансовий аналіз: Навч.-метод, посібник для самост. вивч. дисц./ О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька — К.: КНЕУ. 2002. — 388 с
154. Панасюк Л. В. Фінансові ресурси місцевих органів влади : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Л. В. Панасюк. – Ірпінь, 2009. – 20 с.
155. Панчева Л. А. Формирование эффективной системы управления инновационным потенциалом промышленного предприятия на

- принципах інвестиційно-виробничого менеджмента: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. экон. наук / Л. А. Панчева. – Орел, 2006. – 19 с.
156. Паркинсон С. Искусство управления: Пер. с англ. / С. Паркинсон, М. Рустомджи. – М.:19197. – 268 с.
157. Пахомова Н. В. Экологический менеджмент / Н. Пахомова, А Эндерс, К. Рихтер. – Спб. : Питер, 2003. – 544 с.
158. Перга Т. Стандарти сталого розвитку / Т. Перга // Віче. – 2006. № 9-10. – С. 47 – 50.
159. Перлаки А. И. Нововведения в организациях: Пер. со словац./ А. И. Перлаки. – М.: Экономика, 1980. – 144 с.
160. Петренко Ю. В. Оптимізація джерел фінансових ресурсів підприємств/ Ю. В. Петренко //Фінанси України. – 2000. – №6. – С. 91-95.
161. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17>.
162. Поліщук В. Г. Політика стимулювання сталого розвитку регіонів у контексті забезпечення євроінтеграційних процесів України / В. Г. Поліщук // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – 2009. – Випуск 6 (23), Ч. 2. – С. 4-6.
163. Пономаренко В. С. Стратегічне управління підприємством : монографія/ В. С. Пономаренко. – Х.: Основа, 1999. – 620 с.
164. Постанова Верховної Ради «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів» від 24.12.1999, № 1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>
165. Постанова КМУ “Про затвердження методики виявлення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством, їх оцінки та визначення форми управління ними” від 16.02.2011 № 232 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-%D0%BF>

166. Постанова КМУ «Про затвердження порядку надання державної підтримки здійснення державно-приватного партнерства» від 17.03.2011 № 279 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-%D0%BF>
167. Потравный И. М. Ресурсосбережение и охрана окружающей среды / И. М. Потравный, В. Б. Захожай. – К.: Урожай, 1990. – 286 с.
168. Приймак В. І. Трудовий потенціал і механізм його реалізації в регіоні: монографія/ В. І. Приймак. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 383 с.
169. Программа ООН по окружающей среде [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/russian/ga/uner/>
170. Прокопенко Р. А. Финансовый потенциал территорий: оценка и принятие управленческих решений / Р. А. Прокопенко, Т. Б. Иванова // Региональная экономика: теория и практика. – 2007. – № 11. – С. 82-90.
171. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь/ Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 1997.
172. Региональные проблемы управления хозяйством (зарубежный опыт): [Под ред. Э. Б. Алаева, С. С. Артоболевского]. – М.: ИГАН СССР, 1990. – 288 с.
173. Регіональна політика та управління в країнах Європи: [Під ред.. М. О. Лендьєв, В. Ю. Керецмана]. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2001. – 248 с.
174. Репіна І. М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління / І. М. Репіна // Вісник Української академії державного управління при Президентіві України. – 1998. – № 2. – С. 262– 271
175. Романюк Л. М. Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємством та його персоналом / Л.М. Романюк // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. - вип. 17. – С. 64-71
176. Сабадирьова А. Л. Теоретичні основи управлінського потенціалу промислового підприємства/ А. Л. Сабадирьова // Вісник Хмельницького

- національного університету. - 2010. - №5. – Т.2. – С. 83-88
177. Санто Б. Инновация как средство экономического развития: пер. с венг./ Б. Санто – М.: Прогрес, 1990. – 296 с.
178. Свірський В. С. Проблеми структурування фінансового потенціалу держави [Електронний ресурс] / В. С. Свірський. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2009_3/136.pdf
179. Свободин В. Потенциал сельскохозяйственного предприятия и оценка эффективности его использования/ В. Свободин // Вестник статистики. – 1984. - №10. – С. 7-9
180. Секторальні та міжкраїнні моделі економічного розвитку [Текст]: монографія / М. І. Скрипниченко; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К. : Фенікс, 2004. – 254 с.
181. Семенов А. К. Нормативная чистая продукция и производительность труда / А.К. Семенов. – М.: Наука, 1984. – С. 136.
182. Сенчагов В. Финансовые ресурсы народного хозяйства. [Под. ред. Сенчагова В.]/ В. Сенчагов. – Л: Финансы и статистика. 1982. - 360 с
183. Сергеева Л. Н. Роль рефлексивного управления в обеспечении жизнеспособности социально-экономических систем: Т. Ю. Огаренко / Л. Н. Сергеева // Рефлексивные вопросы в экономике: концепции, модели, прикладные аспекты/ [под ред. Р. Н. Лепы]; НАН Украины, Ин-т экономики промышленности. – Донецк: АПЕКС, 2010. – 306 с. – С. 16-31
184. Синякевич І. М. Інструменти екополітики: теорія і практика / І. М. Синякевич. – Львів: ЗУКЦ, 2003. – 188 с.
185. Сичов Н. Финансы СССР/ Сичов Н. - М.: Финансы и статистика. 1984.
186. Современный бизнес: Учебн. в 2т. Т.1. / Пер. с англ. Д. Дж. Речмен, М. Х. Мескон, К. Л. Боуви, Дж. В. Тилл. – М.: Республика, 1995.
187. Сосненко Л. С. Анализ экономического потенциала действующего предприятия / Л. С. Сосненко. – М. : Издательский дом «Экономическая литература», 2003. – 208 с.
188. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник /

- [под. ред. Л.Г. Мельника, Л. Хенса]. – Сумы: Университетская книга, 2007. – 1120 с.
189. Срибный В. И. Экономические инструменты обеспечения экономико-экологической безопасности / В. И. Срибный // Культура народов Причерноморья. - 2008. - № 140. - С. 103.
190. Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / [Андерсон В.М., Андрєєва Н.М., Алімов О.М. та ін.] ; За науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є.В. / ДУ «ІЕПСР НАН України», ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. – Сімферополь: ІТ «АРИАЛ», 2011. – 589с.
191. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України/ В. М. Геєць, В. П. Семиноженко, Б. Є. Кваснюк // Економіка знань: модернізаційний проект України. – К. :Фенікс, 2007. – Т. 1. – 544 с.
192. Струмилин С. Г. К вопросу об изменении народного благосостояния / С. Г. Струмилин // Вопросы статистики. – 1954. – № 5. – С. 12– 28.
193. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посіб. / О. О. Терещенко. – КНЕУ, 2000. – 492 с.
194. Тимошенко И. И. Факторы роста финансового потенциала региона: дис. канд.. экон. наук / И. И. Тимошенко. – Москва, – 2004. – 169 с.
195. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України/ В. Трегобчук // Вісник НАН України. – 2002. - №2. – С. 31-41
196. Теліженко О.М. Напрями удосконалення екологічно-орієнтованого організаційно-економічного механізму державного управління експортно-імпортними операціями / О.М. Теліженко, О.Ю. Древаль, В.Ф. Грищенко, І.В. Грищенко // Сучасна наука в мережі Інтернет. Матеріали шостої всеукраїнської науково-практичної конференції (25 – 27 лютого 2010 р.) / Інститут наукового прогнозування (м. Київ), Кримський Інститут економіки та господарського права (Севастопольська філія), ТОВ "ТК Меганом" (м. Київ). – К.: ТОВ "ТК Меганом", 2010. – С. 14 – 17.

197. Тур А. Н. Экономический механизм природопользования, как инструмент гармонизации социально-экономического развития территории / А. Н. Тур, В. В. Сабадаш // Гармонизация социально-экономического развития как магистральное направление повышения конкурентоспособности современного государства / Под ред. Емельянова С. Г., Минаковой И. В. – Орёл : АПЛИТ. – 2011. – С. 163–180.
198. Тур О. М. Формування еколого-економічного механізму стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки / О. М. Тур // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 38–42.
199. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник / О. С. Федонін, І. М. Рєпіна, О. І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с
200. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: [моногр.] / Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. [за наук ред. В. Федосова.] - К.: КНЕУ. 2002. - 308 с.
201. Фигурнов Э. Производственный потенциал / Э. Фигурнов – М.: Экономика, 1982. – 305 с.
202. Финансовый баланс территории и его использование/ Под ред. Н. Г. Сычева, К. И. Таксира. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 336 с.
203. Финансы / В. М. Родионова, В. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко [и др.] ; под ред. В. М. Родионовой. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 432 с.
204. Финансы, денежное обращение и кредит : учебник, 2-е изд., перераб. и дополн./ под ред. В. К. Сенчагова, А. И. Архиповой. – М.: ТК Велби, Издательство «Прспект», 2004. – 720 с.
205. Фінанси : [навч. посіб.] / О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, В. І. Оспіщев [та ін.] / за ред. І. В. Оспіщева. – К. : Знання, 2006. – 415 с.
206. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку [Текст]: В 3 т. / За ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка.— Т. 1: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації.— К.: Фенікс, 2008. — 468 с.

207. Фомин В. Н. Современный экономический словарь. [Электронный ресурс] / В. Н. Фомин — Режим доступа <http://www.ebk.net.ua./Book/Ses/u/0612.htm/>.
208. Фомин П. А. Особенности оценки производственного финансово-го потенциала промышленных предприятий [Электронный ресурс] / П. А. Фомин, М. К. Старовойтов — Режим доступа: http://www.cis2000.ru/publish//articles/book_9.
209. Формування та оцінювання потенціалу підприємства: навчальний посібник / Т. В. Калінеску, Ю. А. Романовська, С. Ф. Большенко, О. В. Маслош, Н. В. Швець, Г. В. Пчелинська, О. Д. Кирилов. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. — 352 с.
210. Ханалиев Г. И. Адаптационный процесс автотранспортных предприятий / Г.И. Ханалиев. — Ставрополь, 2005. — Деп. ВИНТИ РАН, № 1122-В. — 2005. — С. 115 - 121.
211. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П. С. Харів. — Тернопіль: «Економічна думка», 2003. — 326 с.
212. Хлобистов Є. В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / Є. В. Хлобистов. — НАН України, РВПС України. — К. : Чорнобильінтерінформ, 2004. — 336 с.
213. Хомяков В. І. Формування конкурентоспроможності підприємницького потенціалу підприємств (теоретичні аспекти) / В.І. Хомяков, Т.Г. Вяткіна, П.С. Вяткін // Прометей: рег. зб. наук праць з економіки. — №1. — Донецьк: ДЕГІ, 2006. — С. 163–166.
214. Хучек М. Социально-экономическое содержание инновации на предприятии / Хучек М. // Вестник Московского университета. Серия: Экономика. — 1995. — №1. — С. 62 – 71.
215. Циганок О. О. Потенціал підприємства та резерви підвищення конкурентоспроможності / О. О. Циганок // Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво. — 2009. — № 4. — С. 201–203

216. Чайковська М. П. ІТ-аутсорсинг в контексті економічних трансформацій / М. П. Чайковська / Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. - №6. – Т.3(143). – С. 138-142
217. Черников Д. А. Эффективность использования производственного потенциала и конечные народнохозяйственные результаты / Д. А. Черников // Экономические науки. – 1981. – № 10. – С. 25-27.
218. Чернова Т. Л. Еколого-орієнтоване управління розвитком нафтегазодобуваючого комплексу Автономної Республіки Крим: дис. ... канд. екон. наук / Т. Л. Чернова. – Симферополь. – 2008. – 190 с.
219. Чуйко К. С. Формирование адаптивности фирмы в условиях ускорения рыночных изменений: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 - экономическая теория / К.С. Чуйко. – М., 2007. — 25 с.
220. Шевченко Д. К. Проблемы эффективности использования экономического потенциала / Д. К. Шевченко // Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1984. – 235 с.
221. Шелегеда Б. Г. Економічний потенціал регіону: закони формування і методи оцінки [Текст] /Б.Г. Шелегеда, І.В. Савченко, М.В. Савченко // Схід. – 2003. – №4 (54). – С.28 – 33.
222. Шим Дж.К. Финансовый менеджмент / Дж.К. Шим, Дж.Г. Сигел. - 2-е издание, стереотипное.: Пер. с англ. – М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 1997. — 400 с.
223. Шипуліна Ю. С. Критерії та методика діагностики інноваційного потенціалу промислового підприємства / Ю. С. Шипуліна // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3. – Т. 1. – С. 58-63.
224. Шмидхейни С. И члены Совета предпринимателей. Смена курса: Пер. с англ. / С. Шмидхейни // М.: Геликон, 1994. – 384 с.
225. Шпак Н. О. Економічна оцінка регулювання ефективності інноваційних підприємницьких проектів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.02 - економіка та управління науково-технічним прогресом, інвестиційні та інноваційні процеси / Н.О. Шпак. – Львів, 1999. – 18 с.

226. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, кредита, процента и цикла конъюнктуры): Пер. с нем. / Й. Шумпетер // М.: Прогресс, 1982. – 453 с.
227. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / С. С. Шумська // Фінанси України. – 2007. - №5. – С. 55-64.
228. Щербак В. Г. Управління персоналом підприємства: наукове видання/ В. Г. Щербак. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2005- 220 с.
229. Щербакова О. Л. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку монофункціонального міста : автореф. дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.04 – місцеве самоврядування / О. Л. Щербакова. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.
230. Экологические налоги [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rus-finans.com/osobennosti-nalogooblozheniya-v-stranah-evropeiskogo-soyza/ekologicheskie-nalogi.php>.
231. Экологические налоги в диапазоне от 1,6 % от ВВП в Испании до 5,7 % в Дании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agroru.com/news/702777.htm?print=Y>.
232. Экономический потенциал административных и производственных систем [Текст] : монография / ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 973 с.
233. Экономический потенциал развитого социализма / под ред. Б. М. Мочалова. – М. : Экономика, 1982. – 325 с.
234. Яковец Ю. В. Цикличность как всеобщее свойство природы / Ю. В. Яковец, А. Г. Гамбургцев // Вест. РАН. – 1996. – Т. 66, № 8. – С. 730.
235. Ячменева В. М. Понятие “адаптация” и “адаптивность”: сходство и различие / В. М. Ячменева // Научный вестник Полтавского университета потребительской кооперации Украины. – 2008. – №1 (26). – С. 97–103.
236. Яшина Н. И. Методология управления территориальным бюджетом субъекта РФ: дис. д-ра экон. наук/ Н. И. Яшина. – Н. Новгород, 2004. – 457 с.

237. Carson R. *Silent Spring* / R. Carson // Boston: Houghton Mifflin Co., 1962.
238. Hardin G. *The Tragedy of the Commons* / G. Hardin // *Science*. 1968. Vol. 162. № 3859. P. 1243 - 1248.
239. ICC Business Charter for Sustainable Development [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.iccwbo.org/Advocacy-Codes-and-Rules/Document-centre/2000/ICC-business-charter-for-sustainable-development-\(2000\)-\(EN/FR/ES\)/](http://www.iccwbo.org/Advocacy-Codes-and-Rules/Document-centre/2000/ICC-business-charter-for-sustainable-development-(2000)-(EN/FR/ES)/)
240. Kanter R. M. *The Change Masters: Corporate Entrepreneurs at Work*/ R. M. Kanter. – London: Allen and Unwin. – 1983. – p. 20.
241. Pasiczny L. *Ekonomika przedsiębiorstwa*/ L. Pasiczny, J. Wiechowski. – Warszawa. - 1981.- p. 122 – 124.
242. Paul Ekins. *Theory and Practice of Environmental Taxation* [Электронный ресурс] / Paul Ekins. – Режим доступа : <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/11-theory-and-practice-of-environmental-taxation?showall=1>.
243. Pearse J.A. *Strategic Management* / J.A. Pearse, R.B. Robinson // 2-nd ed. Homewood, IL: Richard D. Irwin, 1985. – 1041 p.
244. Peter F. D. *The Educational Revolution In “Education. Economy and Society”*/ F. D. Peter // The Free Ltd. – 1959.
245. Pigov A. *The Stationary State* / A. Pigov // London, “Macmillan”, 1935. – P.125.
246. Shumpeter J.A. *Business Cycles* / J.A. Shumpeter. – McGraw-Hill Book Co. N.Y. – 1939. Vol. I.
247. *The Global Competitiveness Report 2012-2013* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www3.weforum.org/docs/>
248. *The Measurement of Scientific and Technological Activities. Proposed Standard Practice for Surveys of Research and Experimental Development: Frascati Manual*, Paris. – 1993. – 277 p.
249. Zaltman G. *Innovations and Organizations* / R. Duncan, J. Holbeck // London: John Wiley and Sons. – 1973. – P. 12, 40-67, 164.

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А

Таблиця А. 1

Сутнісна характеристика категорії «сталий розвиток» [173, 40, 243,
64, 57, 68]

Автор	Тлумачення
Международный союз охраны природы и природный ресурсов	Устойчивое развитие - развитие, способствующее не только улучшению качества жизни людей как настоящих так и будущих поколений, но и сохранению природы.
Г. Х. Брундтланд	Сталый розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління і не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти їх власні потреби.
В. А. Василенко	Устойчивое развитие - создание такой социальной и экономической системы, которая обеспечивала бы на долгосрочной основе не только высокий уровень жизни, но и высокий уровень ее качества.
Эксперты Всемирного банка	Устойчивое развитие представляет собой управление совокупным капиталом общества в интересах сохранения и приумножения человеческих возможностей».
Є. В. Хлобистов	Стійкий розвиток - методологічний орієнтир, що повинен узгоджуватися з національною ситуацією та особливостями національного соціально-економічного зростання.
Л. С. Гринив	Устойчивое развитие - процесс обеспечения функционирования территориальной системы с заданными параметрами в определенных условиях, на протяжении необходимого промежутка времени, ведет к гармонизации факторов производства и повышению качества жизни современных и последующих поколений при условии сохранения и поэтапного воспроизведения целостности окружающей среды.
М. Ф. Глазовський	Сталый розвиток – це багаторівнево-ієрархічно керований процес еволюційного розвитку природи і суспільства (при масовій і усвідомленій участі населення), мета якого – забезпечити здорове, продуктивне життя в гармонії з природою нинішньому і майбутньому поколінням на основі охорони і збагачення культурної та природної спадщини.
Д. Девуист	Стійкий розвиток - це багатовимірна концепція, яка може бути усвідомлена через підхід, що передбачає соціальну частину як об'єкт управління, екологічну – як обмеження, економічну – як інструментарій.

ДОДАТОК Б

Таблиця Б1

Аналіз нормативно-правової бази України в галузі охорони навколишнього природного середовища

Назва 1	Положення, закріплені у нормативно-правовому акті, щодо регулювання еколого-економічних відносин 2
Конституція України	Права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50). Право вільного доступу до інформації про стан навколишнього природного середовища, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення (ст. 50). Обов'язки громадян не заподіювати шкоди об'єктам навколишнього природного середовища, відшкодовувати завдані ними збитки (ст. 66). Регулювання відносин власності на природні ресурси (ст. 13) стосовно власності на земельні ресурси держави та громадян України як головного природного багатства (ст. 14), регламентація екологічної безпеки громадян (ст. 16), регулювання виключно законами основ екологічної безпеки та правового режиму зон надзвичайних екологічних ситуацій (п. 6 та п. 19 ст. 92), компетенція Верховної Ради України (ст. 85, п. 31) і Президента України (ст. 196, п. 21) щодо оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації, віднесення до відання Автономної Республіки Крим ініціювання введення надзвичайного стану та оголошення зон надзвичайних екологічних ситуацій на своїй території (ст. 138, п. 10) тощо
Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991)	Закріплено основні принципи охорони навколишнього природного середовища (ст. 3). Право власності на природні ресурси (ст. 4). Визначено об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища, серед яких зазначено навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і не використовувані в національному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси (ст. 5, розділ XII). Закріплено екологічні права громадян (ст. 9). Визначено основні повноваження державних органів влади у галузі охорони навколишнього природного середовища (розділ III, IV). Інформаційне забезпечення та моніторинг у галузі охорони навколишнього природного середовища (розділ V). Закріплені обов'язковість та необхідність встановлення і дотримання екологічних норм та нормативів (розділ VI). Визначено основні еколого-економічні інструменти регулювання забезпечення охорони навколишнього природного середовища (ст. 41, 45, 48, 49). Зазначені основні джерела фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища (ст. 42, 47). Закріплені відповідні повноваження щодо встановлення лімітів використання природних ресурсів та скидів забруднюючих речовин (ст. 43-44). Основні заходи щодо забезпечення екологічної безпеки (розділ XI) та ін.
Закон України «Про екологічну експертизу» (1995)	Закріплені положення щодо екологічної експертизи в Україні: мета, завдання, принципи, об'єкти, суб'єкти екологічної експертизи, загальні вимоги щодо проведення екологічної експертизи. Визначені основні форми екологічної експертизи. Визначена компетенція державних органів влади стосовно здійснення екологічної експертизи в Україні. Зазначено порядок та джерела фінансування проведення екологічної експертизи

Продовження таблиці Б1

1	2
Закон України «Про пестициди та агрохімікати» (1995)	Цей Закон регулює правові відносини, пов'язані з державною реєстрацією, виробництвом, закупівлею, транспортуванням, зберіганням, торгівлею та безпечним для здоров'я людини і навколишнього природного середовища застосуванням пестицидів і агрохімікатів, визначає права і обов'язки підприємств, установ, організацій та громадян, а також повноваження органів державної виконавчої влади і посадових осіб у цій сфері
Закон України «Про використання ядерної енергії та	Цей Закон є основоположним у ядерному законодавстві України. Він встановлює пріоритет безпеки людини та навколишнього природного середовища, права і обов'язки громадян у сфері використання ядерної енергії, регулює діяльність, пов'язану з використанням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання, встановлює також правові основи міжнародних зобов'язань України щодо використання ядерної енергії
Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами»(1995)	Цей Закон спрямований на забезпечення захисту людини та навколишнього природного середовища від шкідливого впливу радіоактивних відходів на сучасному етапі та в майбутньому . Закон поширюється на всі види діяльності з радіоактивними відходами
Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» (2001)	Цей Закон визначає правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, і спрямований на захист життя і здоров'я людей та навколишнього природного середовища від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків
Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» (2000)	Цей закон регламентує: правове регулювання відносин, що виникають під час здійснення надзвичайних заходів, спрямованих на захист життя та здоров'я людей і нормалізацію екологічного стану на території зони надзвичайної екологічної ситуації; визначення порядку встановлення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, його організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, у тому числі відповідного режиму використання, охорони та відтворення природних ресурсів; встановлення порядку залучення юридичних та фізичних осіб до участі у надзвичайних заходах на території зони та відшкодування вартості виконаних ними робіт; визначення порядку відшкодування шкоди, заподіяної юридичним та фізичним особам унаслідок виникнення надзвичайних екологічних ситуацій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків
Закон України «Про екологічний аудит» (2004)	Цей Закон визначає основні правові та організаційні засади здійснення екологічного аудиту і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Положення цього Закону поширюються на всіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності та видів діяльності

Продовження таблиці Б1

1	2
Закон України «Про охорону атмосферного повітря» (1992, у редакції від 21 червня)	Цей Закон спрямований на збереження та відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище. Цей Закон визначає правові й організаційні основи та екологічні вимоги у галузі охорони атмосферного повітря
Закон України «Про тваринний світ» (2001)	Цим Законом регулюються відносини у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. Відносини у галузі охорони, використання і відтворення сільськогосподарських, свійських тварин, а також діяльність, пов'язана з охороною і використанням залишків викопних тварин
Закон України «Про рослинний світ»	Цим Законом регулюються відносини у галузі охорони, використання і відтворення рослинних ресурсів України
Закон України «Про відходи» (1998)	Цей Закон визначає правові, організаційні та економічні засади діяльності, пов'язаної із запобіганням або зменшенням обсягів утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, утилізацією та видаленням, знешкодженням та захороненням, а також з відверненням негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини на території України
Земельний кодекс України	Цим кодексом регулюються земельні відносини з метою забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, раціонального використання та охорони земель
Лісовий кодекс України	Цим кодексом регулюються лісові відносини з метою забезпечення раціонального використання і відтворення лісових ресурсів України
Водний кодекс України	Цим кодексом визначаються економічні, екологічні та соціальні відносини у галузі водокористування з метою забезпечення екологічної безпеки населення України, а також більш ефективного, науково обґрунтованого використання вод та їх охорони і від забруднення та вичерпання
Кодекс України про надра	Цим кодексом регулюються гірничі відносини з метою забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування при користуванні надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорона прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян
Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку	Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави. Законом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України

1	2
Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки»	Визначено пріоритетні напрями розвитку національної економіки в галузі охорони навколишнього природного середовища для підприємств промисловості, сільського господарства, енергетики, ядерної галузі, житлово-комунального господарства, транспорту, військової діяльності і конверсій ВПК. Зазначені основні напрямки екологічної політики в галузі використання основних природних ресурсів (водних, лісових, біорізноманіття, мінеральних, асиміляційних тощо). Зазначені стратегічні й тактичні завдання розвитку національної економіки в галузі охорони навколишнього природного середовища
Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних	Ці Методичні рекомендації встановлюють єдиний порядок та основні методичні засади розроблення Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями регіональних стратегій розвитку
Стратегія національної екологічної політики України на період до 2020 року	Є основоположним документом, що визначає державну екологічну політику України, її мету, цілі, завдання і принципи, механізми та інструменти реалізації національної екологічної політики на довгостроковий період. Передбачає запровадження положень сталого розвитку, враховуючи сучасний стан навколишнього природного середовища, рівень розвитку економіки та соціальної сфери, технологій, суспільної свідомості, екологічної освіченості населення, необхідність удосконалення системи доступу до природних ресурсів, розподілу одержаних від їх експлуатації витрат і доходів між різними верствами населення. При цьому Стратегія спирається на положення статті 13 Конституції України, за якою природні ресурси є об'єктами права власності українського народу і кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Стратегія визначає механізми та інструменти реалізації національної екологічної політики, які включають розвиток національної системи управління у сфері навколишнього природного середовища, системи територіального планування, екологічну безпеку особливих умов діяльності; моніторинг довкілля; екологічний менеджмент; екологічну експертизу та екологічний аудит; екологічну сертифікацію, стандартизацію та нормування; стратегічну екологічну оцінку; економічні та фінансові інструменти забезпечення охорони навколишнього природного середовища та раціоналізації природокористування; формування екологічної мережі, розвиток заповідної справи; державний та громадський контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища; екологічну освіту та просвіту; розвиток екологічного законодавства. Стратегією наголошується на нагальності інтеграції екологічної складової в секторальні політики, екологізації моделей виробництва та споживання; розвитку партнерства та залучення зацікавлених сторін; удосконалення регіональної екологічної політики, активізації міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього природного середовища,

ДОДАТОК В

Таблиця В1

Аналіз теоретичних підходів до визначення категорії «потенціал» [1, 5, 43, 39, 79, 117, 119, 195, 218]

Автор	Визначення
1	2
Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С.	Сукупність наявних засобів, можливостей для діяльності підприємства в певній сфері
Струмилин С. Г.	Економічний потенціал - сукупна виробнича сила праці всіх працездатних членів суспільства.
Немчинов В. С.	«Потенціал розширеного виробництва», який характеризує ресурсні можливості національної економіки щодо економічного зростання.
Воблий К. Г.	Потенціал виробничих сил — потенційна можливість країни виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення
Абалкіна Л. І.	Потенціал (економічний, підприємницький, виробничий) — це «узагальнена, збірна характеристика ресурсів», прив'язана до місця та часу
Вейц В.	Потенційні виробничі сили — не тільки матеріальні елементи, а також ті чи інші матеріальні умови, за яких здійснюється виробничий процес
Черников Д., Белова С., Фігурнов Є.	Потенціал – це сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів.
Фоміна П. та Старовойтова М.	Потенціал характеризують як засоби, запаси, джерела, що мають в наявності і здатні бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення визначених цілей, здійснення плану, вирішення якого-небудь завдання; можливості окремої особи, суспільства, держави у визначеній галузі.
Краснокутська Н.	Потенціал підприємства - можливості системи ресурсів і компетенції підприємства створювати результат для зацікавлених осіб за допомогою реалізації бізнес-процесів [6, с. 7–8].
Кунцевич В.О.	Потенціал підприємства - сукупність наявних ресурсів та можливостей, а також ресурсів та можливостей, які можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети.
Циганок О.О.	Потенціал підприємства - комплекс його можливостей і досягнень, що забезпечують конкурентну перевагу на ринку і досягнення поставленої стратегічної мети
Архангельський В. М., Зиновьев Л. Е.	Потенціал – це засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв'язання певної задачі, тобто сукупність реальних нагромаджених ресурсів.

Продовження таблиці В1

1	2
Репіна І. М.	Підприємницький потенціал — сукупність ресурсів (трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних і т. П.), навичок і можливостей керівників, спеціалістів та інших категорій персоналу щодо виробництва товарів, здійснення послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства
Олексюк О. І.	Потенціал підприємства — максимально можлива сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання (ситуаційно-ринкова складова) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень
Федонін О.	Потенціал підприємства – поточні і майбутні можливості економічної системи трансформувати вхідні ресурси за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага, максимально задовольняючи у такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси.
Должанський І., Загорна Т.О., Удалих О.О., Герасименко І.М., Ращупкіна В.М.	Потенціал підприємства – реальна або ймовірна здатність виконати цілеспрямовану роботу.
Барнгольц С. Б.	Неиспользованные возможности, которые могут быть использованы при определенных обстоятельствах
Мочалов Б. М.	Совокупность накопленных ресурсов, их использование и неиспользование потенциальных возможностей в сфере производства материальных благ и услуг с целью наиболее полного удовлетворения потребностей общества
Введенский Б. А.	Средства, источники, которые есть в наличии и те, которые могут быть мобилизованы, введены в действие и использованы для достижения определенной цели, осуществления плана, решения какой-либо задачи, а также возможности определенных лиц, общества, государства в определенной отрасли
Сосненко Л. С.	Совокупность ресурсов и резервов, то есть наличие активов, обеспеченных соответствующими источниками финансирования
Скрипниченко М. І.	Ступінь потужностей, сукупність людських і матеріальних ресурсів національної економіки, мобілізація апріорних і прихованих можливостей ефективного використання, перерозподілу та відтворення ресурсів країни для стабільності економічного розвитку в інтересах суспільства

ДОДАТОК Г

Таблиця Г 1

Аналіз підходів до формування структури ПЕРР (розроблено автором)

№	Класифікаційна ознака	Види потенціалу	Характеристика ознаки
1.	За рівнем	держави	інтегральний показник, що характеризує здатність залучати та ефективно використовувати фінансові, виробничі, трудові та інвестиційні ресурси на цілі екологічно сталого розвитку
		регіону	
2.	За джерелами формування	внутрішній	за рахунок внутрішніх джерел
		зовнішній	за рахунок зовнішніх джерел
3	За одиницями виміру	абсолютний	арифметична сума фінансових ресурсів усіх ланок фінансової системи адміністративно-територіальної одиниці
		відносний	інтегральний показник, співвідношення абсолютного ПЕРР до ВРП
4.	За суб'єктами формування	органів державної влади	Характеризує сукупність ресурсів за окремими суб'єктами економічної діяльності
		органів місцевого самоврядування	
		суб'єктів підприємницької діяльності	
		домогосподарств	
5.	За ступенем прояву	реальний	може бути визначені за статистичною інформацією
		прихований	не виявлений, але може бути виявлений за певних умов
6	За часово-просторовою ознакою	досягнутий	визначається сукупність накопичених у попередніх періодах фінансових ресурсів
		перспективний	прогнозна сукупність фінансових ресурсів та ступінь реалізації можливостей з активізації їх резервів необхідних для забезпечення соціально-економічного розвитку
7	За елементним складом	інвестиційний	обсяг інвестицій, який може бути притягнутий в економіку за рахунок усіх джерел фінансування
		фінансовий	обсяг власних та залучених ресурсів
		бюджетний	обсяг бюджетних податкових та неподаткових надходжень
		трудоий	персоніфікована робоча сила, яка розглядається в сукупності своїх якісних характеристик
		виробничий	обсяг наявних та прихованих можливостей щодо залучення та використання факторів виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції
		природно-ресурсний	доступна при даних технологіях і соціально-економічних відносинах сукупність природних ресурсів
8	За цільовою спрямованістю	споживчо-спрямований	спрямований переважно на забезпечення соціально-споживчих потреб
		еколого-орієнтований	спрямовується на реалізацію програм еколого-економічного зростання та досягнення цілей сталого розвитку

ДОДАТОК Д

Таблиця Д1

Еволюція підходів формування політики фінансового забезпечення розвитку держави та її регіонів [214]

Період	Представники	Основний зміст підходу
1	2	3
XVII - XIX ст.	А. Сміт, Д.Рікардо, меркантилісти, А. Петті (ранні роботи)	Заперечення податків, які скорочують інвестиційний потенціал суб'єктів господарювання. Державні доходи витрачаються непродуктивно та гальмують розвиток. Держава забезпечує розвиток торгівлі і промисловості, створюються державні мануфактури, держава фінансує видатки на оборону, правосуддя, освіту, утримання сиріт, а також видатки на створення та утримання необхідних для суспільства благ (доріг, мостів, водопроводів).
	Дж.С.Мілль	При збільшенні податків збільшуватимуться державні доходи, що дозволить розширити державні витрати та забезпечити розвиток
Друга половина XIX століття - перша половина XX ст.	М.Вебер, А.Вагнер	Податки спричиняють підвищення державних доходів, які у свою чергу можуть забезпечити справедливий розподіл прибутків у країні
	К.Маркс, Ф.Енгельс	Збільшення фінансових доходів держави за рахунок податків негативно відображається на становищі робітничого класу. Визнаються прямі податки та критикуються непрямі
	Дж.М.Кейнс	Доводиться доцільність та необхідність державного регулювання фінансових відносин у суспільстві, закладається основа фінансової політики регулюючого типу. За цим підходом, фінансування державних витрат за рахунок податків дозволить поєднати підвищення економічної активності та ліквідацію соціальних негараздів (зокрема безробіття)
	Неокласики Р.Солоу, А.Роббінс, Дж.Кендрик, ін.	Пропагується вільний ринок, зменшення державних витрат при одночасному зменшенні податків; змінюється спрямування державних фінансових витрат, які пропонується спрямовувати на науку, освіту, розвиток людського капіталу
	Неокейнсіанці Г.Мюрдаль, Е.Ліндаль, Дж.Хікс, Е.Хансен, П.Самуельсон ін.	Акцентується увага на необхідності бюджетного регулювання економіки. Поруч зі стабільними ставками податків запропоновано застосовувати гнучкі, доцільність яких залежить від економічної ситуації в країні. Прослідковується вплив норми відсотка на основні макроекономічні показники розвитку економіки

Продовження таблиці Д1

1	2	3
	Неокласики Р.Солоу, А.Роббінс, Дж.Кендрик, ін.	Пропагується вільний ринок, зменшення державних витрат при одночасному зменшенні податків; змінюється спрямування державних фінансових витрат, які пропонується спрямовувати на науку, освіту, розвиток людського капіталу
3 середини XX ст.	Г.Стейн, А.Уолтерс, ін.	Доводиться важливе значення податків як регулятора, що дозволяє нагромадити достатній обсяг заощаджень, що спрямовуватимуться на інвестування подальшого науково-технічного розвитку економіки. При цьому роль держави зводиться до мінімуму
	А.Лаффер	Запропоновано алгоритм визначення залежності між розміром податкових ставок та обсягом податкових надходжень до бюджету. Нижчі ставки податків створюють стимули до праці, інвестування, сприяють збільшенню національного доходу. При збільшенні ставки податку до певної межі у суб'єктів господарювання втрачаються стимули до ефективної та прозорої діяльності, платежі у бюджет зменшуватимуться, що спричинить скорочення державних доходів та витрат
	Посткейнсіанці Н.Калдор, Р.Клауер та ін.	Висувається ідея створення фінансового механізму, за допомогою якого держава повинна регулювати процеси, що відбуваються в економіці, збільшувати соціальні гарантії, підвищувати витрати на соціальні цілі; з'являється ідея створення податків на витрати, а не на прибуток, що зупинить марнотратство та зменшить рівень інфляції

ДОДАТОК Е

Таблиця Е1

Узагальнення підходів до класифікації інструментів забезпечення екологоорієнтованого розвитку

Автор, джерело	Вид інструментів	Групи інструментів
Л.Г. Мельник	Економічні	Ціни ресурсів, економічні вигоди, перерозподільні платежі/виплати
	Еколого-економічні	Адміністративний перерозподіл засобів, фінансові трансферти, вільні ринкові механізми перерозподілу засобів, сприяння на ринку
Н.В. Пахомова	Адміністративно-контрольні	Екологічне законодавство, екологічний моніторинг, екологічні стандарти і нормативи, екологічна сертифікація та інші.
	Економічні	Природно-ресурсні платежі, платежі за забруднення довкілля, екологічні податки, страхування екологічних ризиків та інші
	Морально-етичного впливу та	Освіта й виховання, навчання, переговорні процеси та інші
О. В. Кліменко	Примусові	Екологічні платежі та штрафи, санкції та заборони, екологічна стандартизація, Екологічна сертифікація, екологічний аудит
	Заохочувальні	пільгове оподаткування, субсидії, дотації, гранти, кредитні пільги, бюджетне фінансування
І.М. Синякевич	Правові	Конституція, закони, постанови та інші
	Економічні	Природно-ресурсні платежі, платежі за забруднення довкілля, екологічні податки, страхування екологічних ризиків та інші
	Адміністративні	Екологічне законодавство, екологічний моніторинг, екологічні стандарти і нормативи, екологічна сертифікація та інші.
	Соціально-психологічні	Освіта й виховання, навчання, переговорні процеси та інші
Ю.М. Мельник	Адміністративні	Прямого впливу, опосередкованого впливу
	Ринкові	Методи конкуренції, екологічно орієнтовані товари та послуги, екологічний маркетинг, екологічно орієнтований попит та культура споживання, екологічно орієнтоване підприємництво
В.І. Срібний	Адміністративні	Важелі примусу, інструменти матеріального стимулювання та підтримки
	Економічні	Допоміжні засоби, асоційовані засоби, важелі економічного стимулювання
В.Г. Поліщук	Фінансово-економічні	Прямі платежі за забруднення понад встановлені ліміти, екоподатки, ринкові механізми, ресурсні платежі
	Стимулюючого впливу на сталий розвиток	Податки та платежі; інновації та технології; інвестиції (державні та прямі іноземні); кредити, позики, гранти; бюджетні інструменти (субсидії, дотації)
Ю.М. Барський, В.Г. Поліщук	Фінансові	Податкові, трансфертні, інвестиційно-інноваційні
Ш. І. Ібатуллін, О. В. Степенко, О. В. Сакаль	Економічного стимулювання	міжнародні фонди та інвестиційні програми, державні субсидії, дотації та субвенції, податкові пільги, державні інвестиційні фонди
	Економічного гарантування	екологічні фонди, екологічне страхування, компенсаційні платежі та виплати
	Ринкові	ринкова ціна землі, експертна оцінка землі, земельні аукціони, екологічний маркетинг
	Кредитно-іпотечні	земельна іпотека та земельні банки, державне пільгове кредитування
	Фіскально-бюджетні	земельний податок, екологічні податки, штрафні санкції, орендна плата, нормативна оцінка землі
Інноваційні	державний інноваційний фонд, еко-інновації в землекористуванні, безвідсоткове бюджетне кредитування, інноваційних проектів сталого землекористування	

ДОДАТОК Є

Таблиця Є1

Узагальнення видів екологічних податків та зборів [125]

Вид екологічних податків і зборів	Приклади використання податків конкретними країнами
1. Плата за забруднення навколишнього середовища	<ul style="list-style-type: none"> - плата за забруднення води – Німеччина; - плата за забруднення повітря, води, скидання стічних вод – Польща; - плата за скидання стічних вод – Словенія; - податок за викиди вуглецю – Словенія; - плата за забруднення повітря, води – Латвія; - цільова палата за забруднення природи – Литва; - плата за викиди в атмосферу – Чехія; - плата за забруднення води – Чехія
2. Плата за продукцію, яка шкодить довкіллю	<ul style="list-style-type: none"> - збори на продукти (надбавка до ціни продукту, виробництво або споживання якого забруднює довкілля) – Німеччина; - плата за продукцію, що не відповідає екологічним стандартам – Польща; - плата за продукцію, яка шкодить довкіллю – Латвія; - плата за продукцію з використанням хлорфторвуглецю – Чехія
3. Податки на відходи	<ul style="list-style-type: none"> - податок на звалища – Великобританія; - плата за утилізацію твердих відходів – Польща; - плата за відходи – Латвія; - плата за діяльність, пов'язану зі знищенням відходів - Чехія
4. Податки за використання природних ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> - плата за видобуто корисних копалин – Латвія; - нецільові податки за використання окремих видів природних ресурсів - Литва
5. Податки та збори в авіапромисловості	<ul style="list-style-type: none"> - податок на шумове забруднення (оподатковуються аеропорти) – Чехія; - збори з авіапасажирів – Великобританія
6. Податки в на електроенергію	<ul style="list-style-type: none"> - збір за зміну клімату – Великобританія; - податок на виробництво електроенергії - Словенія
7. Податки на транспортні засоби	<ul style="list-style-type: none"> - збір за паливо – Великобританія; - акциз на автомобілі – Великобританія; - податок на транспортні засоби – Словенія
8. Інші специфічні податки	<ul style="list-style-type: none"> - податок на будівельні матеріали – Великобританія; - спеціальний податок на фінансування навколишнього середовища, податок на захист навколишнього середовища – Німеччина

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж1

Джерела фінансового забезпечення сталого розвитку регіону та основні проблеми їх ефективного використання

Джерела фінансування	Існуючі проблеми
Збір за спеціальне використання природних ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень ставок платежів; - не встановлено чітких механізмів акумулювання та цільового використання коштів; - нестабільність залучення ресурсів
Збір за забруднення НПС	<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень нормативів плати; - невідповідність між фактично сплаченими та нарахованими зборами; - розпорошеність зборів між трьома рівнями влади (державним, регіональним (обласним), місцевим); - незаконне звільнення підприємств-платників від сплати збору; - нецільове використання коштів;
Страхові пенсійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб	<ul style="list-style-type: none"> - завищені тарифи страхових внесків; - недостатність фінансових ресурсів, що відображається на рівні життя людей похилого віку - необґрунтовано високий рівень диспропорцій у розмірах пенсійного забезпечення; - недостатній розвиток приватних пенсійних фондів
Страхові виплати на випадок безробіття	<ul style="list-style-type: none"> - неефективне витрачання коштів, що зумовлено зосередженням на компенсаційних виплатах, а не створенні додаткових робочих місць
Страхові виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витрати, зумовлені народженням, похованням, виплати від нещасних випадків на виробництві	<ul style="list-style-type: none"> - сумарно з іншими обов'язковими страховими виплатами для підприємств-платників становлять близько 40 % нарахувань на заробітну плату, що призводить до зростання рівня „тінізації” економіки
Власні кошти підприємств	<ul style="list-style-type: none"> - обмеженість переліку платників зборів за забруднення НПС; - заборгованість підприємств за зборами за забруднення НПС, страховими виплатами; - неефективність встановлених податкових пільг; - низький рівень якості експертизи екологічних та соціальних проектів
Кредити та позики фінансових установ	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень відсоткових ставок; - незацікавленість підприємств у їх отриманні для вирішення природоохоронних проблем
Гранти міжнародних організацій, добровільні пожертви, іноземні інвестиції, ін.	<ul style="list-style-type: none"> - зарахування грантів та добровільних пожертв, одержаних розпорядниками бюджетних коштів, не забезпечує прозорості їх використання на цільові потреби; - низький рівень фінансового забезпечення

ДОДАТОК 3

Таблиця 31

Огляд існуючих підходів до використання часткових показників оцінки потенціалу

Джерело	Елементи потенціалу	Показники оцінки
1	2	3
Іванов Ю.Б., Тищенко О. М. та ін.	Техніко-технологічні ресурси	коефіцієнт відновлення, коефіцієнт вибуття, фондovіддача, коефіцієнт придатності, фондоозброєність, коефіцієнт зносу, фондоємність, механоозброєність праці, механоозброєність виробництва
	Кадрові ресурси	середньосписочна чисельність співробітників, частка робітників зайнятих на будівельно-монтажних роботах, частка інженерно-технічних працівників, середньорічна заробітна плата, коефіцієнт плинності кадрів, частка працюючих жінок у загальній чисельності працівників
	Фінансовий стан потенціалу	маневреність власного капіталу, коефіцієнт поточної ліквідності, маневреність власних оборотних коштів, коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт покриття запасів, коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансової стабільності
	Фінансові результати підприємства	коефіцієнт оборотності оборотних коштів, рентабельність власного капіталу, рентабельність трансформації, рентабельність основних фондів, коефіцієнт оборотності власних засобів, період окупності власного капіталу, рентабельність активів
Іщук С. О.	Основні виробничі фонди	обсяг випуску продукції, витрати виробництва, середньорічна вартість основних виробничих фондів, відновна вартість, витрати на модернізацію фондів. Ефективність використання: фондovіддача, показники використання активної частини основних виробничих фондів, коефіцієнт змінності машинного парку, коефіцієнт змінності роботи обладнання з урахуванням вартості його окремих груп
	Промислово-виробничий персонал	трудомісткість, продуктивність праці, кваліфікація промислово-виробничого персоналу, чисельність персоналу виробничих підрозділів, зростання напруженості праці за рахунок суміщення професій, коефіцієнт змінності робочої сили
	Сировина і матеріали	витрати на сировину і матеріали, матеріалovіддача, матеріалovємність виробництва

1	2	3
	технологія	показник ефективності технології виробництва коефіцієнт технологічного оснащення виробництва. Витрати на власні науково-дослідні роботи, вартість спеціального обладнання площ, пристосувань та оснащення, витрати пов'язані з перекваліфікацією промислового виробничого персоналу, витрати на освоєння нової техніки (підвищений розхід матеріально-сировинних ресурсів).
	Інформація	витрати на придбання інформаційних ресурсів, трансакційні витрати на інформацію (внутрішні – витрати на дослідження ринків, укладання угод, постачання і збут, реклама, вирішення судових і арбітражних справ, банківські операції; зовнішні – витрати на обслуговування системи оподаткування, вимушені платежі і пожертви, подолання бюрократичних перешкод, лобіювання інтересів підприємства на різних рівнях тощо). Показник віддачі інформаційних ресурсів, ефективність використання інформаційних ресурсів.
Журавльова І.В., Кудлай А. В.	Оцінки рівня розвитку людського капіталу підприємств	чисельність виробничо-промислового персоналу, коефіцієнт зайнятості працівників, питома вага робітників основної діяльності в складі працюючих, питома вага працівників, які здобули нові професії в звітному періоді, питома вага працівників, які підвищили кваліфікацію в звітному періоді, кількість підготовлених службовців (бо саме ці показники характеризують людський капітал підприємства та розраховуються за даними їх статистичної звітності).
	Використання людського капіталу	для аналізу робочої сили – забезпеченість чисельність робітників, руху робочої сили, стан трудової дисципліни. Аналіз використання робочого часу слід виконувати на підставі даних табельного обліку. Його об'єктами є календарний і фактичний фонд часу, середня тривалість робочої зміни за категоріями працівників. Аналіз продуктивності полягає у визначенні виконання та динаміки різноманітних показників – обсягів реалізованої продукції та прибутку на одного працівника, обсяг виробленої продукції н одну годину праці, число годин на одну гривню випущеної продукції.
Щербак В. Г.	Ресурси потенціалу персоналу підприємства	продуктивність праці: виробіток на одного працівника, коефіцієнт продуктивності праці, співвідношення темпів зростання продуктивності праці і заробітної плати, коефіцієнт трудової участі (вкладу). кількісна забезпеченість: відповідності кількості робітників за категоріями їх нормативній величині, коефіцієнт плинності кадрів, коефіцієнт оновлення кадрів, співвідношення робітників і службовців.
Воронкова А. Е.	Фінансовий потенціал	оцінка ліквідності: коефіцієнт покриття, коефіцієнт співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості, коефіцієнт абсолютної ліквідності, норма грошових резерві, коефіцієнт покриття періодичності виплат, оцінка фінансової стійкості, власні оборотні кошти, власні довгострокові і

1	2	3
		<p>середньострокові позикові джерела, загальна сума основного джерела формування запасів і витрат, маневреність робочого капіталу, коефіцієнт незалежності, коефіцієнт фінансування, коефіцієнт фінансової стійкості, показник фінансового левариджу, оцінка рентабельності і коефіцієнт прибутковості інвестицій, коефіцієнт прибутковості власного капіталу, операцій, рентабельність продажів, коефіцієнт операцій витрат, коефіцієнт оборотності запасів у розрахунках (днях), оборотність власного капіталу, оборотність основного капіталу, оцінка ринкової активності, дивіденди, рентабельність акцій</p>
	Виробничий потенціал	обсяг виробленої продукції, потужність, ступінь використання основних фондів, строк окупності витрат, вартість загальних витрат на виробництво і забезпечення активності підприємства на ринку
	Комунікаційний потенціал	технічні характеристики інформаційної системи, швидкість обробки і передачі інформації з мінімально припустимими перекручуваннями обсягом пам'яті тимчасовими характеристиками обробки інформації, результативність використання можливостей комп'ютерної й оргтехніки, широтою охоплення функцій керування комп'ютерними програмами, ефективністю використання сучасних інформаційних технологій, ступенем оволодіння кадрами сучасними засобами обчислювальної техніки.
	Інноваційний потенціал	кількість зразків продукції, що за технічним рівнем перевищують світові досягнення, освоєно нових видів промислової продукції, кількість найменувань знятих з виробництва
	Маркетинговий потенціал	обсяг продажів, ріст чистого доходу, частка фірми з сегментами ринку рівень іміджу і характер попиту, конкурентоспроможність продукції, кон'юнктура фірми й окремих товарів, період життєвого циклу товарів.
	Трудовий потенціал	кількісні показники: чисельність зайнятих на підприємстві, середній вік співробітників, середній стаж роботи на підприємстві, темпи плинності кадрів працівників до відповідних виплат, наперед прийнятих. якісні показники: ціннісні орієнтації, рівень організаційної культури, рівень освіченості, ступінь професійної і кваліфікаційної придатності кадрів, творча активність.
Пономаренко В. С.	Фінансові ресурси	Показник фінансової стійкості (коефіцієнт власного капіталу коефіцієнт фінансової залежності коефіцієнт фінансової стійкості коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами коефіцієнт маневреності власного капіталу коефіцієнт концентрації притягнутого капіталу, коефіцієнт структури довгострокових вкладень, коефіцієнт довгострокового залучення позикових засобів, коефіцієнт структури притягнутого капіталу, коефіцієнт фінансової стабільності, коефіцієнт левариджу, частка довгострокових і короткострокових фінансових вкладень в активах).

1	2	3
		Показник ділової активності (продуктивність праці, фондівдача, середньорічна тривалість обороту активів підприємства, середньорічна оборотність кредиторської заборгованості, оборотність власного капіталу). Показники рентабельності (рентабельність продукції, рентабельність основної діяльності, рентабельність основного капіталу, рентабельність власного капіталу, ефект важеля, плече важеля, запас «фінансової міцності», співвідношення здатності самофінансування і доданої вартості).
	Матеріальні ресурси	забезпеченість виробництва основними видами ресурсів, коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними джерелами, енергоємність, можливість заміщення ресурсів, якість ресурсів.
	Трудові ресурси	середньооблікова чисельність працівників, прийнято на роботу, звільнено з роботи, коефіцієнт плинності кадрів, віковий склад працівників, структура трудових ресурсів, використання робочого часу підвищення кваліфікації робітників.
	Інформаційні ресурси	знання та інформація
Отенко І. П. , Малярець Л. М.	Виробничий потенціал	сума основних засобів, виробничих запасів, незавершеного виробництва
	Основні засоби	вартість основних засобів. якісна характеристика основних засобів: питома вага активної частини основних засобів, коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт відновлення основних засобів, індекс постійного активу, коефіцієнт реальної вартості майна, коефіцієнт нагромадження амортизації, коефіцієнт співвідношення активів і нерухомості.
	Фінансовий стан підприємства	величина власних засобів підприємства. показники, що характеризують співвідношення власних і позикових засобів: коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансової залежності (зворотний коефіцієнт автономії), коефіцієнт позикових засобів, коефіцієнт покриття інвестицій. показники ліквідності: коефіцієнт покриття (загальний), коефіцієнт швидкої ліквідності,

ДОДАТОК І

Таблиця ІІ

Фінансовий потенціал підприємств регіонів України в 2008-2012 рр.

	2008	2009	2010	2011	2012
Вінницька	0,42	0,25	0,28	0,56	0,48
Волинська	0,20	0,00	0,29	0,41	0,39
Дніпропетровська	0,55	0,66	0,24	0,58	0,47
Донецька	0,66	0,65	0,21	0,38	0,36
Житомирська	0,46	0,24	0,25	0,16	0,35
Закарпатська	0,46	0,24	0,27	0,14	0,19
Запорізька	0,65	0,51	0,62	0,56	0,45
Івано-Франківська	0,11	0,10	0,10	0,07	0,05
Київська	0,39	0,22	0,29	0,33	0,38
Кіровоградська	0,46	0,46	0,71	0,59	0,55
Луганська	0,33	0,23	0,24	0,20	0,16
Львівська	0,38	0,21	0,22	0,22	0,35
Миколаївська	0,59	0,63	0,80	0,60	0,49
Одеська	0,43	0,00	0,22	0,14	0,24
Полтавська	0,72	0,66	0,66	0,71	0,66
Рівненська	0,58	0,25	0,24	0,15	0,29
Сумська	0,51	0,26	0,75	0,53	0,54
Тернопільська	0,43	0,24	0,69	0,40	0,31
Харківська	0,54	0,25	0,28	0,41	0,40
Херсонська	0,46	0,27	0,80	0,32	0,38
Хмельницька	0,46	0,54	0,30	0,44	0,45
Черкаська	0,56	0,66	0,39	0,55	0,52
Чернівецька	0,47	0,42	0,28	0,18	0,14
Чернігівська	0,49	0,25	0,27	0,61	0,14
Середнє значення	0,47	0,34	0,39	0,39	0,36

Таблиця I 2 – Інвестиційний потенціал підприємств регіонів України в 2008-2012 рр.

	2008	2009	2010	2011	2012
Вінницька	0,75	0,81	0,76	0,83	0,78
Волинська	0,72	0,71	0,65	0,65	0,59
Дніпропетровська	0,79	0,78	0,72	0,77	0,69
Донецька	0,76	0,75	0,74	0,72	0,67
Житомирська	0,75	0,72	0,65	0,69	0,62
Закарпатська	0,73	0,68	0,70	0,77	0,67
Запорізька	0,79	0,78	0,73	0,73	0,71
Івано-Франківська	0,74	0,72	0,68	0,66	0,58
Київська	0,70	0,65	0,62	0,62	0,57
Кіровоградська	0,75	0,72	0,79	0,84	0,78
Луганська	0,75	0,74	0,70	0,66	0,61
Львівська	0,73	0,72	0,73	0,76	0,72
Миколаївська	0,80	0,79	0,74	0,77	0,70
Одеська	0,76	0,74	0,68	0,68	0,62
Полтавська	0,76	0,80	0,77	0,76	0,71
Рівненська	0,71	0,71	0,67	0,66	0,60
Сумська	0,78	0,78	0,72	0,70	0,60
Тернопільська	0,74	0,71	0,66	0,66	0,56
Харківська	0,79	0,86	0,79	0,78	0,72
Херсонська	0,78	0,80	0,76	0,75	0,68
Хмельницька	0,72	0,75	0,67	0,74	0,72
Черкаська	0,79	0,79	0,73	0,72	0,69
Чернівецька	0,72	0,70	0,62	0,62	0,57
Чернігівська	0,80	0,76	0,66	0,69	0,63

Таблиця І 3 - Виробничий потенціал підприємств регіонів України в 2008-2012 рр.

	2008	2009	2010	2011	2012
АРК	0,31	0,22	0,19	0,08	0,19
Вінницька	0,34	0,23	0,19	0,28	0,28
Волинська	0,36	0,22	0,18	0,21	0,22
Дніпропетровська	0,52	0,55	0,18	0,37	0,33
Донецька	0,73	0,60	0,18	0,31	0,27
Житомирська	0,42	0,23	0,19	0,13	0,22
Закарпатська	0,40	0,25	0,20	0,09	0,22
Запорізька	0,57	0,38	0,61	0,36	0,30
Івано-Франківська	0,23	0,21	0,17	0,08	0,07
Київська	0,41	0,23	0,37	0,25	0,31
Кіровоградська	0,38	0,33	0,58	0,31	0,31
Луганська	0,40	0,23	0,18	0,07	0,06
Львівська	0,00	0,00	0,19	0,19	0,22
Миколаївська	0,50	0,46	0,67	0,33	0,29
Одеська	0,42	0,23	0,19	0,08	0,13
Полтавська	0,64	0,48	0,60	0,40	0,39
Рівненська	0,53	0,23	0,19	0,08	0,19
Сумська	0,40	0,22	0,57	0,27	0,29
Тернопільська	0,38	0,22	0,63	0,23	0,19
Харківська	0,45	0,23	0,19	0,23	0,25
Херсонська	0,35	0,22	0,58	0,16	0,21
Хмельницька	0,47	0,44	0,33	0,16	0,27
Черкаська	0,43	0,44	0,36	0,28	0,30
Чернівецька	0,43	0,32	0,20	0,09	0,07
Чернігівська	0,42	0,22	0,19	0,36	0,07

Таблиця І 4 - Трудовий потенціал підприємств регіонів України в 2008-2012 рр.

	2008	2009	2010	2011	2012
Вінницька	0,66	0,64	0,67	0,59	0,59
Волинська	0,76	0,78	0,77	0,76	0,72
Дніпропетровська	0,88	0,86	0,84	0,93	0,89
Донецька	0,81	0,79	0,75	0,86	0,87
Житомирська	0,60	0,57	0,58	0,57	0,53
Закарпатська	0,66	0,62	0,60	0,67	0,58
Запорізька	0,82	0,79	0,72	0,78	0,67
Івано-Франківська	0,69	0,66	0,71	0,76	0,67
Київська	0,79	0,78	0,77	0,79	0,77
Кіровоградська	0,64	0,63	0,67	0,66	0,64
Луганська	0,66	0,65	0,64	0,68	0,60
Львівська	0,66	0,64	0,69	0,68	0,67
Миколаївська	0,73	0,68	0,74	0,70	0,67
Одеська	0,75	0,76	0,79	0,74	0,66
Полтавська	0,79	0,75	0,70	0,82	0,77
Рівненська	0,71	0,69	0,63	0,66	0,65
Сумська	0,64	0,63	0,62	0,58	0,58
Тернопільська	0,64	0,65	0,70	0,70	0,70
Харківська	0,82	0,79	0,79	0,77	0,75
Херсонська	0,71	0,70	0,70	0,68	0,63
Хмельницька	0,65	0,64	0,65	0,66	0,60
Черкаська	0,63	0,63	0,63	0,70	0,64
Чернівецька	0,66	0,67	0,64	0,69	0,58
Чернігівська	0,56	0,55	0,57	0,58	0,56

ДОДАТОК К

Індикатори оцінки економічного потенціалу домогосподарств регіонів України за 2008-2012 рр.

Таблиця К1 - Вхідні дані до розрахунку економічного потенціалу домогосподарств регіонів України за 2008-2012 рр.

	2008			2009			2010			2011			2012		
	Частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму	Рівень доходів населення	Рівень заощаджень населення	Частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму	Рівень доходів населення	Рівень заощаджень населення	Частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму	Рівень доходів населення	Рівень заощаджень населення	Частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму	Рівень доходів населення	Рівень заощаджень населення	Частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму	Рівень доходів населення	Рівень заощаджень населення
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Вінницька	0,28	1,17	0,15	0,16	1,09	0,08	0,19	1,12	0,10	0,27	1,24	0,20	0,09	1,19	0,16
Волинська	0,50	1,06	0,06	0,34	1,02	0,02	0,26	1,04	0,04	0,33	1,13	0,11	0,11	1,08	0,07
Дніпропетровська	0,22	1,20	0,16	0,11	1,15	0,13	0,12	1,23	0,18	0,18	1,27	0,21	0,07	1,18	0,15
Донецька	0,17	1,26	0,20	0,11	1,23	0,19	0,12	1,27	0,22	0,15	1,33	0,25	0,05	1,26	0,21
Житомирська	0,31	1,24	0,19	0,16	1,20	0,16	0,16	1,18	0,16	0,33	1,28	0,22	0,11	1,19	0,16
Закарпатська	0,32	1,08	0,07	0,17	1,06	0,05	0,22	1,03	0,03	0,39	1,13	0,11	0,11	1,09	0,08
Запорізька	0,24	1,19	0,16	0,16	1,17	0,15	0,12	1,16	0,14	0,19	1,22	0,18	0,05	1,92	0,48
Івано-Франківська	0,29	1,21	0,17	0,15	1,16	0,14	0,13	1,14	0,13	0,30	1,21	0,17	0,09	0,74	0,00
Київська	0,24	1,15	0,13	0,11	1,12	0,11	0,09	1,17	0,14	0,11	1,25	0,20	0,03	2,46	0,59
Кіровоградська	0,45	1,17	0,14	0,33	1,14	0,13	0,26	1,15	0,13	0,27	1,25	0,20	0,08	1,06	0,05
Луганська	0,26	1,35	0,26	0,13	1,34	0,25	0,15	1,33	0,25	0,22	1,38	0,27	0,06	1,04	0,04
Львівська	0,32	1,16	0,14	0,16	1,15	0,13	0,20	1,18	0,15	0,30	1,22	0,18	0,12	2,42	0,59
Миколаївська	0,28	1,14	0,12	0,14	1,10	0,09	0,13	1,10	0,09	0,17	1,21	0,17	0,06	0,44	0,00

Продовження додатку К

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Одеська	0,31	0,90	0,00	0,23	0,90	0,001	0,20	0,91	0,00	0,19	0,95	0,00	0,10	1,95	0,49
Полтавська	0,27	1,24	0,19	0,16	1,21	0,18	0,16	1,25	0,20	0,20	1,31	0,24	0,05	1,70	0,41
Рівненська	0,30	1,21	0,17	0,25	1,16	0,14	0,20	1,15	0,13	0,28	1,22	0,18	0,12	1,16	0,14
Сумська	0,28	1,38	0,27	0,19	1,33	0,25	0,21	1,32	0,24	0,20	1,37	0,27	0,06	1,42	0,30
Харківська	0,21	1,01	0,01	0,11	0,99	0,00	0,12	1,00	0,00	0,15	1,04	0,04	0,05	2,54	0,72
Херсонська	0,33	1,10	0,09	0,21	1,08	0,00	0,30	1,08	0,08	0,37	1,17	0,15	0,10	0,91	0,09
Хмельницька	0,32	1,17	0,15	0,22	1,13	0,12	0,18	1,14	0,13	0,28	1,24	0,19	0,18	1,15	0,13
Черкаська	0,20	1,11	0,10	0,16	1,09	0,06	0,16	1,12	0,10	0,18	1,18	0,15	0,06	1,68	0,41
Чернівецька	0,38	1,08	0,08	0,24	1,03	0,03	0,10	1,04	0,03	0,26	1,14	0,12	0,10	0,84	0,12
Чернігівська	0,30	1,29	0,22	0,24	1,23	0,19	0,16	1,28	0,22	0,21	1,31	0,23	0,10	0,16	0,06

ДОДАТОК Л

Індикатори оцінки економічного потенціалу органів місцевого самоврядування регіонів України впродовж 2008-2012 рр.

Таблиця Л1 – Динаміка зміни інвестиційного потенціалу

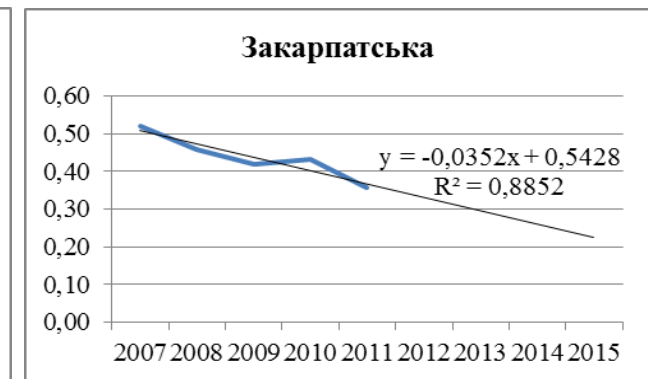
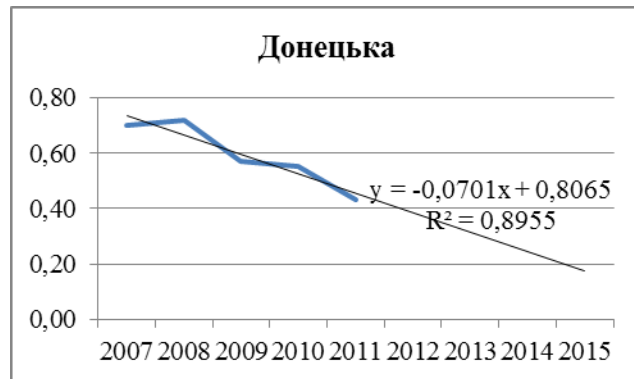
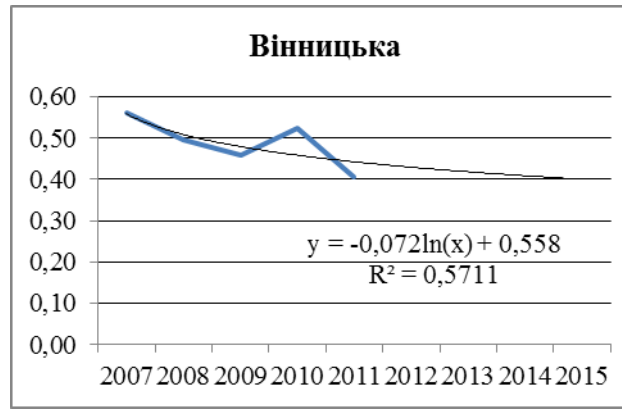
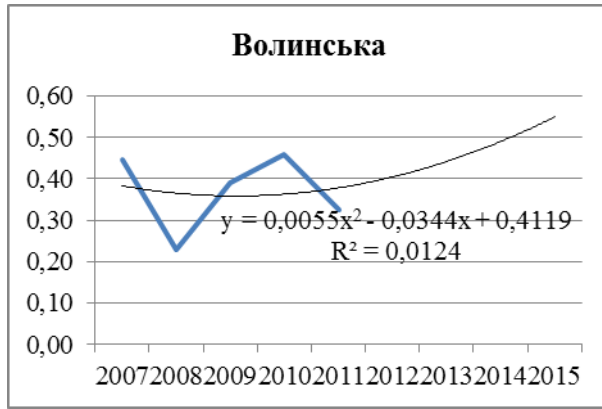
Таблиця Л2 – Динаміка зміни бюджетного потенціалу

	2008	2009	2010	2011	2012
Вінницька	0,47	0,46	0,33	0,29	0,27
Волинська	0,44	0,29	0,30	0,31	0,19
Дніпропетровська	0,37	0,29	0,31	0,19	0,43
Донецька	0,43	0,54	0,50	0,21	0,22
Житомирська	0,34	0,46	0,47	0,45	0,35
Закарпатська	0,48	0,43	0,54	0,62	0,45
Запорізька	0,49	0,50	0,27	0,48	0,41
Івано-Франківська	0,64	0,56	0,32	0,36	0,29
Київська	0,69	0,90	0,78	0,93	0,88
Кіровоградська	0,42	0,38	0,35	0,41	0,67
Луганська	0,44	0,42	0,29	0,31	0,29
Львівська	0,52	0,75	0,56	0,51	0,46
Миколаївська	0,16	0,21	0,19	0,56	0,32
Одеська	0,44	0,63	0,47	0,43	0,26
Полтавська	0,41	0,61	0,49	0,44	0,47
Рівненська	0,40	0,67	0,45	0,44	0,33
Сумська	0,49	0,49	0,31	0,45	0,43
Тернопільська	0,35	0,40	0,24	0,54	0,46
Харківська	0,78	0,49	0,29	0,24	0,35
Херсонська	0,46	0,46	0,53	0,30	0,42
Хмельницька	0,30	0,29	0,75	0,72	0,20
Черкаська	0,43	0,58	0,23	0,34	0,23
Чернівецька	0,22	0,48	0,35	0,40	0,36
Чернігівська	0,19	0,36	0,25	0,34	0,25

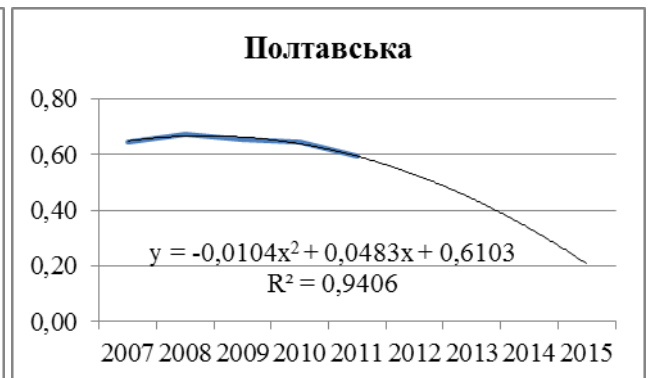
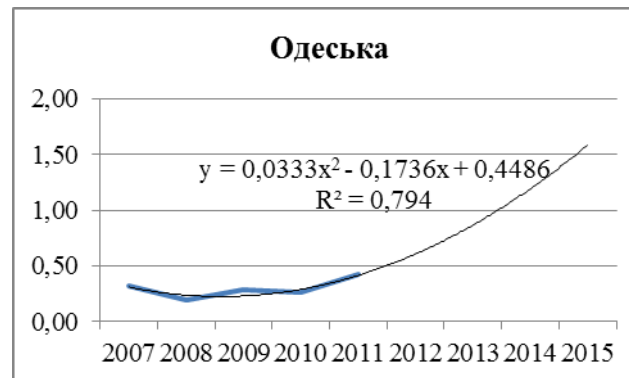
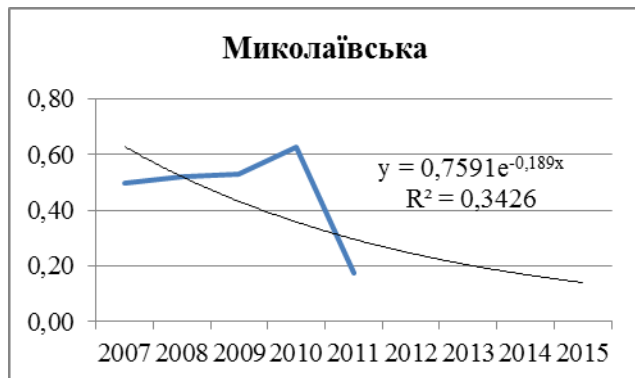
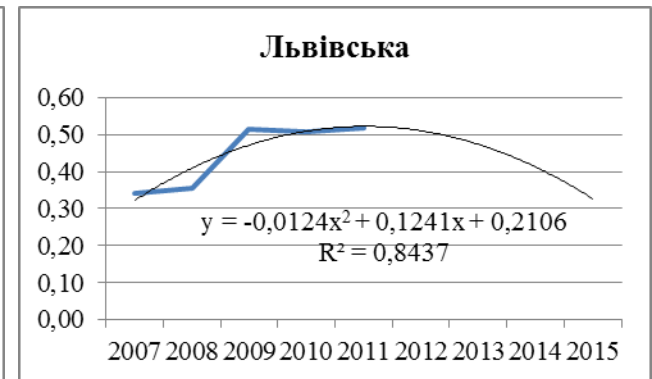
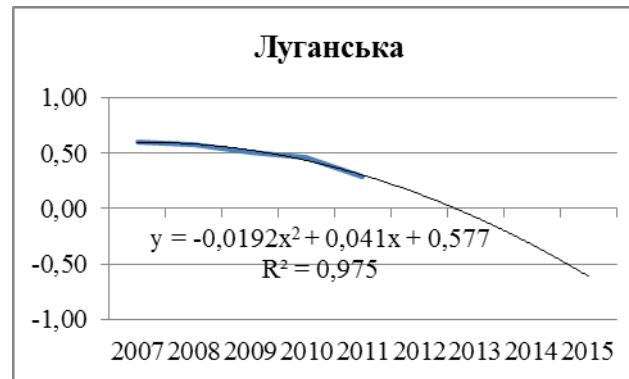
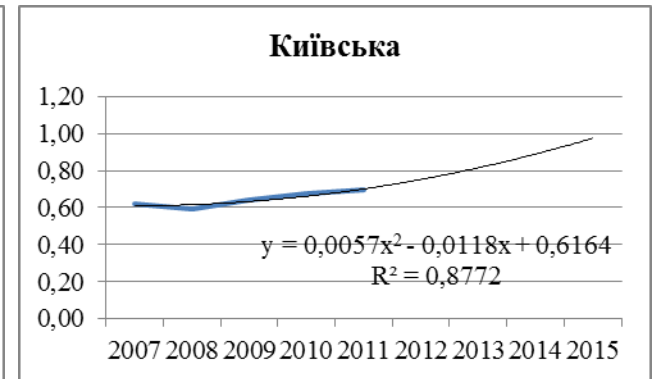
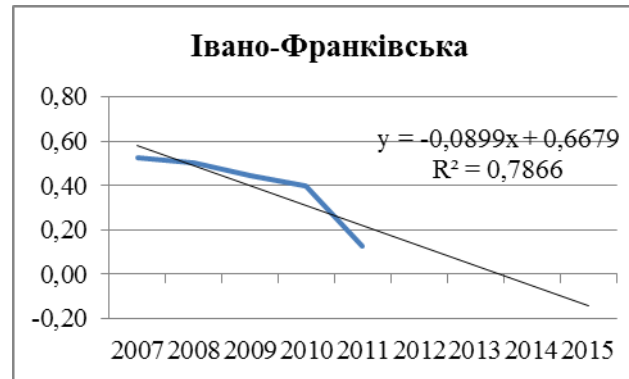
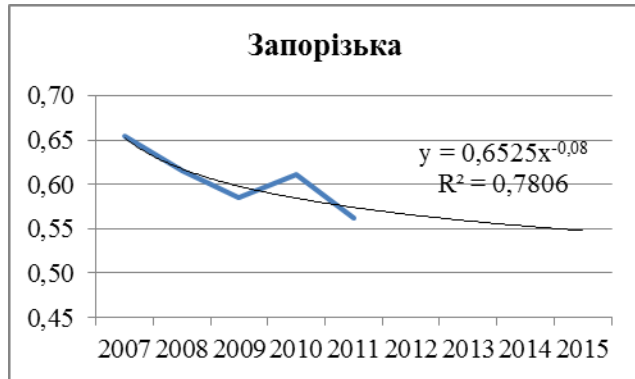
	2008	2009	2010	2011	2012
Вінницька	0,58	0,61	0,57	0,61	0,60
Волинська	0,58	0,61	0,57	0,61	0,60
Дніпропетровська	0,67	0,68	0,68	0,68	0,68
Донецька	0,65	0,67	0,65	0,66	0,66
Житомирська	0,58	0,61	0,58	0,61	0,61
Закарпатська	0,58	0,60	0,56	0,60	0,60
Запорізька	0,64	0,66	0,63	0,65	0,65
Івано-Франківська	0,58	0,61	0,57	0,61	0,60
Київська	0,61	0,64	0,61	0,66	0,65
Кіровоградська	0,59	0,62	0,58	0,61	0,61
Луганська	0,60	0,62	0,59	0,62	0,62
Львівська	0,59	0,62	0,59	0,62	0,61
Миколаївська	0,60	0,63	0,59	0,62	0,62
Одеська	0,62	0,64	0,61	0,65	0,64
Полтавська	0,61	0,64	0,61	0,64	0,64
Рівненська	0,59	0,61	0,57	0,61	0,61
Сумська	0,59	0,62	0,58	0,61	0,61
Тернопільська	0,57	0,60	0,56	0,59	0,59
Харківська	0,62	0,65	0,61	0,64	0,63
Херсонська	0,58	0,61	0,57	0,60	0,60
Хмельницька	0,58	0,61	0,57	0,61	0,61
Черкаська	0,60	0,62	0,59	0,62	0,61
Чернівецька	0,58	0,61	0,56	0,60	0,60
Чернігівська	0,59	0,62	0,58	0,61	0,60

ДОДАТОК М

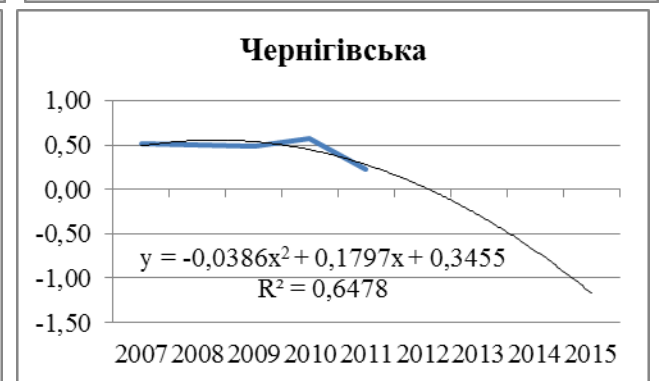
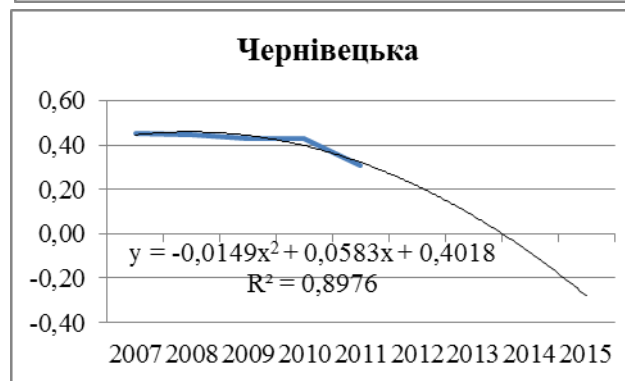
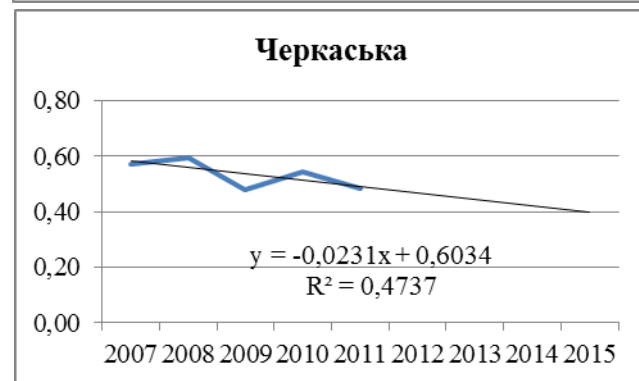
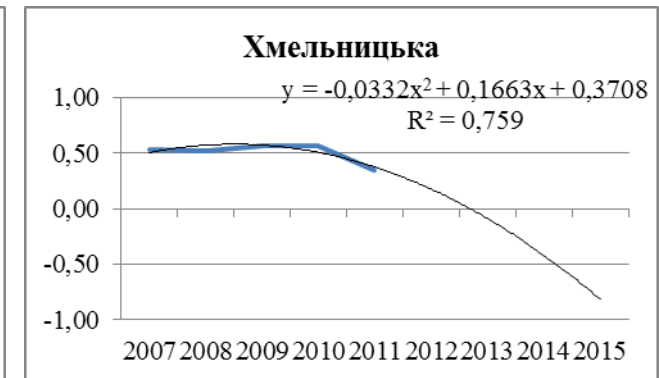
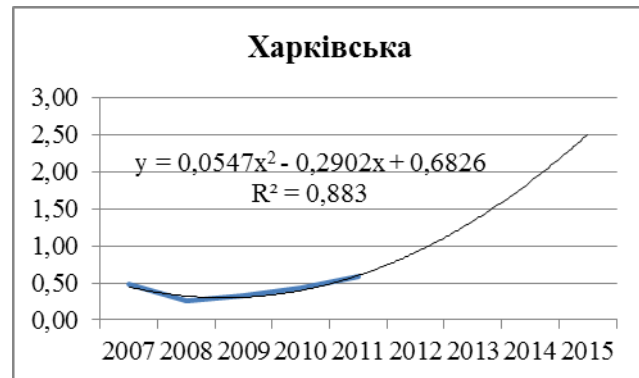
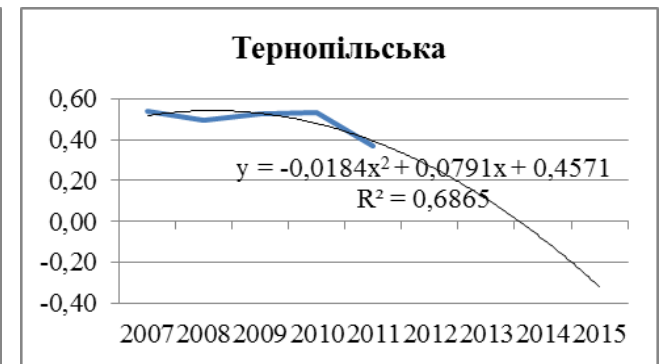
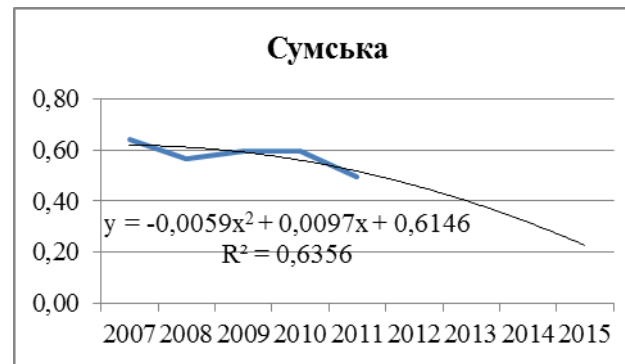
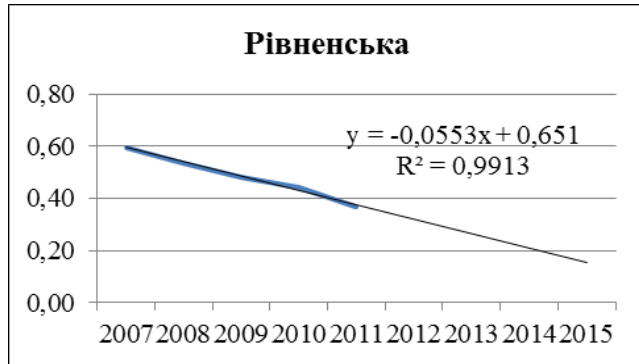
Прогнозування динаміки зміни потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіонів України на 2013-2015 рр.

Продовження додатку М

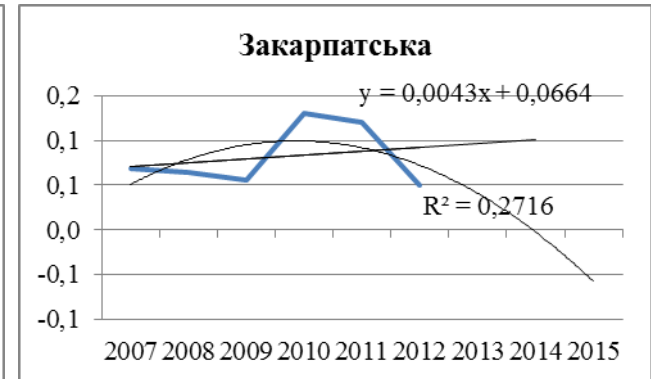
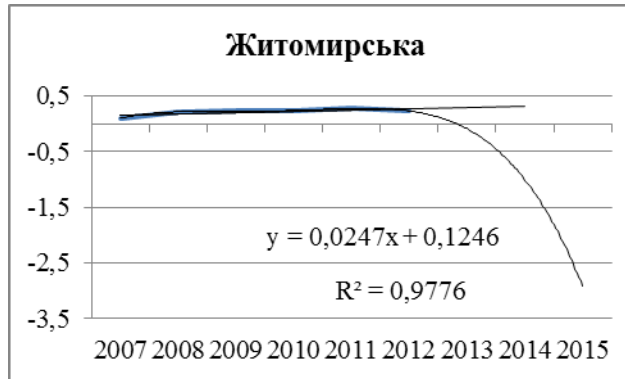
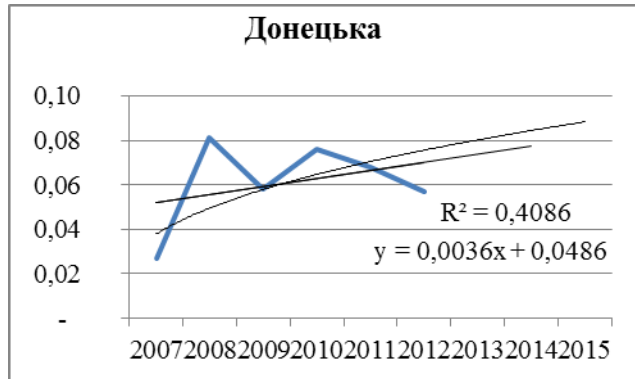
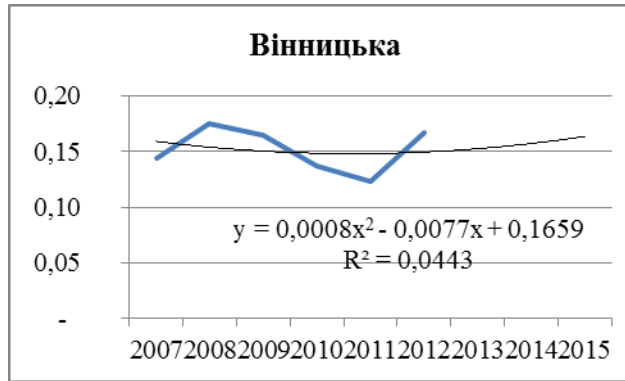
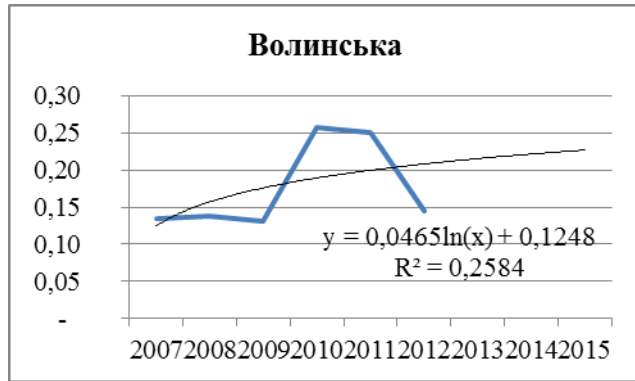

Продовження додатку М

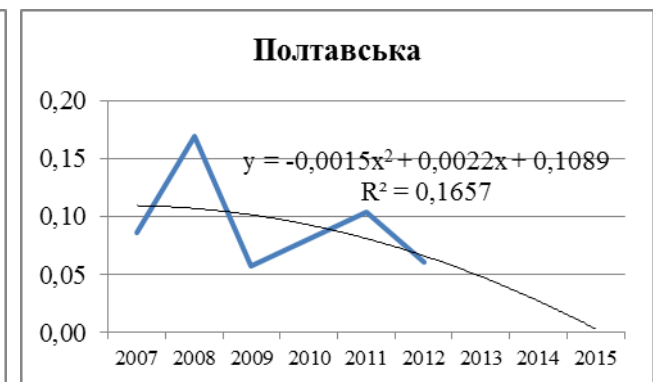
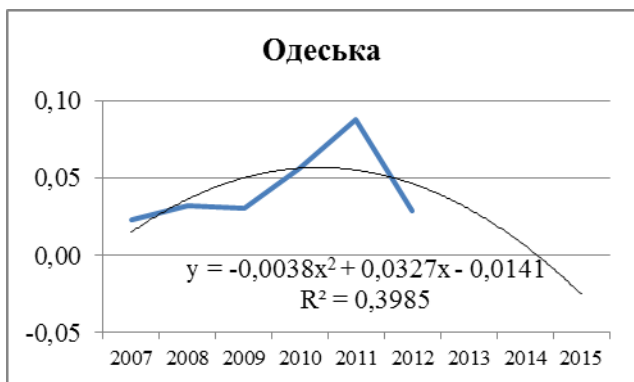
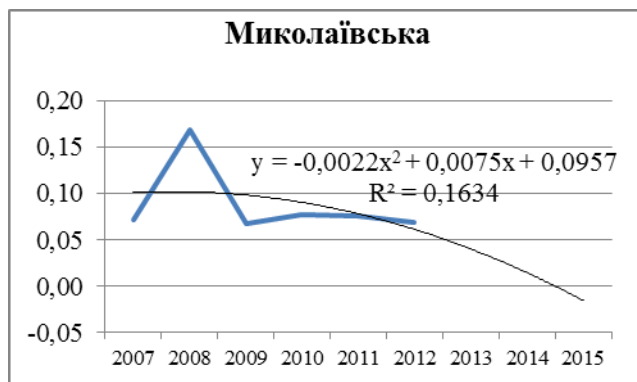
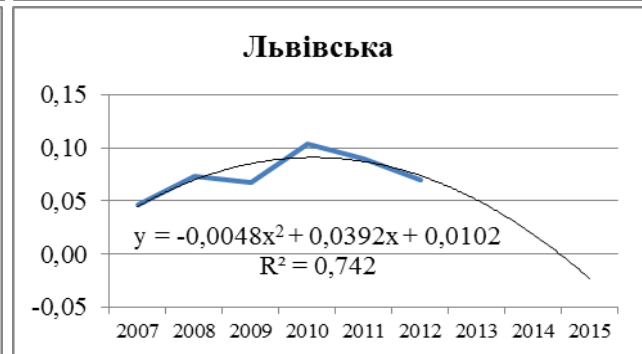
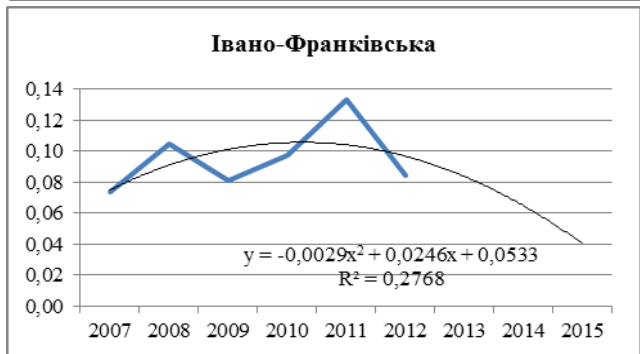
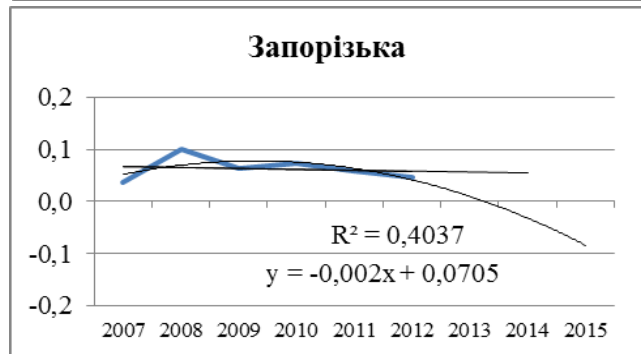
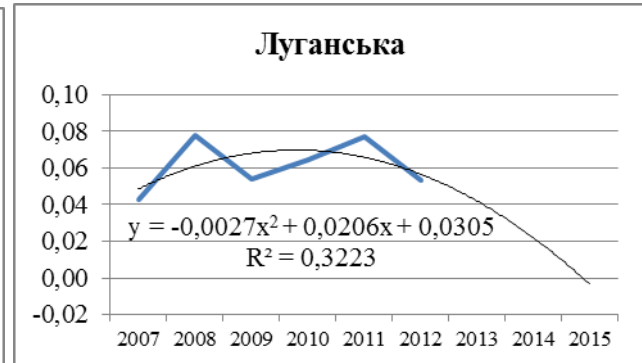
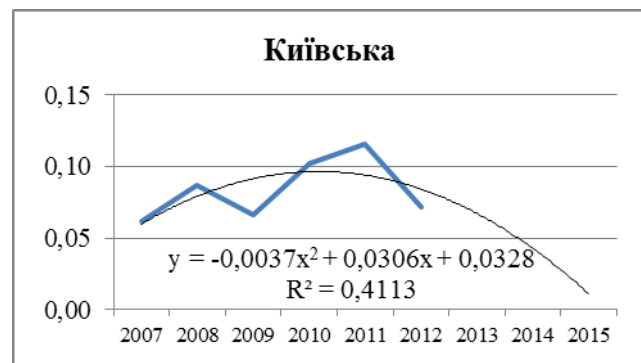

ДОДАТОК Н

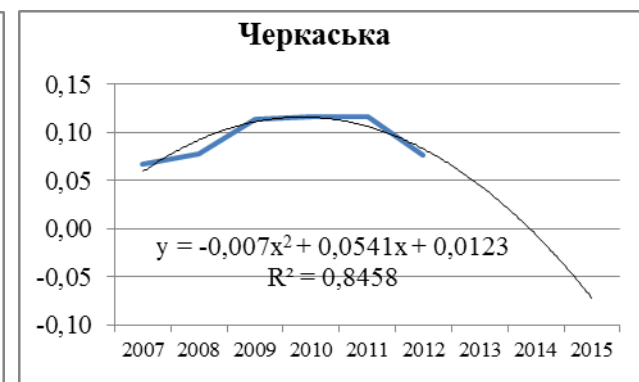
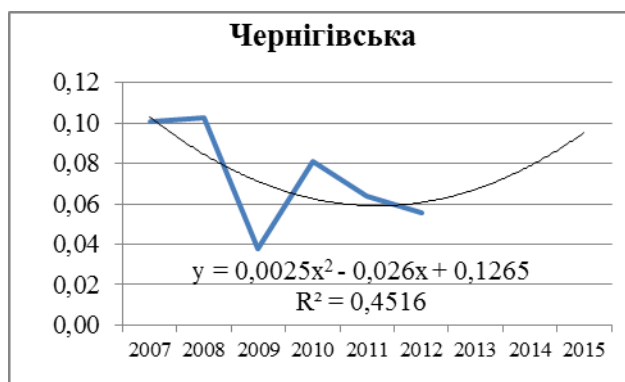
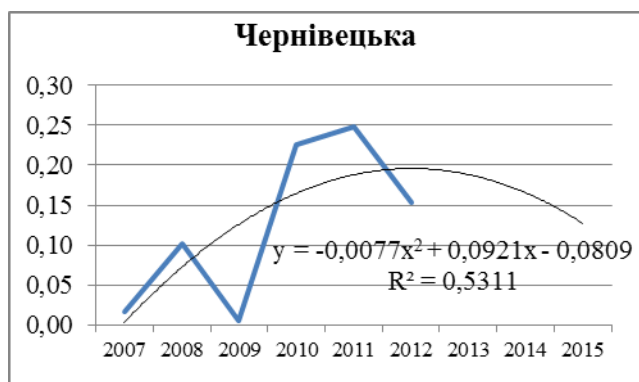
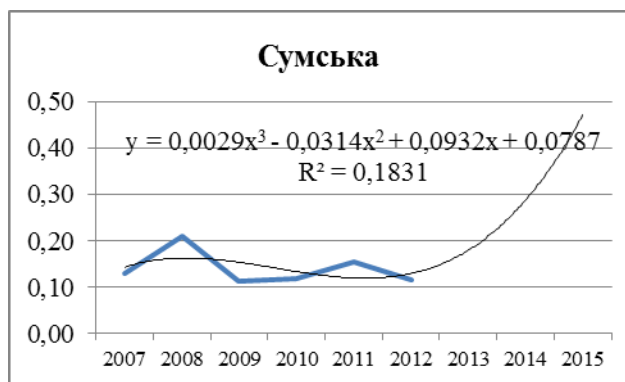
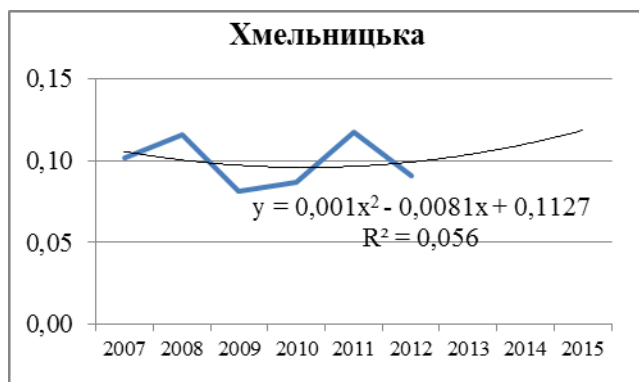
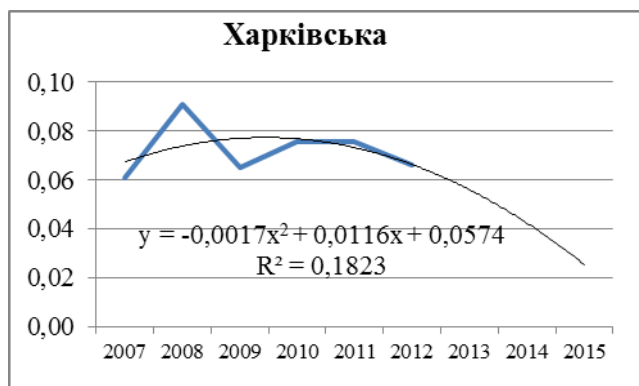
Прогнозування динаміки зміни коефіцієнту еколого-економічної адаптивності регіонів України на 2013-2015 рр.

Продовження додатку Н

Продовження додатку Н

ДОДАТОК О

Таблиця О1

Вихідні дані для розрахунку мінімальної частки держави у фінансуванні проекту на умовах ДПП

Витрати	325	279	240,46	202,8	205,05	220,7	237,3	218,9	195,1	143	2267,31
у тому числі:											0
Інвестиції	325	279	130	65	39						838
А. Прямі витрати											0
матеріали			50,56	60,2	73,5	111,4	127,4	117	91,1	66,3	697,46
енерговитрати			9,5	12,3	13,6	13,7	14,8	15,2	15,8	16,2	111,1
заробітна плата виробничих робітників			12,6	19,8	23,6	35,7	39,9	42,6	45,5	47,8	267,5
Б Загальновиробничі витрати, всього											0
у тому числі:											0
ремонт основних засобів			4,2	4,5	5,1	3,3	1,2	1,3	1,1	1,2	21,9
заробітна плата допоміжних робітників			1,5	1,7	1,85	2,2	2,3	2,5	2,5	2,9	17,45
амортизація			27,4	34	42,7	48	45	33	31	0	261,1
інші витрати			1,1	1,3	1,2	1,6	1,7	1,8	2,2	1,9	12,8
В Загальногосподарські витрати, всього											0
у тому числі:											0
заробітна плата адміністративно-управлінського персоналу			2,3	2,5	2,8	2,9	3,1	3,3	3,5	4,2	24,6
інші витрати			1,3	1,5	1,7	1,9	1,9	2,2	2,4	2,5	15,4
податки											0
Доходи			37,86	56,8	76,23	123,7	202,3	231,9	249,7	217,8	1196,29
Всього	-325	-279	-202,6	-146	-128,82	-97	-35	13	54,6	74,8	-1071,02

ДОДАТОК П

Таблиця П 1 - Ставки податку за викиди в атмосферне повітря окремих забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення

Найменування забруднюючої речовини	Ставка податку, грн за 1 тонну	Найменування забруднюючої речовини	Ставка податку, грн за 1 тонну	Найменування забруднюючої речовини	Ставка податку, грн за 1 тонну
Азоту оксиди	1553,79	Вуглецю окис	58,54	Ртуть та її сполуки	65863,81
Аміак	291,41	Вуглеводні	87,81	Марганець та його сполуки	65863,81
Ангідрид сірчистий	1553,79	Тверді речовини	3846,95	Сірководень	4993,53
Ацетон	582,83	Кадмію сполуки	12298,01	Сірковуглець	3245,03
Бенз(о)пірен	1977992,51	Формальдегід	62658,23	Спирт н-бутиловий	1553,79
Бутилацетат	349,96	Хром та його сполуки	12298,01	Стирол	11346,13
Ванадію п'ятиокис	5828,32	Озон	1553,79	Фенол	7052,52
Водень хлористий	58,54	Нікель та його сполуки	3846,95	Свинець та його сполуки	41713,2
Газоподібні фтористі сполуки	58,54				

Таблиця П 2 - Ставки податку за викиди в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення забруднюючих речовин (сполук), що не увійшли до таблиці П 1

Орієнтовнобезпечний рівень впливу речовин (сполук), міліграмів на 1 куб. метр	Ставка податку, гривень за 1 тонну	Орієнтовнобезпечний рівень впливу речовин (сполук), міліграмів на 1 куб. метр	Ставка податку, гривень за 1 тонну
Менше ніж 0,0001	467807,81	Понад 0,01 - 0,1 (включно)	1553,79
0,0001 - 0,001 (включно)	40081,78	Понад 0,1	58,54
Понад 0,001 - 0,01 (включно)	5536,9		

Таблиця П3 - Ставки податку за викиди в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення забруднюючих речовин (сполук), на які встановлено клас небезпечності:

Клас небезпечності	Ставка податку, гривень за 1 тонну	Клас небезпечності	Ставка податку, гривень за 1 тонну
I	11113,26	III	379,22
II	2545,11	IV	87,81

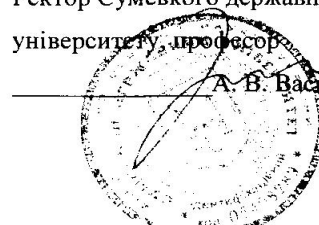
ДОДАТОК Р

Акти та довідки про впровадження результатів дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Сумського державного
університету, професор

А. В. Васильєв

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Карпенко Інни Володимирівни «Фінансове забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону» у навчальний процес факультету економіки та менеджменту Сумського державного університету

від 23 вересня 2013 року

м. Суми

Акт складено комісією у складі:

- Голова: Декан факультету економіки та менеджменту, доктор економічних наук, професор Прокопенко О. В.
- Члени комісії:
1. Завідувач кафедри фінансів і кредиту, кандидат економічних наук, професор Боронос В. М.
 2. Начальник навчально-методичного відділу змісту освіти та моніторингу навчального процесу, кандидат філологічних наук, доцент Серебрянська І. М.

У період з 16 по 23 вересня комісія провела роботу по визначенню фактичного впровадження результатів дисертаційного дослідження Карпенко Інни Володимирівни «Фінансове забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону» у навчальний процес факультету економіки та менеджменту Сумського державного університету (СумДУ).

Комісія розглянула такі матеріали:

1. Дисертаційну роботу Карпенко Інни Володимирівни «Фінансове забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону»
2. Робочі програми курсів дисциплін:

«Фінанси, гроші та кредит» (викладається для студентів денної форми навчання за програмами підготовки бакалаврів за спеціальністю «Менеджмент»);

«Фінанси підприємств» (викладається на денному та заочному відділеннях за напрямками підготовки бакалаврів за спеціальністю «Фінанси і кредит»);

«Податкова система» (викладається для студентів денної та заочної форм навчання за програмами підготовки бакалаврів за спеціальністю «Фінанси і кредит»).

3. Видані навчально-методичні матеріали для вивчення перелічених дисциплін.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

1. Розроблені в дисертаційній роботі Карпенко Інни Володимирівни «Фінансове забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону» методичні та науково-теоретичні положення, а також практичні методики впроваджені як розділи курсів наступних дисциплін:

- «Фінанси, гроші та кредит», розділ «Бюджет і бюджетна система держави», «Місцеві фінанси».

- «Фінанси підприємств», розділ «Оцінка фінансового стану підприємства».

- «Податкова система», розділ «Місцеві податки та збори».

2. Застосування в навчальному процесі факультету економіки та менеджменту СумДУ матеріалів дисертаційного дослідження Карпенко Інни Володимирівни «Фінансове забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону» дало змогу адаптувати перелічені дисципліни до сучасних умов розвитку економіки України з урахуванням пріоритетів та вимог концепції сталого розвитку, поглибити їх теоретико-методичні основи, та в кінцевому підсумку – підвищити якість підготовки фахівців з економічних спеціальностей.

Голова комісії

Члени комісії:

О. В. Прокопенко

В. М. Борнос

І. М. Серебрянська

СУМСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

**Департамент екології, паливно-енергетичного комплексу
та природних ресурсів**

пл. Незалежності, 2, м. Суми, 40000, (0542) 62-97-99

E-mail: 770861@ukr.net Код ЄДРПОУ 38136517

17.12.2013 № 01-22/1748 На № _____ від _____

**Голові спеціалізованої вченої ради
Д 55.051.01
Сумського державного університету
проф. Ілляшенко С. М.**

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Карпенко Інни Володимирівни на тему: «Фінансове забезпечення
екологоорієнтованого розвитку регіону»**

Фахівцями виконавчих органів Сумської обласної ради у процесі своєї професійної діяльності здійснюється впровадження науково-методичних матеріалів запропонованих аспірантом кафедри управління Сумського державного університету Карпенко Інною Володимирівною.

Розроблений в роботі науково-методичний підхід до формування системи економічного обґрунтування визначення пріоритетних інструментів фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку може стати методичною базою для виведення фінансового планування на якісно новий рівень. Практичну цінність має науково-методичний підхід до оцінки рівня потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону, що дозволить підвищити рівень прозорості процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку та відповідальність виконавців за результати роботи. Вказаний науково-методичний підхід було використано при розробці Стратегії економічного і соціального розвитку Сумської області на період до 2015 року "Нова Сумщина – 2015" (Розділ 1. «Загальна характеристика потенціалу Сумської області», що передбачає оцінку економічного потенціалу Сумської області та визначення рейтингового місця області в національному вимірі, Розділ 10 «Механізми та організаційне забезпечення реалізації стратегії», що передбачає розроблення й реалізацію Програми створення єдиного управлінського простору в Сумській області, підвищення ефективності управління регіоном та координації дій різних гілок влади).

**Директор Департаменту екології,
паливно-енергетичного комплексу
та природних ресурсів Сумської
обласної державної адміністрації**

Ю.А.Ульянич

НАСОСЭНЕРГОМАШ

Публичное акционерное общество
"Сумской завод насосного и энергетического
машиностроения "Насосенергомаш"
Привокзальная пл., 1, г. Сумы, Украина, 40011
тел.: +38(0542) 78-04-44, факс: +38(0542) 78-04-45
e-mail: info@nempump.com
www.nempump.com

Голові спеціалізованої вченої
ради Д 55.051.01 Сумського
державного університету
д.е.н, професору Ілляшенко С.М.

24.10.2013 № 30/6667

на № _____ от _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Карпенко Інни Володимирівни
на тему «Фінансове забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону»
представленого на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Теоретичні, науково-методичні та практичні результати дисертаційного дослідження Карпенко Інни Володимирівни «Фінансове забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону» використані в діяльності АТ Сумський завод «Насосенергомаш».

Зокрема, це дозволило отримати такі результати:

шляхом застосування методичних підходів до оцінки потенційних можливостей підприємства з урахуванням екологічної складової визначити невикористані фінансові ресурси й запропонувати заходи з підвищення рівня потенціалу як всього підприємства так і окремих його підрозділів;

на основі розробленого підходу до врахування ступеня впливу екологічного фактору на рівень розвитку підприємства переглянути стратегічні плани розвитку АТ Сумський завод «Насосенергомаш» та внести відповідні корективи;

обрати найбільш доцільну схему фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку підприємства, що дозволяє знизити загальні витрати на залучення додаткових фінансових ресурсів та визначити найбільш пріоритетні джерела його фінансування.

Реалізація науково-методичних положень дисертаційного дослідження Карпенко І. В. дає можливість підвищити ефективність роботи фінансових служб АТ Сумський завод «Насосенергомаш», а також буде корисною при розробці програм екологоорієнтованого розвитку.

В.О. Директор
економіки та фінансів

Вернигора С.В.